

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГОРБЛЮК СЕРГІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 352-048.38:332.02]:711.168:911.375.1(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА
РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ МІСТ**

Спеціальність 25.00.02 – механізми державного управління

Подається на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

С.А. Горблюк

Науковий консультант: Дегтярьова Ія Олександрівна, доктор наук з державного управління, професор

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Горблюк С. А. Теоретико-методологічні засади формування та реалізації публічної політики ревіталізації міст. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. – Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, 2023.

У дисертації представлено розв’язання наукової проблеми в галузі науки державного управління, що полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад формування та реалізації публічної політики ревіталізації міст, які слугують основою для її багаторівневого впровадження в Україні на сучасному етапі та в післявоєнний період.

У результаті аналізу напрацювань зарубіжних і вітчизняних учених встановлено недостатню розробленість теорії і методології ревіталізації міст для формування та реалізації відповідної публічної політики. Розвинуто понятійно-термінологічний апарат щодо публічної політики ревіталізації міст. Базовими поняттями, які характеризують її змістову поліаспектність є такі, як «деградована міська територія», «ревіталізація міста», «публічна політика ревіталізації міста», «проект ревіталізації міста», «програма ревіталізації міста», «громадська партисипація у публічній політиці ревіталізації міста». Розкрито положення щодо просторового, економічного, соціального, культурного, екологічного, публічно-управлінського вимірів ревіталізації міста.

Виявлено, що місто, як об’єкт ревіталізації, характеризується порушенням взаємозв’язків між його елементами на певній локальній території, суттєвим погіршенням стану життєзабезпечення відносно іншої території міста, деградацією локальних центрів його ділової та соціальної активності тощо.

Розроблено типову модель вироблення публічної політики ревіталізації міста як методологічний інструмент її формування та реалізації, яка містить вхідні та вихідні умови відновлення деградованої міської території,

конкретизовані етапи та принципи цієї діяльності. Сфокусовано увагу на принципах дій та політики в цілому. Серед них виділено базові (субсидіарності, інклюзивності, розумного зростання, сталого розвитку) та специфічні (територіально сконцентрованого впливу, інтегрованості й просторової синергії, партиципації та багаторівневого локально орієнтованого партнерства). Аргументовано, що базовими орієнтирами при формуванні політики ревіталізації міст мають виступати глобальні Цілі сталого розвитку, ухвалені на період до 2030 р. Узагальнено 6 груп інструментів публічної політики ревіталізації деградованих територій у світлі забезпечення сталого розвитку міст.

Розроблено методичний інструмент діагностики кризового стану території – «СПЕД-матрицю визначення деградованої міської території та потенціалу для її ревіталізації», яка передбачає аналіз та оцінювання індикаторів розвитку чотирьох ключових сфер міста: спільнота (соціальний капітал), простір (інфраструктура), економіка (ділова активність) та довкілля (природокористування). За кожною з цих сфер можуть більш системно діагностуватися внутрішні та зовнішні чинники деградації міської території, локальні потенціали для ревіталізації деградованої території, зокрема з позиції можливої концентрації ресурсів та синергійності дій з метою досягнення мультиплікативного ефекту у відновленні деградованої території.

Запропоновано механізм громадської партисипації в політиці ревіталізації міста, який містить базові комплекси інструментів громадської партисипації відповідно до основних етапів політики, з множини яких можна вибирати найбільш адекватні до ситуації.

Встановлено загальні еволюційні характеристики публічної політики ревіталізації міст у економічно розвинених державах – США, Великій Британії, Німеччині, Франції і Польщі. Виявлено, що кожна держава намагалася знайти свою дієву модель цієї політики з огляду на наявні виклики та загрози міського розвитку. Виділено загальні підходи до політики ревіталізації міст, у тому числі їх трансверсальні особливості. Встановлено передумови запровадження

інтегрованого підходу до ревіталізації міст, проаналізовано головні інструменти фінансової підтримки відповідних програм і проєктів у США та ЄС, міжнародні декларації у цій сфері. Узагальнено сучасні підходи до ревіталізації міст на основі аналізу передових практик реалізації публічної політики ревіталізації американських і європейських міст у XXI столітті.

Виявлено та проаналізовано типові для більшості міст в Україні кризові явища до широкомасштабного російського вторгнення, в тому числі за результатами проведеного опитування державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування. В умовах спалаху захворюваності на коронавірус COVID-19 та поширення хвиль світової пандемії, а згодом і після широкомасштабного російського вторгнення виникли нові кризові явища.

Проаналізовано стан сформованості нормативно-правових засад для здійснення ревіталізації міст в Україні та встановлено, що у вітчизняному законодавстві не відображено чітких засад формування та реалізації публічної політики ревіталізації міст. Ба більше, на відміну від практик інших держав, розглянутих у дослідженні, в Україні ще не сформована державна міська політика, при тому, що держава є високоурбанізованою. Наведено підходи до подолання кризових явищ розвитку територій на державному рівні, визначено відповідні цілі та інструменти. Сфокусовано увагу на переході до територіально спрямованої політики розвитку на основі підтримки територій з обмеженими можливостями в Україні.

Обґрунтовано, що на регіональному рівні стратегії розвитку областей та м. Києва значною мірою спрямовані на досягнення Цілей сталого розвитку, втім заходи подолання здеградованості територій шляхом інтегрованого відновлення ще не набули належного поширення. Натомість у стратегіях розвитку міст частіше визначаються цілі, завдання та проєкти ревіталізації деградованих територій, що демонструє спроби українських міст проєктувати відповідну політику за принципом «знизу догори».

Узагальнено практики реалізації проєктів ревіталізації міст в Україні та встановлено, що найчастіше вони стосуються деіндустріалізації та проблем

монофункціональності територій шляхом підтримки креативних індустрій. Підкреслено характерні особливості та наслідки ревіталізації деградованих міських територій в Україні. Розглянуті проекти ревіталізації міст в Україні засвідчили свою спрямованість на відновлення міських кварталів, вулиць, площ, парків, набережних, недіючих промислових зон, об'єктів культури, освіти та науки тощо, з-поміж іншого надаючи нові функції територіям та об'єктам і підкреслюючи їхню унікальність. Наявність таких проектів свідчить про сформованість передумов для розроблення спеціальних організаційно-правових засад публічної політики ревіталізації міст в Україні.

Запропоновано концептуальні підходи до забезпечення ревіталізації деградованих територій на основі сучасних концепцій розвитку міста. Одним із головних пріоритетів ревіталізації міста має бути побудова стійких спільнот та забезпечення їм високої якості життя. Новітні концепції розвитку міста визначають шляхи, як цього досягти, формуючи розумне, креативне, щасливе міське середовище. При розробці інноваційних підходів до формування та реалізації публічної політики ревіталізації міст необхідно враховувати такі концепції розвитку міста, як Compact City, Green City, Smart City, Creative City, Inclusive City, Cittaslow, Happy City, Learning City та ін. Сформульовано відповідні пропозиції інноваційної політики ревіталізації міст на основі аналізу положень кожної із зазначених концепцій.

На підставі досвіду застосування концепції Управління центром міста (Town Centre Management) в окремих європейських містах обґрунтовано доцільність запровадження посади менеджера центру міста (його офісу) для цілеспрямованого забезпечення сталого розвитку території. У випадку ревіталізації міста функціонування відповідального суб'єкта за впровадження цієї політики спрямоване на професіоналізацію управлінської діяльності, надання їй відкритості та передбачуваності. Розроблено модель механізму вироблення публічної політики ревіталізації центру міста на основі концепції Управління центром міста (TCM).

Узагальнено інструменти багаторівневої післявоєнної публічної політики ревіталізації міст в Україні, а також визначено основні принципи їх розроблення: сталий розвиток, європеїзація, дерусифікація, діджиталізація, децентралізація і субсидіарність. За результатами проведеного опитування виявлено бажані умови для запровадження політики ревіталізації деградованих територій в містах України. Розроблено практичні рекомендації щодо формування та реалізації післявоєнної багаторівневої публічної політики ревіталізації міст в Україні. Встановлено, що від чітких цілей і завдань, послідовності дій у межах узгодженої політики на всіх рівнях публічного управління (від рівня ЄС до місцевого) залежить відродження деградованих територій України в післявоєнний період.

Ключові слова: ревіталізація міста, деградована територія, публічна політика ревіталізації міста, кризові явища розвитку міста, сталий розвиток, громадська партисипація, концепція розвитку міста, урбанізація, місто.

SUMMARY

Horbliuk S. A. Theoretical and Methodological Foundations of Formation and Implementation of Public Policy on Urban Revitalization. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the Degree of the Doctor of Sciences in Public Administration. Specialty 25.00.02 – Mechanisms of Public Administration. Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, 2023.

The dissertation presents a solution to a scientific problem in the field of public administration science, which revolves around justifying the theoretical and methodological foundations of formation and implementation of public policy on urban revitalization. These underpinnings are crucial for multi-level policy making in Ukraine, both in the present and in the post-war period.

After analyzing the works of both foreign and domestic scholars, it has become evident that the theory and methodology of urban revitalization for the development and execution of relevant public policy are inadequately developed. To address this gap, a conceptual and terminological framework for public policy on urban

revitalization is developed. Key concepts essential to understanding its multifaceted nature include «degraded urban territory», «urban revitalization», «public policy on urban revitalization», «urban revitalization project», «urban revitalization program», and «public participation in the public policy on urban revitalization». Furthermore, this research delves into various dimensions of urban revitalization, encompassing spatial, economic, social, cultural, ecological, and public administration aspects.

It has been identified that urban areas earmarked for revitalization typically exhibit disruptions in the relationships between their components within a specific local territory. These areas often suffer from a significant decline in the quality of life compared to other parts of the city, the degradation of local hubs for business and social activities, and other related issues.

A typical model of policy making on urban revitalization is devised as a methodological tool for its formation and implementation. This model includes input and output conditions for the restoration of deteriorated urban territories, defined stages, and guiding principles. Notably, the study underscores the significance of overarching principles, including subsidiarity, inclusiveness, smart growth, and sustainable development, as well as specific principles like territorially concentrated influence, integration and spatial synergy, participation and multi-level locally oriented partnership. The research argues that the global Sustainable Development Goals, set for the period up to 2030, should serve as the fundamental guidelines for shaping urban revitalization policy. Moreover, 6 groups of tools of public policy on revitalization of degraded territories in the light of ensuring sustainable development of cities are summarized.

A methodological tool for diagnosing the crisis state of a territory is developed, known as the «CSEE-matrix for determining degraded urban territory and its potential for revitalization». This matrix involves the analysis and evaluation of indicators across four key aspects of the city: community (social capital), space (infrastructure), economy (business activity), and the environment (nature use). Within each of these sections, both internal and external factors contributing to the degradation of urban territory are systematically examined. This approach allows for a comprehensive

diagnosis of local potential for the revitalization of degraded territories, with a specific focus on the concentration of resources and the synergy of actions to achieve a multiplier effect in the restoration of these areas.

Furthermore, a mechanism for public participation in urban revitalization policy is proposed. This mechanism encompasses a set of fundamental public participation tools aligned with the primary stages of policy making, allowing for the selection of the most appropriate tools for each specific situation.

The general evolutionary characteristics of public policies related to urban revitalization in economically developed countries, including the USA, Great Britain, Germany, France, and Poland, are identified. It has been observed that each of these countries has sought to develop its effective model of urban revitalization policy, tailored to the specific challenges and threats in urban development. Common approaches to urban revitalization policy, along with their cross-cutting features, are emphasized. Furthermore, the prerequisites for adopting an integrated approach to urban revitalization is identified. The primary tools for financing programs and projects related to urban revitalization in the USA and the EU are analyzed, as well as international declarations in this field. Modern approaches to urban revitalization are summarized, drawing from an analysis of best practices in implementing public policies for urban revitalization in 21st-century American and European cities.

Crisis phenomena prevalent in most Ukrainian cities before the full-scale Russian invasion are identified and analyzed. This analysis has based on surveys conducted with civil servants and local government officials. Additionally, new crisis phenomena appeared in the context of the COVID-19 pandemic and the subsequent large-scale Russian invasion.

An assessment of the regulatory and legal framework for urban revitalization in Ukraine revealed that domestic legislation lacks clear provisions for formation and implementing public policies related to urban revitalization. Furthermore, unlike practices observed in other states discussed in this dissertation, Ukraine has yet to establish a comprehensive urban policy, despite being highly urbanized. Approaches to addressing territorial development challenges at the national level are presented,

including corresponding goals and tools. Emphasis is placed on transitioning to a territorially focused development policy aimed at supporting areas with limited opportunities in Ukraine.

At the regional level, the development strategies of oblasts and the city of Kyiv primarily align with the Sustainable Development Goals. However, measures to combat territory degradation through integrated restoration have not gained widespread adoption. Conversely, goals, tasks, and projects related to the revitalization of degraded territories are more frequently outlined in urban development strategies. This highlights Ukrainian cities' efforts to formulate policies based on a «bottom-up» approach.

The practices of implementing urban revitalization projects in Ukraine are summarized. These projects predominantly address deindustrialization and issues related to the monofunctionality of territories by supporting creative industries. Key features and consequences of revitalizing degraded urban areas in Ukraine are underscored. Notably, these urban revitalization projects often focus on rejuvenating city blocks, streets, squares, parks, waterfronts, inactive industrial zones, cultural, educational, and scientific facilities, among others. They also involve redefining the functions of these areas and objects, highlighting their uniqueness. The presence of such projects indicates that the groundwork for developing specific organizational and legal frameworks for public policies on urban revitalization in Ukraine has been established.

Conceptual approaches to ensuring the revitalization of degraded areas, based on modern city development concepts, are proposed. A primary emphasis of urban revitalization should be the creation of sustainable communities that offer residents a high quality of life. Contemporary urban development concepts outline pathways to achieve this by shaping intelligent, creative, and content urban environments. When developing innovative approaches to formulating and executing public policies for urban revitalization, it's crucial to consider city development concepts such as Compact City, Green City, Smart City, Creative City, Inclusive City, Cittaslow, Happy City, Learning City, and others. The analysis of each of these concepts has informed the

formulation of appropriate recommendations for innovative urban revitalization policies.

Building on the experiences of European cities that have implemented the Town Center Management concept, the justification for establishing the position of a city center manager (and their office) to facilitate the sustainable development of urban territories is made. In the context of urban revitalization, the role of this entity is to professionalize management activities, imbue them with transparency and predictability. A model of the public policy making mechanism on city center revitalization, rooted in the Town Center Management concept, is developed.

This dissertation summarizes the tools for multi-level post-war public policies on urban revitalization in Ukraine and defines the primary principles guiding their development. These principles include sustainable development, Europeanization, de-Russification, digitalization, decentralization, and subsidiarity. Based on survey results, desired conditions for introducing a policy for the revitalization of degraded urban areas in Ukrainian cities are identified. Furthermore, practical recommendations are formulated for the formation and implementation of multi-level post-war public policies on urban revitalization in Ukraine. It has been established that the restoration of degraded territories in Ukraine during the post-war period hinges on clearly defined goals and objectives, with a sequenced approach within the framework of a coordinated policy at all levels of public administration, ranging from the EU level to the local level.

Keywords: urban revitalization, degraded territory, public policy on urban revitalization, crisis phenomena of urban development, sustainable development, public participation, city development concept, urbanization, city.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії, розділи в колективних монографіях:

1. Horbliuk S. Osiągnięcia i przeszkody rozwoju samorządności terytorialnej na Ukrainie wynikające z reformy samorządowej w latach 2014–2018. *Wybory samorządowe – samorządowe wybory* / Monografia. red. Jolanta Itrich-Drabarek, Justyna Grażyna Otto. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa. 2019. S. 177-192 (0,87 д.а.).

У періодичних виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз Scopus та Web of Science:

2. Horbliuk S., Dehtiarova I. Approaches to urban revitalization policy in light of the latest concepts of sustainable urban development. *Baltic journal of economic studies*. 2021. Vol. 7(3). P. 46-55. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2021-7-3-46-55>. URL: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1185> (1,23 д.а., особисто автору – 0,88 д.а.: обґрунтовано підходи до публічної політики ревіталізації міст у світлі новітніх концепцій сталого розвитку міста, розроблено пропозиції інноваційної політики ревіталізації міст на основі аналізу положень кожної з проаналізованих концепцій). (дата звернення: 31.07.2023).

3. Horbliuk S., Stepanets I. Public policy on city center revitalization based on the Town Centre Management concept. *E-mentor*. 2021. Vol. 5(92). P. 36-44. DOI: <https://doi.org/10.15219/em92.1539>. URL: <https://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/92/id/1539> (1,09 д.а., особисто автору – 0,87 д.а.: окреслено засади Нового урбанізму та вплив субурбанізації на ревіталізацію центрів міст, еволюцію становлення Town Centre Management, розроблено модель публічної політики ревіталізації центру міста на основі TCM). (дата звернення: 03.08.2023).

4. Horbliuk S., Brovko O., Kudyn S. Approaches to revitalization of degraded industrial zones in cities of Ukraine. *Baltic journal of economic studies*. 2022. Vol. 8(1). P. 36-42. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-1-36-42>. URL: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1679> (0,81 д.а., особисто

автору – 0,56 д.а.: здійснено аналіз стратегічних пріоритетів ревіталізації міст в Україні та досвід реалізації конкретних проєктів ревіталізації промислових зон, встановлено характерні особливості цієї політики). (дата звернення: 27.07.2023).

5. Horbliuk S. Formation of regulatory and legal framework for revitalization of degraded territories in Ukraine. *Europolity. Continuity and Change in European Governance*. 2022. Vol. 16(1). P. 67-87. URL: <http://europolity.eu/wp-content/uploads/2022/06/Vol-16-no1-3.-HORBLIUK.pdf> (1,07 д.а.). (дата звернення: 24.07.2023).

6. Horbliuk S., Brovko O. The territorial and decentralization reform in Ukraine (2014-2020). *Studia Regionalne i Lokalne*. 2022. Vol. 2(88). P. 16-30. DOI: <https://doi.org/10.7366/1509499528802>. URL: <https://studreg.uw.edu.pl/pl/archiwum,the-territorial-and-decentralization-reform-in-ukraine-20142020>. (1,38 д.а., особисто автору – 0,83 д.а.: обґрунтовано етапи реалізації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, окреслено невирішені проблеми в цій сфері). (дата звернення: 24.07.2023).

7. Horbliuk S. Best urban revitalization projects in Ukraine before the Russian invasion 2022. *Studies of the Industrial Geography Commission of the Polish Geographical Society*. 2022. Vol. 36(3). P. 43-54. DOI: <https://doi.org/10.24917/20801653.363.4>. URL: <https://prace-kgp.up.krakow.pl/article/view/8828> (0,97 д.а.). (дата звернення: 27.07.2023).

У зарубіжних та наукових фахових виданнях України

8. Horbliuk S. Wdrażanie koncepcji smart city jako strategiczny kierunek rozwoju miasta stołecznego Warszawy. *Evropský politický a právní diskurz*. 2018. Vol. 5. Iss. 6. S. 162-170. URL: <http://r.donnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2022/Зовнішньополітичний%20імідж%20обп.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=162> (0,65 д.а.). (дата звернення: 07.08.2023).

9. Horbliuk S. Teoretyczne podstawy kształtowania innowacyjnej polityki miejskiej. *Człowiek i Środowisko*. 2018. Vol. 41 (4, cz. 2). S. 173-186 (0,73 д.а.).

10. Horbliuk S. Tworzenie warszawskiego ekosystemu startupowego. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2019. Vol. 5. Iss. 1. S. 298-304. URL: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2019/eujem_2019_5_1/39.pdf (0,55 д.а.). (дата звернення: 13.07.2023).

11. Horbliuk S. Instrumenty partycypacji obywatelskiej w praktyce innowacyjnego zarządzania m. st. Warszawy. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. №1. С. 102-107. URL: https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/1_2019/20.pdf (0,55 д.а.). (дата звернення: 06.07.2023).

12. Horbliuk S. Partnerstwa na rzecz innowacyjnego rozwoju miasta. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. №1 (20). С. 134-141. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2019/1/17.pdf> (0,58 д.а.). (дата звернення: 03.07.2023).

13. Horbliuk S. Innowacje w zarządzaniu miastami. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2019. № 10. С. 140-144. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/archives/2019/10-2019/28.pdf> (0,51 д.а.). (дата звернення: 26.06.2023).

14. Горблюк С. А. Нормативно-правове забезпечення ревіталізації міст у Польщі. *Вісн. НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2019. № 3 (94). С. 76-84 (0,97 д.а.).

15. Горблюк С. А. Правові засади та практика застосування ревіталізації у польських містах. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2019. Вип. 2. С. 26-36 (1,11 д.а.).

16. Горблюк С. А. Становлення політики ревіталізації міст у Великій Британії та Франції. *Експерт: парадигми юридичних наук та державного управління*. 2020. № 4. С. 196-207. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-4\(10\)-196-207](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-4(10)-196-207). URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1772> (0,87 д.а.). (дата звернення: 13.07.2023).

17. Дегтярьова І. О., Горблюк С. А. Модель міста як об'єкта ревіталізації. *Вісн. НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2020. № 3 (98). С. 59-66. (0,86 д.а., особисто автору – 0,62 д.а.: обґрунтовано базові моделі міста, сформульовано завдання ревіталізації міста на основі ієрархії потреб за А. Маслоу, розроблено модель міста як об'єкта ревіталізації).

18. Горблюк С. А. Ревіталізація міста: сутність та ключові характеристики. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2020. Вип. 2. С. 34-41. (0,85 д.а.).

19. Горблюк С. А. Громадська партисипація у політиці ревіталізації міста. *Теорія та практика державного управління*. 2020. № 4 (71). С. 118-125. URL: <https://periodicals.karazin.ua/tpdu/article/view/20707> (0,61 д.а.). (дата звернення: 06.07.2023).

20. Горблюк С. А. Процесна модель вироблення публічної політики ревіталізації міста. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2020. № 4 (47). С.113-122. DOI: <https://doi.org/10.33287/102075>. URL: <https://grani-print.dp.ua/index.php/dridu/article/view/455> (0,81 д.а.). (дата звернення: 26.06.2023).

21. Горблюк С. А. Методика визначення zdegradovanoї території міста та локальних потенціалів для її ревіталізації. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2020. № 10. С. 1040-1058. DOI: <https://doi.org/10.34132/pard2020.10.04>. URL: <https://pard.mk.ua/index.php/journal/article/view/218> (0,76 д.а.). (дата звернення: 06.07.2023).

22. Горблюк С. А. Реалізація Цілей сталого розвитку в процесі ревіталізації zdegradovаних міських територій. *Ефективність державного управління*. 2020. № 65. С. 100-112. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.65.2020.226457>. URL: <https://epa.nltu.edu.ua/index.php/journal/article/view/38> (0,86 д.а.). (дата звернення: 03.07.2023).

23. Горблюк С. А. Передумови та еволюція політики ревіталізації міст у Німеччині. *Науковий вісник: державне управління*. 2021. № 1 (7). С. 83-97. DOI: [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1\(7\)-83-97](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1(7)-83-97). URL:

<https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/view/144> (0,8 д.а.). (дата звернення: 13.07.2023).

24. Горблюк С. А. Передові практики реалізації публічної політики ревіталізації міст у XXI столітті. *Економіка та держава. Серія: державне управління*. 2021. № 1 (17). С. 77-85. (1,24 д.а.).

25. Горблюк С. А. Еволюція публічної політики ревіталізації міст у США. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2021. Том 32 (71). № 2. С. 1-6. URL: https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/2_2021/3.pdf (0,66 д.а.). (дата звернення: 10.07.2023).

26. Horbliuk S. Decentralizacja finansów publicznych na Ukrainie – w stronę zrównoważonego rozwoju hromad terytorialnych. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2021. Vol. 7. Iss. 1. S. 29-35. DOI: <https://doi.org/10.46340/eujem.2021.7.1.4>. URL: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2021/eujem_2021_7_1/06.pdf (0,64 д.а.). (дата звернення: 13.07.2023).

В інших виданнях апробаційного характеру:

27. Горблюк С.А. Ревіталізація як відповідь на кризові явища розвитку міст. *Теорія та практика публічного управління та адміністрування у XXI сторіччі*: матеріали І всеукр. наук.-практ. конф. за міжн. участю, м. Київ, 30 листопада 2018 р. К.: НАДУ, 2018. С. 85-86 (0,14 д.а.).

28. Горблюк С.А. Організаційно-правові аспекти ревіталізації міст у Польщі. *Інституціоналізація публічного управління в Україні в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних викликів*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. за міжн. участю: у 5 т., м. Київ, 24 травня 2019 р. К.: НАДУ, 2019. Т. 1. С. 49-50 (0,19 д.а.).

29. Горблюк С.А. Участь громадськості в процесі ревіталізації польських міст. *Теорія та практика публічного управління та адміністрування у*

XXI сторіччі: матеріали II всеукр. наук.-практ. конф. за міжн. участю, м. Київ, 22 листопада 2019 р. К.: НАДУ, 2019. С. 63-65 (0,2 д.а.).

30. Горблюк С.А. Інституційні засади ревіталізації міст у Великій Британії. *Публічне управління для сталого розвитку: виклики та перспективи на національному та місцевому рівнях: матеріали III міжн. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 21-22 травня 2020 р. м. Маріуполь – Київ: ПП Халіков Р.Р., 2020. С. 256-257 (0,08 д.а.).*

31. Горблюк С.А. Сутнісні виміри ревіталізації міста. *Україна 2030: публічне управління для сталого розвитку: матеріали щоріч. всеукр. наук.-практ. конф. за міжн. участю: у 3 т., м. Київ, 2020 р. К.: НАДУ, 2020. Т. 3. С. 23-24 (0,17 д.а.).*

32. Горблюк С.А. Застосування проєктного підходу при розробленні програми ревіталізації міста. *Управління проєктами: проєктний підхід в сучасному менеджменті: матеріали XI міжн. наук.-практ. конф., м. Одеса, 13-14 листопада 2020 р. м. Одеса: ОДАБА. 2020. С. 54-56. URL: http://odaba.edu.ua/upload/files/KONFERENTSIYA-UP_2020_-CH1.pdf (0,14 д.а.). (дата звернення: 26.06.2023).*

33. Горблюк С.А. Інституційно-правові аспекти вироблення державної політики ревіталізації міст у Франції. *Інноваційні технології публічного управління та адміністрування: теорія і кращі практики 21 століття: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Мелітополь, 17 листопада 2020 р. м. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2020. С. 28-29. URL: <http://feb.tsatu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/Sbornik-Vseukrayinska-konferentsiya.pdf#page=28> (0,11 д.а.). (дата звернення: 13.07.2023).*

34. Горблюк С.А. Проблеми визначення zdegradovanoї міської території як об'єкта ревіталізації. *Теорія та практика публічного управління та адміністрування у XXI сторіччі: матеріали III всеукр. наук.-практ. конф. за міжн. участю, м. Київ, 25 листопада 2020 р. К.: НАДУ, 2020. С. 55-56 (0,12 д.а.).*

35. Горблюк С.А. Підготовка до ревіталізації zdegradovanoї міської території. *Інноваційні інструменти забезпечення інвестиційного та*

інфраструктурного розвитку об'єднаних територіальних громад: матеріали наук.-практ. конф. за міжн. участю, м. Дніпро, 27 листопада 2020 р. м. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 85-86. URL: https://palsg.nmu.org.ua/ua/Sci/konf/2020_11_27_material_MUP.pdf#page=85 (0,13 д.а.). (дата звернення: 29.06.2023).

36. Горблюк С.А. Цілі сталого розвитку як орієнтири для ревіталізації міста. *Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком*: матеріали XIV наук.-практ. конф. за міжн. участю, м. Дніпро, 30 листопада 2020 р. м. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 304-306 (0,15 д.а.).

37. Горблюк С.А. Розроблення програми ревіталізації гміни: правовий аспект. *Правові засади організації та здійснення публічної влади*: збірник тез IV міжн. наук.-практ. конф., м. Хмельницький, 2-6 березня 2021 р. м. Хмельницький: ХУУП ім. Л. Юзькова, 2021. С. 144-146. URL: http://old.univer.km.ua/doc/zbirniki/Zbirnik_Publiczna_vlada_2-6.03.2021.pdf (0,17 д.а.). (дата звернення: 13.07.2023).

38. Горблюк С.А. Формування креативного міста шляхом ревіталізації zdegradovanih територій. *Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні*: матеріали IV міжн. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 12 березня 2021 р. м. Вінниця: ВНТУ, 2021. С. 222-223. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/public/files/fiip/zbirn2021.pdf> (0,22 д.а.). (дата звернення: 07.08.2023).

39. Горблюк С.А. Місто, яке навчається (Learning City). *Стратегія розвитку міст: молодь і майбутнє (інноваційний ліфт)*: матеріали міжн. наук.-практ. конф., м. Харків, квітень 2021 р. м. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2021. С. 407-409. URL: https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2021/Zbirnyk_17-18_03_21.pdf (0,1 д.а.). (дата звернення: 07.08.2023).

40. Горблюк С.А. Ревіталізація zdegradovanih міських територій у контексті концепції компактного міста. *Сучасні тенденції економічного розвитку регіонів: теоретичні та прикладні аспекти*: матеріали IV міжн. наук.-

практ. інтерн. конф., м. Одеса, 21 квітня 2021 р. м. Одеса: ОДАБА, 2021. С. 42-43. URL: https://odaba.edu.ua/upload/files/Zbirka_konferentsii_EP-2021.pdf (0,1 д.а.). (дата звернення: 07.08.2023).

41. Горблюк С.А., Стеф'юк Т.Д. Впровадження проєктів ревіталізації деградованих міських територій: досвід Львова. *30 років незалежності України: досягнення, виклики, перспективи*: матеріали міжн. наук.-практ. конф., м. Київ, 10 вересня 2021 р. К: КНУ, 2021. С. 208-210. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/273/files/5e2f5bc9-7e3f-4bb1-8017-18758fd31148.pdf> (0,26 д.а., особисто автору – 0,21 д.а.: розглянуто кращі практики ревіталізації міст у Львові). (дата звернення: 17.07.2023).

42. Горблюк С.А. Ревіталізація центрів міст: причини, дії, наслідки. *Стратегії інноваційного розвитку економіки України: проблеми, перспективи, ефективність «Форвард-2021»*: матеріали XII міжн. наук.-практ. Internet-конф., м. Харків, 25 грудня 2021 р. м. Харків: НТУ «ХПІ», 2021. С. 265-267. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/09e0a4f5-dc9b-4356-8d18-8f04d3f84fcf/content#page=123> (0,09 д.а.). (дата звернення: 07.08.2023).

43. Горблюк С.А. Засади Нового урбанізму щодо ревіталізації центрів міст. *Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи*: міжн. наук.-практ. конф., м. Хмельницький, 11 лютого 2022 р. м. Хмельницький: ХУУП ім. Л. Юзькова, 2022. С. 25-26 (0,11 д.а.).

44. Горблюк С.А. Принципи повоєнної відбудови Варшави середини ХХ століття: історичні паралелі та уроки для України. *Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 15-28 квітня 2022 р. К: ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, 2022. С. 116-120. URL: https://palsg.nmu.org.ua/ua/Sci/konf/2022_04_15_material_conference_Vol_I.pdf#page=116 (0,27 д.а.). (дата звернення: 07.08.2023).

45. Горблюк С.А. Ревіталізація міст на прикладі Варшави та Гданська. *Перспективи розвитку територій: теорія і практика*: матеріали VI міжн. наук.-практ. конф., м. Харків, 16-17 листопада 2022 р. м. Харків: ХНУМГ

ім. О.М. Бекетова, 2022. С. 215-217. URL:
https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2022/Tezy_2022/2022_molodi_vcheni.pdf (0,16 д.а.). (дата звернення: 17.07.2023).

46. Горблюк С.А. На шляху ревіталізації деградованих територій. *Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень*: матеріали ІХ всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 17-18 листопада 2022 р. К.: КНУ, 2022. С. 229-231 (0,13 д.а.).

47. Горблюк С. А. Роль та принципи ревіталізації міст у післявоєнній політиці відновлення України. *Наука і молодь – 2023: пріоритетні напрями глобалізаційних змін*: матеріали ІІІ міжн. наук.-практ. конф., м. Київ, 14 квітня 2023 р. К.: ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2023. С. 428-431 (0,19 д.а.).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	22
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	
РЕВІТАЛІЗАЦІЇ МІСТА.....	35
1.1. Сутність і поняття ревіталізації міста	35
1.2. Характеристики міста як об'єкта ревіталізації.....	52
1.3. Типова модель вироблення публічної політики ревіталізації міста	68
Висновки до розділу 1	84
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОГРАМУВАННЯ	
РЕВІТАЛІЗАЦІЇ МІСТА.....	88
2.1. Методика визначення деградованої території міста.....	88
2.2. Особливості забезпечення ревіталізації міста у світлі Цілей сталого розвитку.....	104
2.3. Механізм громадської партисипації в публічній політиці ревіталізації міста.....	121
Висновки до розділу 2	137
РОЗДІЛ 3. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	
РЕВІТАЛІЗАЦІЇ МІСТ.....	141
3.1. Становлення публічної політики ревіталізації міст у США	141
3.2. Еволюція публічної політики ревіталізації міст у державах Європи.....	156
3.2.1. Велика Британія	156
3.2.2. Франція	166
3.2.3. Німеччина	175
3.2.4. Польща.....	185
3.3. Реалізація проєктів ревіталізації деградованих територій у різних державах.....	204
Висновки до розділу 3	223
РОЗДІЛ 4. ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	
РЕВІТАЛІЗАЦІЇ МІСТ В УКРАЇНІ	226

4.1. Кризові явища розвитку міст як об'єкти потенційної політики ревіталізації деградованих територій.....	226
4.2. Формування нормативно-правових засад для здійснення ревіталізації міст.....	246
4.3. Реалізація проєктів ревіталізації деградованих територій у різних містах.....	262
Висновки до розділу 4	285
РОЗДІЛ 5. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ МІСТ	291
5.1. Напрями публічної політики ревіталізації міст у світлі концепцій розвитку міста.....	291
5.2. Механізм вироблення публічної політики ревіталізації центру міста на основі концепції Управління центром міста (Town Center Management).....	309
5.3. Дорожня карта післявоєнної публічної політики ревіталізації міст в Україні.....	322
Висновки до розділу 5	346
ВИСНОВКИ	351
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	362
ДОДАТКИ	415

ВСТУП

Революція гідності відіграла вирішальну роль у новітній історії України. Вона виникла як суспільна відповідь на спроби утвердження авторитаризму і поставлення під сумнів європейський вектор розвитку держави. З одного боку, це була незгода українського народу з раптовою необґрунтованою зміною політичного курсу, з другого – прагнення рухатися в сторону цивілізованого світу, де панують цінності свободи й демократії. І теперішня війна, розв’язана РФ проти України, засвідчила, якою складною є боротьба за право бути собою, вільно обирати майбутнє, залишаючись суверенною і незалежною державою на мапі світу.

У полі зору післявоєнної політики відновлення і розвитку держави перебуватимуть не лише наслідки широкомасштабного російського вторгнення, але й кризові явища територіального розвитку, які сформувалися ще до війни. Так, у будь-якому місті є території, де мешканці завжди почуваються більш комфортно та атмосферно, люблять проводити дозвілля, відчують себе щасливими. Водночас є місця, де менш безпечно, занедбані будівлі, погані дороги, постійні затори, стихійна торгівля, відсутні тротуари й пішохідні доріжки, в підсумку – низька ділова та соціальна активність. Така ситуація з внутрішніми диспропорціями в розвитку територій (економічними, просторовими, соціальними, культурними, екологічними та іншими) характерна як для України, так і для економічно розвинених держав (від США до Великої Британії, Німеччини, Польщі).

Урбанізація залишається однією з найважливіших глобальних тенденцій розвитку територій. Упродовж 1950-2021 рр. частка міського населення Європи підвищилася з 51,7% до 75,1%, а до 2050 р. прогнозується її зростання до 83,7% [322]. Проте, стрімко розбудовуючи міста загалом, не вдається уникнути точкової концентрації кризових явищ (економічної деградації, бідності, суспільного виключення, безробіття, низької доступності та якості публічних послуг, незадовільних умов проживання, злочинності, депопуляції, екологічних

проблем тощо). Ревіталізація покликана розв'язати ці проблеми на локальних територіях шляхом публічного втручання.

Для України цей напрям дослідження актуальний у зв'язку з перебуванням значної частини міських територій у занепаді через проблеми в місцевій економіці, деградацію інфраструктури, міграцію економічно-активного населення, безробіття, соціальне виключення, низький рівень життя тощо. Проведена децентралізація в системі публічного управління спонукає територіальні громади шукати інноваційні управлінські рішення для вирішення назрілих проблем і повернення життя на території, які перебувають у кризі. Але на практиці в українських містах публічна політика ревіталізації розробляється ще вкрай рідко та не має системного наукового обґрунтування.

Питання теорії та методології формування і реалізації публічної політики розглядали в своїх працях відомі зарубіжні науковці: Дж. Андерсон, К. Ансел, І. Бартл, І. Баче, Т. Біркленд, Т. Бовер, К. Вегріх, С. Волті, М. Говлет, М. Зурн, Х. Ендерляйн, Е. Леффлер, Г. Міллер, К. Паттон, Й. Подгорська-Рикала, Х. Пюльцль, М. Рамеш, Р. Розенфельд, Д. Савіцкі, М. Сідні, Й. Скорка, О. Трейб, Дж. Торфінг, Ф. Фішер, М. Фліндерс, Ф. Фукуяма, Е. Хейвуд, Ю. Шенг, В. Янн. Водночас це стало предметом численних наукових досліджень вітчизняних вчених, зокрема В. Бакуменка, М. Буника, О. Гарафонові, Л. Гаєвської, Л. Гонюкової, О. Дем'янчука, В. Дрешпака, Я. Жаліла, В. Загорського, Т. Запорожець, В. Карлової, О. Карпенка, В. Козакова, І. Криничної, О. Оболенського, О. Петроє, І. Рейтеровича, С. Рябова, С. Ситник, В. Степанова, С. Телешуна, В. Тертички, В. Усик, Н. Федірко та ін. Беручи до уваги їхні напрацювання, можна дійти висновку, що нині наукова думка розвивається у напрямі обґрунтування спеціальних публічних політик різних рівнів і сфер.

Теоретико-методологічні засади політики розвитку міст заклали у своїх працях вітчизняні науковці: В. Бабаєв, О. Берданова, О. Бобровська, О. Бойко-Бойчук, В. Вакуленко, О. Васильєва, Н. Гринчук, І. Дегтярьова, Ю. Дехтяренко, І. Дунаєв, Т. Іванова, Я. Казюк, О. Карий, С. Квітка, Є. Ключниченко,

В. Куйбіда, О. Кучабський, С. Кравченко, В. Мамонова, В. Мороз, В. Наконечний, С. Саханенко, Л. Сергієнко, О. Тищенко та ін. Утім питання розвитку міст шляхом ревіталізації протягом останніх років лише почали знаходити своє відображення у наукових працях в Україні, при цьому здебільшого в галузі архітектури. До них варто віднести наукові публікації Л. Гнатюк, П. Гудзя, А. Костубіцької, О. Лук'янової, М. Мельник, М. Назарука, Ю. Полянського, О. Рибчинського, О. Сич, Д. Тарасенка, А. Чечель та ін.

Теоретичні та практичні аспекти ревіталізації міст досліджували зарубіжні науковці, серед яких: М. Брикс, В. Ванькович, Д. Дайменд, Г. Ешворт, Дж. Карпентер, К. Кауч, С. Качмарек, Д. Лідл, М. Лірі, Д. Лічфілд, П. Лоренс, А. Маєр, Дж. Маккарті, К. Ольбінська, Є. Парисек, П. Робертс, Х. Сайкс, К. Скальські, Е. Таллон, В. Хауснер, А. Ядах-Сепьоло, К. Янас, В. Ярчевські. Незважаючи на значну кількість наукових праць щодо ревіталізації міст, теоретико-методологічні засади політики ревіталізації міст ще не сформовано.

У вітчизняній науці досі не розроблено теорію та методологію публічної політики ревіталізації міст, зокрема не визначено базові поняття, не обґрунтовано типову модель цієї політики та методику визначення деградованої території, дієвий лише фрагментарно розглянуто еволюцію політики відродження міст за кордоном, не узагальнено передумови впровадження публічної політики ревіталізації міст в Україні тощо. До того ж, масштабні руйнування територіальних громад та інфраструктури внаслідок війни, розв'язаної РФ проти України, посилюють необхідність обґрунтування підходів до формування та реалізації післявоєнної публічної політики ревіталізації міст. Відповідно, актуальність для сьогодення проблеми, пов'язаної з формуванням теоретико-методологічних засад публічної політики ревіталізації міст, зумовила вибір теми, мету, завдання і структуру дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження проводилося в межах комплексного наукового проєкту Національної академії державного управління при Президентові України «Державне управління та місцеве самоврядування» в рамках науково-

дослідної роботи за темою «Інноваційні інструменти публічного управління розвитком регіонів і міст України» (ДР №0120U101661), в якій автором узагальнено зарубіжний досвід становлення та розвитку публічної політики ревіталізації міст, обґрунтовано комплекс інструментів ревіталізації міст і наведено пропозиції щодо його застосування в містах України (довідка від 9 червня 2021 р. № 473). У межах гранту Міжнародного Вишеградського Фонду № 52010700 (2020-2021) за проєктом «Можливості впровадження досвіду польських органів місцевого самоврядування у сфері ревіталізації в Україні», який реалізовувався на кафедрі інноваційного міста Варшавської школи економіки (Польща), автором розроблено інноваційні підходи до політики ревіталізації міст у світлі новітніх концепцій сталого міського розвитку: Compact City, Green City, Smart City, Creative City, Inclusive City, Cittaslow, Happy City, Learning City (довідка від 23 липня 2021 р. № Кпор14/01/07/2021).

Мета та завдання дослідження. *Мета дослідження* – обґрунтування теоретико-методологічних засад і розроблення практичних рекомендацій органам публічної влади України щодо формування та реалізації публічної політики ревіталізації міст.

Для досягнення мети поставлено такі *завдання*:

- з’ясувати стан наукової розробленості проблеми ревіталізації міста як об’єкта публічної політики;
- визначити основні характеристики та базові поняття щодо публічної політики ревіталізації міста;
- розробити типову модель вироблення публічної політики ревіталізації міста як методологічний інструмент її формування та реалізації;
- розробити методичний інструмент діагностики кризового стану території;
- запропонувати механізм громадської партисипації в політиці ревіталізації міста;
- встановити загальні еволюційні характеристики публічної політики ревіталізації міст у економічно розвинених державах;

– узагальнити сучасні підходи до ревіталізації міст на основі аналізу передових практик реалізації публічної політики ревіталізації американських і європейських міст у ХХІ столітті;

– виявити та проаналізувати типові для більшості міст в Україні кризові явища як передумови впровадження публічної політики ревіталізації;

– проаналізувати стан сформованості нормативно-правових засад для реалізації політики ревіталізації міст в Україні;

– узагальнити практики реалізації проєктів ревіталізації міст в Україні;

– запропонувати концептуальні підходи до забезпечення ревіталізації деградованих територій на основі сучасних концепцій розвитку міста;

– розробити практичні рекомендації щодо формування та реалізації післявоєнної багаторівневої публічної політики ревіталізації міст в Україні.

Об'єкт дослідження – ревіталізація деградованих територій.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні засади формування та реалізації публічної політики ревіталізації міст.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети й вирішення визначених завдань у дисертації використовувалися міждисциплінарний і системний підходи, низка загальнонаукових і спеціальних методів здебільшого в процесі кабінетного дослідження (desk research). Воно передбачало вивчення, аналіз і систематизацію інформації з різних джерел, зокрема періодичних видань, наукових публікацій, документів, нормативно-правових актів, аналітичних і статистичних звітів тощо. У такий спосіб були опрацьовані, передусім, друковані джерела інформації бібліотеки Варшавського університету, а також електронні ресурси Варшавської школи економіки, доступ до яких був наданий автору як гостьовому досліднику в 2020-2022 рр. У дослідженні не використано жодної праці російських науковців через вкрай зневажливе ставлення до них у цивілізованому світі.

Впродовж 16 квітня – 16 липня 2021 р. проводилося соціологічне опитування 306 респондентів на освітній онлайн-платформі Prometheus, з них 87,3% – державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування з усіх

областей України та Києва. За результатами опитування вдалося встановити рівень сприйняття ревіталізації міст публічними службовцями; проаналізувати чинники, які призводять до zdegradovanosti територій; визначити пріоритетні напрями підтримки політики ревіталізації міст та ідентифікувати кращі практики.

Під час дослідження міжнародного та вітчизняного досвіду в сфері ревіталізації міст застосовувався кейс-метод (case study). За його допомогою детально розглянуто етапи становлення цієї політики на прикладі окремих держав, а також реалізацію ряду конкретних проєктів. Тим самим дослідження набуло більш практико-орієнтованого спрямування.

Конкретні дослідницькі завдання вирішувалися шляхом застосування комплексу методів:

- компаративний, логіко-семантичний, абстрактно-логічний, декомпозиція, системний аналіз, групування – узагальнення понятійно-категорійного апарату дослідження, вивчення стану розробленості проблеми ревіталізації zdegradovanih територій, визначення сутності цієї політики та її характеристик, методологічного інструментарія;

- узагальнення, контент-аналіз, формально-логічний, компаративний аналіз, морфологічний аналіз, систематизації – обґрунтування засад розвитку публічної політики ревіталізації міст за кордоном та становлення в Україні;

- економіко-статистичний метод, порівняння, діалектичний – дослідження кризових явищ розвитку міст в Україні до широкомасштабного російського вторгнення;

- абстрагування, прогнозування, моделювання, ідеалізація – розроблення моделей, дорожньої карти, інструментів, формування пропозицій щодо вдосконалення публічної політики ревіталізації міст;

- екстраполяція, індукція, абстрактно-логічний – теоретичне узагальнення положень дисертаційної роботи, формулювання висновків і пропозицій.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад і розробленні практичних рекомендацій

органам публічної влади України щодо формування та реалізації публічної політики ревіталізації міст, що конкретизовано в таких положеннях:

уперше:

– розроблено типову модель вироблення публічної політики ревіталізації міста як методологічний інструмент її формування та реалізації, яка побудована на основі інтегрованого процесного підходу та містить взаємопов’язані базові та специфічні принципи політики, можливі вихідні умови та бажані кінцеві результати політики, комплекси заходів та відповідні їм принципи діяльності на усіх етапах формування та реалізації політики (підготовка до ревіталізації, планування ревіталізації – розроблення програми, впровадження програми ревіталізації та моніторинг, оцінювання політики);

– розроблено методичний інструмент діагностики кризового стану території – «СПЕД-матрицю визначення деградованої міської території та потенціалу для її ревіталізації», яка передбачає аналіз та оцінювання індикаторів розвитку чотирьох ключових сфер міста: 1) спільнота (соціальний капітал); 2) простір (інфраструктура); 3) економіка (ділова активність); 4) довкілля (природокористування); за кожною з цих сфер можуть більш системно діагностуватися внутрішні та зовнішні чинники деградації міської території, локальні потенціали для ревіталізації деградованої території, зокрема з позиції можливої концентрації ресурсів та синергійності дій з метою досягнення мультиплікативного ефекту у відновленні деградованої території;

– запропоновано модель механізму вироблення публічної політики ревіталізації центру міста на основі концепції Управління центром міста (Town Centre Management), що включає вихідні умови для ревіталізації; суб’єкти, серед яких менеджер (офіс управління центром міста), об’єкт політики – центр міста в усіх вимірах його функціонування, засади, цілі та етапи політики, а також передбачає позитивні інтегровані зміни не лише на деградованій території, а й на території усього міста та створює передумови для сталого міського розвитку;

– обґрунтовано концептуальний механізм післявоєнної багаторівневої публічної політики ревіталізації міст в Україні, що охоплює взаємоузгоджені

комплекси інструментів на наднаціональному, державному, регіональному та міському рівнях публічного управління, які базуються на принципах: європеїзації, сталого розвитку, децентралізації, діджиталізації, дерусифікації та субсидіарності, впроваджуються інклюзивним шляхом, застосовуючи громадську партисипацію і враховуючи місцеву специфіку та локальні потенціали;

удосконалено:

– парадигму міста як об'єкта ревіталізації, що передбачає ідентифікацію налагоджених і порушених взаємозв'язків в полісистемі частини міста та міста в цілому, на відміну від ідентифікації лише кризових явищ; структурно ця парадигма передбачає такі складові: окреслена деградована територія міста та зона ревіталізації в її межах, яка має локальний потенціал для відновлення і забезпечення мультиплікативного ефекту міського розвитку; чинники розвитку всього міста та деградованої території; зв'язки між частиною міста, яка потребує ревіталізації, та іншими його частинами міста, а також зовнішнім середовищем;

– алгоритм формування та реалізації публічної політики ревіталізації міста на місцевому рівні, що, на відміну від існуючих кількості етапних підходів, побудований на основі деталізації дій, враховує новітні методологічні особливості забезпечення ревіталізації міста та передбачає такі 12 етапів: 1) ініціювання політики ревіталізації міста, утворення консультативно-експертної ради; 2) проведення діагностики кризових явищ, застосовуючи СПЕД-матрицю; 3) визначення локальних деградованих територій і зон ревіталізації міста; 4) утворення робочих груп у межах консультаційно-експертної ради, за необхідності офісу ТСМ; 5) розроблення інструментів громадської участі в політиці ревіталізації міста; 6) аналіз стратегічних пріоритетів і концепцій розвитку міста, місцевої ідентичності; 7) визначення внутрішніх та зовнішніх можливостей, перспектив багаторівневої співпраці; 8) проєктування програми ревіталізації міста за участі всіх сторін; 9) експертиза проєкту програми щодо дотримання вимог сталого розвитку міста; 10) схвалення програми ревіталізації міста, у випадку відхилення її доопрацювання;

- 11) реалізація програми ревіталізації міста та моніторинг виконання заходів;
- 12) проміжні та підсумкове оцінювання політики ревіталізації міста;

– механізм громадської партисипації в політиці ревіталізації міста, який на відміну від існуючих механізмів побудований з урахуванням основних етапів політики (підготовка до ревіталізації, планування – розроблення програми, впровадження й моніторинг, оцінювання), відповідно до кожного з них визначено базові комплекси інструментів партисипації, з множини яких можна вибирати найбільш адекватні до ситуації;

набули подальшого розвитку:

– понятійно-термінологічний апарат, а саме визначення термінів у контексті людиноцентричного підходу: *«деградована міська територія»*, під якою розуміється частина території міста, яка перебуває в кризовому стані через концентрацію на ній соціальних, економічних, просторових, екологічних та інших негативних явищ, що позначаються на рівні та якості життя населення; *«ревіталізація міста»* – як процес, в ході якого здійснюється інтегроване відновлення деградованих міських територій шляхом поліпшення умов для життєдіяльності місцевого населення та сталого розвитку цієї території і міста в цілому; *«публічна політика ревіталізації міста»* – як курс узгоджених дій суб'єктів публічного управління, спрямованих на подолання кризових явищ життєзабезпечення на деградованих міських територіях та їх інтегроване відновлення задля сталого розвитку міста шляхом розроблення і реалізації відповідних стратегій, програм і проєктів;

– концептуальні підходи до забезпечення ревіталізації деградованих територій, зокрема новим є їх узагальнення та обґрунтування необхідності застосування у взаємозв'язку принципів людиноцентризму та сталого розвитку на основі вибору домінуючої концепції організації міста, або їх гармонійного поєднання, зокрема таких, як Compact City (поблизу щільно розміщені місця проживання, роботи й відпочинку), Green City (міське середовище є екологічно безпечним з великою часткою зелених насаджень), Inclusive City (доступність послуг і публічних просторів для всіх без виключення мешканців), Smart City

(впровадження інновацій та сучасних технологій), Cittaslow (унікальність малих міст і розмірене життя в них), Creative City (сприятливі умови для життєдіяльності творчих людей), Learning City (всеохоплююче безперервне навчання), Harry City (підтримка мереж та емоційних зв'язків у спільноті);

– виявлення загальносвітових тенденцій трансформації механізмів публічної політики ревіталізації міст, зокрема такі: повсюдно здійснюється перехід від домінуючого державного до місцевого забезпечення ревіталізації міст; залучення до формування і реалізації політики ревіталізації все більше неурядових акторів та населення відповідно до концепції багаторівневого врядування; інтегроване відновлення міського середовища для поліпшення якості життя і умов ведення бізнесу замість переважаючої розбудови житлової та іншої інфраструктури; збільшення в місцевих програмах міської ревіталізації частки заходів м'якого характеру (інформування, діалог, навчання, залучення тощо); на відміну від виявлених тенденцій на основі аналізу досвіду окремих держав, ці тенденції встановлено шляхом порівняльного аналізу та синтезу досвіду США, Великої Британії, Франції, Німеччини та Польщі, які мають успішний досвід ревіталізації міст;

– сутнісні виміри ревіталізації міста, серед яких окрім просторового, економічного, соціального, екологічного обґрунтовується публічно-управлінський вимір, який реалізується органами публічної влади через ініціювання ревіталізації міста, розроблення та реалізацію відповідних стратегій і програм, координацію заходів щодо відновлення деградованої території, забезпечення послідовного та відкритого діалогу з тими суб'єктами й групами, яких мають стосуватися результати запланованих дій, формування соціального капіталу тощо.

Практичне значення отриманих результатів. Основні теоретико-методологічні положення, висновки та рекомендації дисертації мають практичне спрямування і можуть використовуватися під час розробки нормативно-правової бази з питань публічної політики ревіталізації міст, у процесі її реалізації, в практичній діяльності органів публічної влади при програмуванні та

впровадженні ревіталізації деградованих територій, а також у навчальному процесі. Основні результати дисертаційного дослідження використані:

– Комітетом Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування при опрацюванні до другого читання проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про засади державної регіональної політики» (реєстр. № 5323) (довідка від 23 серпня 2023 р. № 04-23/13-2023/183473);

– Коростенською військовою державною адміністрацією при обґрунтуванні інструментів відновлення постраждалих внаслідок російської агресії громад Коростенського району та розв’язання проблем, спричинених війною (довідка від 21 липня 2023 р. № 02-4/95);

– Департаментом економічної політики Львівської обласної державної адміністрації під час розробки проекту Програми соціально-економічного та культурного розвитку Львівської області на 2021-2023 рр., затвердженої рішенням Львівської обласної ради від 13 квітня 2021 р. № 103 (довідка від 17 травня 2021 р. № 1-10/239);

– Департаментом з питань економічного розвитку Кропивницької міської ради при підготовці проекту Програми економічного і соціального розвитку міста Кропивницького на 2021 рік та основних напрямів розвитку на 2022 і 2023 роки, затвердженої рішенням Кропивницької міської ради від 25 березня 2021 р. № 173, а також проекту Програми реалізації громадського бюджету (бюджету участі) у м. Кропивницькому на 2021-2024 роки, затвердженої рішенням Кропивницької міської ради від 2 лютого 2021 р. №100 (довідка від 8 червня 2021 р. № 989/21д);

– Агенцією регіонального розвитку Запорізької області при реалізації ревіталізаційного проекту «Розвиток мережі екотуризму у регіоні Чорного моря» у межах програми транскордонного співробітництва «Black Sea CBC» (довідка від 24 травня 2021 р. № 14);

– Агенцією розвитку об’єднаних територіальних громад Прикарпаття під час підготовки та проведення засідань, нарад, круглих столів, тренінгів,

семінарів з представниками органів місцевого самоврядування, бізнесу та громадськості територіальних громад Івано-Франківської області (довідка від 6 квітня 2021 р. № 20);

– Національною академією державного управління при Президентові України для вдосконалення робочої програми навчальної дисципліни «Антикризові технології та проектування в регіональному управлінні» (довідка від 16 березня 2021 р. № 05-08-20).

Особистий внесок здобувача. Наукові розробки, положення, висновки та рекомендації, викладені в дисертаційному дослідженні, є самостійним доробком здобувача. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, до дисертаційної роботи включено лише ті наукові ідеї та положення, які отримані автором особисто. Внесок здобувача в наукових працях, підготовлених у співавторстві, окремо наведено в списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження оприлюднені на міжнародних науково-практичних конференціях: «Публічне управління для сталого розвитку: виклики та перспективи на національному та місцевому рівнях» (Маріуполь, 2020); «Управління проектами: проектний підхід в сучасному менеджменті» (Одеса, 2020); «Правові засади організації та здійснення публічної влади» (Хмельницький, 2020), «Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні» (Вінниця, 2020), «Стратегія розвитку міст: молодь і майбутнє (інноваційний ліфт)» (Харків, 2021), «Сучасні тенденції економічного розвитку регіонів: теоретичні та прикладні аспекти» (Одеса, 2021), «30 років незалежності України: досягнення, виклики, перспективи» (Київ, 2021), «Стратегії інноваційного розвитку економіки України: проблеми, перспективи, ефективність «Форвард–2021» (Харків, 2021), «Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи» (Хмельницький, 2022), «Перспективи розвитку територій: теорія і практика» (Харків, 2022), «Наука і молодь – 2023: пріоритетні напрями глобалізаційних змін» (Київ, 2023); всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Теорія

та практика публічного управління та адміністрування у XXI сторіччі» (Київ, 2018), «Інституціоналізація публічного управління в Україні в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних викликів» (Київ, 2019), «Теорія та практика публічного управління та адміністрування у XXI сторіччі» (Київ, 2019), «Україна 2030: публічне управління для сталого розвитку» (Київ, 2020), «Інноваційні технології публічного управління та адміністрування: теорія і кращі практики 21 століття» (Мелітополь, 2020); «Теорія та практика публічного управління та адміністрування у XXI сторіччі» (Київ, 2020), «Інноваційні інструменти забезпечення інвестиційного та інфраструктурного розвитку об'єднаних територіальних громад» (Дніпро, 2020), «Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком» (Дніпро, 2020), «Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні» (Київ, 2022), «Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень» (Київ, 2022).

Публікації. Основні положення та результати дослідження опубліковано автором самостійно та у співавторстві у 47 наукових працях загальним обсягом 25,26 д.а., особисто автору належить 23,6 д.а., з них: 1 розділ у колективній монографії, 6 – у зарубіжних виданнях, які зареєстровані у міжнародних наукометричних базах Scopus та Web of Science, 15 – у наукових фахових виданнях України, 4 – в інших зарубіжних виданнях, 21 – в інших виданнях апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Обсяг основного тексту дисертаційної роботи становить 321 сторінку. Дисертація містить 15 таблиць на 18 сторінках, 31 рисунок на 16 сторінках, 12 зображень на 5 сторінках, 5 додатків на 13 сторінках. Список використаних джерел налічує 512 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

РЕВІТАЛІЗАЦІЇ МІСТА

1.1. Сутність і поняття ревіталізації міста

Вперше поняття ревіталізації з'явилося в антропологічних науках у США. Його представив Е. Уоллес (A. Wallace), який досліджував культуру індіанців. У своїй праці вчений описав «ревіталізаційні рухи» у їхніх племенах [314]. Вони були переселені під впливом наступаючої європейської цивілізації, що супроводжувалося зростанням бідності, духовним і культурним занепадом. На основі вивчення поведінки племен дослідник сформулював визначення ревіталізації як дій, спрямованих на створення більш задовольняючих умов життя шляхом внутрішнього оновлення. У наступні роки в США її необхідність стає ще нагальнішою, оскільки посилюється проблема темношкірих мешканців, які живуть у бідних кварталах і нетрях, де панують безробіття та високий рівень злочинності. Ця ситуація актуалізувала в американській спільноті необхідність проведення заходів щодо подолання глибоких соціальних поділів, застосовуючи ревіталізацію занедбаних територій.

Поняття «*ревіталізація*» (від лат. *re...* – відновлювальна дія, *vita* – життя, *vitalis* – життєздатний; дослівно: повернення життя, оживлення) характеризує процеси відновлення і відтворення. Воно використовується в науковій і практичній діяльності різних сфер (медицина, гідрологія, техніка, архітектура, урбаністика тощо). Так, у медицині ревіталізація означає омолодження старіючого організму за допомогою засобів регенеративної біомедицини (наприклад, за допомогою засобів, отриманих із стовбурових клітин організму) [386, с. 140]. У гідрології під ревіталізацією розуміють відновлення водотоків або ж певних їхніх ділянок до того рівня, що був у періоді існування річки до індустріального освоєння цієї території [508].

Повертаючись до етимології слова «ревіталізація», можна припустити, що про неї слід говорити тоді, коли її об'єкт у широкому розумінні «позбавлений належного життя». В урбаністиці така територія характеризується деградованим простором, нефункціональною інфраструктурою, порушенням основних сфер життєдіяльності міста. На ній посилюються негативні явища соціального характеру: бідність, суспільне виключення, безробіття, низька доступність і якість публічних послуг, незадовільні умови проживання, злочинність, низький рівень освіти та соціального капіталу, депопуляція, а також екологічні проблеми. Урбанізована територія, на яку спрямована ревіталізація, перебуває в чітко вираженому кризовому стані. У цьому випадку «повернення життя» означає вихід з кризи та забезпечення розвитку на певній території.

У сфері публічного управління та адміністрування постає завдання щодо розроблення та впровадження заходів антикризового управління такими територіями. Як багатоаспектний процес, ревіталізація вимагає інтердисциплінарного підходу. Головним чином це стосується обміну знаннями, накопиченими в межах різних дисциплін, насамперед публічного управління та адміністрування, урбаністики й архітектури, економіки, екології, соціології, культурології, психології та права.

Прийнято вважати, що ревіталізація міст у теорії та практиці відображена через розгалужену термінологію. Проте вона різниться в окремих державах, залишаючись подібною за смисловим значенням термінів. Так, відповідно до національних традицій для позначення процесу відновлення деградованих територій у Польщі, Чехії та Словаччині вживається поняття ревіталізація (пол. *rewitalizacja*, чes. *revitalizace*, слов. *revitalizácia*); у США та Канаді – ревіталізація (англ. *revitalization*), міське оновлення чи перебудова (англ. *urban renewal*, *urban redevelopment*); натомість у Великій Британії та більшості держав Західної Європи – міська регенерація (англ. *urban regeneration*, фр. *régénération urbaine*, *renouvellement urbain*).

На початку свого розвитку концепція ревіталізації була здебільшого зосереджена на досягненні фізичних змін деградованих територій [51, с. 2]. Вони

передбачали створення нових та оновлення уже існуючих будівель. Оновлення вимагало реалізації нижчеперелічених дій [261, с. 22-23]:

- ремонту (відновлення об'єктів до того стану, який був на початку попереднього циклу їх експлуатації);
- модернізації (оновлення об'єктів з упровадженням нових і ефективніших елементів, їх покращення);
- реставрації (заходи ремонту чи модернізації об'єктів, які мають історико-культурну цінність);
- реновації (оновлення та повернення попередніх якостей деградованим об'єктам, не важливо, чи вони мають історико-культурну цінність);
- ревалоризації (відновлення раніше існуючих або додавання нових якостей застарілим об'єктам, модернізація їхніх функцій);
- реструктуризації (перебудова території, галузі, економіки тощо);
- реабілітації (поєднання вищезазначених дій у світлі соціальних змін, що відбуваються в певній сфері).

У 1990-х рр. ХХ ст. концепція ревіталізації міст остаточно утвердилася в ширшому розумінні, включаючи комплексні різносторонні дії відносно територій, що перебувають у кризі. На це вплинув великий досвід її практичного застосування в економічно розвинених державах (насамперед у Великій Британії, Німеччині, Франції, США).

Водночас ревіталізація міст стала предметом численних наукових досліджень, в яких обґрунтовувалися її засадничі питання. Досліджуючи процеси відновлення міст у 1990-х рр., Д. Лічфілд (D. Lichfield) акцентувала увагу на необхідності кращого розуміння причин занепаду міських територій та формування «домовленості щодо того, чого слід досягти і яким чином» [180, с. 19]. Згідно з поглядами Г. Ешворта (G. Ashworth), створення нового життя на деградованих територіях повинно ґрунтуватися на економічних проблемах [11]. На важливість досягнення просторового порядку та функціональних змін на таких територіях вказували С. Качмарек (S. Kaczmarek) [150] та Є. Парисек (J. Paryssek) [225]. Окремі науковці відмічали першочерговість історичних,

культурних, соціальних (у тому числі тих, що стосуються сфер освіти й охорони здоров'я) та інших аспектів у процесі відновлення міст [52].

Ревіталізація, як зауважив Е. Таллон (A. Tallon), часто діє фрагментарно. Тому не всі проблеми деградованих територій вирішуються, а міські кризові явища можуть поглиблюватися [282]. Аналогічно її слабкі сторони підкреслював В. Хауснер (V. Hausner). Він зазначав, що ревіталізація містить лише «короткотермінові, фрагментарні, спеціальні та проєктні заходи, розроблені без загальної стратегічної мети розвитку всього міста» [106, с. 526]. Критично розглядаючи однобічність ревіталізації (фізичне, економічне чи соціальне оновлення), Д. Доннісон (D. Donnison) вказував на необхідності скоординованого підходу до вирішення проблем міських територій, де вони сконцентровані [63, с. 18]. Таким же чином Д. Дайменд (J. Diamond) і Д. Лідл (J. Liddle) обґрунтовували необхідність поєднання в межах ревіталізації всіх секторальних політик розвитку міста [58].

Відродження міст на початку XXI ст. закріпило розуміння ревіталізації як інструмента міської політики збалансованого розвитку територій, що перебувають у кризі. У разі його застосування П. Робертс (P. Roberts) зазначає про необхідні скоординовані дії суб'єктів публічного управління та приватних партнерів відповідно до економічних, соціальних, екологічних і політичних принципів, закладених у понятті сталого розвитку [251, с. 16]. На думку М. Брикса (M. Brix), для цього слід сконцентруватися на покращенні умов проживання та праці, охороні матеріальної і духовної спадщини, навколишнього середовища на урбанізованих територіях, які перебувають у кризовому стані [29, с. 162].

Створення передумов для сталого розвитку деградованої території можливе за умови впровадження ревіталізації міст, яка передбачатиме комплексні відновлювальні заходи просторового, економічного, соціального, культурного та екологічного вимірів. Кожен з них має свою специфіку та зорієнтованість, проте в сукупності формується стратегічне бачення виходу міської території з кризи на довгострокову перспективу.

Просторовий вимір ревіталізації полягає в ліквідації або модернізації застарілих об'єктів, зведенні нових будівель, створенні або вдосконаленні публічних просторів (ринків, площ, парків). Адже спричинити кризовий стан території могла незадовільна житлова забудова, недостатність або відсутність базової технічної та соціальної інфраструктури. Просторове планування на деградованій території має на меті створення раціональної та оптимальної організації землекористування, досягаючи збалансування інтересів бізнесу та мешканців, не завдаючи шкоди навколишньому середовищу. В підсумку нові рішення просторового характеру мають призвести до зміни урбаністичного порядку та функціонального розвитку різних елементів інфраструктури такої території.

Заходи ревіталізації просторового виміру природно переплітаються та наближують реалізацію соціально-економічних цілей. Це може бути наслідками, як приклад покращення житлових об'єктів шляхом джентрифікації [252], доступності споруд для людей з інвалідністю, побудови соціальної інфраструктури, підготовки інвестиційних зон та реконструкції технічної інфраструктури.

Економічний вимір ревіталізації полягає в стимулюванні створення нових робочих місць, розвитку підприємництва та інноваційної діяльності. Напрями такої підтримки залежать від локальних можливостей території та інтересів суб'єктів господарювання і населення [21]. Для подолання економічної кризи можуть використовуватися міські програми економічної активізації, податкові пільги для бізнесу, дотації та дешеві кредити для розвитку власної справи, створення підприємницьких інкубаторів, індустріальних та науково-технічних парків тощо. У процесі ревіталізації слід обмежити неефективну господарську діяльність, що стала однією з причин занепаду території. Крім того, економічний вимір – це співвідношення між досягнутими результатами та витратами, понесеними в процесі міських змін [151, с. 286].

Соціальний вимір ревіталізації стосується мешканців деградованої території, яких умовно можна поділити на дві групи. До першої групи належать

особи, які потерпають на такій території у зв'язку з бідністю, незадовільними житловими умовами, відсутністю гідної праці, злочинністю, низьким рівнем освіти, медицини, соціального захисту тощо. Відповідні заходи ревіталізації мають створити умови для подолання чи послаблення цих кризових явищ соціального характеру. Серед них важливого значення також набувають заходи, спрямовані на розвиток людського та соціального капіталу на деградованій території. У цьому випадку застосовуються різні програми навчання, інтеграції, підвищення навичок та кваліфікацій мешканців. До другої групи відносять осіб, які беруть участь у розробленні та виконанні заходів ревіталізації. Насамперед це активні мешканці території, громадські організації, діючі та потенційні представники бізнесу.

Враховуючи важливе значення історично-культурного аспекту розвитку деградованої території, окремо варто виділити *культурний вимір ревіталізації*. При розробленні відповідних заходів необхідно фокусуватися на різноманітності та неоднорідності сенсів, пов'язаних із територією, що перебуває в кризі [327, с. 194]. Це можуть бути зміни, спрямовані на модернізацію існуючої інфраструктури історико-культурної чи промислової спадщини до сучасних потреб, вдосконалення її естетики та функціональності [209]. У процесі трансформацій можуть постати нові об'єкти культури, що позитивно впливатиме на формування оновленого образу деградованої території. У цій сфері важливе впровадження довгострокових програм, що інтегрують місцеву громаду та формують ідентичність місця в його сприйнятті мешканцями.

Кожна відновлена територія має зберегти або покращити початкові екологічні умови. *Екологічний вимір ревіталізації* стосується не лише наслідків ліквідації незадовільних об'єктів, розвитку та модернізації прилеглої інфраструктури, а й цілеспрямованих заходів щодо енергоефективності, раціонального використання земельних, водних та інших природних ресурсів, запровадження більш екологічного громадського транспорту, облаштування зелених зон, освітлення території, підвищення рівня безпеки людей тощо [188].

Окреслюючи деградовану територію чи її частину, яка стане предметом ревіталізації, треба діагностувати ступінь територіальної концентрації негативних явищ економічного, соціального чи іншого характеру. Також слід виходити з пріоритетності розвитку цієї території для всього міста, про що свідчать стратегічні міські документи. На практиці території часто неспроможні виконувати свої функції внаслідок соціально-економічних змін (наприклад, промислові та повійськові) чи управлінських прорахунків (занепад історичних центрів міст, периферійних частин міста). Зазвичай вони мають індивідуальну специфіку і в кожному випадку різні фактори можуть вказувати на стан кризи та ступінь zdegradovanosti. Відновлення деградованих територій базується значною мірою на ендогенних чинниках розвитку, у тому числі нематеріальних. Важливі ініціативи «знизу вгору» від представників міської спільноти сприяють використанню власних ресурсів деградованих територій та локальних потенціалів розвитку [164].

Для ревіталізації міста визначального значення набуває управлінська діяльність інституцій публічного сектора. У значній мірі це лежить у площині інституційного розвитку держави [331; 505] та становлення місцевого самоврядування. Йдеться не лише про повноваження органів публічної влади з підготовки та реалізації проєктів розвитку міських територій, а й можливостями залучення на засадах партнерства громадськості, представників діючого та потенційного бізнесу до процесу ідентифікації міських проблем, пошуку інноваційних рішень для їх розв'язання [217; 47]. На думку М. Лірі (M. Leary) та Дж. Маккарті (J. McCarthy), міська ревіталізація має бути ініційована, підтримана (у томі числі фінансовими ресурсами) та натхненна публічним сектором [176, с. 9]. Тому важливо впровадити дієві інструменти громадської партисипації, які гарантуватимуть участь усіх зацікавлених сторін на кожному етапі (розроблення і виконання програми, здійсненні моніторингу та оцінювання). Успішність ревіталізації міста залежить від багатогранної співпраці науковців, аналітиків, практиків та представників міської влади, які формують цілі та концепції відновлення кризових територій. Така співпраця має

базуватися на відкритості та постійному процесі взаємного навчання [216, с. 137].

У процесі ревіталізації міст простежується два основні підходи [7]:

– *ревіталізація, спрямована на потреби людей* (people-based initiatives) – у фокусі уваги міські проблеми деградованих територій: бідність, безробіття, житлові проблеми, обмежений доступ до медичної допомоги та освіти, злочинність тощо);

– *ревіталізація, спрямована на розвиток території* (area-based initiatives) – поліпшення стану інфраструктури, навколишнього середовища деградованих територій, конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості).

На практиці переважає другий підхід [139, с. 30]. Він здебільшого орієнтований на інвестиційні вигоди, які може надати ревіталізація певній частині міста. Такі заходи підвищують ринковий потенціал існуючих об'єктів, які раніше повноцінно не використовувалися через сильну фізичну деградацію. Адже їх незадовільний стан чи відсутність позбавляє умов для розвитку підприємництва та іншої ділової активності.

Проведена в такий спосіб ревіталізація принесе користь деградованій території, однак по відношенню до його населення визначити позитивні наслідки складніше. Немає гарантій, що соціальна структура залишиться такою ж після завершення ревіталізації, а отже, чи принесе ревіталізація користь тим, для кого вона була призначена.

У випадку діяльності, спрямованої на допомогу окремим особам або соціальним групам, головне заперечення полягає у складності визначення однозначних критеріїв класифікації такої допомоги та мінімізації технічного аспекту відновлення деградованих районів [135, с. 29].

Тому при розробленні відповідної міської політики ці два підходи до ревіталізації намагаються поєднувати. Проте, на думку Дж. Карпентер (J. Carpenter), не у всіх випадках така інтеграція діяльності доцільна. Вибір відповідного підходу тісно залежить від ступеня та ознак територіальної кризи. Найбільш деградовані території потребують цілісного підходу, тоді як

флагманські проєкти (flagship projects) виявляються особливо ефективними у випадку історичних районів із культурним потенціалом. Натомість у периферійних міських районах варто посилити формування соціального капіталу для зміцнення (або створення) почуття зв'язку мешканців із місцем проживання [36, с. 2148].

Підсумовуючи викладене, представлені положення щодо ревіталізації міста зображено на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Ключові змістові складові поняття ревіталізації міста

Джерело: систематизовано автором

При розробленні та реалізації політики відновлення території слід враховувати основні підходи, принципи, загальну мету ревіталізації міста,

сутнісні виміри, а також чітко ідентифікувати суб'єктів цього процесу та об'єкти впливу. Це відіграє засадниче значення для ефективності такої діяльності [377].

Ревіталізацію міста потрібно розглядати як процес комплексного подолання просторових, економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших кризових явищ життєзабезпечення міста у світлі створення передумов для сталого розвитку його деградованих територій.

Узагальнюючи результати наукової дискусії щодо ролі та способів ревіталізації міст П. Робертс (P. Roberts) виділив такі її ключові особливості [251, с. 25]:

- інтервенційна діяльність;
- діяльність, яка охоплює публічний, приватний, волонтерський і громадський сектори;
- діяльність, яка може зазнати значних змін в інституційних структурах з часом у відповідь на зміну економічних, соціальних, екологічних і політичних обставин;
- засіб мобілізації колективних зусиль і створення основи для переговорів щодо відповідних рішень;
- засіб визначення політики та дій, спрямованих на покращення стану міських територій та розвиток інституційних структур, необхідних для підтримки конкретних пропозицій;
- фокусування уваги на формування як формальних, так і неформальних домовленостей;
- засіб розвитку та підтримки сталої та стійкої міської системи життєзабезпечення.

Натомість І. Турок (I. Turok) виділив такі риси ревіталізації міст:

- має на меті змінити природу місця та залучити до процесу громаду та інших учасників, зацікавлених у його майбутньому;
- охоплює численні цілі та заходи, які корелюються з основними функціональними обов'язками публічної влади, залежно від конкретних проблем і потенціалу території;

– зазвичай передбачає певну форму партнерства між різними зацікавленими сторонами, хоча форма партнерства може бути різною [297, с. 57].

Продовжуючи визначення основних характеристик ревіталізації міста, залишається доречним питання про те, на скільки важливо ревіталізувати міські території та хто є бенефіціарами цього процесу. Ревіталізація міських територій має значення, оскільки «трагедія всередині міста торкається кожного» [269, с. 1602]. Ефективне відродження міст має фундаментальне значення для широкого кола учасників і зацікавлених сторін, включаючи громаду міста; міську, регіональну та центральну владу; власників нерухомості та інвесторів; підприємства; екологічні організації; резидентів і відвідувачів на всіх рівнях від локального до глобального [251].

Так, ревіталізацію міста забезпечують не лише суб'єкти публічного сектора. Залучення інших суб'єктів на основі партнерства дозволяє збільшити шанси відродження деградованої території. Окрім органів місцевого самоврядування і державних органів влади до головних акторів цієї політики варто віднести:

- мешканців деградованої території та інших частин міста;
- громадські об'єднання, професійні спілки й неформальні групи;
- діючих та потенційних суб'єктів господарювання, інвесторів;
- представників закладів вищої освіти, наукових установ та ін.

Втім ревіталізація міста залежить і від різних рівнів публічного управління, вертикальних і горизонтальних зв'язків між суб'єктами. Так, К. Жакієр (С. Jasquier) розглядає роль територіального співробітництва, вертикальної та горизонтальної співпраці в процесі ревіталізації [132].

Територіальне співробітництво представлене як тривалий характер такого типу відносин, який, на думку автора, стосується співпраці публічного сектору з постачальниками послуг (наприклад, енергетики, транспорту, освіти, ЗМІ), які надають послуги кільком сусіднім містам (муніципалітетам). Згадана територіальна кооперація була популярна в більшості західних країн ще в XIX столітті. Окремі країни (Франція, Італія та Іспанія) зберегли його елементи,

незважаючи на централізацію, залишаючи можливість укласти добровільні угоди між містами, наприклад, міжмуніципальну угоду (*la cooperation intercommunale*) в Італії [135, с. 31]. У підсумку територіальне співробітництво служить обміну добрими практиками та досвідом у сфері відродження міст.

Вертикальна співпраця полягає у використанні існуючих і створенні нових зв'язків між послідовними рівнями управління, відповідальними за міську політику, що базується на принципі субсидіарності, згідно з яким вищі рівні управління втручаються лише тоді, коли всі можливості досягнення мети на місцевому рівні вичерпані без досягнення задовільного результату. До кінця 1980-х років центральний рівень був найвищим рівнем формування керівних принципів політики ревіталізації, а згодом міська політика (і разом з нею політика ревіталізації) почала закріплюватися в нормативно-правовому полі та на практиці.

Горизонтальна співпраця як інтеграція різних цілей діяльності суб'єктів має найбільше значення для ревіталізації територій. Суб'єкти зі специфічними компетенціями повинні, на думку К. Жак'єра (C. Jacquier), прагнути обмінюватися своїми знаннями, ділитися досвідом, тим самим розвивати організаційну культуру, характерну для конкретного міста (або групи міст-партнерів у системі територіального співробітництва). Тільки такий підхід дозволяє повною мірою використовувати потенціал міста [132; 135, с. 33].

А. Ядах-Сепьоло (A. Jadach-Serioło) наголошує, що формування вертикальної та горизонтальної співпраці набуває труднощів не лише через масштаб необхідних змін, запрограмованих у процесі ревіталізації, а й через тривалість процесу. Це полягає у необхідності впровадження діяльності в значно більшому часовому горизонті, ніж тривалість терміну повноважень органів влади. Тому коаліції, сформовані для впровадження ревіталізації, мають бути надзвичайно стійкими на рівні міста та, окрім реалізації конкретних дій, також враховувати довгострокові маркетингові дії, що впливають на імідж міста та ревіталізованої території [135, с. 41-42]. Публічна влада, відповідно до принципу субсидіарності, не повинна домінувати в таких коаліціях щодо ревіталізації

міста, оскільки «допоміжне втручання держави може і має мати місце, коли конкретні індивідуальні та колективні проблеми не можуть бути вирішені ні силами громадянського суспільства, ні місцевою владою» [130, с. 32]. Необхідна залученість суб'єктів на рівні міста з урахуванням перспектив довгострокової співпраці, а також можливостей і компетентностей кожного учасника потенційного партнерства на користь ревіталізації деградованої території. Коаліції суб'єктів, залучених до ревіталізації, можуть змінюватися з часом, проте це не має шкодити візії ревіталізації, навколо якої обертатиметься життя оновленого району та міста.

Аналізуючи наукові праці вітчизняних вчених, треба зауважити, що питання наукового обґрунтування ревіталізації міст лише протягом останнього десятиліття стали предметом наукових досліджень в Україні, при цьому здебільшого в галузі архітектури та містобудування. Наразі вітчизняна наука державного управління не дає вичерпних відповідей щодо сутності, методологічного інструментарію, кращих практик ревіталізації міст всередині держави та за кордоном. Ця проблематика представлена поодинокими науковими працями, які розкривають тільки певні аспекти ревіталізації міст.

Передусім, у вітчизняній науці розглядається ревіталізація міст у світлі відродження занедбаних промислових територій. А. Дмитренко та Т. Кузьменко виокремлюють такі шляхи використання колишніх промислових територій у великих містах:

- повне розчищення ділянки під нове будівництво;
- часткове збереження існуючої промислової забудови з її подальшим перепрофілюванням, особливо стосується тих територій, які віднесено до пам'яткоохоронного реєстру.

Тому ревіталізація промислових територій і окремих підприємств відбувається з повною зміною функцій або з частковим збереженням виробництва. На думку цих дослідників на практиці українські міста пристосовують існуючу інфраструктуру під інші функції рідше, ніж проводять

повне знесення наявних будівель з наступним перепрофілюванням саме території, а не будівель [395].

Причинами цього, на думку А. Броневицького, є такі чинники:

- «індустріальне» мислення людей як спадок радянських часів, у які було недопустимо перетворювати завод у громадський об'єкт;
- брак державної та місцевої підтримки розвитку занедбаних промислових територій, відсутність належної містобудівної політики стосовно їх, проблеми щодо гарантування прав власності;
- низький рівень обізнаності потенційних інвесторів у питаннях ревіталізації деградованих територій;
- низьке технологічне забезпечення будівельної галузі, зношеність міської інженерної інфраструктури, обмеженість вільних інженерних потужностей [342, с. 17].

Втім під час розроблення ревіталізації старих промислових підприємств С. Запотоцький та О. Левицька пропонують розглядати колишні індустріальні споруди як об'єкти історичної спадщини, які варто зберігати та реконструювати [408, с. 106]. Вони мають стати активами, що приносятимуть користь місту, громаді, їхнім власникам.

Змінюючи функціональне призначення промислових територій, ревіталізація міст здебільшого спрямована на створення сучасних публічних просторів і культурних об'єктів. Л. Гнатюк і М. Мельник пояснюють це тим, що в містах бракує місць для якісного та цікавого проведення часу, зокрема торгово розважальних центрів, мистецьких об'єктів тощо. Водночас такі міські трансформації рухає фактор відносної дешевизни: для ревіталізації промислових будівель зазвичай не потрібно значних інвестицій, а достатньо невеликого ремонту приміщень, зберігаючи їх індустріальну естетику [351]. Проте це судження досить дискусійне.

О. Рибчинський присвятив свої наукові праці ревіталізації середмість історичних міст України. Вчений зазначає, що нині середмістя поступово втрачають містотворче значення і функціональне призначення у світлі

погіршення історико-культурного потенціалу міст. Ревіталізація має на меті інтегральне вирішення проблем охорони та збереження культурної спадщини, а також соціально-економічних проблем історичного міста. Для цього необхідно розробити ефективну стратегію та відповідну програму ревіталізації середмістя. В її основі лежать заходи архітектурної діяльності, які мають повернути середмістю функціональну наповненість і вберегти від непередбачуваних просторових змін у майбутньому [454; 455].

Проте на думку О. Гнатковича, А. Шевчука, Т. Скриньки ревіталізація деградованих територій має стати бренд-стратегією для всього міста, що сприятиме розвантаженню центральних історичних районів і розвитку туризму на інших міських територіях [350]. Креативні простори на раніше занедбаних територіях можуть бути вдалою альтернативою більш популярним і всім відомим туристичним об'єктам. Як ревіталізаційний інструмент впровадження мультикультурних ідей у публічних просторах Б. Гаврилюк обґрунтовує мураларт і вуличне мистецтво [349]. Адже поліпшення естетичного вигляду занедбаних будівель за допомогою розфарбовування стін і створення муралів усе частіше зустрічається у практиці розвитку міст.

На підставі узагальнення європейського досвіду планування ревіталізації промислових територій, П. Гудзь наголошує на тому, що міста, вступаючи в конкуренцію за ресурси розвитку та спеціалістів, вимушені переходити до обґрунтованих генеральних планів і стратегій розвитку міст, планів ревіталізації промислових територій. У них має домінувати соціальний вимір ревіталізації на противагу практиці органів місцевого самоврядування щодо поліпшення виключно «твердої» інфраструктури, зокрема ремонту доріг і будівель. Організаційно-економічними інструментами міського відродження мають стати мережеві структури ведення бізнесу, кластери бізнесу та науки, технопарки, венчурні фірми, бізнес-інкубатори тощо [388].

А. Чечель та Д. Тарасенко зауважують, що «сутність механізму реалізації стратегії ревіталізації промислових і постіндустріальних територій може бути визначена його цільовою спрямованістю, рівнем виробничої (господарської)

діяльності, специфічними особливостями об'єкта управління (економічними і соціальними процесами), принципами функціонування на окремо взятій території» [511, с. 25]. Це складний механізм, який вимагає належного наукового обґрунтування під час його розроблення і впровадження.

При цьому А. Костубіцька та О. Лук'янов підкреслюють необхідність створення спеціалізованих інституцій, які відповідатимуть за розроблення і впровадження проєктів ревіталізації деградованих територій. Водночас актуальне питання – сформувати дієве нормативно-правове поле на національному рівні, що регулюватиме діяльність цих інституцій [418, с. 39], а також напрацювати потрібний комплекс інструментів для реалізації цілей ревіталізації міст, моніторингу та оцінювання ефективності й результативності відповідних заходів.

М. Назарук та Ю. Полянський зазначають, що основний ресурс деградованих територій – їхні мешканці, залучені до трансформації міського простору з метою його сталого розвитку та збереження ідентичності. Завдяки ревіталізації міста перетворюють нікому непотрібні старі закинуті будівлі на місця культурного відпочинку, створюють нові робочі місця та покращують життєве середовище. Для формування цілісного образу міста та ідентичності всіх його частин потрібно розробляти програми ревіталізації, у яких чітко визначати об'єкт публічного втручання, необхідний інструментарій та очікувані результати, передбачати інвестиційно-будівельну, економічну та соціально-екологічну складові програми, а також диверсифікувати джерела фінансування [430].

На основі аналізу відповідного зарубіжного досвіду О. Левченко та В. Біркентале роблять висновок, що найефективніший інструмент фінансування ревіталізації – державно-приватне партнерство, за якого обидва сектори ділять між собою обов'язки та витрати [421, с. 309]. Серед джерел фінансування заходів ревіталізації міст О. Сич виділяє можливості структурних фондів ЄС, досліджуючи досвід сусідньої Польщі. Так, ця країна після вступу у ЄС отримала значну фінансову допомогу, спрямовану на реалізацію проєктів ревіталізації

деградованих територій, реструктуризацію та модернізацію економіки [463]. Це має стати перспективним напрямом фінансування ревіталізації в Україні з огляду на її європейську інтеграцію.

Досліджуючи проблему фінансового забезпечення післявоєнного відновлення міст і селищ України, О. Сич, І. Пасінович та І. Мацишин пропонують розглядати імпакт-інвестиції як альтернативну форму інвестування у процесі ревіталізації деградованих територій. Дослідниці переконані, що все частіше міжнародні інвестори під час вибору об'єкта інвестування прагнуть створити додану вартість в інвестиційному портфелі на благо майбутніх поколінь, замислюючись про соціальний вплив своїх інвестицій. У кожному конкретному випадку, застосовуючи імпакт-інвестування, вдасться вирішити актуальну для місцевої громади проблему, отримати вимірюваний соціальний результат і забезпечити окупність інвестицій [462]. Очевидно, що для ревіталізації міста варто залучити різні джерела фінансування: від бюджетних коштів до фінансових ресурсів бізнесу та громадськості, зібраних у тому числі через краудфандингові та фандрайзингові платформи тощо.

Отже, ревіталізація міста через призму зарубіжної та вітчизняної науки представляє собою ефективний інструмент міської політики, до розроблення і впровадження якого залучено широке коло суб'єктів. Для подолання кризових явищ розвитку міста необхідно визначити та знайти шляхи розв'язання цілого комплексу територіальних проблем (просторових, економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших), фокусуючись на створенні передумов для сталого розвитку деградованих територій і всього міста. Це складає сутність такого поняття, як ревіталізація міста. Подальше обґрунтування теоретичних засад ревіталізації міст потребує встановити характеристики міста як об'єкта ревіталізації, що має важливе значення для формування наукового підґрунтя до вироблення і реалізації відповідної політики.

1.2. Характеристики міста як об'єкта ревіталізації

У вітчизняній енциклопедії державного управління визначено, що місто – це значний за розміром населений пункт, адміністративний, торговельний, промисловий і культурний центр. Усі структури життєдіяльності людей, соціальні інститути, форми людської активності, процеси, що характерні для певної культурно-історичної та соціально-економічної формації, вбудовуються до простору міста і знаходять там власну форму представництва [341, с. 172].

Традиційно виділяють чотири основних критерії при формулюванні дефініції міста:

- 1) чисельність населення з позиції того, що на міських територіях вона значно вища, ніж на сільських територіях;
- 2) економічна спеціалізація та зайнятість мешканців міста, яка, як правило, стосується галузей поза сільським господарством;
- 3) наявність правового статусу міста як адміністративно-територіальної одиниці відповідно до національного законодавства;
- 4) особливі підходи до просторово-функціональної організації міської території [222].

Аналіз міської проблематики 228 держав, проведений на замовлення ООН, засвідчив різноманітність способів виокремлення та визначення міст. Першочергове значення в 105 державах має адміністративний критерій, у тому числі у 83 державах це єдина умова поділу міської та сільської місцевості. У 100 державах визначення міста базується на критеріях чисельності та щільності населення [200, с. 11]. Водночас у різних державах відрізняються вимоги до мінімальної чисельності мешканців населеного пункту, який слід вважати містом (наприклад, у Швеції це понад 200 осіб, у США – 2500, у Швейцарії – 10000, в Японії – 30000) [222, с. 78].

У 57 державах критерій визначення міста – кількість мешканців. У 25 державах відіграє принципову роль економічна структура міста (частка мешканців, зайнятих у несільськогосподарській діяльності). У 18 державах

важливий доступ до міської інфраструктури (наявність вулиць з твердим покриттям, систем водопостачання та каналізації, електромереж тощо). Поряд з цим не використовується жодного визначення міста в 25 державах, а в 6 державах усе населення вважається міським [200, с. 11].

Частиною першою ст. 133 Конституції України закріплено місто в системі адміністративно-територіального устрою держави. Відповідно до пункту 29 ст. 85 Конституції до повноважень Верховної Ради України належить віднесення населених пунктів до категорії міст. Проте досі вищим законодавчим органом держави не прийнято рамкового закону про засади адміністративно-територіального устрою. Керуючись ще діючими радянськими нормами [499], до категорії міст можуть бути віднесені селища, які мають промислові підприємства, комунальне господарство, державний житловий фонд, мережу соціально-культурних закладів і підприємств побуту, з чисельністю населення понад 10 тисяч осіб, з яких не менш як дві третини становлять робітники, службовці та члени їхніх сімей.

В Україні налічується 461 місто, з них: 2 – загальнодержавного значення (зі спеціальним статусом), 187 – обласного значення, 272 – районного значення [500]. У державі є міста Прип'ять та Чорнобиль, у яких відсутнє постійне населення. Також де-факто чисельність населення українських міст стартує від близько 1 тис. мешканців.

Розвиток міст відбувається досить нерівномірно. Поряд з успішними практиками забезпечення конкурентоспроможності міста та високих стандартів життя населення спостерігається локальна деградація урбанізованих територій. Комплексне подолання просторових, економічних, соціальних, культурних, екологічних кризових явищ функціонування деградованих міських територій та створення передумов для їхнього сталого розвитку відбувається завдяки ревіталізації. Краще зрозуміти та обґрунтувати цей інструмент політики міського розвитку дозволяє застосування міждисциплінарного та системного підходів.

Місто розглядають як предмет наукових досліджень географів, соціологів, економістів, екологів, політологів, юристів, урбаністів, публічних управлінців та інших (табл. 1.1). Ними розроблені відповідні моделі, методи, дослідницький інструментарій, а також виявленні закономірності та тенденції розвитку.

Таблиця 1.1

Місто як предмет наукових досліджень

№	Галузь науки	Аспект розуміння міста	Предмет наукових досліджень
1.	Географія	просторова структура	фізична структура міста, місто в регіональній, національній, наднаціональній просторовій системі
2.	Соціологія	соціальна структура	сукупність соціальних відносин, умови функціонування поселень, рівень життя
3.	Економіка	місце ділової активності та ринкових відносин	розміщення продуктивних сил, економічна спеціалізація та точки зростання, ефективність діяльності суб'єктів господарювання, конкурентоспроможність міста
4.	Екологія	середовище життя	вплив міських утворень на природне середовище, їх взаємовідносини в часі та просторі
5.	Політологія	місце прийняття політичних рішень	міські політичні процеси, інституційне середовище міста
6.	Юридична наука	адміністративно-територіальна одиниця	правове регулювання міських відносин
7.	Урбаністика	фізична структура, що виконує конкретні функції	проектування та розміщення інфраструктурних об'єктів, просторово-функціональні чинники розвитку території, засади містобудування
8.	Публічне управління та адміністрування	адміністративна структура, наділена публічною владою	процес реалізації публічної влади на території, управління міським розвитком, реалізація міського потенціалу та подолання кризових явищ

Джерело: систематизовано автором за [224, с. 29]

Сучасний розвиток науки все більше схиляється до використання міждисциплінарного підходу в дослідженнях. В ідеалі це має відбуватися шляхом формування дослідницьких команд, які включають фахівців різних галузей [40, с. 351].

Міждисциплінарність – це зіткнення, взаємопроникнення, синергія різних наукових дисциплін, що передбачає розвиток інтеграційних процесів, зростаючу взаємодію, взаємозбагачення методів, інструментарію задля отримання нового наукового знання [416, с. 77]. За цих обставин йдеться не про механічне просте запозичення, а про конструювання нових моделей розвитку на інтеграційній основі, появу нових міждисциплінарних об'єктів і предметів дослідження, зокрема в контексті ревіталізації міста.

З позицій міждисциплінарного підходу розвиток міста забезпечується з урахуванням взаємозв'язку економічних, соціальних, екологічних та інших процесів у місті; появи нових, більш складних завдань відродження міст, забезпечення життєдіяльності та подолання кризових явищ [391].

Необхідність застосування міждисциплінарного підходу до розв'язання міських проблем (у т.ч. шляхом ревіталізації) зумовлює небувале ускладнення міських систем: економічних, соціальних, управлінських та відповідних інститутів; опанувати механізми функціонування цих систем та їх розвитку стає все важче, а то й неможливо без запозичення, перетікання підходів і методів різних наук (дисциплін) [416, 77-78].

Формулювання загальної теорії систем належить австрійському біологу Л. фон Берталанфі (L. Von Bertalanffy). З 50-х рр. XX ст. його все частіше використовують у дослідженнях різних наукових галузей. Система розглядається з позиції наявності великої кількості елементів, що складають функціональне ціле, а також множинності зв'язків між ними всередині системи та із зовнішнім середовищем [312].

Отже, міждисциплінарний підхід охоплює групу методів, за допомогою яких об'єкт описується в різних аспектах, а системний – дозволяє розглядати взаємодоповнюючі компоненти єдиного цілого. Методи дослідження розвиваються в межах окремих наукових дисциплін і загальнонаукових концепцій, стаючи результатом їх міждисциплінарного синтезу [485, с. 3]. Застосування системного підходу до дослідження відбувається на таких засадах:

- підхід до досліджуваного об'єкта-системи як до цілого уявлення про середовище системи та її елементи;
- наявність системоутворюючих зв'язків, які презентують певну структуру системи (рівні, ієрархію тощо);
- можливість реалізації управлінських впливів на систему [503, с. 4].

Ймовірно першим науковцем, який розглядав місто як систему, був британський географ і політолог Б. Беррі (B. Berry) [15]. Відтоді багато дослідників міста трактують цей об'єкт дослідження як функціональне, просторове ціле, адаптуючи системний підхід до різних концепцій розвитку міста [189]. У випадку обґрунтування ревіталізації слід виділити такі дві базові моделі міста:

- 1) місто як суспільно-територіальна система;
- 2) місто як екосистема.

Визнання міста як *суспільно-територіальної системи* ґрунтується на територіальному поділі держави [215]. Міста – це території з чітко окресленими межами, населеними людьми з внутрішніми соціальними та культурними зв'язками, які ототожнюють себе з певною місцевістю. На них поширюється вплив публічної влади, зокрема органів місцевого самоврядування. Суспільно-територіальна система характеризується тим, що певна група людей постійно займає, освоює і контролює окрему ділянку земної поверхні, тобто міську територію. Тим самим мета ревіталізації міста полягає у формуванні сприятливих умов життя та діяльності людей.

Суспільно-територіальну систему, як і будь-яку іншу, визначають її складові елементи, а також відносини з оточуючим середовищем [226, с. 33]. З. Хойніцкі (Z. Chojnicki) виділив дві ключові підсистеми в структурі міста: соціальну та матеріальну [41]. До соціальної підсистеми належать мешканці території, які впроваджують на ній різні види діяльності. Матеріальну підсистему формують природні ресурси міста, а також матеріальні елементи, які виникли внаслідок свідомих дій людей. Соціальна та матеріальна підсистеми міста перебувають у тісному взаємозв'язку. Водночас системна взаємодія

набуває внутрішнього та зовнішнього характерів. У процесі розроблення політики ревіталізації необхідно брати їх до уваги. Внутрішнє середовище дає можливість системі функціонувати, формуючи узгодженість різних елементів. Натомість, зовнішні зв'язки свідчать про відкритість або закритість системи, а отже й її стікість.

Місто як суспільно-територіальну систему також характеризує його розташування та адміністративні межі. Географічне положення визначає особливості розвитку матеріальної підсистеми та впливає на види господарської діяльності людей. Геополітичне розташування може виступати як бар'єр або фактор розвитку системи. Втім, важливе значення має розташування конкретного міста в системі держави. Встановлені границі та наявність публічної влади визначають автономію суспільно-територіальної системи. Ця автономія неповна, адже залежить від інших рівнів врядування, протікання глобальних та інших процесів.

Внутрішні системні взаємозв'язки, у тому числі між соціальною та матеріальною підсистемами, а також зовнішні відносини територіальної системи міста з навколишнім середовищем у процесі ревіталізації повинні бути сформовані таким чином, щоб гарантувати стабільність та розвиток усієї системи [203]. Досягнення такого стану – складне завдання через високу динаміку змін у суспільно-територіальній системі міста.

Місто також можна розглядати як *екосистему*, базуючись на аналогіях між явищами в природі та функціонуванням людських спільнот. Таке обґрунтування бере початок із природничих наук та відкриває новий погляд на структуру, функціонування й відродження міста.

Термін «екосистема», введений А. Тенслі (A. Tansley), позначає відносно стійку систему динамічної рівноваги, в якій організми і неорганічні фактори середовища – повноправні компоненти. Екосистема – це спільно функціонуючі на певній ділянці організми (біотична спільнота), які взаємодіють із фізичним середовищем так, що потік енергії створює чітко визначені біотичні структури і кругообіг речовин між живою та неживою частинами [420, с. 82].

Тож екосистема міста, а не її окремі елементи (не можуть існувати самотійно без навколишнього середовища), забезпечує безперервність природних процесів і задоволення людських потреб – від фізіологічних (повітря, їжа, вода) до соціальних та економічних. Розглядається два основні підходи до розуміння міста як екосистеми:

1) місто у біологічному сенсі як сукупність екосистем, розташованих на його території (екосистема долини річки, міського парку тощо);

2) місто як комплексна система, орієнтуючись на міські взаємозв'язки між природною, соціальною та економічною сферами [238].

Водночас місто можна розглядати як полісистему, що являє собою систему штучних, природних і змішаних систем, функціонування якої у контексті створення більш сприятливого середовища для життєдіяльності та функціонування, ніж у інших міст, забезпечує приплив і відплив різноманітних ресурсів [390, с. 22].

Поєднуючи ці підходи, можна краще відстежити масштаби й характер екологічних, соціальних та економічних наслідків у міському середовищі. Це збільшує шанси на успішність ревіталізації деградованих територій та ефективне управління складною міською екосистемою в цілому.

Екосистема міста має такі характерні ознаки:

– висока концентрація людської популяції в місті, що має значну перевагу над іншими; функціонування екосистеми міста залежить від впливу людей на міське середовище;

– сильна залежність від ресурсів, оскільки вони впливають на суспільний добробут та економіку; за цих умов зловживання одним із ресурсів має наслідки щодо інших;

– характерний для міст ресурсний потік (міський метаболізм), що полягає у використанні в економічній діяльності ресурсів (вода, енергія, сировина тощо), внаслідок чого виробляються товари та послуги, кінцеве їхнє повернення у навколишнє середовище у формі викидів та відходів;

– відкритість екосистеми міста, оскільки місто – неізолювана система, спільно створюється функціональна зона з сусідніми (приміськими) районами; природа не визнає меж, тому екосистема міста модифікована та доповнена її оточенням [256, с. 28-29].

Можна розглядати місто і як живий організм, усвідомлюючи його антропогенну природу. Цю концепцію пов'язують із Ф. Ратцелем (F. Ratzel), який уперше вжив термін «життєвий простір» для окреслення середовища людського проживання [243]. Згодом багато дослідників шукали аналогії та звертали увагу на подібність процесів, що відбуваються в місті та в живому організмі [102]. До таких порівнянь належать: кровоносна система (дорожній рух, логістичні потоки), харчування (постачання енергії та продукції), травлення (використання енергії та речовин), обмін речовин (виробництво товарів і послуг), нервова система (потік інформації), мозок (управління, знання, технології), почуття (отримання інформації, сприйняття), виведення з організму (створення, зберігання, утилізація відходів) [224].

У цьому контексті слід виокремити такі узагальнені характеристики міста як своєрідного живого організму:

– цілісний та індивідуальний характер (місто – це одиниця територіального поділу держави; міське поселення територіально відокремлене, хоча у випадку сучасних міст межі з навколишнім середовищем досить розмиті);

– метаболізм (трансформація ресурсів у місті; процес обміну може бути зведений до надання підтримки елементам міської системи для забезпечення життєдіяльності міста та ревіталізації деградованих територій);

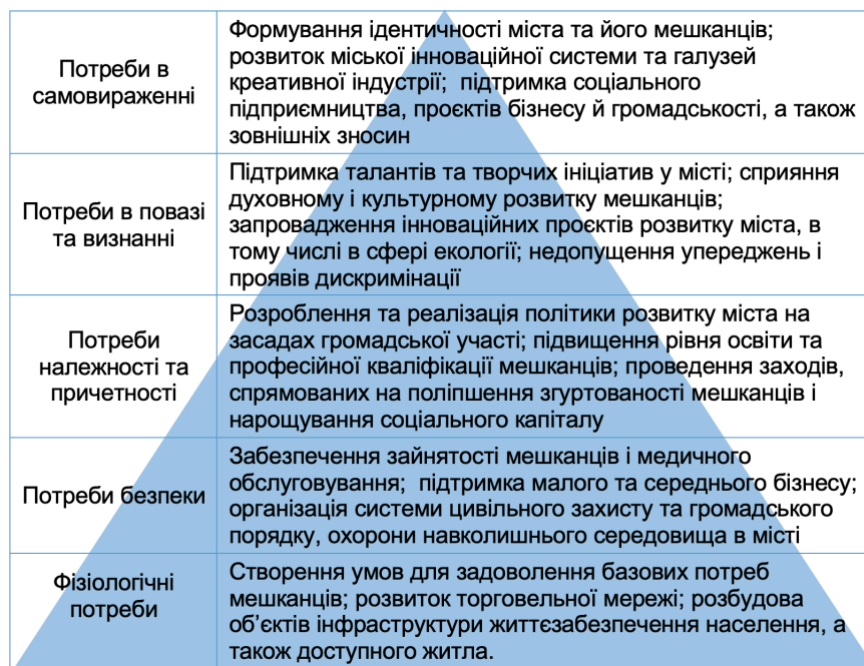
– гомеостаз і підтримка внутрішнього балансу (досягнення стану рівноваги міської системи, обумовленого функціонуванням міських структур);

– інформаційна підсистема (для належного функціонування міста важлива діяльність муніципальних служб, які повинні збирати та зберігати інформацію);

– внутрішня підсистема регулювання та координації (наявність міської влади, яка забезпечує функціонування та розвиток міста, використовуючи

адміністративні, економічні, фінансові, організаційні та інші засоби) [226, с. 44-45].

Розглядаючи місто як живий організм, необхідно звернути увагу на його життєдіяльність. Від рівня організації життєзабезпечення його районів залежить функціонування всього міського організму. У цьому напрямі визначальну роль відіграють органи міської влади, які здійснюють управлінські заходи економічного, соціального та екологічного характеру на відповідній території [208]. Ця діяльність має на меті створити умови для задоволення потреб міських мешканців, що особливо актуально для деградованих територіях. Беручи до уваги ієрархію потреб, запропоновану А. Маслоу (A. Maslow) [199], можна сформулювати основні завдання ревіталізації на кожному рівні (рис. 2).

Потреби в самовираженні	Формування ідентичності міста та його мешканців; розвиток міської інноваційної системи та галузей креативної індустрії; підтримка соціального підприємництва, проєктів бізнесу й громадськості, а також зовнішніх зносин
Потреби в повазі та визнанні	Підтримка талантів та творчих ініціатив у місті; сприяння духовному і культурному розвитку мешканців; запровадження інноваційних проєктів розвитку міста, в тому числі в сфері екології; недопущення упереджень і проявів дискримінації
Потреби належності та причетності	Розроблення та реалізація політики розвитку міста на засадах громадської участі; підвищення рівня освіти та професійної кваліфікації мешканців; проведення заходів, спрямованих на поліпшення згуртованості мешканців і нарощування соціального капіталу
Потреби безпеки	Забезпечення зайнятості мешканців і медичного обслуговування; підтримка малого та середнього бізнесу; організація системи цивільного захисту та громадського порядку, охорони навколишнього середовища в місті
Фізіологічні потреби	Створення умов для задоволення базових потреб мешканців; розвиток торговельної мережі; розбудова об'єктів інфраструктури життєзабезпечення населення, а також доступного житла.

Рис. 1.2. Завдання ревіталізації міста відповідно до ієрархічної моделі людських потреб А. Маслоу

Джерело: розроблено автором за [199]

Використовуючи модель ієрархії потреб А. Маслоу, у фокусі уваги розробників політики ревіталізації мають перебувати всі рівні потреб як мешканців деградованих територій, так і міста в цілому. Тим самим

територіальне відродження має відбуватися шляхом зростання рівня життя та безпеки, зайнятості й гідної праці, а також нарощування соціального капіталу.

Проживання переважної більшості людей у містах ставить перед сучасною людиною величезні виклики, пов'язані з необхідністю надання належного рівня різноманітних послуг, щоб люди, які живуть у місті, почувалися добре, мали здоров'я, гарні умови праці, дозвілля, транспорт і доступ до культури. Велике значення мають також витрати на енергоспоживання, охорону навколишнього середовища та підтримку безпеки, які впливають на рівень життя мешканців міста. Така діяльність, як, наприклад, містобудування, здійснювалася ще в давнину, але вона була більше пов'язана з адмініструванням, ніж з управлінням [28, с. 24].

За часів адміністративно-командної економіки як планування, так і управління на місцевому рівні здійснювалися обмежено. Плани розвитку, складені на місцевому рівні, мали затверджувати на центральному рівні, який вирішував виділяти (чи не виділяти) кошти на їх реалізацію. Через обмежені бюджетні ресурси часто плани не вдавалося реалізувати або їх доводилося відкладати на іншу перспективу фінансування, оскільки міста практично не мали своїх активів і доходів. Обмежувалося також право володіння приватною власністю, особливо як джерелом доходу, що негативно позначилося на підприємництві людей та ефективності їх діяльності.

Після політичних змін у різних країнах з'явився новий підхід до питання управління містом, який полягає в значно ширшому розумінні цієї діяльності, особливо з урахуванням принципів сталого розвитку, а також його зв'язку з багатогранною політикою розвитку та плануванням [228, с. 18]. Відбулася децентралізація процесів прийняття управлінських рішень, які відтепер здійснюють органи місцевого самоврядування. При цьому міста мають власні доходи та майно, які стали основою для фінансування розроблених планів розвитку. Відновлення можливості володіння приватною власністю позитивно впливає на соціальну активність та підприємливість мешканців міста. Планування здійснюється на місцевому рівні з урахуванням міської політики,

потреб і можливостей. У такому підході основну роль відіграє політика розвитку міста, яка реалізується як частина управління містом, що виконує, крім іншого, планувальну функцію.

Сучасний підхід до забезпечення життєдіяльності міст зумовлює розглядати управління містом як комплексний процес, що вимагає відповідної методології, поєднує цілі та завдання політики розвитку міста і планувальну функцію. У такому випадку увага приділяється як внутрішнім зв'язкам у містах, так і зовнішнім зв'язкам між містами та їхнім оточенням у політичному, соціальному, технологічному та економічному вимірах, зокрема з точки зору сталого розвитку. В управлінні містом важливу роль відіграє політика, яка трактується як сукупність цілей, а також засобів й інструментів їх досягнення. Водночас засобами та інструментами є передусім правові основи та методи управління і планування, а також публічно-приватне партнерство, організація, фінансування та інформаційне забезпечення [28, с. 27].

Загалом поняття міської політики виникає з питання про те, чому в певний час окреме явище вважається міською проблемою і вимагає публічного втручання для її розв'язання. Міську політику варто визначити як, з одного боку, сукупність дій, спрямованих на вирішення проблем, що виникають у життєдіяльності міста, а з іншого боку, як ініціативи, заходи та проекти, спрямовані на стимулювання та управління цим розвитком [257, с. 17]. Водночас постає питання, чому деякі міста розвиваються краще та швидше за інші з точки зору якості життя мешканців, і які фактори сприяють виникненню такого явища. Відповідь на це питання полягає в пошуку та застосуванні інноваційних рішень для поточних проблем, що є результатом впровадження ініціатив для стимулювання та управління цим розвитком в інноваційний спосіб для конкретної локальної території. Це має засадниче значення для розуміння ревіталізації міста як інноваційного інструменту міської політики.

Концепція території та її значення у процесі ревіталізації міста відрізняється від традиційних трактувань простору та локального розвитку в економічних теоріях. Так, простір визначає власну автономність і логіку

процесів розвитку. На противагу його сприйняття виключно як місця статичного розташування ресурсів і економічних суб'єктів, територія визначається через призму відносин і діяльності місцевих акторів, а також соціального та інституційного капіталів. У новій парадигмі територія – це не простір, відокремлений за географічними та адміністративними критеріями, а історично сформована територія, якій притаманна певна інституційна та організаційна система [215, с. 39-40]. І. Петржик (I. Pietrzyk) зазначає, що «категорія території виходить за межі поняття фізичного простору, розуміється як простір, «створений» конкретною спільнотою, що має власну історію і культуру, накопичені знання та навички, з інституціями, що діють у ньому, і мережами відносин між усіма суб'єктами соціального та економічного життя» [229, с. 12-13].

Територія визначається крізь призму акторів, що ідентифікуються з нею, орієнтованих на дії та досягнення спільних цілей. У територіальному підході простір «удосконалюється» новим змістом соціокультурних цінностей та слідами місцевої історії. Простір у цій інтерпретації чітко відрізняється від фізичного простору, адже містить елемент соціального середовища, де актори взаємопов'язані економічними, культурними та історичними цінностями [210]. На відміну від класичного трактування простору, в основі функціонування території лежать взаємодії між акторами. Як наслідок, територія створює власну динаміку розвитку та надає певну автономію та характеристики соціально-економічним процесам. Локалізація механізмів і процесів розвитку створює необмежені можливості для різноманітних траєкторій місцевого розвитку, які є похідними від внутрішніх відносин, спільних інтересів і здатності створювати спільні ресурси та забезпечувати синергію дій.

Ревіталізація деградованих територій розглядається як підвищення здатності акторів «опановувати» та керувати динамікою змін, до яких вони залучені [173, с. 437]. У територіальному плані відродження і розвиток міста – це результат складної сукупності відносин між суб'єктами, що функціонують у певному просторі з власною культурою та історією [149, с. 38].

Територіальний характер економічного розвитку міста демонструє процес локалізації підприємств, що ілюструє зміну співвідношення між простором і економічною діяльністю. Ділова активність залежить від динаміки розвитку конкретної території, і навпаки, конкурентоспроможність території визначається економічною успішністю її суб'єктів. Саме характеристики та динаміка розвитку території, з одного боку, впливають на залучення інвестицій та створюють основу для розвитку суб'єктів господарювання, а з іншого – суб'єкти господарювання своєю діяльністю забезпечують відродження міста, створюючи специфіку, пов'язуючи свої стратегії функціонування з місцем локалізації [215, 42-43]. У протилежному випадку, якщо руйнується простір, зв'язки між суб'єктами, слабшають спільноти, територія набуває кризових явищ і спостерігається економічна деградація.

Тому для ревіталізації міста важливе переосмислення зв'язків між територією та розвитком. Останній визначається як бажані, позитивні кількісні та якісні структурні перетворення локальної соціально-територіальної системи з характерними економічними, просторовими та культурними особливостями, соціальний вимір якої виражається через власні потреби та ціннісну ієрархію [279, с. 231]. А. Раллет (A. Rallet) зазначає, що територіальний розвиток стосується простору, який не надається, а формується своєю історією, культурою та різноманітними соціальними мережами. Вони формують межі територій, життєзабезпечення яких зумовлюється не лише діяльністю суб'єктів, відповідальних за політику розвитку, а залежить від мобілізації внутрішніх сил [242, с. 80; 148, с. 298]. Таким чином набувають розвитку центри ділової та громадської активності в місті, а у випадку їхньої деградації постає ревіталізація міста.

Підсумовуючи вищевикладене, на рис. 1.3. представлена парадигма міста як об'єкта ревіталізації.

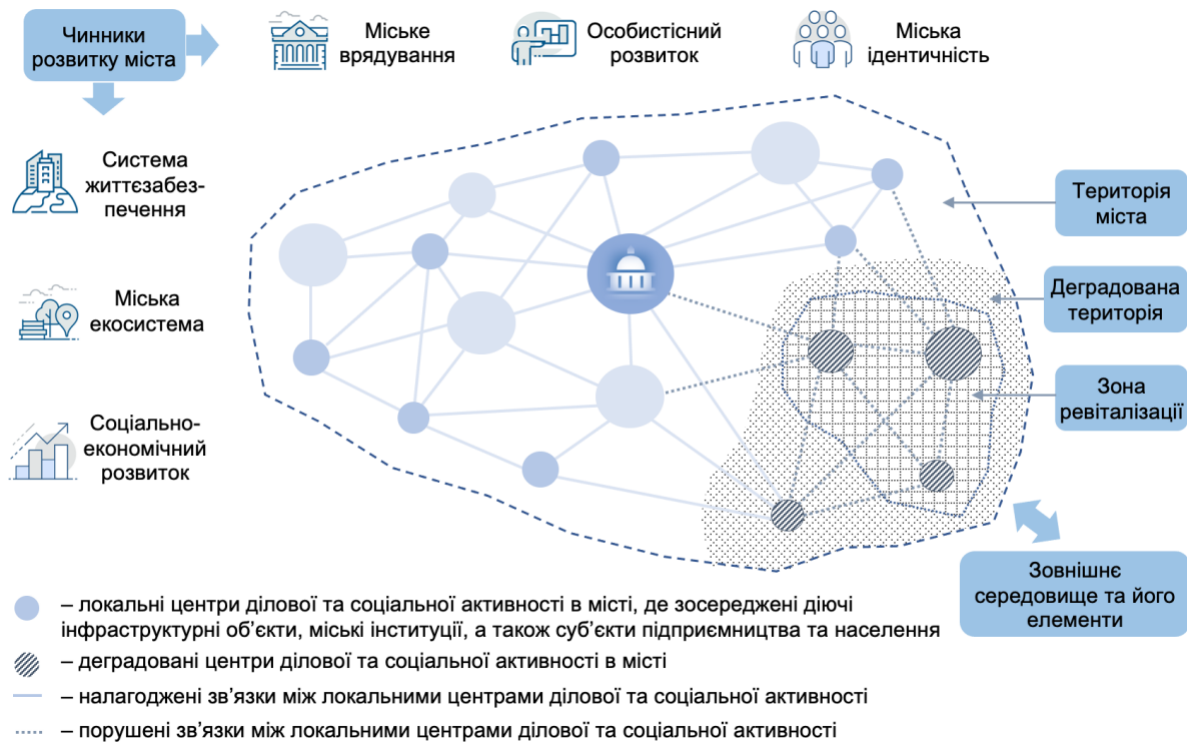

Рис. 1.3. Парадигма міста як об'єкта ревіталізації

Джерело: розроблено автором

У світлі ревіталізації місто є полісистемою з урахуванням її організації, складних взаємозв'язків у межах внутрішнього та зовнішнього середовища. Функціонування міської системи треба розглядати і з позиції поліцентричності розвитку. Це зумовлено наявністю міських районів із певними особливостями й проявленими та латентними локальними потенціалами. У межах відкритої системи міські райони взаємодіють між собою та із зовнішнім середовищем. Мешканці конкретного міста об'єднані власною ідентичністю, зокрема сприйняттям індивідом себе як представника певної спільноти. Вона ґрунтується на єдності території проживання, історії та традицій, соціокультурного досвіду, ціннісних орієнтацій та способу життя [417]. Для тих міських територій, де діагностовано кризові явища економічного, соціального, екологічного характеру і здеградованість території, розробляються заходи ревіталізації з урахуванням загальних і специфічних чинників територіального розвитку, а також особистісного зростання.

Проте ревіталізація деградованих територій як інноваційний інструмент міської політики стикається з широким спектром перешкод на шляху формування та реалізації. Політична воля еліт місцевої влади – ключова умова успіху діяльності, спрямованої на формування інноваційної міської політики. Місцеві політики (насамперед керівники міст) відіграють засадничу роль у просуванні інноваційного розвитку міста та ревіталізації деградованих територій. В їхніх інтересах ініціювати політику ревіталізації міст, необхідний діалог з суспільством та бізнесом. Обговорювана проблема стосується низького почуття відповідальності еліт місцевої влади за відродження міст та їхньої готовності змінювати традиційну поведінку.

Окрім відсутності політичної волі еліт місцевої влади до інноваційних змін у місті, існує страх перед соціальними інноваціями в місцевому самоврядуванні. Він спирається на стереотипне мислення (браку часу та бажання зрозуміти справжній сенс управління містом) працівників мерії, яким краще увімкнути «автопілот» і покластися на бюрократичну рутину [161, с. 98]. Страх перед соціальними інноваціями в органах публічної влади формується також через відсутність знань про інноваційні шляхи вирішення міських проблем і про те, з ким варто співпрацювати у процесі впровадження ревіталізації міст.

Для того, щоб ця політика стала ефективною, необхідна співпраця між всіма зацікавленими сторонами. На думку Я. Клімека, така співпраця залежить від трьох чинників: довіри, спільності інтересів і спілкування. Якщо один із цих чинників дорівнює нулю, то співпраця не відбудеться [281]. Проблема низького рівня довіри між місцевою владою та стейкхолдерами розвитку міста – одна з найбільших загроз при впровадженні ревіталізації міст. Культура недовіри притаманна представникам влади, бізнесу та мешканцям міста. Це унеможлиблює побудову тривалих стійких соціальних відносин для відродження міста. В такому випадку люди більшою мірою пасивні та асоціальні, обережні у стосунках з іншими, перестають вірити в ефективність будь-яких дій органів влади.

Відсутність спільного бачення майбутнього міста та комунікації всіх ключових стейкхолдерів ревіталізації міста не дозволяє органам місцевого самоврядування зосереджуватися на діяльності, на яку найбільше очікують бізнес та мешканці. Візія розвитку міста представляє уявлення про його майбутнє, яке опирається на потенціали міста (фізичний, людський та соціальний та інший капітали), а також прагнення мешканців і суб'єктів господарювання. З огляду на цілі, завдання і цінності, існує спільне бачення європейського міста майбутнього як:

- місце передового соціального прогресу з високим рівнем соціальної згуртованості, збалансованим житлом, соціальними та медичними послугами та громадською освітою;
- платформи для демократичного процесу, культурного діалогу та культурного розмаїття;
- місця ревіталізації територій та проєкологічного розвитку;
- місця привабливості та двигуни економічного зростання [161].

Спільне бачення майбутнього міста має бути створене шляхом діалогу всіх ключових суб'єктів розвитку міста, а далі визначення стратегічних напрямів розвитку міста та ревіталізації деградованих територій. Це завдання вимагає відповідей на такі питання:

- яка ідентичність міста та бажане бачення його майбутнього?
- які сильні сторони та конкурентні переваги території (виняткове природне середовище, культурна спадщина, організація життя громадян та їх гостинність, рівень знань місцевої громади тощо)?
- яка спеціалізація міста призведе до інноваційного розвитку та як підтримувати місця привабливості та двигуни економічного зростання?
- як забезпечити раціональне використання природних ресурсів і зменшення забруднення, а також досягти екологічної рівноваги в місті?

Ще одна перешкода – дефіцит матеріальних і нематеріальних ресурсів для відродження міста, що спричинює безробіття, низьку ділову активність, виснаження матеріальних ресурсів тощо. Крім того, варто враховувати

зменшення чисельності населення малих і середніх міст у світлі загального старіння населення, зростання значення соціальної мобільності та негативного сальдо міграції молоді, особливо з вищою освітою. Це з-поміж іншого спричинює деградацію міських районів і актуалізує значення ревіталізації міста.

Зрештою впровадження ревіталізації міста залежить від системи повноважень публічних органів влади, які мають право приймати рішення у справах місцевого значення. Відхід від централізованої держави та перенесення тягаря на місцевий рівень (децентралізація) зумовлює формування публічної політики, що актуалізує розроблення науково-обґрунтованого підходу до впровадження публічної політики ревіталізації міст.

1.3. Типова модель вироблення публічної політики ревіталізації міста

У теорії публічного управління політика ревіталізації міста розглядається з багатьох сторін, зокрема як діяльність органів влади на міських територіях [20], управління міськими змінами [223], боротьба з економічним, соціальним і фізичним занепадом там, де ринкові сили самі по собі недостатні [201], територіально сконцентровані дії для відродження та розвитку громади [35], інтеграція різних вимірів міського розвитку [26], розв'язання проблем мешканців [290] та підтримка найбільш знедолених людей [126] тощо. Проте це питання потребує детальнішого обґрунтування з огляду на поняття публічної політики.

Політика в широкому значенні розглядається як діяльність, завдяки якій люди створюють, захищають і змінюють загальні засади життя [110]. В англійській мові цьому поняттю відповідає два еквівалентні терміни: *politics* – застосовується для позначення і боротьби за владу [392, с. 31] і *policy* – передбачає управлінський курс, стратегію діяльності, програму заходів, лінії поведінки [460, с. 181]. Втім ще в середині минулого століття Ч. Ліндблом (Ch. Lindblom) зазначив, що недоречно протиставляти *policy* і *politics*, оскільки публічна політика сама по собі не в змозі забезпечити достатньо об'єктивні

знання про те, які рішення конкретних проблем будуть найкращими. У світі, яким керує конкурентна політика (*politics*), рішення часто приймаються не лише на основі наукового аналізу, а радше в результаті консенсусу між групами інтересів [182].

У вітчизняній енциклопедії державного управління *публічна політика* (*public policy*) визначається як діяльність органів публічного врядування, спрямована на вирішення суспільних проблем. Вона здійснюється як реакція на запити громадян чи виникнення якоїсь суспільної проблеми. Публічна політика покликана розв'язати проблеми, які мають насамперед публічне, а не приватне значення; за цих умов використовуються громадські (бюджетні) кошти [403, с. 485]. Водночас розуміння «публічності» політики стосується також відкритості та прозорості процесів її вироблення для забезпечення суспільних інтересів [488, с. 14].

На думку Я. Сроки (J. Sroka) та Й. Подгурської-Рикали (J. Podgórska-Rykała), публічна політика – це особливий вид політики, що полягає у цілеспрямованій діяльності публічних суб'єктів (передусім уряду – на центральному рівні, а також місцевих органів влади й органів місцевого самоврядування як самостійних суб'єктів децентралізованої структури публічного управління на регіональному та місцевому рівнях). Вона здійснюється в окремих сферах суспільного життя шляхом використання специфічних методів планування, реалізації та оцінки, які надають їй експертного характеру. Водночас ніби деполітизуючи її у тому розумінні, що вона відокремлена від прямого впливу конкурентної політики (*politics*).

Розглядаючи її як інтегровану програму дій, спрямовану на вирішення суспільних проблем у певному секторі чи міжсекторальній сфері, ці дослідники представляють дефініції публічної політики у трьох аспектах:

- набір засобів, інструментів і публічних дій для вирішення суспільно значущих проблем;
- процес досягнення конкретних цілей в окремих сферах суспільного життя;

– інструмент впливу на суспільство [262, с. 42-43].

Дж. Андерсон (J. Anderson) запропонував такі характеристики публічної політики:

- свідома, цілеспрямована діяльність, а не сукупність випадкових подій;
- певний визначений курс, а не окремі непов'язані між собою рішення;
- реальна діяльність, а не просто намір щось зробити;
- може бути як позитивною (здійснення активних заходів із вирішення проблем), так і негативною (свідомою відмовою втручатися в перебіг подій тощо);
- базується на законодавстві й обов'язкова для виконання громадянами, яких вона стосується [5].

К. Паттон (C. Patton) і Д. Савіцкі (D. Sawicki) розглядають публічну політику в сукупності з плануванням та створенням комплексних програм розв'язання суспільно значущих проблем [227, с. 5]. Цих поглядів дотримуються Я. Гурняк (J. Górniak) та С. Мазур (S. Mazur), які підкреслюють, що публічна політика набуває форми нормативних актів, стратегій, програм і конкретних заходів регулятивного або розподільного характеру із зазначенням цілей, засобів дій, ресурсів і термінів [93, с. 12]. Тобто політика реалізується через конкретний нормативний акт, стратегію, програму або план.

Це вимагає науково-обґрунтованих методологічних засад формування публічної політики. Г. Лассвелл (H. Lasswell) помітив, що суспільні проблеми стають все більш складними і вимагають специфічних методів дослідження і дослідницьких процедур. В аналізі публічної політики він виділив два виміри: наукове обґрунтування проблем і публічну діяльність, зосереджену навколо розв'язання відповідних проблем. Наука, на думку вченого, має на меті інтегрувати досягнення різних наукових дисциплін, які надають знання про суспільні проблеми, а потім генерувати висновки та рекомендації, важливі для процесу прийняття рішень [174].

Наука державного управління вивчає теорію і методологію процесів управління (адміністрування) в суспільстві й те, як ці процеси реалізуються на

практиці органами влади [490, с. 16]. Предмет особливої уваги стосовно публічної політики – з одного боку, ідентифікація явища, що вважається суспільно значущою проблемою чи комплексом проблем, з іншого – розроблення та втілення відповідної програми заходів, спрямованої на їхнє розв’язання. Одна з таких проблем – наявність деградованих міських територій, де панують кризові явища соціального, економічного, просторового, культурного та екологічного характерів. Їхнє вирішення вимагає публічного втручання і розроблення програм ревіталізації міста в співпраці всіх зацікавлених сторін [360]. Таке публічне втручання ґрунтується на комплексному механізмі публічного управління як складної системи, призначеної для практичного здійснення публічного управління та досягнення поставлених цілей, маючи визначену структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об’єкт управління [502]. У його структурі виділяють: правовий, організаційний, ресурсний, економічний, мотиваційний та інші механізми управління [393, с. 236; 419; 438].

Публічна політика в кожній сфері має бути:

- стратегічно орієнтована;
- сконцентрована на результатах;
- інтегрована;
- інклюзивна;
- еластична;
- систематично оцінювана [262, с. 46].

Так, публічна політика як комплексний план дій, спрямована на досягнення конкретних цілей, характеризується стратегічною орієнтованістю та програмується на довгострокову перспективу. Дії в межах публічної політики не випадкові, а сплановані: проактивні (попереджувальні) або реактивні (постфактум). Багато програм публічної політики впроваджують не лише тому, що не все можна передбачити в процесі планування, але також внаслідок «простого» запізнення та незліченної кількості інших чинників, обумовлених ситуативно. Ці заходи тісно інтегровані – вони утворюють систему причинно-

наслідкових зв'язків. Цілі публічної політики мають відображатися в конкретних результатах публічної політики щодо окремих сфер соціально-економічного життя. При розробленні програми публічної політики також враховуються потреби та очікування її стейкхолдерів, тому особливість публічної політики – її інклюзивність. Соціальні, економічні, екологічні та політичні зміни відбуваються швидко, тому публічна політика має бути гнучкою та адаптивною. Вона потребує систематичного оцінювання, що дозволяє переглянути початкові припущення, які можуть змінюватися під впливом нових факторів [262, с. 45].

Р. Розенфельд пропонує два основні підходи до вивчення політики [458, с. 6-12]:

– дослідження процесу вироблення і прийняття рішень (у фокусі уваги взаємодія громадян, недержавних організацій, публічних управлінців для успішного вироблення політики; готовність органів влади та суспільства спробувати розв'язати суспільно значущі проблеми за допомогою певної програми; наявність людських, фінансових, часових та інших ресурсів для розроблення чи реалізації нових програм тощо);

– аналіз змісту політики (розгляд таких аспектів: суспільно значущі проблеми та їхня пріоритетність щодо вирішення; різні варіанти розв'язання чи зменшення проблем, а також кінцева програма дій; оцінювання політики і програм – систематичні наукові дослідження існуючої політики для визначення того, чи спрацює вона чи ні, і за яких умов вона буде успішною).

Два цих підходи є придатними для розгляду публічної політики як багатоетапного процесу, що впроваджується за повним циклом політики (*policy cycle*) [262, с. 47]. Різні вчені представили його у вигляді послідовності таких етапів:

- 1) встановлення переліку проблем (*agenda setting*) [19];
- 2) формулювання змісту публічної політики та холістичний процес прийняття управлінських рішень (*policy formulation and decision making*) [259];
- 3) імплементація публічної політики (*implementing public policy*) [241];

4) оцінювання та завершення публічної політики (*evaluation and terminations*) [145].

Вибір переліку проблем має ключове значення для всього циклу. Відповідно до теорії трьох потоків (Three Streams Theory) Дж. Кінгдона (J. Kingdon), порядок денний публічної політики формується під впливом таких груп чинників:

- потік проблем (the problem stream), що виникає внаслідок появи питань, які привертають увагу громадськості, зацікавлених сторін і політиків;
- потік політики (the policy stream), тобто процедури та інструменти, які можна застосувати в конкретній ситуації для вирішення проблеми;
- політичний потік (the political stream), зокрема політична воля і сприятлива політична ситуація.

У разі об'єднання цих потоків з'являється вікно можливостей (policy window) для реалізації успішної публічної політики [157].

Формулювання змісту публічної політики та проведення цілісного процесу прийняття рішень дозволяє конкретизувати політику. Це потребує залученості експертів та домовленостей зацікавлених сторін, які беруть участь у розробленні програми публічної політики. Імплементация публічної політики здійснюється через впровадження погодженої програми дій. Такий процес можна вважати завершеним, коли цілі публічної політики досягнуто, а вжиті дії призведуть до розв'язання діагностованих проблем. Це мають засвідчити результати оцінювання конкретної публічної політики, що завершує цикл публічної політики [262, с. 48-49]. Якщо визначена мета досягнута, політика стає застарілою та вимагає формування нового циклу політики.

Механізми застосування повного циклу публічної політики докладно відпрацьовані у провідних демократичних державах Європи, США та Канаді [397]. Керуючись теорією такого циклу, розглянемо типову модель вироблення публічної політики ревіталізації міста (рис. 1.4.).

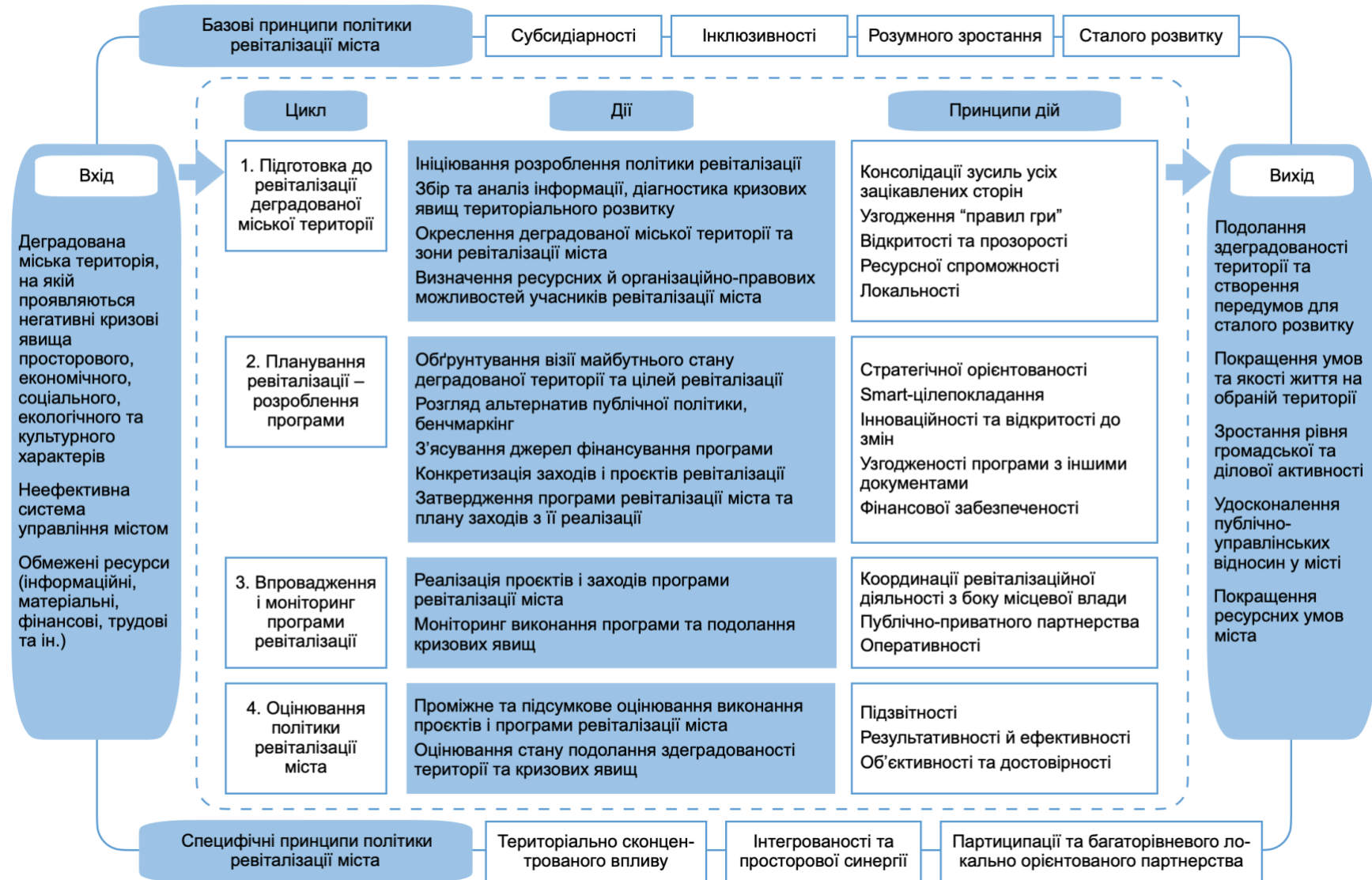

Рис. 1.4. Типова модель вироблення публічної політики ревіталізації міста

Джерело: розроблено автором

Типова модель вироблення публічної політики ревіталізації міста відображає сукупність заходів із відновлення деградованої міської території, а також принципи, яких слід дотримуватися на кожному етапі політики та в цілому. Відповідно до моделі процес публічної політики ревіталізації міста містить чотири етапи, представлені нижче.

1. Підготовка до відновлення деградованих територій розпочинається з ініціювання публічної політики ревіталізації міста. Така ініціатива, як правило, належить міській владі через накопичення негативних кризових явищ у конкретних районах міста. Проте ревіталізація може бути зумовлена також активністю мешканців, громадських організацій та підприємців деградованої території, спонукаючи впровадження цієї діяльності за принципом «знизу вгору». Втім, хто б не був ініціатором, міська влада має взяти на себе відповідальність за організацію процесу відродження територій шляхом формування і реалізації відповідної політики.

На початковому етапі формування публічної політики ревіталізації міста ключову роль відіграє консолідація зусиль усіх зацікавлених сторін (мешканців, лідерів громадської думки, підприємців, власників нерухомості деградованої території, а також експертів, публічних управлінців та ін.). Це вимагає налагодження цілеспрямованої взаємодії та узгодження «правил гри» для їхньої спільної роботи. З метою гуртування спільноти навколо завдань із відновлення деградованих міських територій формуються робочі групи, комітети з питань ревіталізації та інші інституційні утворення. Дії на всіх етапах публічної політики ревіталізації міста вимагатимуть домовленостей та партнерства. Їх буде легше досягти, якщо консенсус будуватиметься послідовно від самого початку. Крім цього, відповідні політичні рішення мають базуватися на ретельній доказовій аналітиці кризових явищ і проблем деградованої території, шляхів подолання zdegradovanosti, наслідків політики [353, с. 206].

Важливі подальші кроки – збір та аналіз інформації, а також діагностика кризових явищ і суспільно значущих проблем, подолання яких лежатиме в основі публічної політики ревіталізації міста. До результатів її проведення ще невідомо,

наскільки необхідні заходи ревіталізації в місті. Можливо, виявляться достатніми одиночні дії з покращення технічної чи соціальної інфраструктури. Тому отримання об'єктивної інформації про масштаби кризових явищ, їхні причини та наслідки, територіальне поширення – завдання для всіх зацікавлених сторін, яке потребує відповідної професійної діяльності. Проблеми, які спричинили деградованість міської території, можуть знаходитися в площині економічних, соціальних, просторових, екологічних та інших негативних явищ територіального розвитку. Їхня ідентифікація вимагає детальних досліджень, зокрема аналізів, підготовлених за участі мешканців, представників приватного сектору деградованої міської території та експертного середовища.

Потрібно чітко окреслити деградовану міську територію, яка перебуває в стані кризи через концентрацію таких явищ: безробіття, бідність, незадовільна ділова активність, невирішені житлові проблеми [30], злочинність, низький рівень освіти та соціального капіталу, екологічні загрози тощо. Безпосередня зона, на яку буде спрямована публічна політика ревіталізації міста, може охоплювати всю або частину деградованої міської території. Передусім при її визначенні належить звертати увагу на локальний потенціал для відновлення та роль, яку може відігравати деградована територія після ревіталізації для міського розвитку в цілому.

Загалом при виборі території, яку потрібно ревіталізувати, треба враховувати такі чинники [142, с. 83]:

- поточне та потенційне значення деградованої території для згуртованості й розвитку всього міста, зокрема територіальної ідентичності;
- соціальні умови (ставлення місцевої громади та її готовність до змін, громадянська активність);
- можливості отримати зовнішнє фінансування та мобілізувати місцевий капітал;
- правовий статус і структура власності на нерухомість;
- культурна та природна спадщина на деградованій території;
- політичні умови.

Поряд з цим варто проаналізувати ресурсні й організаційно-правові можливості учасників ревіталізації міста. У випадку міської влади спектр її дій залежить від наділених повноважень, компетенцій, внутрішньої структури й характеристик тощо. Крім цього, завжди існують певні ресурсні обмеження. Розроблення публічної політики ревіталізації міста має відбуватися з урахуванням тих ресурсів, які будуть спрямовані на відновлення деградованої території. До них відносяться публічні й приватні кошти з внутрішніх та зовнішніх джерел.

Наявні ресурси мають розглядатися в локальному контексті можливого впливу на формування точок зростання на деградованій території з орієнтацією на створення конкурентних переваг. Точковий характер проявів економічної та соціальної активності – стійка тенденція розвитку сучасної економіки.

2. Комплексний процес відновлення деградованої міської території вимагає *розроблення програми ревіталізації міста*. Це базовий документ відповідної публічної політики. До обов'язкових елементів програми слід віднести: детальну діагностику деградованої міської території та окреслення зони ревіталізації, на якій зосереджуватиметься реалізація заходів програми; візію стану території після переведення ревіталізації, цілі відродження території та відповідні їм напрями дій; перелік проєктів ревіталізації, які впроваджуватимуться в межах програми; фінансову оцінку програми із зазначенням коштів із публічних і приватних джерел; систему моніторингу та оцінювання програми.

Необхідна умова успішного програмування процесу ревіталізації – чітке формулювання візії стану деградованої міської території після проведення відновлювальних заходів, також цілей ревіталізації, які мають відповідати стратегічним орієнтирам розвитку міста. На основі партнерських дій треба виробити єдину позицію і загальне розуміння всіма учасниками змін, які відбуватимуться в процесі ревіталізації. Бачення шляху виведення території з кризи разом із визначенням цілей ревіталізації має бути результатом спільних

домовленостей публічної влади із зацікавленими сторонами (передусім мешканцями та підприємцями деградованої території).

Цілі ревіталізації мають бути сформульовані відповідно до специфіки локальних проблем та внутрішнього потенціалу, визначених під час діагностики деградованої території. У підсумку має бути забезпечена їхня взаємопов'язаність у напрямі створення передумов для сталого розвитку (наприклад, покращення стану міських структур та якості довкілля, створення умов для соціально-економічного відродження деградованої території).

При формулюванні цілей ревіталізації міста слід дотримуватися поширеної методики «розумних» цілей, яка ґрунтується на використанні smart-критеріїв [345, с. 169]. Відповідно до них кожна ціль має бути: конкретною, вимірною, досяжною, зорієнтованою на результат, визначеною в часі.

Розробляючи програму ревіталізації, необхідно встановити її зв'язок із стратегією розвитку міста та іншими програмними документами. Так, заходи відновлення деградованої міської території мають узгоджуватися зі стратегічними напрямками розвитку міста, діючими секторальними й інвестиційними програмами, а також відповідати місцевому плану просторового розвитку. Інтеграція програми ревіталізації з цими документами дозволить гармонізувати внутрішньоміський розвиток. Для мінімізації ризиків несприятливих наслідків відродження території необхідно також оцінити вплив програми на міське середовище в цілому.

Наступне завдання – вироблення спільно із зацікавленими сторонами альтернативних сценаріїв змін на деградованій території відповідно до візії майбутнього стану та цілей ревіталізації. Проблеми, які призвели до кризових явищ у місті, слід вирішувати раціональним шляхом, аналізуючи всебічну інформацію щодо них та варіантів їх розв'язання, «цінність кожної з альтернатив» [352, с. 157] із подальшим вибором оптимального курсу дій.

Для пошуку інновацій щодо ревіталізації міста актуальним є бенчмаркінг, який спрямований на виявлення та імплементацію кращого досвіду в певній сфері. Застосування бенчмаркінгу в процесі планування заходів ревіталізації

забезпечить обізнаність розробників політики про кращі практики відродження деградованих територій, поширені в інших містах, у т. ч. за кордоном [8, с. 290]. Тим самим це дозволить обґрунтувати якісні управлінські рішення в умовах відкритості до змін.

Водночас найкращі ідеї ревіталізації деградованої території не будуть реалізовані за умови відсутності потрібних джерел фінансування. Програма ревіталізації міста повинна опиратися на чітко окреслені фінансові механізми. Розроблення бюджету програми має відбуватися на основі залучення коштів із різних джерел та оптимального їх використання. Передусім йдеться про публічні кошти, а також участь приватних структур у фінансуванні відповідних заходів. До них належать з-поміж інших власники нерухомості та підприємці, діючі чи потенційні суб'єкти ділової активності у зоні ревіталізації. На їхню зацікавленість інвестуванням в інфраструктурні об'єкти, що знаходяться на деградованій території, позитивно впливає застосування механізмів публічно-приватного партнерства.

Ідентифікувавши можливі джерела фінансування програми, відповідно до обраного курсу дій, визначаються заходи і проекти ревіталізації деградованої території, встановлюється черговість їх реалізації, а також механізми моніторингу й оцінювання. *Проект ревіталізації* – це комплекс цілеспрямованих взаємопов'язаних управлінських, організаційно-правових, інженерно-технічних, фінансових та інших заходів впливу на локальну спільноту, простір і економіку деградованої території, що здійснюються, як правило, в межах програми ревіталізації міста. Вони оформлюються у вигляді планово-розрахункових документів, необхідних для техніко-економічного обґрунтування й організації впровадження передбачених заходів. Проекти ревіталізації мають відповідати цілям програми, бути пов'язаними між собою та інтегровано впливати на розвиток території через забезпечення просторових, економічних, соціальних та екологічних змін.

Загалом програма ревіталізації міста потребує офіційного затвердження органом місцевого самоврядування після проведення громадського обговорення, а також розроблення та схвалення плану заходів з її реалізації.

3. На етапі *впровадження програми ревіталізації міста* конкретизується план заходів із реалізації програми та визначаються відповідальні виконавці проєктів ревіталізації. Для кожного з проєктів, які реалізовуватимуться в межах програми, як правило, на конкурсній основі обираються суб'єкти господарювання, здатні ефективно реалізувати на деградованій території заплановані заходи просторового, економічного, соціального та екологічного вимірів. Виконання окремих проєктів потребуватиме додаткової організаційної підготовки в частині проведення тендерних процедур, отримання дозволів тощо. Вищевикладене вимагає координації ревіталізаційної діяльності з боку місцевої влади. Для досягнення поставлених цілей слід залучати до активних дій усіх потенційних учасників відродження території згідно з принципом публічно-приватного партнерства.

Завдання учасників процесу ревіталізації деградованої міської території полягає в підтримці цілісності програми під час її виконання. Це стосується послідовності реалізації запланованих проєктів та забезпечення мультиплікаційних ефектів у їхньому результаті. Так, інвестиції, здійснені в просторовий розвиток, поліпшуватимуть інвестиційну привабливість. У підсумку зростатиме ділова активність на деградованій території. Економічні зміни (відкриття нових підприємств) покращать ситуацію в соціальній сфері (зменшення безробіття, підвищення рівня життя). Екологічні проєкти та ініціативи дотичні до просторових перетворень. Маркетингові заходи, спрямовані на підтримку територіальної ідентичності й історично-культурних об'єктів, підвищуватимуть зацікавленість інвесторів у розвитку бізнесу й обслуговуючої інфраструктури, її відвідування туристами тощо. Тож практично кожен проєкт відродження території позитивно впливатиме одночасно на різні виміри ревіталізації.

Протягом упровадження програми обов'язково має застосовуватися *моніторинг впровадження програми ревіталізації міста*. Основні завдання моніторингу: оперативне відстеження виконання проєктів і програми в цілому, визначення ступеня реалізації заходів, за необхідності корегування.

Система моніторингу публічної політики ревіталізації міста розглядається у двох напрямках:

– *моніторинг ситуації* (відстеження просторових, економічних, соціальних, культурних і екологічних змін на деградованій території відповідно до переліку кризових явищ);

– *моніторинг процесу* (дослідження прогресу в реалізації проєктів ревіталізації міста, динаміки виконання бюджету й досягнення програмних цілей).

4. *Оцінювання публічної політики ревіталізації міста* здійснюється на фінальному етапі. Виділимо такі види оцінювання:

1) *попереднє (ex-ante)* – здійснюється на етапі розроблення програми та має на меті спрогнозувати успішність майбутнього курсу дій;

2) *проміжне (ex-mid)* – проводиться в процесі виконання програми для визначення рівня досягнення цілей програми й чинників, які сприяють або заважають її успішному виконанню;

3) *підсумкове (ex-post)* – виконується після завершення реалізації програми, коли необхідно проаналізувати результати відродження території та затрачені ресурси, досвід (позитивний і негативний) для уникнення майбутніх помилок.

Особливістю оцінювання публічної політики ревіталізації міста (*ex-post*) на практиці є те, що її треба проводити в період до трьох років після закінчення програми. Це дає можливість проаналізувати ефективність та результативність антикризових заходів із подолання негативних явищ просторового, економічного, соціального та екологічного характерів, а також вплив програми на відновлення деградованої території [133]. Результати цієї оцінки мають бути

об'єктивними та достовірними. Вони використовуватимуться при розробленні інших програм ревіталізації в місті.

Публічна політика ревіталізації міста здійснюється на базових [251, с. 21; 194, с. 48-49; 57] та специфічних принципах. Серед базових треба виділити такі ключові принципи:

– *субсидіарності* (кожна дія політики має програмуватися на найнижчому публічно-управлінському рівні, а всі наступні рівні – допоміжні (субсидіарні) стосовно нижчого і вирішують лише ті завдання, з якими можуть впоратися більш ефективно);

– *інклюзивності* (у фокусі уваги політики – створення можливостей доступу до ринку праці і ресурсів для всіх мешканців, покращення їхньої соціальної та територіальної згуртованості);

– *розумного зростання* (політика відновлення деградованої міської території має ґрунтується на знаннях та інноваціях);

– *сталого розвитку* (політика має забезпечити ефективне використання наявних ресурсів, їхнє збереження в інтересах майбутніх поколінь).

Окрім того, для ефективного впровадження публічної політики ревіталізації міста необхідно дотримуватися специфічних принципів:

– *територіально сконцентрованого впливу* (політика ревіталізації не спрямована на охоплення всього міста, а лише обмеженої за площею попередньо діагностованої деградованої території або її частини, на якій спостерігається концентрація проблем та негативних кризових явищ, а також наявний локальний потенціал для відновлення);

– *інтегрованості та просторової синергії* (заходи публічної політики ревіталізації міста мають просторове, соціальне, економічне чи екологічне спрямування, проте вони взаємопов'язані, синхронізовані в часі та інтегровані в єдину програму; така програма має забезпечити досягнення ефекту просторової синергії, що полягає в кінцевих результатах відновлювальних дій на деградованій території, які будуть набагато вищими за суму тих самих дій,

розпорошених у міському просторі, реалізованих незалежно один від одного та в різний час [142, с. 62];

– *партicipації та багаторівневого локально орієнтованого партнерства* (політика ґрунтується на ефективній взаємодії публічних інституцій та громадян щодо відновлення деградованої міської території; встановлення стійких вертикальних відносин між органами публічної влади різних рівнів, забезпечення належних інструментів громадської участі, горизонтальну співпрацю органів місцевого самоврядування міста з усіма зацікавленими сторонами: представниками бізнесу, неурядових організацій, мешканцями деградованої території).

Отже, *публічна політика ревіталізації міста* – це курс узгоджених дій суб'єктів публічного управління, спрямованих на подолання кризових явищ життєзабезпечення на деградованих міських територіях та їх інтегроване відновлення задля сталого розвитку міста шляхом розроблення і реалізації відповідних стратегій, програм і проєктів.

Варто зазначити, що підхід до публічної політики як до циклічного процесу з визначеними етапами піддається критиці. Вважається, що публічна політика, незважаючи на зусилля, часто залишається досить хаотичною, залежною від мінливих внутрішніх і зовнішніх умов, а її послідовність може бути не такою, як передбачає типова модель. Публічна політика призводить до поступових змін внаслідок постійних коригувань, прийняття більш реалістичних і часом ненайкращих рішень.

Проте кожен публічну політику слід розглядати і як ідеальну форму, підпорядковану конкретним принципам і культурі. У загальному вимірі публічна політика залежить від типу політичної культури, домінуючої в конкретному місці, а разом з нею і адміністративної культури. Спроби реформувати культуру через нормативно-правові акти та виключно через політичну й громадську діяльність не завжди дають результатів [262, с. 50]. Це стосується і публічної політики ревіталізації міста, яка формується під впливом принципів і цінностей, що є результатом домінуючих культурних норм у конкретному суспільстві.

Висновки до розділу 1

Віддавна міста забезпечують стрімкий розвиток своїх територій. Проте вони також не убезпечені від деградації, коли накопичуються численні проблеми (бідність, суспільне виключення, безробіття, низька доступність і якість публічних послуг, незадовільні умови проживання, злочинність, низький рівень освіти та соціального капіталу, депопуляція, екологічні проблеми тощо). Виникає необхідність їх ревіталізації, ефективного публічного втручання для розв'язання наявних проблем.

Обґрунтовано поняття ревіталізації міста, прослідковуючи еволюцію її розуміння у зарубіжній та вітчизняній теорії. Встановлено, що ревіталізація міста – це процес, у ході якого здійснюється інтегроване відновлення деградованих міських територій шляхом поліпшення умов для життєдіяльності місцевого населення та сталого розвитку цієї території і міста в цілому.

Визначено необхідність застосування міждисциплінарного підходу, аналізуючи накопичені знання у межах різних дисциплін (публічного управління та адміністрування, урбаністики й архітектури, економіки, екології, соціології, культурології, психології, права та ін.). Розглянуто розгалужену термінологію у сфері ревіталізації міст, яка різниться у окремих державах, проте є подібною за смисловим значенням термінів.

Розкрито положення щодо просторового, економічного, соціального, культурного та екологічного вимірів ревіталізації міста. Обґрунтовано її об'єкт, який складається з усієї чи частини деградованої території з високим ступенем територіальної концентрації негативних явищ просторового, економічного, чи іншого характеру. При цьому акцентовано увагу на важливості подолання соціальних проблем таких територій (бідність, безробіття, житлові проблеми, обмежений доступ до медичної допомоги та освіти, злочинність тощо).

Доведено визначальне значення управлінської діяльності інституцій публічного сектора в процесі ревіталізації міста, зокрема залучення та координації діяльності всіх зацікавлених сторін, ідентифікації кризових явищ

розвитку міських територій, пошуку інноваційних рішень для їх розв'язання, підготовки та реалізації відповідних проєктів і програм.

Аналіз теоретичних засад ревіталізації міста дозволив виокремити такі основні характеристики цього процесу:

1) ревіталізація проводиться на міських територіях, де спостерігається явище деградації (конкретна частина міста); про міську територіальну кризу свідчить високий ступінь концентрації негативних просторових, економічних, соціальних, культурних та екологічних чинників; ревіталізація не може проводитися на міських територіях, які не були діагностовані деградованими та такими, що перебувають у кризовому стані;

2) ревіталізація міста спрямована на створення передумов для сталого розвитку деградованої території; це вимагає інтегрованих заходів щодо всеохоплюючого подолання кризових явищ у міському просторі, економіці й локальній спільноті, а не лише в одному з цих сегментів; не може вважатися ревіталізацією виключно ремонтно-будівельна діяльність без заходів збалансування соціальних, економічних та екологічних цілей;

3) ревіталізація має комплексний та довгостроковий характер, тобто передбачає низку синхронізованих у часі, взаємодоповнюючих та посилюючих заходів у різних сферах життєдіяльності міста, виходячи з їх стратегічної пріоритетності; ревіталізація міста не може бути переліком точкових заходів, непов'язаних між собою і нез'єднаних у цілісну міську програму;

4) ревіталізація міста відбувається за активної участі (планування, організація, координація, контроль тощо) органів місцевого самоврядування, які мають забезпечити дієві механізми громадської партисипації та публічно-приватного партнерства; ревіталізація міста не може відбуватися без співпраці всіх зацікавлених сторін, формування соціального капіталу, послідовного та відкритого діалогу з тими суб'єктами й групами, яких мають стосуватися результати передбачених дій.

Встановлено можливості застосування міждисциплінарного та системного підходів у дослідженні міста. Проаналізовано дві базові моделі міста: 1) місто як

суспільно-територіальна система; 2) місто як екосистема. На основі ієрархії потреб за А. Маслоу розглянуто завдання ревіталізації міста, які включають рівні потреб як мешканців деградованих територій, так і міста в цілому. Акцентовано увагу на окресленні деградованої території та зони ревіталізації, чинниках розвитку та ревіталізації міста, зв'язках між діючими й деградованими локальними центрами ділової і громадської активності в місті.

Виявлено, що як об'єкт ревіталізації місто характеризується порушенням взаємозв'язків між його елементами на певній локальній території, суттєвим погіршенням стану життєзабезпечення відносно іншої території міста, деградацією локальних центрів його ділової та соціальної активності тощо.

Запропоновано парадигму міста як об'єкта ревіталізації, що ґрунтується на таких складових:

- окреслена деградована територія міста та зона ревіталізації в її межах, яка має локальний потенціал для відновлення і забезпечення мультиплікативного ефекту територіального розвитку;

- чинники розвитку міста, які стосуються якості міського врядування, системи життєзабезпечення, рівня особистісного розвитку мешканців і міської ідентичності, стану міської екосистеми та соціально-економічного розвитку в розрізі всього міста та деградованої території;

- зв'язки між частиною міста, яка потребує ревіталізації, та іншими його частинами, а також елементами зовнішнього середовища, аналіз яких базується на основі ідентифікації діючих і деградованих локальних центрів ділової та соціальної активності в місті.

При відповідному моделюванні для вироблення політики ревіталізації міста треба застосовувати міждисциплінарний підхід, який забезпечує взаємопроникнення та синергію різних наук (економіки, соціології, екології, політології, права, урбаністики, публічного управління та адміністрування тощо), адже ревіталізація міста формує міждисциплінарний предмет дослідження, який неможливо описати в межах лише однієї науки. Натомість системний підхід дозволяє розглянути місто як відкриту життєзабезпечуючу

суспільно-територіальну систему, яка сформована людьми, об'єднаними з відповідною екосистемою та між собою внутрішньою ідентичністю. Це дає змогу виділити ключові елементи міста як цілого, відстежити системоутворюючі зв'язки та визначити об'єкти публічно-управлінського впливу в процесі ревіталізації міста.

Обґрунтовано, що публічна політика ревіталізації міста – це курс узгоджених дій суб'єктів публічного управління, спрямованих на подолання кризових явищ життєзабезпечення на деградованих міських територіях та їх інтегроване відновлення задля сталого розвитку міста шляхом розроблення і реалізації відповідних стратегій, програм і проєктів.

Представлено типову модель вироблення публічної політики ревіталізації міста, яка містить вхідні та вихідні умови відновлення деградованої міської території, конкретизовані етапи відповідної політики: підготовка до ревіталізації, планування ревіталізації – розроблення відповідної програми, практичне впровадження програми ревіталізації та моніторинг, оцінювання політики. Акцентовано увагу на принципах дій та розроблення політики в цілому. Серед них виділено базові (субсидіарності, інклюзивності, розумного зростання, сталого розвитку) та специфічні (територіально сконцентованого впливу, інтегрованості й просторової синергії, партиципації та багаторівневого локально орієнтованого партнерства). Окреслено можливості застосування типової моделі вироблення публічної політики ревіталізації міста.

Основні положення розділу викладено в публікаціях автора [114; 118; 360; 365; 369; 371; 374; 377; 379; 381; 391].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОГРАМУВАННЯ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ МІСТА

2.1. Методика визначення деградованої території міста

На початку розроблення публічної політики ревіталізації міста ключове значення належить визначенню деградованої міської території. Незважаючи на загальне розуміння цього явища, поняття деградації території має досить складний характер. Ревіталізація міста стосується лише тих територій, які не функціонують належним чином. Визначення рівня деградації ґрунтується на оцінці функціонування системи життєдіяльності та розвитку міста в цілому, а також детальної діагностики розвитку окремих міських районів. Деградація окреслюється шляхом порівняння значень розвитку окремої території міста з відповідними середніми значеннями міських чи регіональних показників. За такого підходу можна оцінити проблеми та кризові явища, які виникають у місті в його територіальному розрізі, а також порівняти внутрішньоміський ступінь поширення деградації.

Термін «міська криза» почав використовуватися приблизно в середині 1970-х рр. у новій соціології міста. Спочатку його трактували у вузькому розумінні, що полягало в обмеженнях соціальної допомоги населенню внаслідок браку у бюджетах великих міст (*urban fiscal crisis*). Згодом кризу почали розуміти ширше, поєднуючи її з фундаментальними вадами капіталізму: надмірним споживанням частини суспільства в умовах дефіциту і незадоволення базових потреб або глибоким розшаруванням у великих містах, що викликало складні соціальні наслідки, безвихідь всього суспільства, яке не в змозі вирішити основні питання справедливості та рівності [192, с. 233]. Характеризуючи занепад британських міст, Д. Кларк (D. Clark) стверджував про такі кризові явища: зменшення населення, скорочення промислової бази міст, послаблення можливостей самоврядування та автономії. І як результат – убогість міських

центрів, злочинність, расова напруга, заворушення, безробіття та зниження рівня всіх послуг, погіршення соціальної, політичної та фінансової структури міст [46].

А. Маєр (A. Majer), досліджуючи міські кризи середини XX століття, зазначає, що агломерації та центральні райони деяких міст почали зазнавати деградації, яку називають кризою або занепадом. Вчений визначає кризу міст як «процес або низку взаємопов'язаних процесів, у результаті яких місто або його частина зазнає глибокої економічної деградації, що призводить до значного зростання безробіття, розпаду сімей, зростання злочинності та погіршення стану будівель внаслідок їх знелюднення, залишення або знищення та руйнування» [192, с. 232]. Кризові явища розвитку міст можуть полягати у високому рівні бідності та соціального відчуження, високому рівні тривалого безробіття, низькому рівні ділової активності, порівняно низькому рівні вартості житла та енергоефективності будівель, несприятливих демографічних тенденціях, занепаду освіти та охорони здоров'я, високому рівні злочинності та правопорушень, погіршенню стану навколишнього середовища тощо.

Серед причин кризових явищ розвитку міст Д. Ставаш (D. Stawasz) і Д. Сікора-Фернандес (D. Sikora-Fernandez) виділили: обмеження прав власності, відхід від принципів ринкової економіки, неефективну земельну оренду, уповільнення руху населення з сільської місцевості до міст [268]. В. Фланаган (W. Flanagan) додатково виокремив політичну пасивність бідної частини суспільства як явище, яке провокує міську кризу та призводить до відсутності впливу мешканців на покращення їхніх матеріальних умов життя [80].

На думку М. Брикса (M. Brix) деградовані території можна розглядати у вигляді браунфілд (brown field) – досить однорідні, оскільки вони належали одному власнику чи оператору (армія, промисловість, залізниця тощо), а також райони міст, які є територіями змішаного використання, на яких відбувалися різноманітні активності, наприклад, з різними користувачами, орендарями, власниками, відвідувачами та туристами, тому ці території більш складні для ревіталізації [32, с. 22].

I. Міроновіч (I. Mironowicz) та Т. Осовіч (T. Ossowicz) виділили чотири типи деградації території:

- *матеріальна деградація* (незадовільний стан будівель та низьке технічне оснащення інфраструктури);
- *функціональна деградація* (порушення функціонування системи життєзабезпечення території, погіршення якості господарської діяльності);
- *моральна деградація* (негативний образ території у сприйнятті її мешканцями та прилеглими інституціями);
- *просторова деградація* (занепад або відсутність необхідних об'єктів у просторовій структурі території, наприклад публічних просторів і зелених зон) [205].

Водночас існує тісний взаємозв'язок між наведеними типами деградації міської території. Так, матеріальна деградація впливає на сприйняття території, тим самим поглиблює моральну деградацію. Існують спільні причини виникнення функціональної та просторової деградації території. Матеріальна і функціональна деградації мають здебільшого економічні наслідки, моральна – соціальні наслідки, а просторова значною мірою призводить до екологічних наслідків занепаду міської території.

В. Ваньковіч (W. Wańkowicz) зазначає про три види деградації території, залежно від їхньої сфери впливу:

- *просторова деградація* (погіршення стану будівель та технічної інфраструктури призводить до створення зони соціального відчуження);
- *соціальна деградація* (маргіналізація та відторгнення локальної спільноти в недеградованому просторі);
- *просторова та соціальна деградації*, які відбуваються одночасно [317].

Створення кризових зон характеризується певною закономірністю, відомою як «спіраль деградації» [109]. Найчастіше це починається зі змін у локальній економіці (наприклад, зупинення роботи великого підприємства в результаті зміни кон'юнктури ринку чи появи нових технологій). Мешканці, як правило з вищими матеріальними стандартами, залишають цю територію в

пошуках нової роботи. Разом із відтоком населення на деградованій території знижується ділова активність у сфері торгівлі та послуг, падають ринкові ціни на нерухомість, існуючі будівлі зношуються, а активність локальної спільноти починає знижуватися. Низьке ціннісне сприйняття території спонукає до припливу людей із маргінальних верств населення, зростанню злочинності, вандалізму і, як наслідок, посиленню інших кризових явищ [193].

Процес ревіталізації міста передусім спрямований на протидію соціальним чинникам деградації території, адже в центрі відповідної політики мають перебувати мешканці деградованої міської території, їхні проблеми. Соціальний занепад тісно пов'язаний із процесами депривації. Загалом це поняття стосується як окремих осіб чи соціальних груп, так і певної території. У випадку людей депривація – це стан обмеженої здатності задовольняти соціальні потреби (особливо з точки зору житлових умов і рівня життя, зайнятості та доступу до різних видів послуг, включаючи освіту, культуру, охорону здоров'я тощо) [142, с. 69]. Соціальна депривація – просторове явище, оскільки концентрується на певній міській території. Як правило, вона поглиблюється, набираючи обертів, рухаючись за принципом спіралі (рис. 2.1).

На деградованій території спостерігається множинність пов'язаних та взаємообумовлених депривацій (безробіття, бідність, низький рівень послуг, злочинність, сегрегація тощо). З точки зору просторової концентрації це призводить до їхнього взаємного посилення [55]. Тим самим багаторазова депривація спричиняє більш серйозні наслідки для території, ніж це могло б бути в результаті індивідуальних впливів [64]. З часом масштаби кризових явищ зростають, множинна депривація поглиблюється, формуючи негативні закономірності розвитку для наступних поколінь.

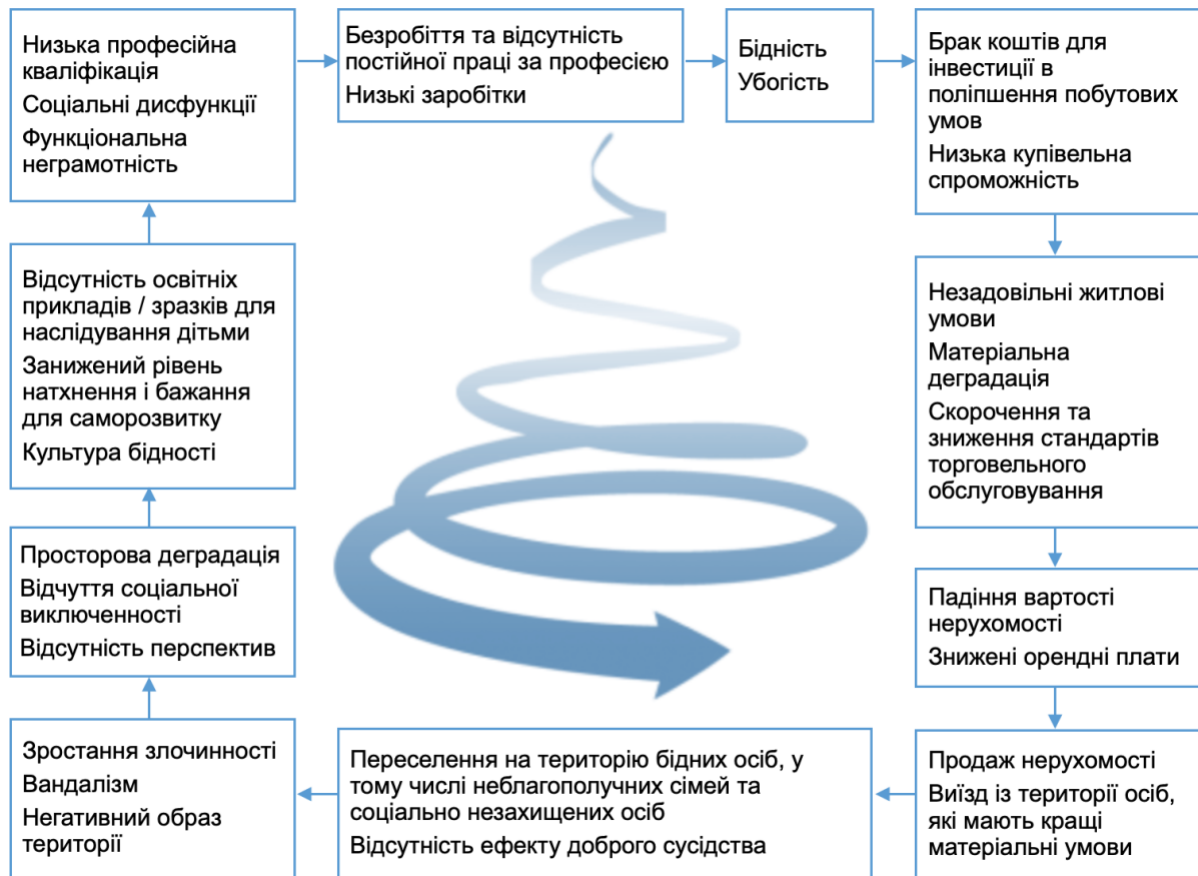

Рис. 2.1. Механізм дії деприваційної спіралі щодо деградації території

Джерело: [142, с. 91]

Негативні соціальні явища — ключові елементи при діагностиці деградованої території. Політика ревіталізації міста спрямована на розвиток соціального капіталу та протидію соціальній ізоляції, яка проявляється у високих показниках бідності, рівня безробіття й злочинності, незадовільної якості та доступності публічних послуг тощо. Дослідження цих категорій дає можливість визначити територію концентрації негативних соціальних проблем. Проте для визначення деградованої території міста це необхідна, але не єдина умова. Крім негативних соціальних явищ, на міській території також мають бути ідентифіковані кризові явища економічного, екологічного та просторового характерів. Деградована міська територія включає в себе місця концентрації всіх цих проблем (рис. 2.2).

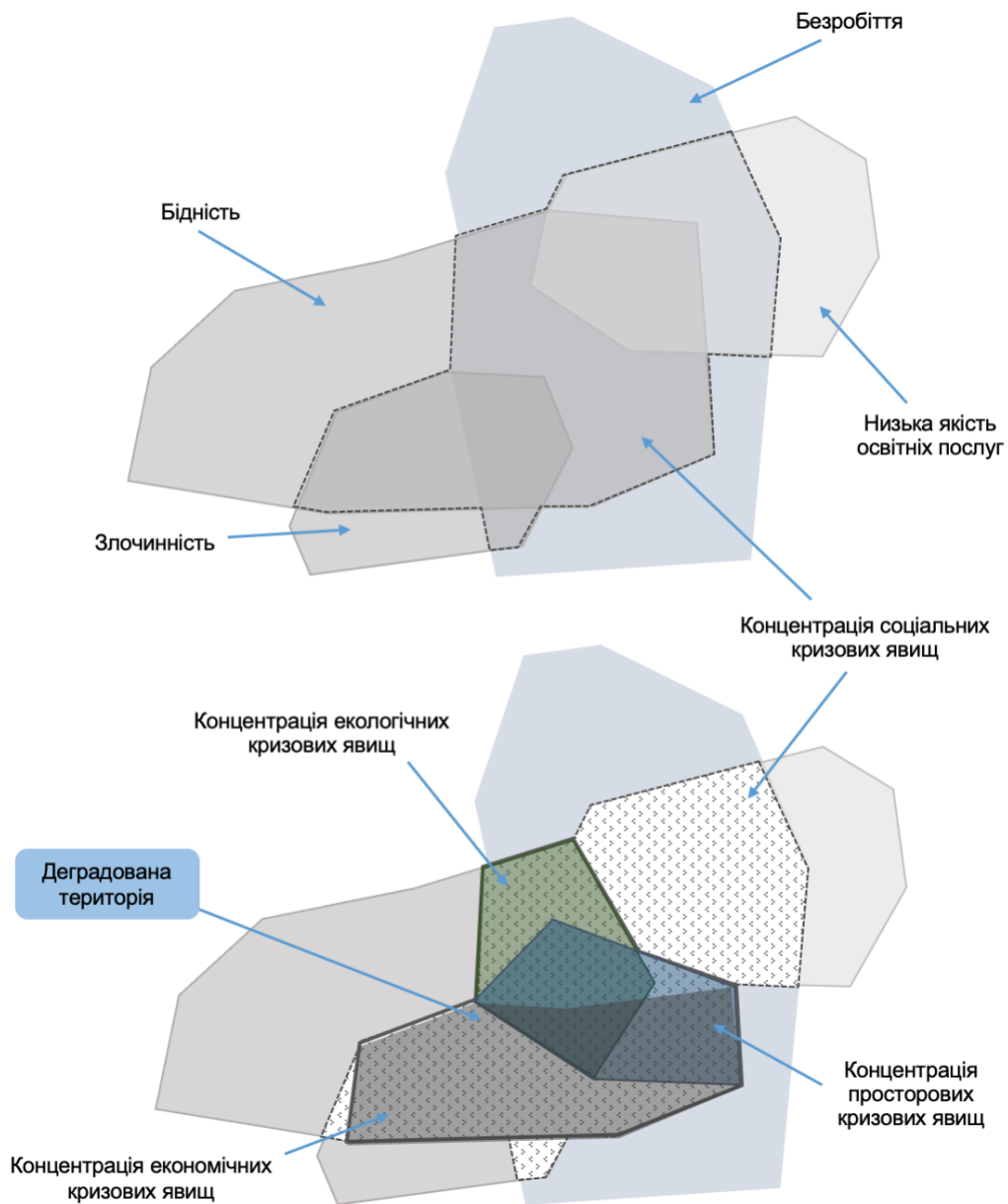

Рис. 2.2. Окреслення деградованої міської території з огляду на концентрацію соціальних, екологічних, економічних та просторових кризових явищ

Джерело: розроблено автором

На практиці міську територію слід вважати деградованою, якщо на ній діагностовано поєднання соціальних та інших кризових явищ. До них можуть належати:

– *негативні економічні явища*, які характеризуються низьким рівнем підприємництва та ділової активності, занепадом місцевої економіки, а також погіршенням інвестиційної привабливості території;

– *негативні екологічні явища*, визначені на основі перевищення стандартів якості навколишнього середовища, наявності несанкціонованих звалищ відходів, відсутності зелених насаджень тощо;

– *негативні просторові явища*, спричинені незадовільним станом об'єктів житлового фонду та технічної інфраструктури, громадського транспорту, прорахунками в містобудівному плануванні, відсутністю публічних просторів тощо.

Найчастіше проблема деградації сприймається на основі спостережень і так званих поверхневих переконань. Мешканці міста легко виявляють «несприятливі райони» з негативним іміджем, який підтримується місцевими засобами масової інформації. Загальне окреслення проблемних районів міста зазвичай виглядає виправданим, хоча може бути й значно перебільшеним. Іноді це лише шкідливі стереотипи, які насправді неможливо підтвердити [108]. З огляду на це при розробленні політики ревіталізації міста органи публічного управління повинні керуватися детальною діагностикою соціальних, економічних, просторових і екологічних кризових явищ розвитку територій міста.

П. Лоренс (P. Lorens) виділив чотири групи деградованих територій:

1) житлові райони, що поділяються за періодом забудови:

- XVIII ст. і раніше,
- XIX – поч. XX ст.,
- міжвоєнний період,
- післявоєнний;

2) багатофункціональні комплекси:

- центральні райони – центри міст,
- житлові райони,
- передмістя,
- ландшафтні комплекси;

3) території, пов'язані з технічною та промисловою інфраструктурою міст:

- постіндустріальні зони: пов’язані з легкою та важкою промисловістю або виконують складські функції,
- портові зони,
- післявоєнні території, наприклад колишніх казарм або полігонів,
- райони залізниць, у тому числі супутніх діючих залізничних станцій, районів інфраструктури залізниць, ліквідованих ліній і станцій;

4) міські пустирі, створені під час війни або протягом сучасної міської забудови [186, с. 57-58].

Окремо варто виділити проблему визначення меж деградованої території. У науковій літературі зустрічається термін «делімітація» для позначення процесу визначення в певний спосіб меж окремих територій на мапі міста [32; 239; 135). Делімітація в цьому розумінні застосовується, коли, йдеться про розмежування деградованої території та зони ревіталізації, позначення їх меж на мапі із зазначенням місця їх розташування. Щоб мати змогу позначити ці території на основі визначення концентрації кризових явищ, спочатку потрібно здійснити просторовий аналіз розподілу цих явищ, а для цього варто розділити територію на окремі частини, в межах яких досліджується інтенсивність діагностованих явищ.

Отже, виникає необхідність для діагностики поділити місто на аналітичні одиниці. Ю. Пшивойська (J. Przywojska) виділяє два методи поділу території на такі одиниці: метод урбаністичних одиниць і метод геометричної сітки.

Метод поділу на урбаністичні одиниці полягає в (довільному) поділі території міста на просторові одиниці відносної функціональної, соціальної та економічної єдності. Найчастіше це райони, житлові масиви або менші одиниці, призначені лише для цілей аналізу. З точки зору подальшої діагностики, заснованої на такому розподілі, важливо, щоб мешканці міста інтуїтивно сприймали такий розподіл як зрозумілий. Так, коли певний район міста має свою загальноприйнятну назву (навіть неофіційну), яку використовують мешканці, це свідчить про те, що він сприймається ними як територія з окремою ідентичністю.

Такий район може бути одним з урбаністичних одиниць, призначених для більш детальної діагностики.

Натомість метод геометричної сітки передбачає поділ території міста на певні геометричні поля однакового розміру (як правило, квадрати або шестикутники). Такий «безпристрасний», механічний поділ території на досить дрібні аналітичні одиниці дозволяє виявити розподіл кризових явищ набагато докладніше. Метод геометричної сітки – більш точний, але в свою чергу вимагає цифрової обробки даних на мапах ГІС та іншої інформації у цифровому вигляді [239, с. 131-132].

А. Ядах-Сепьоло (A. Jadach-Sepiolo) описує такі підходи до делімітації міста: поділ на псевдоприродні одиниці і поділ на штучні (модульні) одиниці. Сутність першого підходу полягає в можливості виділення морфологічно відносно однорідних одиниць, пов'язаних функціонально і соціально, проте часто виникають проблеми з визначенням їх меж. Поділ на штучні одиниці здійснюється за допомогою техніки просторового аналізу ГІС. Завдяки ньому можна отримати поділ у визначеній аналітичній сітці (наприклад, квадрати, шестикутники), що нагадує вище розглянутий метод геометричної сітки. Така процедура поділу дозволяє діагностувати кризові явища з віднесенням до конкретного місця, без розсіювання через різний розмір псевдоприродних одиниць, тому отримані дані набагато точніші. Недоліки такого підходу: необхідність доступу до точних даних за адресними точками, а також ускладнення через перехід від штучних одиниць до природних кордонів, зокрема вулиць. Внаслідок цього проведена діагностика за допомогою аналітичної сітки, зазвичай не виглядає прозорою і зрозумілою для мешканців та інших зацікавлених сторін процесу ревіталізації [136, с. 17].

Делімітація території ревіталізації включає такі етапи:

- збір даних, що відображають явища (позитивні та негативні), що відбуваються в комуні,
- розрахунок та аналіз показників негативних явищ у соціальній сфері та інших аналізованих сферах,

- прийняття критеріїв оцінки наявності негативних явищ в окремих сферах,
- встановлення меж деградованої території;
- визначення потенціалу території до відновлення;
- встановлення меж зони ревіталізації [136].

Визначення деградованої міської території та зони ревіталізації має бути обґрунтоване кількісними даними, доповненими результатами якісних досліджень [137, с. 13-19]. На рис. 2.3 представлена авторська СПЕД-матриця внутрішніх і зовнішніх чинників визначення деградованої міської території та локальних потенціалів для її ревіталізації.

Для визначення деградованої міської території треба проводити діагностику чотирьох ключових сфер розвитку міста:

- *спільнота* (рівень розвитку соціального капіталу);
- *простір* (стан функціонування інфраструктури);
- *економіка* (рівень ділової активності);
- *довкілля* (стан навколишнього середовища).

У розрізі цих сфер необхідно проаналізувати внутрішні та зовнішні чинники, які призвели до високої концентрації кризових явищ у місті. До внутрішніх належать чинники, які дають змогу описати фактичне становище на окремій міській території, а до зовнішніх – чинники, які пояснюють слабкі сторони та прорахунки міської політики, що призвели до деградації території. Натомість при виробленні політики ревіталізації міста варто опиратися на локальні потенціали відновлення території [356]. Лише в разі їхнього виявлення можливе ефективне формування відповідної публічної політики.

Кожен із цих напрямів потребує кількісного та якісного вимірювання. Нижче представлені переліки основних індикаторів деградації території за визначеними об'єктами публічного впливу, зокрема внутрішні чинники, зовнішні чинники, а також індикатори локальних потенціалів ревіталізації деградованої міської території. Утім ця сукупність запропонованих індикаторів

не є вичерпною. Вона може бути розширена з метою більш детального розкриття окремих аспектів функціонування міста.

Зовнішні чинники		Внутрішні чинники		Зовнішні чинники	
	Залучення грома- дськості до вряду- вання. Публічні послуги. Бюджет- не фінансування соціальної сфери. Міграція.	Приріст та струк- тура населення. Бідність. Доходи. Тривалість життя. Безробіття. Рівень освіти. Злочин- ність.	Забезпеченість житловою пло- щею, торгівлею і послугами. Стан житлового фонду, технічної інфра- структури.	Просторове пла- нування. Управ- ління комуналь- ною власністю. Транспортне сполучення. інвестиції.	
Локальні потенціали	Активність меш- канців та громад- ських організації. Соціальна інфра- структура. Соціа- льний і людський капітали.	СПІЛЬНОТА	ПРОСТІР	Імідж території. Публічні просто- ри. Об'єкти історико-культур- ної спадщини. Безпека в гро- мадських місцях.	Локальні потенціали
	Локалізація при- родних ресурсів. Інвестиційна привабливість. Публічно-приват- не партнерство. Самозайнятість.	ЕКОНОМІКА	ДОВКІЛЛЯ	Зелені зони. Спо- живання енергії. Стратегічна еко- логічна оцінка проектів і прог- рам. Просвітниць- ка діяльність.	
	Умови для функціонування підприємництва. Капітальні інвес- тиції. Кооперація. Промоційна діяльність.	Підприємництво. Робочі місця. Види економічної діяльності. Продуктивність праці. Середня заробітна плата.	Якість повітря, води, ґрунтів. Рі- вень шуму. Озеленення території. Поводження з побутовими відходами.	Фінансування екологічних іні- ціатив, енерго- збереження. Підтримка альтернативної енергетики.	
Зовнішні чинники		Внутрішні чинники		Зовнішні чинники	

Рис. 2.3. СПЕД-матриця визначення деградованої міської території та потенціалу для її ревіталізації

Джерело: розроблено автором

Діагностика зовнішніх чинників деградації міської території ґрунтується на індикаторах оцінювання рівня управління містом та відповідних умов забезпечення життєдіяльності території. До них відносяться питання міграції, доступності та якості публічних послуг, рівня бюджетного фінансування об'єктів соціальної та технічної інфраструктури, зовнішнього інвестування підприємництва, налагоджених зв'язків у суспільстві та бізнесі, просторового планування, рівня транспортного та дорожнього сполучення окремої території з рештою міста, підтримки з місцевого бюджету екологічних проєктів тощо.

У табл. 2 представлено типовий перелік індикаторів деградації території з огляду на зовнішні чинники впливу на спільноту, простір, економіку та довкілля міста.

Таблиця 2.1

Індикатори деградації території міста (зовнішні чинники)

Об'єкт публічно-управлінського впливу	Індикатори
Спільнота	Доступність і якість публічних послуг у соціальній сфері Обсяг бюджетних інвестицій на соціальні проекти Рівень участі населення в партисипативному бюджетуванні Кількість реалізованих місцевих ініціатив за підтримки міських органів влади та бізнесу Рівень внутрішньої і зовнішньої міграції Рівень фінансування об'єктів бюджетної сфери
Простір	Якість просторового планування, адміністративних послуг Рівень транспортного та дорожнього сполучення Обсяг коштів, спрямований на відновлення, збереження та розвиток об'єктів історико-культурної спадщини Питома вага коштів місцевого бюджету, спрямована на благоустрій території
Економіка	Обсяг фінансової підтримки з місцевого бюджету проектів суб'єктів малого підприємництва Обсяги капітальних інвестицій за видами економічної діяльності Кількість налагоджених коопераційних зв'язків у бізнесі Кількість проведених форумів, виставок, ярмарків, на яких позиціонувалася місцева продукція
Довкілля	Обсяг фінансової підтримки з місцевого бюджету проектів громадських екологічних ініціатив Обсяг інвестицій, залучених у сферу поводження з побутовими відходами Кількість об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, які отримали фінансову підтримку з місцевого бюджету на впровадження енергоефективних заходів

Джерело: розроблено автором

На думку Е. Таллона (A. Tallon) проблеми деградованих територій можна узагальнити в таких напрямках:

- фізичне середовище: zdeградованість територій спричинює погіршення архітектурного стану міст і нехтування питаннями збереження довкілля;
- якість життя: zdeградовані території характеризуються низьким рівнем життя спільноти, занепадом культурної діяльності в місті або стосовно окремих соціальних груп;
- соціальний добробут: ревіталізація zdeградованих територій залежить від покращення надання основних публічних послуг у міських районах і в розрізі конкретних груп населення;
- економічні перспективи: zdeградовані території ревіталізуються через заходи працевлаштування знедолених груп і відродження територій через створення нових робочих місць, освітні та навчальні програми;
- управлінські аспекти: подолання кризових явищ розвитку територій потребує переходу від управління містом до міського врядування, що підкреслюється зростанням важливості партнерства, залучення громади та багатьох зацікавлених сторін у процесі ревіталізації міст [282, с. 8].

Діагностика внутрішніх чинників деградації міської території містить аналіз соціальних проблем (бідність, безробіття, низькі доходи та тривалість життя, незадовільні рівні освіти й охорони здоров'я, культури злочинність тощо); економічних проблем (занепад підприємництва, негативне співвідношення створених та ліквідованих робочих місць, низькі продуктивність праці та рівень середньої заробітної плати); просторові проблеми (незадовільні житлові умови, низька забезпеченість населення торгівлею та послугами, деградація технічної інфраструктури); екологічних проблем (незадовільна якість атмосферного повітря, питної води, ґрунтів, низький рівень озеленення території та наявність стихійних звалищ відходів). Відповідні індикатори представлені в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Індикатори деградації території міста (внутрішні чинники)

Об'єкт публічно-управлінського впливу	Індикатори
Спільнота	Природний приріст населення Вікова та професійна структура населення Середня тривалість життя населення Кількість осіб із соціальними хворобами на 1000 мешканців Середній рівень доходів індивідуальних домогосподарств Кількість довготривалих безробітних на 1000 мешканців Кількість осіб, які отримують виплати соціальної допомоги на 1000 мешканців Кількість злочинів, правопорушень, випадків домашнього насилля на 1000 мешканців Кількість випускників, які не склали зовнішнє незалежне оцінювання на 100 випускників Середній бал документів про базову загальну середню освіту випускників
Простір	Середня забезпеченість житловою площею на одну особу Рівень забезпеченості населення торгівлею і побутовими послугами Питома вага будівель, які мають незадовільні естетичні та санітарні умови, до загальної кількості Рівень енергоефективності житлового фонду Протяжність вуличного дорожнього покриття, освітлення
Економіка	Кількість суб'єктів підприємництва на 1000 мешканців Співвідношення кількості нових зареєстрованих суб'єктів підприємництва до знятих із реєстрації Рівень продуктивності праці Співвідношення кількості створених нових робочих місць до ліквідованих Темп зростання обсягів реалізованої продукції за видами економічної діяльності Рівень та співвідношення середньої заробітної плати штатних працівників жінок та чоловіків
Довкілля	Якість атмосферного повітря Якість та доступність питної води Рівень шуму Обсяг скидів забруднених стічних вод у водні об'єкти Вміст забруднюючих речовин у ґрунті Рівень озеленення території Рівень охоплення населення послугою із вивезення ТПВ Кількість стихійних звалищ відходів

Джерело: розроблено автором

Окремі негативні явища та процеси внутрішнього та зовнішнього характерів, з яких складається багатопланова деградація міських територій, поєднують складні умови, що з часом лише погіршують ситуацію. Призупинити процес деградації, як правило, неможливо без публічного втручання. Характерна риса деградації міських районів – те, що прояви кризи стають пусковими механізмами для виникнення подальших кризових явищ у тій же або в інших сферах. Утім публічне втручання має спиратися на локальний потенціал деградованої території.

Після визначення деградованої міської території, базуючись на внутрішніх та зовнішніх чинниках, необхідно *діагностувати локальні потенціали* ревіталізації стосовно спільноти, економіки, простору та екології (табл. 2.3).

Потенціал спільноти полягає в активності громадськості, мешканців із вищою освітою та її здобувачів, стану об'єктів соціальної інфраструктури тощо. Економічний потенціал деградованої міської території залежить від рівня локалізації на ній природних ресурсів, наявності інвестиційно-привабливих об'єктів, можливостей для розвитку підприємництва, публічно-приватного партнерства. Рівень сприйняття території, публічні простори, об'єкти освіти та історико-культурної спадщини [246-247], стан житлового фонду, безпека на вулицях й у громадських місцях характеризують просторовий потенціал території. У сфері довкілля варто звернути увагу на площу зелених зон, питому вагу споживання альтернативної енергії в загальному енергобалансі, поводження з побутовими відходами, досвід упровадження стратегічної екологічної оцінки [489] та просвітницьких заходів. За цих умов цілі ревіталізації міста спонукають до пошуку синергії між природними процесами та діяльністю людей, які хочуть змінити цей простір [204].

Таблиця 2.3

Індикатори локальних потенціалів ревіталізації деградованої території

Об'єкт публічно-управлінського впливу	Індикатори
Спільнота	Кількість активних громадян і громадських організацій, які беруть участь у суспільному житті Кількість зареєстрованих громадських організацій на 1000 мешканців Кількість та рівень оснащення об'єктів соціальної інфраструктури (загальноосвітні й дошкільні навчальні заклади, лікарні, спортивні майданчики тощо) Рівень довіри всередині суспільства та до публічних інституцій Явка на місцевих виборах Питома вага населення з вищою та професійно-технічною освітою Кількість осіб, які продовжують здобувати вищу та професійно-технічну освіту після закінчення школи, на 100 випускників
Простір	Рівень сприйняття та іміджу території Кількість публічних просторів і рекреаційних зон Кількість об'єктів історико-культурної спадщини Питома вага загальної житлової площі, обладнаної водопроводом, каналізацією, опаленням, газом, гарячим водопостачанням Рівень безпеки на вулицях, дорогах та в громадських місцях
Економіка	Рівень локалізації на території природних ресурсів Кількість інвестиційно-привабливих об'єктів Рівень публічно-приватного партнерства в економіці Кількість самозайнятих осіб на 1000 мешканців Кількість об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва Кількість реалізованих проєктів у сфері креативних індустрій Обсяг податкових надходжень від суб'єктів господарювання території
Довкілля	Площа зелених зон Питома вага споживання альтернативної енергії в загальному енергобалансі Кількість ліквідованих несанкціонованих сміттєзвалищ Міські програми та плани, щодо яких проведено стратегічну екологічну оцінку Кількість просвітницьких заходів із питань охорони довкілля

Джерело: розроблено автором

Деградована територія може охоплювати навіть значну територію міста за умови концентрації різних негативних соціальних, економічних, просторових і екологічних явищ. Утім дослідження свідчать, що охоплення занадто великої

міської території заходами ревіталізації знижує їхню ефективність, оскільки надто розпорошує ресурси [83, с. 21-28]. Зона ревіталізації має стосуватися тієї деградованої міської території, на якій локальні потенціали відновлення можуть забезпечити швидкий вихід території з кризи та передумови для її сталого розвитку. При розробленні матриці визначення деградованої міської території та потенціалу для її ревіталізації важливий кожен елемент. Проте локальні потенціали соціального, економічного, просторового та екологічного спрямування можуть мати вирішальний вплив на масштаби ревіталізації. Водночас світова практика свідчить про необхідність залучення фінансових та інших ресурсів усього міста, а також із зовнішніх джерел на цілі ревіталізації. Це запорука реалізації більш успішної міської політики.

2.2. Особливості забезпечення ревіталізації міста у світлі Цілей сталого розвитку

Місцевий розвиток полягає у досягненні бажаних позитивних перетворень соціального, економічного, просторового, культурного та іншого характеру на локальній території. Часто його ототожнюють із цілим містом або меншим населеним пунктом. До характеристик місцевого розвитку варто віднести:

- процес, за якого спільнота, усвідомлюючи різні аспекти ситуації, у якій перебуває, представляє свої проблеми, щоб розробити необхідні рішення;
- базується на ендогенних силах і локальних мережах, при цьому надзвичайно важливо, щоб розвиток, спричинений ними, став незворотним;
- процес активізації місцевих ресурсів (матеріальних, людських тощо) за допомогою різноманітних ініціатив;
- результат сприятливого поєднання індивідуальних дій, які приносять суспільну користь;
- має територіальний, а не галузевий характер і базується на формуванні середовища, сприятливого для розвитку ділової та соціальної активності на локальній території;

- це пошук автономії та самобутності для вирішення майбутнього місцевої громади;
- умовою місцевого розвитку є вихід за свої кордони та приєднання до економіки вищого рівня (регіональної, національної тощо);
- є не лише результатом цільових заходів, але й співпрацею всіх місцевих акторів, об'єднаних навколо реалізації прийнятої програми;
- потребує створення партнерської платформи для консолідації усіх зацікавлених сторін, ключову роль у якій відіграють місцеві органи публічної влади [184, с. 40].

Ревіталізація як процес подолання кризових явищ життєзабезпечення міста вимагає застосування комплексу інструментів, які мають забезпечити відродження деградованих територій, що можна розглядати в світлі місцевого розвитку. Розроблення цих інструментів перебуває у взаємозв'язку з концепцією сталого розвитку територій (sustainable development). Варто чітко усвідомлювати важливість стратегічних цілей розвитку міста при виробленні міської політики в різних сферах.

Концепція сталого розвитку сформульована у 80-х рр. минулого століття. Проте вона має більш раннє походження, відколи почали простежуватися відчутні негативні наслідки людського впливу на довкілля, насамперед у зв'язку з індустріалізацією та урбанізацією. Поглиблення шкоди та виникнення всеохоплюючих загроз навколишньому середовищу, спричинених господарською діяльністю, змусило держави шукати рішення для переорієнтації розвитку. Лідируючу позицію в цьому процесі від початку займає ООН, яка стала майданчиком для обговорення актуальних проблем сталого розвитку та вироблення відповідної політики на глобальному рівні (додаток А).

Поняття сталого розвитку було вперше визначене в доповіді Міжнародної комісії з довкілля та розвитку «Наше спільне майбутнє» [27]. Воно трактувалося як розвиток, за якого нинішні покоління задовольняють свої потреби, не ставлячи під загрозу можливість задоволення потреб майбутніх поколінь. Сталий розвиток спрямований на ефективне використання обмежених ресурсів

(засобів), розглядаючи різні альтернативи їхнього використання нині та в майбутньому. У процесах розвитку важливі три складові: екологічна, соціальна та економічна. Зростання однієї з них не може відбуватися за рахунок погіршення ситуації в інших. У результаті такий розвиток має збалансувати соціальні, економічні та екологічні цілі, а не завдавати шкоди навколишньому середовищу, узгоджуючи закони природи та економіки [167].

З кінця XX ст. концепція сталого розвитку знаходить своє відображення також на локальному рівні, наголошуючи на відповідальності місцевих органів влади у втіленні її цілей. У прийнятому Порядку денному на XXI ст. підкреслювався територіальний вимір сталого розвитку, зокрема важливість ендегенних чинників та механізмів розвитку «знизу вгору». Поряд з цим швидка урбанізація у світі актуалізувала роль міст, у яких виникає нагальна потреба збалансувати розвиток. Відповідно в економічно розвинених державах набуває поширення ревіталізація деградованих міських територій як інструмент політики сталого розвитку на локальному рівні.

Передумовою ревіталізації є необхідність відродження раніше використовуваних територій (brownfields) і, таким чином, захист неурбанізованих територій (greenfields) від їх забудови та розвитку. Тому ревіталізація вже в своєму основному принципі реалізує ідею сталого розвитку шляхом відновлення територій, які почали використовувати раніше, захисту територій природної цінності та біорізноманіття, оскільки простір – один із невідновлюваних благ [320, с. 140].

Ревіталізація міста як інструмент політики сталого розвитку має відповідати таким вимогам:

- формується відповідно до місцевої специфіки та умов, опираючись на детальну діагностику кризових явищ розвитку міста;
- забезпечується якнайширшою участі та співпрацею між усіма потенційними зацікавленими сторонами та вимагає пошуку консенсусу;
- передбачає раціональне використання всіх наявних ресурсів: природних, економічних, людських, просторових тощо на засадах ресурсоощадності;

- орієнтована на просторове відновлення, одночасно впливаючи на економічну, соціальну, культурну, екологічну та інші сфери;
- реалізується через комплексні та інтегровані програми, спрямовані на вирішення діагностованих проблем у збалансований сталий спосіб;
- враховує ймовірність коригування політики у відповідь на зміни в навколишньому середовищі, ресурсозабезпеченні та результати моніторингу [251, с. 21-22].

На Саміті ООН зі сталого розвитку у вересні 2015 р. було визначено сімнадцять *Цілей сталого розвитку (ЦСР)* та 169 завдань відповідно до прийнятого документу «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року» [291]. Беручи до уваги неминучість процесів урбанізації та зростаюче значення міст у глобальній економіці, ООН окремою ціллю виділила «11. Сталий розвиток міст і громад». Дії органів публічної влади мають спрямовуватися на забезпечення відкритості, безпеки та життєстійкості міст. Зі свого боку ревіталізація міст має сприяти досягненню 11 глобальної цілі. Втім, відновлення деградованих міських територій має орієнтуватися на виконання й інших цілей нового порядку денного (табл. 2.4).

Нині некоректно стверджувати про економічний або соціальний успіх міста, якщо одночасно завдається непоправна шкода навколишньому середовищу. З погляду сталого розвитку ревіталізація стосується трансформації деградованих міських територій одночасно в економічній (покращення ділової активності, створення нових робочих місць), соціальній (поліпшення рівня життя мешканців) та інфраструктурно-просторовій сфері (збереження культурної спадщини, покращення природного середовища тощо) [361].

Цілі сталого розвитку як орієнтири для ревіталізації деградованих міських територій

№	Ціль	Напрями діяльності в процесі ревіталізації міста
1	2	3
1.	Подолання бідності	Виявлення на місцях людей, які живуть у бідності, та спрямування ресурсів і послуг на допомогу цим людям долати проблеми. Впровадження заходів соціальної підтримки малозабезпечених верств населення.
2.	Подолання голоду, розвиток сільського господарства	Підтримка місцевих мереж реалізації продовольчої продукції. Виявлення випадків неповноцінного харчування дітей, людей похилого віку та інших мешканців, протидія цьому явищу.
3.	Міцне здоров'я і благополуччя	Підвищення якості та доступності послуг з охорони здоров'я. Профілактика та реагування на поширення тяжких захворювань. Зниження рівня забрудненості повітря, води й ґрунтів, заохочення здорового способу життя.
4.	Якісна освіта	Забезпечення якісної освіти та рівного доступу до неї. Охоплення вразливих і маргіналізованих груп населення, людей з інвалідністю у сфері освіти й професійної підготовки, що відповідає їхнім потребам.
5.	Гендерна рівність	Урахування аспектів гендерної рівності у всіх сферах діяльності для подолання перешкод на шляху розширення прав і можливостей жінок. Виявлення випадків насильства щодо жінок, боротьба з цим явищем.
6.	Чиста вода та належні санітарні умови	Забезпечення рівноправного доступу до чистої води та засобів санітарії. Будівництво та реконструкція систем централізованого питного водопостачання, водозабірних та каналізаційних очисних споруд із застосуванням новітніх технологій.
7.	Доступна та чиста енергія	Інвестування коштів в енергоефективні будівлі та джерела екологічно чистої енергії. Впровадження технологій «розумного міста» для забезпечення енергоефективності та зменшення викидів вуглецю.
8.	Гідна праця та економічне зростання	Запровадження інструментів стимулювання пріоритетних видів економічної діяльності, зменшення безробіття. Сприяння повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для кожного мешканця.
9.	Промисловість, інновації та інфраструктура	Сприяння розвитку місцевої промисловості та стартапів, враховуючи локальні ресурси, потреби та ринки. Забезпечення функціонування якісної, надійної, сталої та доступної інфраструктури, а також інформаційно-комунікаційних технологій.
10.	Скорочення нерівності	Розбудова спроможності щодо виявлення та подолання бідності й ізоляції на найбільш нужденних територіях. Розширення можливостей для участі мешканців у соціальному, економічному та політичному житті, забезпечення рівності та недискримінації.
11.	Сталий розвиток міст і громад	Інтегроване планування розвитку територій. Забезпечення доступу до достатнього, безпечного і прийняттого за ціною житла. Активізація зусиль із захисту і збереження культурної та природної спадщини. Зменшення негативного екологічного впливу.

1	2	3
12.	Відповідальне споживання та виробництво	Формування моделі циркулярної економіки, орієнтованої на енергозбереження, регенеративне екологічно чисте виробництво та споживання. Застосування сучасних технологій і практик поводження з відходами виробництва та споживання.
13.	Пом'якшення наслідків зміни клімату	Зміцнення потенціалу щодо протидії небезпекам і стихійним лихам, пов'язаним зі зміною клімату. Зниження викидів парникових газів та їхнього поглинання.
14.	Збереження морських ресурсів	Попередження та суттєве зменшення будь-якого забруднення морського середовища, зокрема внаслідок діяльності на суші.
15.	Захист та відновлення екосистем суші	Захист та відновлення екосистем суходолу та сприяння їх сталому використанню, стале лісокористування, припинення деградації земель, зупинення втрати біорізноманіття.
16.	Мир, справедливість та сильні інститути	Протидія корупції та розширення доступу населення до публічної інформації. Забезпечення відповідального, інклюзивного, партисипативного прийняття рішень на місцевому рівні.
17.	Партнерство заради сталого розвитку	Налагодження дієвої співпраці влади, бізнесу та громадськості з метою сталого розвитку території, реалізація проєктів публічно-приватного партнерства, міжнародне співробітництво.

Джерело: систематизовано за [291]

Усебічність та взаємодоповнюваність глобального порядку денного на період до 2030 р. може мати прямий позитивний вплив на ступінь досягнення поставлених цілей [96]. Водночас автори ювілейної доповіді Римського клубу «Come on! Капіталізм, недалекоглядність, населення і руйнування планети» зазначають, що успіх у досягненні одинадцяти соціально-економічних цілей (ЦСР 1-11), якщо ґрунтуватися на традиційній політиці зростання, практично унеможливорює зменшення темпів глобального потепління, нераціонального використання водних ресурсів, деградації земель чи втрати біорізноманіття [313]. Для вирішення цих проблем варто застосовувати інноваційні інструменти публічних політик, розроблених на основі збалансування економічних, соціальних та екологічних інтересів зацікавлених сторін, зокрема ревіталізації міста.

У всіх ЦСР є завдання, яких слід дотримуватися при формуванні та реалізації публічної політики ревіталізації міста. Натомість завдання 11 цілі

щодо сталого розвитку міст і громад мають лягти в основу відповідних заходів. До них належать:

- забезпечення загального доступу до достатнього, безпечного та недорогого житла й основних послуг та впорядкування нетрів;
- забезпечення всім людям можливості користування безпечними, недорогими, доступними та сталими транспортними системами, підвищення безпеки дорожнього руху, зокрема шляхом розвитку громадського транспорту, приділяючи особливу увагу потребам тих, хто перебуває в уразливому становищі, жінок, дітей, осіб з інвалідністю та літніх людей;
- розширення масштабів відкритої і сталої урбанізації та можливості для комплексного й сталого планування населених пунктів, управління ними в усіх країнах на основі широкої участі;
- активізація зусиль із захисту та збереження світової культурної і природної спадщини;
- суттєве скорочення кількості загиблих і постраждалих та значне зменшення прямого економічного збитку у формі втрат світового валового внутрішнього продукту внаслідок лих, зокрема пов'язаних з водою, приділяючи особливу увагу захисту малозабезпечених і вразливих груп населення;
- зменшення негативного екологічного впливу міст у розрахунку на душу населення, зокрема шляхом приділення особливої уваги якості повітря й управлінню міськими та іншими відходами;
- забезпечення загального доступу до безпечних, доступних і відкритих для всіх зелених зон та громадських місць, особливо для жінок і дітей, літніх людей та людей з інвалідністю [291].

Окремо варто зазначити про вплив конференцій ООН з житла та сталого міського розвитку (Хабітати), які відбуваються раз на 20 років і визначають глобальні засади для міських політик. Так, у жовтні 2016 р. на конференції Хабітат-III у Кіто (Еквадор) узгоджений підсумковий документ «*Нова програма розвитку міст*» [214], який наприкінці того ж року схвалений Генеральною Асамблеєю ООН.

Нова програма розвитку міст представляє локалізацію на комплексній основі Порядку денного на період до 2030 р., розширюючи його баченням і пріоритетами розвитку міст на наступні 20 років та пропонуючи напрями дій для досягнення 11 ЦСР. У спільному баченні йдеться про прагнення сприяти всеосяжності та забезпеченню для всіх мешканців нинішнього та майбутніх поколінь без будь-якої дискримінації можливості проживання у безпечних, здорових, у фізичному та фінансовому плані доступних, стійких і життєздатних містах. Один із програмних пріоритетів міського розвитку – ревіталізація, спрямована на просторовий розвиток міст, стале використання природної та культурної спадщини, функціонування ресурсоефективної інфраструктури, впорядкування нетрів і неорганізованих поселень.

Цілі ревіталізації міста досягаються шляхом реалізації «твердих» (щодо інфраструктури) і «м'яких» інвестицій, охоплюючи соціально-економічну сферу.

Прикладами «твердих» інвестицій є реконструкція історичної забудови деградованої території, включаючи реставраційні роботи; модернізація занедбаного багатоквартирного житла; усунення бар'єрів користуватися публічними просторами для людей з інвалідністю; впровадження енергоефективних заходів і альтернативних джерел енергії для зменшення викидів.

До «м'яких» інвестицій належать такі види діяльності: покращення інвестиційної і туристичної привабливості; зменшення соціального відчуження через освітні заходи, зростання громадянської свідомості та приналежності до конкретної території; підвищення рівня задоволеності життям і розширення соціальних зв'язків, зростання місцевого патріотизму; економічна активізація ревіталізованої території шляхом створення нових та покращення існуючих умов для ведення підприємницької діяльності; підвищення соціального інтересу до діяльності з ревіталізації деградованої території [101, с. 37].

Загалом, цілі ревіталізації міста, не залежно від реалізації «твердих» чи «м'яких» інвестицій, дотримуючись концепції сталого розвитку, включають:

- прагнення до інтенсифікації землекористування та розвитку міст, що має запобігти подальшій анексії містами неміських територій;
- недопущення поділу необтяжливих функцій, прагнення до створення територій змішаного використання (місць проживання, роботи, послуг і відпочинку), що призводить до зменшення потреби в транспорті, який є джерелом підвищеного забруднення та споживання енергії;
- концентрація територій з високою інтенсивністю розвитку навколо пунктів з належною доступністю, особливо громадським транспортом;
- охорона природних ресурсів;
- реконструкція територій, які раніше використовувалися промисловістю, а зараз покинуті, що покращує якість міського середовища та сприяє збереженню раніше незабудованих територій, а також повторній інтеграції цих територій у місто;
- врахування доповнення та відновлення енергетичних потоків відповідно до принципів сталого розвитку (управління водними ресурсами, енергією, відходами, чистим повітрям);
- гнучкість нових форм розвитку, що дозволяє легко реагувати на мінливі потреби;
- підтримка сталого міського транспорту (пішохідний, велосипедний та громадський);
- використання можливостей відновлення природних ландшафтів, створення нових зелених насаджень та інших екологічно цінних територій, включаючи ренатуралізацію системи поверхневих і підземних вод; окрім екологічних переваг, ці заходи можуть бути використані для покращення естетики навколишнього середовища, створення привабливого міського ландшафту та озеленення;
- естетизація простору, яка полягає у покращенні візуальної якості фізичного середовища та приносить позитивні ефекти у вигляді покращення якості життя місцевої спільноти, а також покращення якості публічних просторів;

– захист культурної спадщини, дозвілля та туризм як питання, пов’язані з культурною стійкістю міста – культурна спадщина має фундаментальне значення для розвитку та внутрішньої рівноваги людини, у тому числі для наступних поколінь [320, с. 141-142; 75].

Вплив світових глобалізаційних та інтеграційних процесів зумовив підвищення ролі регіонального розвитку в сталому розвитку економіки та суспільства [170]. Існує багато інструментів забезпечення сталого розвитку деградованої території в процесі ревіталізації міста. Вони різняться відповідно до історичних, правових, просторових та інших умов конкретної держави. Водночас можуть бути відмінності інструментів між регіонами та містами в межах окремої держави. Міжнародна федерація житлового будівництва та планування (International Federation of Housing and Planning) виділяє 6 груп інструментів, які застосовуються в процесі ревіталізації деградованих міських територій: планування, підтримки, ринкові, фінансові, податкові та організаційно-правові інструменти (табл. 2.5).

Зазначені інструменти мають різну силу впливу в процесі ревіталізації деградованих міських територій. Ці інструменти постійно еволюціонують і змінюються під впливом глобалізації, урбанізації, децентралізації влади [240], зростання ролі громадської участі в територіальному управлінні, появи та розвитку інформаційного суспільства тощо.

Ревіталізація як процес відродження міста та окремих його територій досягається шляхом підвищення соціальної та економічної активності, покращення якості довкілля і захисту культурної спадщини, слідуючи принципам сталого розвитку. Це вимагає стратегічного, багатоаспектного та глибокого аналізу існуючої ситуації, її причин та обставин з точки зору відродження міста в цілому та деградованих територій зокрема. Висновки, зроблені в результаті такого аналізу, повинні стати основою для формулювання цілей щодо протидії деградації, а також визначення та вибору інструментів, необхідних для досягнення цих цілей.

Таблиця 2.5

Інструменти забезпечення сталого розвитку в процесі ревіталізації деградованих міських територій

Інструменти планування	Інструменти підтримки	Ринкові інструменти	Податкові інструменти	Фінансові інструменти	Організаційно-правові інструменти
Стратегії розвитку територій (наднаціональний, національний, регіональний, міський та локальний рівні) Програма ревіталізації деградованих територій Генеральна схема, схеми планування окремих частин території Міський план просторового розвитку Містобудівні умови Концепція інтегрованого розвитку міста Міські секторальні політики Програми розвитку міста, плани заходів тощо	Професійно компетентний персонал органів місцевої влади, відповідальних за ревіталізацію Організаційні структури, які сприяють упровадженню ревіталізації (агенції, кластери, інкубатори тощо) Спеціальні економічні та промислові зони Інформаційні бази даних, кадастри для інвесторів Інструменти громадської участі (бюджет участі, органи самоорганізації населення, місцеві ініціативи, консультації, петиції тощо)	Купівля, продаж, обмін земельних ділянок і нерухомості на ринкових засадах Контрактування відновлювальних робіт міськими органами влади Угоди із забудовниками (іншими суб'єктами господарювання) про забезпечення міських інтересів Публічно-приватне партнерство для розвитку території Маркетинг деградованої території (спрямований на інвесторів, мешканців та ін.)	Податок на нерухоме майно Плата за землю Орендна плата за земельні ділянки державної і комунальної власності Плата за приєднання до інженерних мереж для будівництва Податок на прибуток із землекористування Податки і збори фізичних осіб – підприємців Податок на прибуток юридичних осіб Податок з обороту / податок на додану вартість Звільнення від оподаткування	Кошти місцевого бюджету Дотації з державного та регіонального бюджетів Кошти приватного сектору Інвестиційні та венчурні фонди Міжнародні фонди, кошти міжнародної технічної допомоги Гранти та субвенції для органів місцевого самоврядування Позики (державні, банківські) на інвестиційні цілі Муніципальні облігації	Передача чи викуп земельних ділянок для суспільних потреб Право першочергового викупу земельних ділянок і нерухомого майна Обмеження права приватної власності Розірвання довгострокових договорів оренди Передача інфраструктурних об'єктів у комунальну власність Зони охорони об'єктів історичної та культурної спадщини Території природно-заповідного фонду

Джерело: систематизовано за [196; 187, с. 108-111; 153, с. 58-66]

Мета цього підходу є зміна соціальних умов не лише через сценарії розвитку, засновані на рівному доступі до наслідків трансформації, але передусім через залучення громади до створення цих сценаріїв. Члени громади мають право та заохочуються брати участь в обговореннях та заходах, які ведуть до створення програм у сфері сталого відродження міст. Пошук вирішень місцевих проблем досягається шляхом спільного планування усіма зацікавленими сторонами (*collaborative planning*) [219, с. 74-75]. Запорука успіху процесу ревіталізації – його ефективне планування. Це в основному впливає на якість всього процесу і забезпечує кінцевий результат. До інструментів планування варто віднести:

- стратегії розвитку територій (наднаціональний, національний, регіональний, міський та локальний рівні);
- програма ревіталізації деградованих територій;
- генеральна схема, схеми планування окремих частин територій;
- міський план просторового розвитку;
- містобудівні умови;
- концепція інтегрованого розвитку міста;
- міські секторальні політики;
- програми розвитку міста, плани заходів тощо.

Ревіталізаційні дії спрямовані на оновлення культурних цінностей міського простору, соціальний захист населення, ініціювання заходів, які зміцнять економічну базу міста, що забезпечує мультиплікаційні ефекти для розвитку всього міста [85, с. 21]. При цьому реалізація ідеї сталого розвитку при ревіталізації міст вимагає діяльності, яка здійснюється одночасно в багатьох сферах та на різних рівнях. У фокусі цієї політики – підвищення якості життя кожного члена спільноти та тісна взаємозалежність між економічним, соціальним, просторовим та екологічним вимірами міського відродження, які поміж собою не перебувають у конкуренції. При цьому економічне зростання – необхідна, але недостатня умова для загального покращення якості та рівня життя населення. Необхідно включити компонент розподілу благ, який

забезпечить рівність між поколіннями, взяти до уваги питання довкілля. Охорона та збереження природних ресурсів розглядається у світлі економічної ефективності та соціальної відповідальності для забезпечення добробуту майбутніх поколінь. У випадку ревіталізації це відображається через пріоритет відновлення та трансформації вже використовуваних просторів, а не зайняття нових територій, при цьому відновлення та трансформація простору має супроводжуватися зменшенням впливу на природне середовище [219, с. 62-63]. На практиці ревіталізації деградованих міських територій реалізація цих положень потребує застосування таких інструментів підтримки:

- професійно компетентний персонал органів місцевої влади, відповідальних за ревіталізацію;
- організаційні структури, які сприяють упровадженню ревіталізації (агенції, кластери, інкубатори тощо);
- спеціальні економічні та промислові зони;
- інформаційні бази даних, кадастри для інвесторів;
- інструменти громадської участі (бюджет участі, органи самоорганізації населення, місцеві ініціативи, консультації, петиції тощо).

Вирішення проблем деградації територій вимагає публічного втручання особливого характеру з огляду на стратегічні напрями розвитку міста, які дадуть поштовх для його сталого життєзабезпечення. Тому інструменти підтримки мають бути цільовими в кожному конкретному випадку, враховуючи внутрішні та зовнішні чинники, локальний потенціал деградованої території і зрештою певну економічну спеціалізацію. Це відображається через зорієнтованість ревіталізації на один з напрямів, що мультиплікуватиме позитивні ефекти й на інші сфери. Так, можна виділити різні, не обов'язково взаємовиключні, домінуючі напрями трансформацій у процесі ревіталізації деградованих територій: ревіталізація через відродження ринку нерухомості (property-led revitalization), ревіталізація, керована бізнесом (business-driven revitalization), ревіталізація за допомогою туризму (tourism-led revitalization), шляхом розвитку сфер дозвілля (leisure time industries) і креативних індустрій (creative industries),

ревіталізація через культуру (culture-led revitalization) або культурну спадщину (heritage-led revitalization) тощо [219, с. 67-68; 66; 202, с. 89-90].

У процесі відродження території через підвищення активності суб'єктів підприємницької діяльності в конкретній сфері діяльності з'являються нові робочі місця, покращується економічне становище мешканців та підвищується їхня купівельна спроможність. Внаслідок цього спостерігається розвиток торгівлі та сфери послуг, що супроводжує збільшення надходжень до бюджетів різних рівнів. Це зазвичай підвищує рівень інвестицій у розвиток міста та спричиняє подальші мультиплікаційні ефекти [21, с. 37]. Економічне відродження деградованих територій забезпечується, передусім, через такі ринкові інструменти:

- купівля, продаж, обмін земельних ділянок і нерухомості на ринкових засадах;
- контрахтування відновлювальних робіт міськими органами влади;
- угоди із забудовниками (іншими суб'єктами господарювання) про забезпечення міських інтересів;
- публічно-приватне партнерство для розвитку території;
- маркетинг деградованої території (спрямований на інвесторів, мешканців та ін.).

У світлі ревіталізаційних процесів відродження економічної бази міста потрібно розглядати крізь призму змін, що відбуваються через розвиток основних галузей економіки міста, її структурну реструктуризацію, виникнення зовнішніх ефектів ревіталізаційних заходів, що сприятимуть економічному зростанню.

Розвиток економіки міста відбувається в результаті її структурної перебудови під впливом заходів ревіталізації деградованих територій. Це відображається через зміну структури суб'єктів господарювання, наприклад, внаслідок використання сучасних технологій, спеціалізації виробництва, підвищення інноваційності підприємств або посилення здатності адаптуватися до ринкових змін (економічна стійкість).

На економіку міста також впливають переваги агломерації, які спричиняють те, що місто приваблює клієнтів і користувачів із районів, розташованих подалі від нього. Відтак видається вкрай важливим у процесі ревіталізації локалізувати так звані «містоформуючі» функції, які створюють найбільші вигоди для мешканців і відвідувачів міста. Як приклади, можна вказати на генерування трафіку у місті (наприклад, вузлові пункти громадського транспорту, що забезпечують пересадку між різними видами транспорту), розбудову публічних просторів, а також місць ділової та соціальної активності. Їх розвиток шляхом ревіталізації прямо чи опосередковано сприяє зміцненню економічної бази міста.

Вплив процесу ревіталізації на різні сфери життєдіяльності міста, а отже і на його економіку, різноманітний. Діяльність з ревіталізації забезпечує економічне зростання в результаті зовнішніх впливів, які пов'язані з поживавленням на ринку нерухомості, покращенням іміджу та привабливості деградованої території. Ревіталізація також має вплив на розвиток всього міста, посилюючи ефект мультиплікатора (розвиток торгівлі та послуг, збільшення надходжень до бюджету) [21, с. 38-41]. Ревіталізаційна діяльність в економічній сфері найбільше впливає на розвиток базових галузей економіки міста шляхом покращення умов для ведення підприємницької діяльності на деградованій території, вдало застосовуючи податкові інструменти:

- податок на нерухоме майно;
- плата за землю;
- орендна плата за земельні ділянки державної і комунальної власності;
- плата за приєднання до інженерних мереж для будівництва;
- податок на прибуток із землекористування;
- податки і збори фізичних осіб – підприємців;
- податок на прибуток юридичних осіб;
- податок з обороту / податок на додану вартість;
- звільнення від оподаткування.

Ревіталізація означає повернення до життя занедбаних, деградованих міських територій, особливо тих, які зараз не цікавлять ринок нерухомості та приватних інвесторів. Процес ревіталізації, особливо у сильно деградованих міських територіях, потребує значних фінансових витрат. Враховуючи поточні доходи міста та потреби в інших сферах, значні витрати складно профінансувати з місцевих бюджетів навіть у перспективі кількох років. Тому основою для реалізації проектів ревіталізації є залучення різноманітних фінансових джерел, активне залучення мешканців та приватних інвесторів. Вибір фінансових інструментів залежить від ролі міста в процесі ревіталізації. Найчастіше місцева влада використовує два підходи до фінансування ревіталізації: 1) місто виступає прямим інвестором у процесі ревіталізації; 2) місто виконує функцію організатора ринку нерухомості та непрямого інвестора. У першому випадку місто реалізує проекти ревіталізації, що випливають із прийнятої програми, використовуючи власні кошти, дотації, банківські позики, муніципальні облігації та кошти міжнародних фондів тощо [94, с. 9-10].

Водночас в процесі фінансування ревіталізації необхідно формувати співпрацю з приватним сектором на засадах публічно-приватного партнерства. Загалом міста застосовують такі фінансові інструменти забезпечення сталого розвитку в процесі ревіталізації деградованих міських територій:

- кошти місцевого бюджету;
- дотації з державного та регіонального бюджетів;
- кошти приватного сектору;
- інвестиційні та венчурні фонди;
- міжнародні фонди, кошти міжнародної технічної допомоги;
- гранти та субвенції для органів місцевого самоврядування;
- позики (державні, банківські) на інвестиційні цілі;
- муніципальні облігації.

У другому випадку, будучи організатором ринку нерухомості та непрямим інвестором, місто відповідає за стимулювання інвестицій громадського та приватного секторів. До них належить віднести забудовників, власників

будинків і квартир, підприємців тощо. Так, залучені фінансові ресурси власників і менеджерів нерухомості (зокрема мешканців, зовнішніх інвесторів) зменшують залежність ревіталізації від публічних коштів. Однак на практиці вони, як правило, менш фінансово спроможні суб'єкти та беруть участь зазвичай на останньому етапі процесу ревіталізації [94, с. 14]. Для успішної ревіталізації міська влада має підготувати пакет заходів, які спонукатимуть зацікавлені сторони брати участь у відродженні деградованих територій. Такі дії стосуються здебільшого питань викупу земельних ділянок і нерухомого майна, приватної і комунальної власності, оренди тощо. Серед таких правових інструментів можна виділити:

- передача чи викуп земельних ділянок для суспільних потреб;
- право першочергового викупу земельних ділянок і нерухомого майна;
- обмеження права приватної власності;
- розірвання довгострокових договорів оренди;
- передача інфраструктурних об'єктів у комунальну власність;
- зони охорони об'єктів історичної та культурної спадщини;
- території природно-заповідного фонду.

На цьому підґрунті формується ідея сталої ревіталізації міст (sustainable urban revitalization), орієнтирами якої є Цілі сталого розвитку. Усі ЦСР у процесі ревіталізації деградованих міських територій можуть досягатися шляхом застосування проаналізованих груп інструментів: планування, підтримки, ринкові, фінансові, податкові та інші правові інструменти. Відновлення деградованих територій відбувається з огляду на необхідність збереження ресурсів, підтримки життєзабезпечення міста без шкоди довкіллю, обмеження експансії міського середовища на неурбанізовані території. Це безперервний процес відродження забудованого середовища, який супроводжують інструменти соціальної та економічної політики, заходи в сфері освіти та культури, програми охорони навколишнього середовища тощо.

Відродження міст у світлі сталого розвитку посилено, з одного боку, підходом до ревіталізації, орієнтованого на громаду (community-based approach),

з іншого – підходом до публічного управління на основі громадської партисипації. Застосовуючи ці підходи, розробники публічної політики ревіталізації міст фокусують увагу на питаннях якості життя населення, розширення економічних і соціальних можливостей, рівного доступу до публічних послуг, формування стійкої спільноти тощо. Громадська участь у політиці ревіталізації міста потребує комплексу специфічних інструментів, які розглянуто в наступному підрозділі.

2.3. Механізм громадської партисипації в публічній політиці ревіталізації міста

Організація та функціонування системи публічного управління в державах супроводжується глобальними тенденціями розвитку управлінських механізмів і становленням нових концепцій. Для кращого розуміння публічної політики ревіталізації міста варто детальніше розглянути їхню еволюцію.

Наприкінці XIX ст. і до 40-50-х рр. XX ст. панувала концепція *раціональної бюрократії* (запропонована М. Вебером); у 60-70-х рр. XX ст. їй на зміну сформувалася концептуальна модель нового публічного менеджменту (*new public management*), а з 80-90-х рр. XX ст. інтенсивно впроваджуються підходи публічного врядування (*governance*) та його різновиду «доброго / належного врядування» (*good governance*) [239]. У табл. 7 надано порівняльну характеристику трьох згаданих концепцій з огляду на їхні ключові ознаки.

Зміна концепцій публічного управління не означає, що попередні виявились недієвими. Раціонально організовані та ефективні бюрократії залишили свій внесок у становленні публічних інституцій розвинених держав. Запозичення інструментів управління з приватного сектору дозволило покращити якість та доступність надання публічних послуг. Водночас практика впровадження нового публічного менеджменту засвідчила необхідність застосовування в публічному управлінні демократичних принципів, непридатних бізнесу [354]. До них належать: громадська участь у прийнятті

управлінських рішень, забезпечення рівних можливостей громадян, відкритість органів публічної влади, прозорість публічних процедур, турбота про соціальну згуртованість тощо.

Таблиця 2.6

Співставлення ознак і характеристик основних концепцій публічного управління

№	Ознака	Характеристика концепцій публічного управління		
		Бюрократія	New Public Management	Governance
1.	Цінність концепції	неупередженість	ефективність	справедливість
2.	Принципи	процедурність, нейтральність	конкуренція	громадська партисипація, прозорість
3.	Система управління	ієрархічна	ринкова	мережева
4.	Головна функція влади	контроль, «веслування»	надання послуг	посередництво
5.	Ключові суб'єкти	чиновники	публічні менеджери	активні громадяни
6.	Процес управління	тлумачення нормативних актів та їх виконання	обґрунтування управлінських рішень	соціальний діалог, громадські обговорення
7.	Роль громадянина	заявник	клієнт	партнер
8.	Переваги концепції	легальність, передбачуваність	ефективність, аутсорсинг публічних завдань	соціальна згуртованість, місцевий розвиток
9.	Недоліки концепції	безособовість, відстороненість чиновників від громадськості	заниження важливості соціальних цілей	перевага надається активним громадянам над пасивними громадянами

Джерело: [239, с. 91]

Врядування (governance) – це вироблення і реалізація публічної політики на засадах партнерської взаємодії органів державної влади й місцевого самоврядування, приватного сектору та громадянського суспільства. Це важливий інструмент демократизації системи публічного управління. Публічне врядування охоплює, з одного боку, практику публічного адміністрування на

всіх рівнях, з іншого – інститути, механізми, процеси, через які організовані групи громадян виражають і узгоджують свої інтереси, врегульовують суперечності, реалізують законні права та виконують громадянські обов'язки [337, с. 82]. Їхня законність і відповідність правовому регулюванню – це недостатня умова прийняття публічно-управлінських рішень. Вони повинні розроблятися за участі громадян, на життя яких здійснюватимуть вплив, а також інших категорій зацікавлених сторін [253, с. 9].

Варто зазначити, що в межах реалізації Програми розвитку ООН представлено концепцію належного врядування (*good governance*), яка спрямована на побудову відкритого, справедливого та демократичного суспільства. Її основні принципи:

- *партисипація* (громадська участь може бути безпосередньою, або за посередництвом легітимних інституцій чи представників; потребує достатньої поінформованості та організованості);

- *верховенство права* (потреба справедливого законодавства та неупередженого правозастосування; цілковитий захист прав людини, зокрема прав меншин);

- *прозорість* (прийняття рішень та їх дотримання відбувається за встановленими правилами та нормами; інформація вільно доступна, в легко зрозумілій формі й досяжна для тих, на кого вплинуть публічні рішення та їхнє втілення);

- *чуйність* (публічні інституції мають служити всім зацікавленим сторонам у розумних часових межах);

- *орієнтація на консенсус* (узгодження різних інтересів у суспільстві для досягнення консенсусу, спільних дій);

- *рівноправність та інклюзивність* (усі групи населення, а особливо найбільш вразливі, повинні отримати можливості покращити чи підтримувати свій добробут);

– *результативність та ефективність* (процеси та інституції призводять до результатів, які задовольняють потреби суспільства, водночас якнайдоцільніше використовуючи доступні їм ресурси);

– *підзвітність* (не лише публічні установи, а й приватний сектор та організації громадянського суспільства мають бути підзвітними громадськості та зацікавленим інституціям) [258].

Вищезазначені характеристики врядування дозволяють пов'язати його з усіма рівнями публічної влади, включаючи місцеве самоврядування. Щодо міст застосовується концепція міського врядування (*urban governance*), яка полягає в сукупності формальних і неформальних правил, структур та процесів, за допомогою яких місцеві зацікавлені сторони спільно розв'язують свої проблеми, задовольняючи соціальні та інші потреби [24, с. 165; 132]. У цьому процесі кожна сторона презентує свої життєво важливі цінності, навички та ресурси.

У концептуальному документі «Глобальна кампанія з міського врядування», підготовленому Програмою ООН з населених пунктів [286], визначено, що «належне міське врядування» (*good urban governance*) – це поєднання різних способів, завдяки яким громадяни та інституції публічного й приватного секторів управляють спільними справами міста. Це безперервний процес узгодження різноманітних інтересів та організації відповідних дій, спрямованих на їх задоволення. Належне міське врядування забезпечує громадян платформою, яка дозволяє їм повною мірою використовувати свої знання та здібності для поліпшення соціальних і економічних умов у місті.

У свою чергу, здійснення міського управління полягає в координації дій усіх зацікавлених сторін через мережу, де формується цільова взаємодія міської влади з бізнесом та суб'єктами громадянського суспільства [159]. Управлінські мережі мають значний вплив на місцеве самоврядування, яке перестає бути зосередженим в одному центрі чи установі, а перетворюється на множинні горизонтальні структури. Вони відрізняються за рівнем самоорганізованості, відкритості відносин та кількістю партнерів. Суть мережі як механізму координації колективних дій полягає в тому, що суб'єкти самі визначають спосіб

взаємодії на відміну від ієрархічного підходу. За цих обставин змінюється характер співпраці до менш формалізованих відносин, що відображається в побудові системи міського врядування.

На 15-тій сесії Конференції європейських міністрів, відповідальних за місцеве та регіональне управління (м. Валенсія, 15-16 жовтня 2007 р.), рекомендована до впровадження Стратегія інновацій та належного врядування на місцевому рівні. У ній визначені такі *12 принципів*: чесне проведення виборів, представництво та участь; зворотний зв'язок, чутливість; ефективність та результативність; відкритість і прозорість; верховенство права; етична поведінка; компетентність і спроможність; інноваційність та відкритість до змін; сталий розвиток і стратегічна орієнтація; раціональне управління фінансами (розсудливе та продуктивне використання ресурсів держави і територіальних громад); права людини, культурне різноманіття та соціальна згуртованість; підзвітність [78].

Упровадження належного міського врядування відображається на всіх інструментах міської політики. З урахування того, що ревіталізація міста – це процес, заснований на співпраці, залученні місцевої спільноти та тривалому локальному партнерстві [294, с. 216-231; 125, с. 266-282; 65, с. 582-586], ревіталізаційні заходи не слід проводити на основі управлінських рішень, прийнятих одноосібно органами місцевої влади. Відповідно до концепції міського врядування ревіталізація міста має бути орієнтована не лише на наслідки відродження території, а й на якість процесу їх досягнення. Кожен елемент політики ревіталізації має спрямовуватися на визначену соціальну групу та подолання кризових явищ, що впливають на їхню життєдіяльність [231]. Відповідно вироблення політики ревіталізації міста потребує активного застосування громадської партисипації.

Громадська партисипація (від лат. *participatio* – участь) пов'язана з концепцією дорадчої демократії, яка базується на переході від виключної участі громадян у виборах органів публічної влади (представницька демократія) до широкого комунікативного процесу під час прийняття управлінських рішень

[271, с. 45]. Партисипативний підхід до управління громадами набув розвитку у відповідь на кризу місцевої демократії в 1990-х рр. у скандинавських державах [232, с. 35]. Його передумовою головним чином стала низька явка на місцеві вибори. Це зумовило необхідність пошуку нових підходів, які спонукатимуть мешканців брати активну участь у вирішенні питань місцевого значення. Процес вироблення політики на основі громадської партисипації залежить від готовності місцевої влади співпрацювати з мешканцями, а також від бажання останніх брати участь в управлінні справами громади, які прямо чи опосередковано впливають на їхні інтереси.

Ш. Арнстейн (S. Arnstein) першою описала процес громадської партисипації у вигляді моделі так званої драбини участі [10, с. 216-224]. Вона виділила вісім рівнів громадської участі, що відповідають трьом ступеням соціальної залученості (рис. 2.4).

Два найнижчі рівні (маніпуляція та терапія) свідчать про відсутність громадської партисипації та домінуюче становище місцевої влади в процесі вироблення та реалізації різних політик. Наступні три рівні (інформування, консультування, заспокоєння) характеризуються символічним залученням (ступінь токенизму – практики поверхневих зусиль для створення видимості участі громадськості). Дії міської влади спрямовані на формування образу громадської участі, однак вона обмежена та не передбачає реального впливу на прийняття управлінських рішень місцевої влади. Лише на трьох останніх рівнях (партнерство, делегування, контроль) громадська партисипація набуває правдивого значення, адже мешканці відіграють активну роль під час прийняття публічних рішень та несуть відповідальність за їхню реалізацію.

П. Лоренс (P. Lorens) обґрунтовує два основні типи громадської участі в процесі ревіталізації міст: акцентувальна та випереджуюча партисипації, враховуючи підходи до консультацій з місцевою громадою та врахування її позиції у процесі планування.

Громадська влада	8. Громадський контроль	Мешканці самостійно приймають публічні рішення та несуть відповідальність за їхню реалізацію. Місцеві органи влади затверджують ці рішення, перевіряючи дотримання процедур і відповідність законодавству.
	7. Делегування	Передача мешканцям права прийняття окремих рішень, а також відповідальності за їхнє впровадження. До таких практик участі належить партисипативний бюджет, діяльність органів самоорганізації населення тощо.
	6. Партнерство	Будучи партнерами влади, мешканці впливають на прийняття управлінських рішень (наприклад, як члени консультативно-дорадчих органів), а також беруть на себе певну відповідальність за їхні наслідки.
Токенізм	5. Заспокоєння	Мешканці беруть участь у консультаціях, висловлюють свої думки та надають пропозиції. Їхні представники включені до громадських рад, проте не мають вагомого впливу на прийняття управлінських рішень.
	4. Консультування	Проводяться формальні консультації (найчастіше у вигляді відкритих зустрічей та обговорень) з метою виконання нормативно-правових вимог, а не забезпечення впливу громадськості на вироблення політики.
	3. Інформування	Громадськість інформують про дії влади. Втім, така комунікація – одностороння, адже не передбачає зворотного зв'язку. Публічна інформація, як правило, надається перед прийняттям підготовлених рішень.
Брак партисипації	2. Терапія	Чиновники як «терапевти» заздалегідь припускають, які рішення будуть найкращими для мешканців. Місцева влада не запитує в мешканців думки та не шукає спільних шляхів вирішення реальних проблем.
	1. Маніпуляція	Мешканців запрошують до діяльності консультативних груп, організованих владою. Проте вони жодним чином не впливають на прийняття рішень. Їхня участь носить демонстративний характер.

Рис. 2.4. Модель драбини громадської партисипації за Ш. Арнстейн

Джерело: [10, с. 217]

Акцептувальна партисипація полягає у представленні місцевій громаді готових варіантів рішень, які вже розроблені міськими органами влади, експертами тощо. Такий підхід супроводжує ризик громадського опору, оскільки у місцевої спільноти може скластися враження, що влада нав'язує їй свої програми. Перевага акцептувальної партисипації – схвалення комплексного та професійного рішення, готового до реалізації.

Натомість випереджуюча партисипація заснована на діалозі з місцевою громадою та спільному пошуку рішень щодо відновлення деградованих територій. У цьому випадку місцева громада стає суб'єктом політики ревіталізації і впливає на вибір відповідних розв'язань. Цей підхід має свої

недоліки, зокрема непередбачуваність розроблення політики та небезпека того, що у її результаті домінуватимуть групи, які можуть бути зацікавлені лише в одному конкретному рішенні. Також можливе використання проміжного варіанту, що поєднує переваги акцептувальної та випереджуючої партисипації, тобто розроблення експертами можливих рішень і здійснення вибору в партнерській дискусії з місцевою громадою [185, с. 88].

Т. Марковські (T. Markowski) зауважує, що професійне управління містом полягає у здатності співпрацювати в певних сферах з місцевими інституціями та організаціями, формуючи спільне врядування [197]. Це твердження також схиляє до розуміння інтегрованого управління містом. Оскільки саме здатність до співпраці та розподілу повноважень об'єднує процес управління містом навколо інтегрованого підходу.

За правильного програмування ревіталізація принесе вигоди всім сторонам у довгостроковій перспективі. В її основі мають бути:

- довіра (суб'єкти, які не довіряють один одному, не можуть ефективно співпрацювати);
- справжня готовність до співпраці;
- спільна мета,
- чіткі засади фінансування,
- можливість отримати користі з результатів ревіталізації [209, с. 35].

Постійні зміни викликають у громади багато побоювань щодо найближчого майбутнього. У випадку ревіталізації деградованих територій такі побоювання мешканців територій посилюються. Відсутність інформації про планування ревіталізаційних заходів, особливо, коли вони вимагають переїзду населення чи створюють труднощі в сфері громадського транспорту, може викликати недовіру або спровокувати конфлікти з громадськістю. Зони ревіталізації визначаються в тих частинах міста, де спостерігається найбільша концентрація негативних соціальних явищ. Маючи справу з спільнотою, яка бореться з багатьма проблемами, важко очікувати, що її представники будуть активно співпрацювати з місцевою владою в процесі громадських консультацій.

Водночас мета консультацій – необхідність почути думку всіх зацікавлених сторін, які мають безпосереднє відношення до деградованої території. Ці думки можуть стосуватися як критики існуючих рішень, так і питань кращого задоволення потреб місцевої спільноти. В цьому світлі найбільший виклик громадської партисипації – використання потенціалу мешканців зони ревіталізації та діючих там суб'єктів, а також забезпечення відкритості й прозорості дій місцевої влади у стосунку до громади. Водночас в умовах обмежених фінансових ресурсів громадська партисипація дозволяє зосередитися на найважливіших з точки зору місцевої громади питаннях, що підвищує ефективність витрачання публічних коштів [138, с. 25-26].

Втім стимулювання громадської участі не є самоціллю, а має зміцнювати суб'єктність громади та розвивати її здатність впливати на публічну політику ревіталізації міста. Це особливо важливо з точки зору людей, яким загрожує соціальне відторгнення, чий інтереси зазвичай недостатньо представлені в місцевій політиці. Крім того, низка інших аргументів підтверджує необхідність залучення різних зацікавлених сторін до процесу ревіталізації. По-перше, участь мешканців у діагностиці проблем території перетворюється на глибше усвідомлення їхніх проблем та очікувань, пов'язаних з ревіталізацією. Це в свою чергу сприяє більш адекватному плануванню. Натомість низьке залучення зацікавлених сторін може призвести до зосередження уваги на менш актуальних проблемах. По-друге, громадяни виступають джерелом творчої енергії та ідей, що сприяє виробленню інноваційних розв'язань міських проблем. По-третє, члени громади можуть володіти спеціальними знаннями, яких бракує в місцевих органах публічної влади. Їх широка участь може мобілізувати нові джерела підтримки у вигляді ресурсів і знань. По-четверте, залучення мешканців сприяє підвищенню відповідальності органів місцевої влади за прийняті рішення та їх прозорості. По-п'яте, активізація місцевої громади та залучення її членів до політики ревіталізації міста призводить до розвитку потенціалу громади, який є поєднанням людського капіталу, організаційних ресурсів і соціального капіталу, уможливорюючи досягнення ефекту синергії [219, с. 185; 250, с. 229].

А. Гастінгс (A. Hastings) вказує на два типи синергії, пов'язані з партнерством у реалізації проектів ревіталізації [105, с. 259-266]:

- синергія ресурсів (resource synergy), яка полягає в кращому використанні наявних ресурсів або створенні нових на основі спільних ресурсів;
- політична синергія (policy synergy), що приносить, окрім спільних дій, ефекти у формі нових рішень або процедур у сфері ревіталізації міста.

Синергія розглядається як переваги залучення кількох суб'єктів до реалізації однієї мети. Партнери не тільки співпрацюють один з одним для досягнення початкових намірів, а й намагаються передати іншому партнеру частину своїх ідей і культури. Зокрема, приватні партнери впливають на публічних партнерів, стимулюючи їх до цілеспрямованих, конкретних дій та підприємницької поведінки, тоді як публічні партнери намагаються переконати приватних партнерів враховувати довгострокові суспільні цілі [135, с. 44-45].

Успіх громадської партисипації в процесі ревіталізації міста залежить від рівня обізнаності та активності місцевої спільноти, а також від системних і цілеспрямованих дій органів місцевої влади, відповідальних за відродження території. Місцева влада не повинна зводити участь громадськості лише до її інформування й консультування про заздалегідь розроблені заходи [67]. Натомість вона має забезпечити реальний діалог та співпрацю всіх зацікавлених сторін на всіх етапах вироблення відповідної політики. Варто враховувати особливу роль громадськості, яка одночасно може виступати як суб'єкт та об'єкт політики ревіталізації міста. Це пов'язано з тим, що мешканці деградованої території найбільш зацікавлені в упровадженні заходів, спрямованих на зміну їхнього поточного становища.

Проте місцева спільнота може спочатку виявляти пасивність, апатію та відсутність інтересу до проблеми ревіталізації міста. Адже така діяльність відбувається у міських районах, постраждалих від процесів деградації. З цієї причини місцевій владі варто якомога раніше й ретельніше оцінити ступінь зацікавленості місцевої спільноти в процесах відновлення деградованої території. Добре підготовлені та проведені інформаційні зустрічі та обговорення

з мешканцями повинні як інформувати, так і мотивувати суспільство брати активну участь у процесі вироблення та реалізації відповідної політики. Відсутність інтересу та мотивації громадськості до співпраці для ревіталізації території може свідчити про відсутність достатніх базових передумов такої політики.

Партисипація в процесі ревіталізації буде різною залежно від ступеня ставлення окремих цільових груп міста до процесу відновлення кризових районів. Органам міської влади, відповідальним за ревіталізацію деградованої території, треба ідентифікувати майбутніх учасників політики відповідно до їхніх рівнів компетентності та мотивації, що сприятиме вибору відповідних інструментів громадської партисипації (рис. 9).

Рис. 2.5. Взаємозв'язок дій стейкхолдерів щодо ревіталізації деградованої території

Джерело: розроблено автором

У кожній конкретній ситуації участь стейкхолдерів у ревіталізації деградованої території буде відрізнятися залежно від ступеня розвитку соціального капіталу, потенціалу й готовності представників громадськості, бізнесу, неурядових організацій брати участь у виробленні політики ревіталізації міста. Заразом можна розглянути орієнтовний перелік суб'єктів партисипації в ревіталізації міста:

– мешканці, лідери думок, громадські активісти, власники нерухомості, комунальні підприємства й організації, діючі суб'єкти підприємництва

деградованої території; локальні органи самоорганізації населення, громадські об'єднання, професійні спілки й неформальні групи; відділи поліції; потенційні суб'єкти господарювання та інвестори;

– засоби масової інформації, мешканці інших частин міста, експерти; представники малого, середнього та великого бізнесу, які функціонують поза деградованою територією міста; інституції підтримки підприємництва, агенції місцевого розвитку;

– міські осередки політичних партій, громадські організації, представники закладів вищої освіти, наукових установ; банківські установи, страхові фонди, інші фінансово-кредитні організації;

– заклади освіти, культури, медицини, соціального захисту тощо, які функціонують поза деградованою територією міста; міжнародні організації.

Застосування інструментів громадської партисипації в процесі формування та реалізації політики ревіталізації міста розпочинається з дій органів місцевого самоврядування, спрямованих на інформування мешканців про можливості ревіталізації міста. Міська влада повинна ініціювати діалог та конструктивну співпрацю з усіма зацікавленими представниками громадськості. На етапі підготовки до ревіталізації деградованої міської території можуть використовуватися такі інструменти громадської партисипації: опитування (анкетування, інтерв'ю, бесіди, тестування), петиції, громадські слухання, очні зустрічі, онлайн-конференції, круглі столи, робочі групи тощо.

Міська влада має забезпечити проведення ефективних консультацій, які спонукають до подальшої участі в діалозі з владою. Вони також надають особам, які приймають рішення, інформацію, яка дозволяє їм прийняти найбільш вдале рішення. Важливо, щоб консультації проводилися на якомога ранньому етапі, і обов'язково тоді, коли зауваження мешканців можуть втілитися в остаточне рішення. При реалізації проектів необхідно забезпечити мешканцям можливість висловлювати свою думку різними способами: не лише шляхом електронного опитування, а й під час зустрічі. Форма проведення консультацій та спосіб інформування про них мають передбачати залучення якомога ширшого кола

мешканців (наприклад, незалежно від їх віку). Усі консультації повинні закінчуватися підсумками, в яких будуть обговорені засади співпраці, а міська влада представлятиме рішення, прийняті в ході обговорень з мешканцями [231, с. 26].

При розробленні програми ревіталізації деградованої міської території проводяться окрім консультацій також публічні дискусії, фокус-групи, стратегічні сесії, інвестиційні форуми. Так само набувають поширення онлайн-платформи для комунікацій з мешканцями, а також краудсорсинг як спосіб використання інтелектуального потенціалу значної кількості людей для пошуку кращих ідей подолання кризових явищ деградованих територій.

Феномен краудсорсингу полягає у реалізації ідеї колективної дії натовпу (crowd) і використання «зовнішніх ресурсів» (outsourcing). Найчастіше під ним розуміють направлення конкретних завдань користувачам Інтернету, а також джерело отримання творчого контенту від онлайн-спільнот. Краудсорсинг стає важливим інструментом партисипаційного планування, що передбачає не лише формування ідей ревіталізації міста, а й активне залучення мешканців до процесу розроблення публічної політики. Такий підхід дозволяє врахувати в конкретних проектах ревіталізації як «публічний інтерес», так й інтереси багатьох соціальних груп. Це впливає на подальше посилення ролі мешканців у публічній політиці ревіталізації міста, які виносять свої ідеї на колективне обговорення. При цьому експерти та міська влада не виступають домінуючою силою у цьому процесі [34, с. 90-91, 143].

Участь громадськості може регламентуватися у вигляді діяльності консультативно-дорадчих органів, громадських рад та інших об'єднань. Цей етап вимагає особливої громадської активності та стосується спільного прийняття рішень. Міська влада має ретельно визначити окремі групи інтересів зацікавлених сторін та запроваджувати відповідні форми співпраці.

Протягом упровадження програми ревіталізації міста треба здійснювати міські комунікативні кампанії, в межах яких оприлюднювати успіхи реалізації заходів, обмінюватися з громадськістю занепокоєнням у разі наявних труднощів

відродження території. Міські партнери, реалізуючи ревіталізаційну політику, діють у межах формальних (проектні та виїзні офіси, органи самоорганізації населення) та неформальних організаційних структур. Їхня співпраця повинна базуватися на взаємній довірі. Адже ключовий чинник використання локальних можливостей для розвитку деградованої території – соціальний капітал. Він базується на знаннях, досвіді, навичках мешканців і формується на основі здатності довіряти один одному, співпрацювати, брати участь у розв’язанні проблем та досягненні спільних цілей. Для розвитку соціального капіталу міська влада має організовувати освітні заходи (тренінги, семінари, практикуми) в контексті ревіталізації міста. Просвітницької діяльності потребує запровадження краудфандингу для відновлення деградованої території. Це забезпечить додаткові кошти на реалізацію відповідних проєктів за участю населення.

Залучення громадськості до моніторингу реалізації програми ревіталізації міста, відслідковуючи процес подолання кризових явищ розвитку деградованої території, дозволить отримати більш повну та об’єктивну інформацію, що відповідає інтересам міської влади й населення. Водночас реакція органів влади на результати моніторингу необхідна в разі відхилення від досягнення запланованих показників.

Спільне оцінювання політики ревіталізації міста передбачає оприлюднення звітів про реалізацію програми ревіталізації міста, динаміку змін на деградованій території з подальшим збором відгуків і коментарів від населення. Результати політики можуть обговорюватися через проведення експертних панелей, діяльності фокус-груп та організації публічних дебатів. Набувають розвитку аналітичні центри (think tanks), які можуть бути корисними для визначення ефективності та наслідків реалізації програми ревіталізації міста. Участь компетентних представників громадськості в роботі цих та інших структур посилить роль місцевої громади в управлінні містом.

Тож інструменти громадської партисипації застосовуються на всіх етапах формування та реалізації політики ревіталізації міста, формуючи механізм

громадської партисипації в політиці ревіталізації міста. Його представлено на рис. 10.

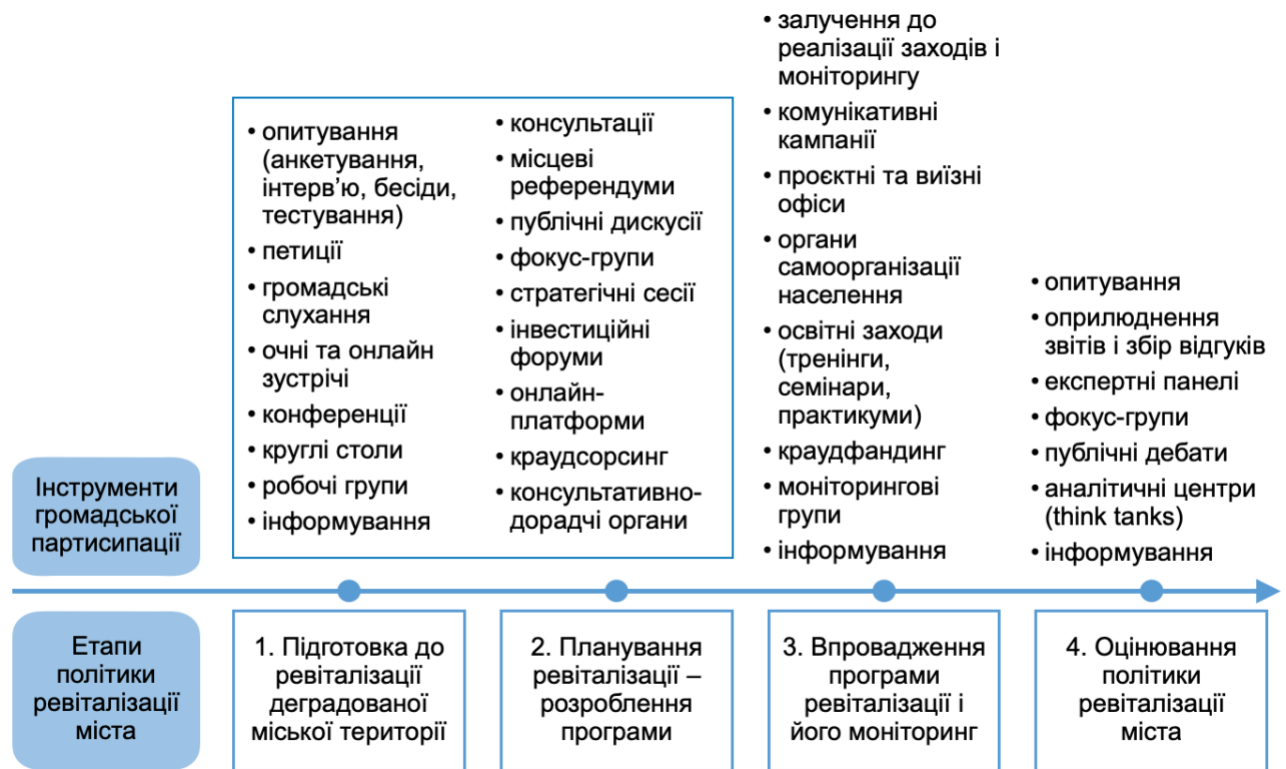

Рис. 2.6. Механізм громадської партисипації в політиці ревіталізації міста

Джерело: розроблено автором

Органи міської влади повинні використовувати всі наявні засоби для активізації місцевої громади щодо політики ревіталізації міста. Без громадської участі неможливо розраховувати на успішні зміни на деградованій території, які відповідатимуть очікуванням мешканців. Необхідні чинники для цього: взаємна довіра та готовність до співпраці, інноваційний стиль керівництва містом, відповідні компетенції суб'єктів міського врядування щодо налагодження партнерських дій тощо [354].

Водночас питання правового регулювання у цій сфері не є достатньою умовою для належної участі громадськості в публічній політиці ревіталізації міста. Його якість значною мірою залежить від менш відчутних питань, як-от реальне бажання вести діалог та залучати мешканців до процесів управління містом. Важливо не лише бачити довгострокові переваги такого підходу, а й

створювати клімат взаємної довіри, розвивати здатність залучати та активізувати мешканців. Адже велике значення має рівень соціального капіталу. Тому, коли йдеться про поглиблення громадської участі, формується спектр питань, пов'язаний з розвитком громадянського суспільства.

Цей процес потребує, передусім, заходів «м'якого» впливу, зокрема в сфері освіти, поширення кращих практик, підвищення рівня компетентностей та обізнаності. Заходи з громадянської освіти мають проводитися на кожному рівні, починаючи з формальної освіти в школі. Таке навчання повинно супроводжуватися діяльністю, пов'язаною з демократизацією способу управління установами та організаціями. Освіта дорослих також має бути практико орієнтованою і забезпечуватися під час різноманітних спільних заходів.

Значно рідше з'являються пропозиції щодо законодавчих змін для розвитку громадської партисипації. Люди, які професійно займаються діалогом з громадянами, усвідомлюють, що нові нормативні акти можуть не лише встановлювати більш високі стандарти, а й призводити до «зарегульованості» здійснюваної діяльності. Незважаючи на те, що зміни в цій сфері інколи необхідні, їх слід запроваджувати свідомо та їм має передувати тривале обговорення [231, с. 21-24].

Отже, сучасне міське врядування базується на залученні мешканців до прийняття публічно-управлінських рішень і спільних дій щодо розроблення та реалізації міських програм на території, де вони проживають. Окрім партисипації до його принципів відноситься: верховенство права, прозорість, чуйність, орієнтація на консенсус, рівноправність та інклюзивність, результативність й ефективність, підзвітність, а також інноваційність і відкритість до змін, соціальна згуртованість тощо. Тому вони мають бути враховані при виробленні політики ревіталізації міста за участі громадян.

До базових методологічних основ управління містом належать інструменти участі громадськості в розробленні політики ревіталізації міста. Їх застосування міськими органами публічного управління впливає на сприйняття

заходів відродження деградованої міської території її мешканцями, а в кінцевому підсумку – на досягнення поставлених цілей ревіталізації міста.

Висновки до розділу 2

Визначено, що *деградована міська територія* – це частина території міста, яка перебуває в кризовому стані через концентрацію на ній соціальних, економічних, просторових, екологічних та інших негативних явищ, що позначаються на рівні та якості життя населення. У процесі діагностики деградованої території, насамперед, варто окреслити територію концентрації негативних соціальних проблем, звернувши увагу на дію деприваційної спіралі. Її наслідок – погіршена здатність мешканців задовольняти свої соціальні та інші потреби. Доведено, що до соціального занепаду території міста призводять економічні, просторові чи екологічні причини. Їхнє встановлення дає змогу впевнитись у деградації міської території та, в підсумку, визначити її площу.

З цією метою представлена автором СПЕД-матриця визначення деградованої міської території та потенціалу для її ревіталізації як методичний інструмент політики ревіталізації міста. Матриця передбачає аналіз та оцінку індикаторів розвитку чотирьох ключових сфер міста: спільнота (соціальний капітал), економіка (ділова активність), простір (інфраструктура) та довкілля (природокористування).

Запропоновано індикатори внутрішніх і зовнішніх чинників, які дозволяють встановити zdeградованість території міста. Доведено, що при визначенні зони ревіталізації у межах деградованої міської території необхідно ідентифікувати локальні потенціали для її відновлення, встановити за рахунок яких чинників вдасться забезпечити її відродження. При цьому, концентруючи ресурси на обмеженій території, суб'єктам міського врядування слід прагнути досягти мультиплікативного ефекту для сталого розвитку не лише деградованої території, а й міста в цілому.

Проведено аналіз еволюції становлення концепції сталого розвитку в світі та її значення для розроблення політики ревіталізації міста. Встановлено, що з погляду сталого розвитку ревіталізація стосується трансформації деградованих міських територій одночасно у соціальній (поліпшення рівня життя мешканців), економічній (створення нових робочих місць, покращення ділової активності), та інфраструктурно-просторовій сфері (збереження культурної спадщини, покращення природного середовища тощо).

Обґрунтовано, що концепція сталого розвитку представляє систему орієнтирів для публічного управління з позиції стратегічного задоволення суспільних потреб, не завдаючи шкоди майбутнім поколінням. У своїй еволюції вона все більше зосереджується на необхідності формування поінформованих та свідомих партнерств на всіх рівнях публічної влади, включаючи горизонтальну та вертикальну співпрацю. Становлення та просування концепції відбувається переважно на глобальному рівні, про що свідчить активна участь у цьому процесі Організації Об'єднаних Націй. За її підтримки були розроблені ключові документи в зазначеній сфері й організовано залученість до вироблення політики сталого розвитку світових лідерів та інших зацікавлених сторін. Утім нині забезпечити сталий розвиток території без участі місцевого рівня публічного управління неможливо. Органи місцевого самоврядування – ключові суб'єкти впровадження глобального Порядку денного у сфері сталого розвитку на період до 2030 р., в тому числі Цілей сталого розвитку. Вони мають розробити ефективні заходи для вирішення суспільно значущих проблем, які гальмують сталий розвиток, зокрема подолання zdegradovanosti міських територій. Тому ревіталізацію міста треба розглядати в контексті забезпечення сталого розвитку території.

Встановлено локальний характер глобальних 17 Цілей сталого розвитку, а також визначено основні завдання ревіталізації міста за кожною ціллю. Так, орієнтирами при формуванні політики ревіталізації міста мають стати Цілі сталого розвитку, адже в них містяться основні завдання економічного, соціального та екологічного характерів щодо розвитку території. Особлива увага

має бути приділена 11 ЦСР, присвяченій сталому розвитку міст і громад. Вона полягає в забезпеченні відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів.

Узагальнено 6 груп інструментів ревіталізації міста (інструменти планування, інструменти підтримки, ринкові інструменти, фінансові інструменти, податкові інструменти та організаційно-правові інструменти), які слід застосовувати міськими органами публічної влади для забезпечення сталого розвитку території.

Розроблено механізм громадської партисипації у політиці ревіталізації міста. Визначено характеристики та узагальнено принципи належного міського врядування, акцентуючи увагу на участі громадян в управлінні містом. Представлено взаємозв'язок дій стейкхолдерів щодо ревіталізації деградованої території у контексті вибору відповідних інструментів громадської партисипації. За кожним етапом формування і реалізації політики ревіталізації міста окреслено інструменти участі громадськості та наведено їхню характеристику.

Підсумовуючи аналіз громадської партисипації в політиці ревіталізації міста, варто виділити такі її основні характеристики:

1) сфокусована передусім на мешканцях деградованої міської території, які розглядаються одночасно як суб'єкти та об'єкти політики ревіталізації міста, спрямованої на покращення поточного соціально-економічного становища на основі вивчення їхніх потреб і очікувань;

2) застосовується на всіх етапах формування та реалізації політики ревіталізації міста (підготовка до ревіталізації, планування – розроблення програми, впровадження й моніторинг, оцінювання), забезпечуючи реальний діалог і співпрацю всіх зацікавлених сторін, громадську підтримку спільно розробленим рішенням;

3) містить відповідні інструменти інформування, консультування і залучення до співпраці, вибір яких залежить від ступеня розвитку соціального капіталу в місті, потенціалу й готовності учасників брати участь у виробленні політики ревіталізації міста, а також відрізняється в кожній конкретній ситуації

відповідно до рівня громадської зацікавленості та їхнього впливу на ревіталізацію деградованої території;

4) передбачає освітні та комунікативні заходи для зміцнення компетентностей всіх зацікавлених сторін ревіталізації деградованої міської території, зокрема підвищення знань, досвіду й навичок мешканців у вирішенні суспільно значущих проблем і досягненні спільних цілей, здатності довіряти один одному та співпрацювати в майбутньому.

У перспективі з огляду на необхідність створення передумов для сталого розвитку деградованої території варто розвивати інструменти формування тривалих цільових партнерств органів публічної влади, бізнесу та громадськості в процесі ревіталізації міста.

Основні положення розділу викладено в публікаціях автора [115; 117; 354; 356; 361; 369; 371; 382; 384].

РОЗДІЛ 3

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ МІСТ

3.1. Становлення публічної політики ревіталізації міст у США

Першою державою, яка розпочала формування політики ревіталізації міст у світі, вважаються США. Цього вимагала масштабна деградація міських територій у державі, яка часто набувала драматичного характеру. Її причини полягають у переході від індустріальної до постіндустріальної економіки, стрімких процесах урбанізації та субурбанізації. Політичні рішення щодо подолання кризових явищ розвитку американських міст не завжди призводили до суттєвого покращення ситуації. Прагнучи досягти швидких економічних змін, програмні дії органів публічної влади зумовлювали поглиблення суспільних суперечностей, що супроводжувалося зростанням соціальної напруги та протестної активності. Американська модель ревіталізації міст далека від ідеалу, втім її напрацювання стали прикладом для формування власних відповідних політик у Європі та інших частинах світу.

Концепція ревіталізації міст починає своє становлення в США в XIX ст. У цей період набуває поширення поняття оновлення міст (*urban renewal*), яким називали масштабні міські проєкти оздоровлення шляхом упорядкування будівель і поліпшення санітарних умов на занедбаних територіях. Вони були відповіддю на наслідки промислової та демографічної революцій у великих американських містах. Поряд з усуненням «хворої» забудови та фізичних просторових змін ці проєкти мали стимулювати «моральне» оновлення мешканців у довгостроковій перспективі, що відповідало цілям поширеного на той час руху за покращення міст (*The City Beautiful Movement*) [190, с. 105-113; 192]. Головними прикладами тих проєктів оновлення американських міст стали: заснування Центрального парку в 1853 р. і знесення численних нетрів із подальшою забудовою наприкінці XIX ст. в Нью-Йорку; розпочате в 1909 р.

будівництво центрального комплексу в напрямі озера Мічиган у Чикаго, що передбачало розширення території парків, будівництво автомагістралей, ліквідацію сміттєзвалищ, створення нових публічних об'єктів і просторів тощо [191, с. 39-40).

Після Другої світової війни масштабні проекти оновлення міст кін. XIX – поч. XX ст. слугували зразками міської політики та еталонами для широкого розуміння цього процесу. Водночас тривали системні зміни в американських містах, спричинені деіндустріалізацією і субурбанізацією. У цих умовах концепція оновлення міст утверджується з позиції відповідальності публічної влади за стан середовища життєдіяльності громадян в інтересах усього суспільства. Джерела цієї доктрини сягають Великої депресії 1930-х рр. і федеральної програми протидії її наслідкам. Розроблена програма «Новий курс» (*New Deal*) успішно впроваджувалася впродовж кількох десятиліть та користувалася значною громадською підтримкою в США. Вона започаткувала еру федеральної активізації, заснованої на філософії втручання держави в пріоритетні сфери життя населення [190, с. 125, 138].

У межах політики Нового курсу в 1934 р. було створено *Федеральну житлову адміністрацію (Federal Housing Administration)*, у документах якої вперше використовувався термін «оновлення міст» (*urban renewal*) [91, с. 26]. Ця державна установа була створена для стимулювання виробництва та зайнятості в депресивному житловому секторі, підвищення якості й доступності житла, надання іпотечних позик населенню під низькі відсотки на довгостроковий період. Федеральна житлова адміністрація утрималася від інвестицій у більш ризикованих центральних районах міста, надавши перевагу позаміським районам. Надалі, вже в 1940 р., федеральні відомства були звинувачені в мовчазному схваленні деградації центральних міських районів.

У наступні роки в умовах зростаючої турботи про стан промислових міст на півночі та центральному заході США здійснено перехід до більш активних програм міських трансформацій. З цією метою Федеральна житлова адміністрація в 1941 р. видала довідник із перебудови міст, у якому

наголошувалося на необхідності комплексного просторового планування. Зміни до закону про житло (Housing Act), упроваджені в 1949 р., передбачали окремий розділ, присвячений відродженню занедбаних житлових кварталів і підтримці населення. Вищевикладене зумовило розроблення нової *федеральної програми оновлення міст «Urban Renewal»* здебільшого шляхом реконструкції центрів міст, ліквідації нетрів та їхньої забудови. Це була найбільша інвестиційна та житлова програма в історії міської політики США. Її цілями стали: ліквідація неякісних споруд, економічне відновлення центрів міст, будівництво сучасного та комфортного житла, зменшення расової сегрегації [219, с. 82-83]. Проте на практиці не всі цілі були досягнуті.

Федеральна підтримка програм оновлення міст здійснювалася через діяльність новостворених *місцевих агенцій (Local Public Agencies)*, що виступали партнерами муніципалітетів та координували відповідну діяльність на місцях. Вони відбирали міські території, які потребували оновлення, планували для них нові функції, займалися пошуком інвесторів та управлінням коштів на зазначені цілі. Особлива увага приділялася економічному розвитку територій. Розроблялися інструменти стимулювання бізнесу, зокрема через продаж землі та нерухомості за пільговими цінами. У більшості випадків такий план дій передбачав масштабні інвестиції, що полягали в повному знесенні старих будівель і створенні на їхньому місці нової забудови. Цьому сприяло прийняття в 1941 р. *закону про корпорації (Corporation Act)*, який надавав муніципалітетам право на вилучення та розпорядження приватним нерухомим майном у публічних інтересах [191, с. 41-42]. Ці положення дозволяли пропонувати забудовникам об'єкти за штучно заниженими цінами порівняно з високими витратами на придбання заміських ділянок.

Водночас забудовники не виявляли зацікавленості в будівництві соціального житла для людей із низьким рівнем доходу, незалежно від передбаченого державою субсидування цієї діяльності. Інвестори прагнули побудувати торгові об'єкти та іншу комерційну інфраструктуру в центральних частинах міст, щоб отримувати більші прибутки. Це призвело до перегляду

програми в 1954 р. Ці зміни передбачали обмеження федерального фінансування витрат на придбання нерухомості та мали на меті зупинити масове знесення житлових комплексів [219, с. 84]. Однак ці зміни не дали відчутних результатів у питанні створення недорогого житла для незабезпечених сімей, а з часом були переважно проігноровані місцевою владою і суб'єктами господарювання.

Варто наголосити, що в тогочасній політиці оновлення міст переважали економічні, а не соціальні інтереси. Ліквідація міських нетрів відбувалася за активної участі бізнесу, для якого були створені фінансові стимули. На їхньому місці швидко побудували офісні будівлі, об'єкти рекреаційної та іншої інфраструктури, що в підсумку значно покращило зовнішній вигляд міст. Ділова активність на деградованих міських територіях, передусім у центральних частинах міст, стрімко розвивалася через сфери торгівлі та послуг, які задовольняли споживчі потреби й зростаючий попит на офісні приміщення. Ці заходи реалізовувалися проти волі бідних категорій населення, які заселяли непривабливі квартали. Вони були змушені залишити своє житло, втім умови їхнього життя не покращувалися. Беручи до уваги посилення соціальної напруги в суспільстві, в 1954 р. були внесені зміни до федеральної програми оновлення міст, які закріпили вимогу участі локальної спільноти в підготовці та реалізації відповідних проєктів на місцевому рівні [219, с. 84]. Зі свого боку ці зміни суттєво не вплинули на ситуацію, що склалася.

Загалом наслідки цієї політики були неоднозначними. До 1963 р. в 992 американських містах за федеральною програмою «Urban Renewal» реалізували 2532 проєкти, за результатами яких знесено понад 600 тис. людських помешкань. На їхньому місці побудували понад 250 тис. нових одиниць житла. Близько 1,6 мільйона осіб були змушені змінити місце проживання, більше двох третин з них — афроамериканці. Сумарний обсяг фінансування за федеральною програмою до 1973 р. сягнув розміру близько \$300 млрд [191, с. 45; 190, с. 139-140]. Міста використовували федеральну програму для будівництва автомагістралей та швидкісних доріг, реконструкції центрів міст, створення інфраструктурних об'єктів для осіб середнього й вищого класів. У багатьох

випадках пріоритетні сфери, призначені для реалізації програми, не відповідали критеріям деградації як нетрі достатньою мірою. Натомість вони були привабливими майданчиками для більш вигідних інвестицій у комерційні об'єкти [325, с. 288].

У довгостроковій перспективі посилилася субурбанізація американських міст, яку з-поміж іншого зумовлювала зміна виробничої системи (постфордизм) і домінування інвестицій у промисловість за межами міста. Варто зазначити, що в період 1950-1976 рр. загальна чисельність населення США зросла зі 151 млн до 215 млн осіб, а населення центральних міських районів зменшилося на 28% [166, с. 54]. Це результат переїзду населення за межі міст, що спричинив руйнування міських кварталів та зростання передмість. Опустошені міські квартали зазнали масової імміграції бідних афроамериканських сімей із півдня держави. Так, внаслідок оновлення міст ліквідація одних нетрів супроводжувалася створенням подібних на інших міських територіях. Переселенці часто переїжджали до будівель та районів, ще більш переповнених, ніж ті, які вони залишили [293, с. 7, 15]. Лише половина переселених сімей отримала компенсацію, середня сума якої становила лише \$69 [104, с. 68]. По суті мешканці нетрів не стали суб'єктом політики оновлення міст, їхнє становище здебільшого погіршувалося. Найбільше постраждали найменш захищені особи, які належали до спільнот афроамериканців. Примусове переселення мешканців із деградованих кварталів стосувалося економічно та політично слабких меншин. Це поглиблювало расову сегрегацію в США.

Федеральна програма «Urban Renewal» усе більше піддавалася критиці, ставши відомою як «федеральний бульдозер» [6]. Обмеження або ліквідація доступного житла, приватизація ресурсів та дерегуляція підприємницької діяльності створили простір суперечностей у містах [293, с. 8]. Відома противниця тих заходів Дж. Джейкобс (J. Jacobs) звинуватила тодішніх містобудівників і архітекторів у механічному знищенні нетрів, що з-поміж іншого усунуло менш деградовані будинки, які мали історичну цінність. Їхня заміна скупченням дорогих в обслуговуванні багатоквартирних житлових

будинків без належної функціональної прив'язаності призвела не до зміцнення міст, а до створення відокремлених міських територій [131, с. 35-40, 446-447]. Критики відповідної політики зазначали, що наслідками оновлення американських міст стало переселення нетрів і зростання міських проблем, а не їх скорочення. Поряд із подальшим обмеженням доступу переміщених осіб на ринок праці та дешевого житла відбулося руйнування місцевих структур соціальних зв'язків [250, с. 15]. Так, замість поліпшення умов життя бідних верств населення федеральна програма оновлення міст призвела до поширення зневіри, злочинності та фактичного поглиблення соціальних відмінностей у суспільстві.

Зрештою ігнорування знедолених меншин призвело до посилення соціального невдоволення та великих заворушень у Лос-Анджелесі в 1965 р. [191, с. 46]. Ці події спричинили низку міських протестів і заворушень, які послідовно спалахували у великих американських містах. Силіві структури жорстоко придушували протести, відбувалося кровопролиття. Політичний істеблішмент був змушений переглянути засади міської політики для вирішення питань соціального характеру, зокрема дискримінації щодо доступу до публічних послуг, працевлаштування, участі у виборах тощо.

Новий етап оновлення міст розпочався в середині 1960-х рр., зосередившись на подоланні бідності та боротьбі з расовою несправедливістю. З цією метою в 1964 р. була представлена загальнонаціональна програма «Велике суспільство» (*Great Society*). На виконання її положень федеральна адміністрація розробила дві програми: «Війна з бідністю» (*War on Poverty*, 1964 р.) та «Зразкові міста» (*Model Cities*, 1966 р.). Обидві програми перекладали частину фінансового навантаження з федерального на місцевий бюджет (штату чи міста) [191, с. 46; 192]. Запрограмовані та контрольовані на місцевому рівні проекти оновлення міст мали стати більш успішними. Виходячи з висновків попередньої міської боротьби, місцеві органи влади були зобов'язані проводити консультації та залучати маргіналізовані спільноти й етнічні меншини до розроблення відповідної політики.

У межах програми «*War on Poverty*» було впроваджено низку соціальних ініціатив, спрямованих на поліпшення доступності освіти та охорони здоров'я, створення системи соціального забезпечення, професійне навчання і підвищення кваліфікації безробітних. Для інституційного забезпечення ефективного планування заходів, орієнтованих на бідні й неблагополучні сім'ї, розроблялися програми з розвитку спільнот (*Community Action Programs*). За цей процес відповідали новостворені агенції, які діяли на місцях (*Community Action Agencies*) [250, с. 17-19]. У межах таких програм окремі спільноти досліджували проблеми в сфері бідності, визначали найгостріші з них і теж пропонували заходи щодо їх вирішення. До підготовки та впровадження програм із розвитку спільнот долучалися представники установ й організацій, які обслуговували мешканців, для координації спільної діяльності й узгодженого надання соціальних послуг.

Програма «*Model Cities*» мала на меті забезпечити реалізацію на місцевому рівні стратегій розвитку міст, ініційованих федеральним урядом; детальну діагностику міських кварталів, на яких сконцентровані соціальні проблеми; подолання здеградованості міських територій на основі поєднання заходів фізичного оновлення територій та усунення нетрів із безпосередньою соціальною підтримкою спільнот. Цілі програми були посилені всебічним плануванням оновлення міст. Вони передбачали не лише відновлення та реконструкцію занедбаних будівель, а й надання соціальних послуг і забезпечення участі громадян у плануванні й реалізації відповідних заходів [219, с. 87]. Однак узгодження інтересів місцевої влади й усіх зацікавлених сторін щодо оновлення територій відбувалося досить складно. Цей процес супроводжувався постійними конфліктами. У підсумку часто повторювалися помилки реалізації федеральної програми *Urban Renewal*, коли найгірші та найменш привабливі міські території залишалися поза увагою публічного втручання. Натомість заходи оновлення територій спрямовувалися на міські райони, які мали високу інвестиційну привабливість.

Загалом результати реалізації програми «*Model Cities*» були неоднозначними. У деяких містах, таких як Сіетл, досягнуто значних успіхів

оновлення, тоді як у багатьох інших – не втілено програмних цілей [190, с. 155]. Позитивним досвідом її упровадження треба виокремити соціальні аспекти оновлення міст, практику залучення до вироблення політики громадських організацій, активістів і представників інтересів етнічних меншин. У такий спосіб випробовувалися інструменти громадської участі під час розроблення та реалізації відповідних проєктів. Це було корисним як для місцевої влади, так і для становлення громадянського суспільства. У повоєнній історії США продовжувалися формування засад міської політики, перерозподіл ресурсів для подолання бідності та деградації міст, що засвідчило переваги й недоліки застосованих підходів.

У 1960-х рр. спостерігалось збільшення кількості федеральних грантових програм підтримки американських міст під різні цілі, включаючи пряме фінансування заходів місцевих органів влади. Їхня все більша розпорошеність призводила до низької узгодженості та ефективності проєктів на місцевому рівні. У 1974 р. було вирішено об'єднати галузеві програми фінансування в *комплексний грант із питань розвитку громади (Community Development Block Grant)*. Федеральний орган, відповідальний за житлову та міську політику (*Department of Housing and Urban Development*), вимагав від муніципалітетів окреслення *стратегічних територій сусідства (neighborhood strategy areas)*, які отримуватимуть фінансування на територіально сконцентровані заходи. У цьому процесі вагому роль відігравали місцеві фінансові ресурси та приватний капітал. Незалежність міст із точки зору витрачання федеральних коштів призвела до помітного покращення в житловій сфері. У 1976-1982 рр. кількість відремонтованих квартир за змішаним фінансуванням у межах «Community Development Block Grant» поступово зростала: з 28 тис. до 300 тис. одиниць щорічно [272, с. 34].

У 1980-х рр. федеральний уряд відмовився від активної політики оновлення міст. Міська влада утверджувалася як основний розробник ініціатив подолання бідності та інших кризових явищ розвитку територій. Відповідні дії планувалися і реалізовувалися у співпраці з місцевим бізнесом, неурядовими

організаціями, дослідницькими центрами й активною громадськістю. Попередня практика впровадження проєктів оновлення міст схиляла зацікавлені сторони до комплексного планування міського відродження, одночасно стимулюючи просторові та соціальні зміни. Вжиті заходи вирізнялися стратегічним характером і зосередженістю на довгостроковому періоді, прагненні розширити можливості й забезпечити самодостатність деградованих територій як ключової цілі відповідної політики.

Ревіталізація міст повинна була слідувати політиці зміцнення місцевої економіки завдяки зменшенню податкового тягара, дерегуляції та низькій інфляції. Ця стратегія відображала основоположні постулати виходу центральної влади з міської політики, що мало сприяти прогресу у відродженні міст. Так, замість послідовних програм федеральної підтримки було вирішено обмежити надмірне державне регулювання економіки, знизити податки, що сприяло б розвитку приватної ініціативи та створенню робочих місць. Уряди штатів запровадили *підприємницькі зони (enterprise zones)* як інструмент стимулювання розвитку бізнесу на місцях. Суб'єкти господарювання, які вели свою діяльність у цих зонах, отримали податкові пільги (щодо сплати податку на прибуток і локального податку); гранти на створення робочих місць та професійне навчання працівників, кредити на вигідних умовах. Проте після початкових успіхів підприємницькі зони виявились територією зловживань і розкрадання залучених коштів, що призвело до відмови від цього інструменту міської політики (219, с. 88-89; 190, с. 162].

На початку 1990-х рр. для підтримки доступного житлового будівництва була представлена *федеральна програма «HOPE VI» (Home Ownership for People Everywhere, дослівно – «власне житло для людей скрізь»)* [43], на яку в період 1992-2007 рр. було виділено \$6 млрд. Ця програма передбачала фінансування ініціатив, які мали на меті:

- покращення якості об'єктів публічного житлового фонду;
- зменшення концентрації бідності на території шляхом розміщення житла осіб із вищими доходами в публічному житловому фонді;

– надання соціальної підтримки особам, які її потребують (освітні та навчальні програми, догляд за дітьми, професійні консультації щодо працевлаштування тощо);

– формування партнерських відносин із залученням мешканців публічного житла, представників влади, бізнесу та громадськості для планування і створення нових спільнот [222, с. 230].

Використання коштів за програмою HOPE VI вимагало детального аналізу житлових потреб громади та підготовки місцевого плану доступності житла, розробленого за участю усіх зацікавлених сторін, консультацій із надавачами соціальних послуг і публічними установами. Втім, у процесі її впровадження повторювалися прорахунки, які зустрічалися раніше при реалізації федеральної програми «Urban Renewal». До цих проблем належали: відсутність чітких стандартів щодо визначення деградованого житлового фонду, який потребує оновлення; бажання бізнесу вкладати кошти в більш інвестиційно-привабливі території; переселення мешканців деградованих територій в інші занедбані райони. Невдоволення громадськості міською політикою спонукало публічну владу пропонувати нові вирішення назрілих проблем.

У 1993 р. федеральний уряд представив *комплексну програму щодо підтримки зон розширення можливостей та підприємницьких спільнот (Empowerment Zones and Enterprise Communities Program, EZ-EC)* [72, с. 6]. Вона продовжила практику функціонування підприємницьких зон, засновану на податкових пільгах та дерегуляції, а також фінансування місцевих ініціатив у формі грантів. Ревіталізація деградованих територій відбувалася шляхом надання податкових пільг та здійснення значних інвестицій із федеральних джерел у напрямі подолання бідності й безробіття. Заразом наголошувалося на визначальній ролі місцевих громад у стратегічному плануванні антикризових заходів з метою сталого розвитку територій на основі публічно-приватного партнерства. Для цього рекомендувалося концентрувати ресурси та діяльність на конкретній території, яка демонструвала негативні демографічні, соціальні й економічні тенденції.

Програма «EZ-EC» стала дієвим інструментом зміцнення суб'єктності мешканців деградованих територій, фінансуючи проєкти соціальної підтримки малозабезпечених осіб. Підтримка місцевих суб'єктів господарювання надавалася у створенні робочих місць та працевлаштуванні мешканців. Протягом 1993-2009 рр. у межах цієї програми на ревіталізацію деградованих територій було виділено грантових коштів у сумарному обсязі близько \$1,8 млрд [73]. Головним чином території, які постраждали від безробіття та спаду економічної активності, мали можливість застосовувати податкові пільги для активізації підприємницької діяльності.

У 2011 р. розпочалося втілення *Ініціативи ревіталізації сусідства (Neighborhood Revitalization Initiative)* як моделі міжвідомчої співпраці для координації та узгодження федеральних програм і ресурсів для подолання zdegradovanosti територій. Результати діагностики кризових районів міст засвідчили, що життя на територіях сконцентрованої бідності суттєво впливає на майбутнє дітей. Високий рівень безробіття, злочинності, неналежне надання послуг у сфері освіти та охорони здоров'я сприяють посиленню негативних наслідків, пов'язаних із життям у бідності. Розв'язання взаємопов'язаних проблем, із якими стикаються сім'ї на деградованих територіях, можливе за умови застосування міждисциплінарного підходу, спираючись на добре скоординовані дії і потоки фінансування. Не менш важливе спільне проведення моніторингу та оцінювання програм, визначення найкращих практик для їх поширення на інших територіях.

У межах ініціативи «*Neighborhood Revitalization Initiative*» представлено 5 програм:

1) «*Choice Neighborhoods*» – перетворення бідних районів у життєздатні квартали зі змішаним доходом у довгостроковій перспективі, які матимуть доступ до якісних публічних послуг;

2) «*Promise Neighborhoods*» – сукупність освітніх проєктів, спрямованих на покращення результатів навчання та розвитку дітей і молоді від народження до працевлаштування;

3) «*Byrne Criminal Justice Innovation*» – попередження злочинів, пов'язаних із насильством, наркоманією і протиправною діяльністю груп осіб шляхом створення партнерських відносин між поліцією та громадськими організаціями для цілей правоохоронної діяльності й профілактики;

4) «*Community Health Centers*» – система громадських центрів охорони здоров'я, що надають всебічну профілактичну та первинну медичну допомогу на найбільш деградованих територіях, обслуговуючи пацієнтів незалежно від їхньої платоспроможності;

5) «*The Behavioral Health Community Initiative*» – впровадження ініціатив із питань поведінкового здоров'я, а саме запобігання вживанню психоактивних речовин, лікування психічного здоров'я, подолання наркотичної залежності тощо [213].

У подальші роки у федеральній політиці ревіталізації американських міст збережено принцип територіально концентрованого впливу на подолання соціальних проблем та економічних диспропорцій. Новими інструментами відповідної політики стали *зони зобов'язань* (*Promise Zones*, 2014 р.) та *зони можливостей* (*Opportunity Zones*, 2018 р.) [311]. Програма «*Promise Zones*» має на меті активізувати економічну діяльність, покращити якість освітніх послуг, зменшити рівень злочинності, зміцнити сферу охорону здоров'я та забезпечити досягнення місцевих пріоритетів. Програма «*Opportunity Zones*» спрямована на стимулювання економічного зростання та створення робочих місць у спільнотах із низьким рівнем доходів. Водночас у процесі реалізації цих та інших програм міські органи влади зосереджені на побудові партнерських відносин і поєднанні зусиль усіх зацікавлених сторін [355].

Підсумовуючи становлення публічної політики ревіталізації міст у США, варто виділити чотири етапи її еволюції (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Еволюція публічної політики ревіталізації міст у США

№	Етапи політики	Суб'єкти політики	Публічно-управлінські дії	Наслідки
1	2	3	4	5
1.	Започаткування державної політики оновлення міст (Urban Renewal), 1950-ті – перша пол. 1960-х рр.	Центральні та місцеві органи влади, місцеві агенції, суб'єкти приватного сектору (забудовники)	Значні федеральні інвестиції в усунення нетрів, ліквідацію неякісних споруд і покращення житлових умов. Економічне оновлення міських територій. Стимулювання бізнесу через продаж землі й нерухомості за пільговими цінами. Примусове переселення мешканців із деградованих кварталів.	Масштабне знесення занедбаної інфраструктури деградованих територій, будівництво житлових і комерційних об'єктів, доріг, оновлення міських центрів. Низька зацікавленість інвесторів у будівництві соціального житла. Поглиблення расової сегрегації і соціальної напруги в суспільстві. Посилення субурбанізації міст.
2.	Запровадження міжсекторального підходу згідно концепції «Зразкові міста» (Model Cities), друга пол. 1960-х рр. – перша пол. 1970-х рр.	Центральні та місцеві органи влади, координаційні установи, суб'єкти приватного сектору, представники громадськості	Детальна діагностика міських кварталів, на яких сконцентровані соціальні проблеми. Планування оновлення деградованих територій, включаючи не лише відновлення і реконструкцію занедбаних будівель, а й поліпшення доступності освіти та охорони здоров'я, соціального забезпечення; професійне навчання і підвищення кваліфікації безробітних.	Поєднання фізичного оновлення територій і усунення нетрів із безпосередньою соціальною підтримкою спільнот, орієнтованої на зменшення рівня бідності та расової дискримінації. Розвиток деградованих територій кращої інвестиційної привабливості. Прогрес у поліпшенні соціальних умов і громадянських прав.
3.	Формування місцевої політики локальної ревіталізації, друга пол. 1970-х рр. – 1980-ті рр.	Органи влади штатів, міська влада у співпраці з бізнесом, неурядовими організаціями, дослідницькими центрами та мешканцями деградованих територій	Відхід федерального уряду від активної міської політики, консолідація джерел фінансування. Комплексне планування ревіталізації, одночасне втілення просторових та соціальних змін. Створення підприємницьких зон для стимулювання розвитку бізнесу. Надання податкових пільг, грантів на створення робочих місць і професійне навчання, а також кредитів на вигідних умовах.	Зміцнення місцевої економіки деградованих територій завдяки зменшенню податкового тягара та дерегуляції. Реконструкція житлового фонду, масштабні комерційні проекти в центрах міст. Програми ревіталізації стратегічного характеру в зонах концентрації бідності. Посилення участі громадськості на всіх етапах ревіталізації міст. Підвищений інтерес до стану довкілля.

Продовження табл. 3.1

1	2	3	4	5
4.	Реалізація політики інтегрованої локальної ревіталізації, 1990-ті рр. – XXI ст.	Широка коаліція органів публічної влади всіх рівнів, суб'єктів приватного й неурядового секторів, громадськості; посилена суб'єктність мешканців міст	Реалізація місцевих планів доступного житла, заходів соціального характеру. Створення зон розширення можливостей, підприємницьких спільнот та ін. для стимулювання економічного зростання і соціального розвитку. Продовження політики податкових пільг та надання грантових коштів. Скоординовані заходи ревіталізації сусідства в напрямі забезпечення функціонування життєздатних кварталів.	Територіально концентрований вплив на подолання економічних диспропорцій і соціальних проблем, фокусуючи увагу на можливостях мешканців. Інтегроване планування ревіталізації, засноване на публічно-приватному партнерстві та участі громадськості. Багаторівнева співпраця для координації та узгодження публічних програм і ресурсів, спрямованих на відродження деградованих територій. Домінування концепції сталого розвитку територій.

Джерело: складено автором за [190-192; 219; 293; 91; 72]

Отже, зміни в підходах до ревіталізації міст, що розпочалися в США з 1950-х рр., зумовлені як станом розвитку міст, так і економічною, соціальною та фінансовою політикою територіального розвитку на різних рівнях публічного управління. Сучасна політика інтегрованої локальної ревіталізації, яка триває з останнього десятиліття XX ст., стала наслідком удосконалення відповідного інструментарію, що застосовувався впродовж попередніх періодів. У підсумку вона характеризується розширенням колом суб'єктів вироблення політики, застосуванням концепції сталого розвитку території та інтегрованими скоординованими діями для її впровадження.

У процесі своєї еволюції публічна політика ревіталізації міст у США пройшла такі *основні етапи*:

1) впровадження за федеральної підтримки перших програм оновлення міст, які передбачали масштабне знесення занедбаної інфраструктури деградованих територій, будівництво на їхньому місці житлових, комерційних об'єктів, доріг, реконструкцію міських центрів; поряд з цим примусове переселення мешканців та низька зацікавленість інвесторів у будівництві соціального житла (1950-ті – перша пол. 1960-х рр.);

2) поєднання в межах міських програм фізичного оновлення територій і усунення нетрів із безпосередньою соціальною підтримкою спільнот, орієнтованою на зменшення рівня бідності та расової дискримінації; прагнення бізнесу розвивати деградовані території кращої інвестиційної привабливості, істотні кроки громадськості до забезпечення своєї участі в управлінні містом (друга пол. 1960-х рр. – перша пол. 1970-х рр.);

3) комплексне планування ревіталізації міст, спрямоване на просторові, економічні та соціальні зміни; активізація місцевої економіки деградованих територій завдяки зменшенню податкового тягаря та дерегуляції; відхід федерального уряду від активної міської політики (друга пол. 1970-х рр. – 1980-ті рр.) через посилення ролі міської влади й громадської участі в процесі ревіталізації міст;

4) розроблення інтегрованих програм ревіталізації міст на довгостроковий період, які мають на меті економічне зростання деградованих територій, розширення можливостей населення і сприяння сталому розвитку міст; налагодження багаторівневої співпраці та стратегічного партнерства всіх зацікавлених сторін міського розвитку, зміцнюючи суб'єктність мешканців деградованих територій (1990-ті рр. – XXI ст.).

3.2. Еволюція публічної політики ревіталізації міст у державах Європи

3.2.1. Велика Британія

Обмежена ефективність ринкових механізмів для вирішення проблем занепаду міських територій призвела до формування політики ревіталізації міст у державах Старого континенту ще в першій половині минулого століття [98, с. 23]. Велика Британія одна з перших усвідомила необхідність публічного втручання для подолання кризових явищ розвитку міст.

Становлення політики ревіталізації міст у цій державі починається в 1930-х рр. з окреслення міських територій, які охоплювалися програмами відновлення нетрів. Наступним кроком стало визначення в 1947 р. *територій комплексного розвитку (Comprehensive Development Areas)* [97, с. 27]. Прийняті на той час нормативно-правові акти дозволяли проводити експропріацію з метою знесення неякісних житлових об'єктів, оновлення центрів міст та реконструкції дорожньої системи. У 1959 р. Міністерство з питань житлово-комунального господарства та місцевого самоврядування взяло на себе зобов'язання здійснювати поступове оновлення міст на противагу фрагментарному містобудуванню. Результатом широких консультацій стало формулювання в 1962 р. політики оновлення міст – довгострокового процесу, що передбачав реконструкцію та модернізацію деградованих і непридатних для задоволення потреб мешканців об'єктів і територій [219, с. 96-97]. Але тогочасне містобудівне законодавство стримувало стрімкий прогрес у цій сфері.

Ступінь і масштаби санації у процесі оновлення деградованих територій окремих міст, були різними, оскільки, як і в США, багато що залежало від поглядів і підходів місцевих органів влади, їхнього бачення питань знесення старих будівель та бажання формувати партнерські відносини з суб'єктами приватного сектору. Відбудова неякісних житлових районів формували основний напрям ревіталізації аж до спалаху соціальних заворушень у другій половині 1960-х рр. Основним об'єктом критики була низька якість нового державного житла та його непристосованість до реальних потреб і вподобань мешканців. Також було поставлено під сумнів процес інвестування в розширення дорожньої мережі [91, с. 28-29].

Подальший перегляд засад політики ревіталізації міст був пов'язаний із концентрацією мігрантів колишніх британських колоній, проблемами бідності, незадовільним рівнем освіти тощо. Так, бажаючи протидіяти дедалі поширенішій деградації міських територій, у тому числі житлових масивів проживаючих мігрантів, у 1968 р. британський уряд оголосив про так звану *Міську програму (Urban Programme)*. Вона полягала у наданні місцевим органам влади грантів (до 75% видатків) для поліпшень у галузях освіти, житлового господарства та соціального захисту в найбільш бідних міських районах [97, с. 27]. Проте їх ефективність була незначною, оскільки підтримка зосереджувалася головним чином на нейтралізації негативних наслідків деградації в містах та ігнорувала їх причини.

Відповідно до закону про житлове господарство 1969 р. були створені *райони загального благоустрою (General Improvement Areas)* як інструмент боротьби з просторовою деградацією міст. Слід зазначити про його схожість з програмою «Війна з бідністю» в США. Однак дії, що вживалися для вирішення проблем деградованих територій, були неадекватними тогочасним викликам і зорієнтовані здебільшого на швидкі видимі зміни, а не на сталі перетворення. У відповідь на ці вимоги в 1974 р. були започатковані *Комплексні програми спільнот (Comprehensive Community Programmes)*. Вони стали спробою адаптації

методів управління бізнесом, взятих із приватного сектора, для вирішення проблеми деградації міст [202, с. 28].

Прийняття закону *про внутрішні міські території (Inner Urban Areas Act, 1978 р.)* створило умови, за яких центральний уряд став активним партнером місцевих органів влади в залученні приватного капіталу для відродження деградованих міських територій. Це збіглося зі зміною урядового підходу до розвитку міст, зокрема відходом від сприяння урбанізації нових територій на користь ефективного загосподарювання раніше обжитих міських територій. Співпраця консервативного уряду з органами місцевого самоврядування була спрямована на активізацію участі приватного сектору в проєктах ревіталізації (насамперед у програмуванні та фінансуванні). Інструментами такої активізації визначені заходи щодо створення позитивного інвестиційного клімату, просування моделі публічно-приватного партнерства, створення підприємницьких зон. Здебільшого здійснювалася правова та технічно-інфраструктурна підготовка деградованих територій для інвестування приватними партнерами [54, с. 8].

Відповідно до закону про планування та землі місцевого самоврядування (*Local Government Planning and Land Act, 1980 р.*) були створені *зони підприємництва (Enterprise Zones)* й *установи міського розвитку (Urban Development Corporations)*. У межах своєї основної діяльності ці установи займалися придбанням земель, їх відновленням, інфраструктурою та в партнерстві з приватними інвесторами просторовим розвитком. Утім, підприємницькі зони здебільшого не виправдали покладених на них очікувань, а результати діяльності установ міського розвитку були неоднозначними через великі затрати на їх функціонування та орієнтацію на економічний розвиток, що супроводжувалося нехтуванням соціальних чинників.

Серед інших ініціатив, програм та інституцій, пов'язаних з ревіталізацією, що діяли у Великій Британії в 1980-х рр., слід відзначити [219, с. 97]:

– *гранти на занедбану землю (Derelict Land Grant, 1982 р.)*, які в основному використовувалися для фінансування проєктів відновлення промислових майданчиків, призначених для державних установ та неурядових організацій;

– *майнові дії (Estate Action, 1985 р.)* через конкурси на фінансування проєктів місцевого самоврядування, включаючи реконструкцію муніципальних житлових масивів, покращення управління, побудову добросусідських зв'язків тощо;

– *міські гранти (City Grants, 1988 р.)*, призначені для проєктів відновлення приватного сектора;

– *фонди житлового спрямування (Housing Action Trusts, 1988 р.)*, створені для відродження найбільш деградованих громадських житлових масивів, їх діяльність полягала в реконструкції будівель та залученні нових мешканців;

– *робочі групи (Task Forces, 1986–1989 рр.)*, а саме невеликі команди, створені для найбільш проблемних міських районів Англії, які складалися з представників місцевих органів влади, установ соціального забезпечення, бізнесу та освіти для просування програм допомоги серед мешканців деградованих районів;

– *навчально-підприємницькі ради (Training and Enterprise Councils, 1988 р.)*, завданням яких було оцінити функціонування та потреби місцевого ринку праці з точки зору кваліфікацій, попиту на конкретні професії, а також підтримати розвиток малого бізнесу, надати консультації щодо проєктів ревіталізації, орієнтованих на працевлаштування та підвищення кваліфікації мешканців.

Ревіталізаційні заходи в 1980-х рр. XX ст. заохочували приватних інвесторів до участі в програмах ревіталізації, сприяючи реалізації *масштабних проєктів будівництва (flagship projects)*, зокрема щодо розбудови публічних просторів та нерухомості, спрямованої на підвищення їх функціональності та вартості. Завдяки ним вдалося економічно активізувати багато занепадаючих районів міст. Такий підхід до ревіталізації, незважаючи на позитивні економічні,

просторові та естетичні результати, не сприяв вирішенню всіх проблем у кризових районах, зокрема подолання бідності та соціального виключення.

Інтегровані програми ревіталізації міст у Великій Британії з'явилися на початку останнього десятиліття XX-го століття. З того часу в політиці органів публічної влади переважає ідея, що будь-який процес ревіталізації повинен мати на меті подолання максимально можливого діапазону явищ деградації, дотримуючись принципу сталого розвитку [97; 98]. Поряд з цим відбувалося стимулювання конкуренції в залученні публічних коштів для цілей ревіталізації на противагу тодішній моделі «зверху вниз» (top-down model). З цією метою також була розроблена концепція *Єдиного бюджету ревіталізації* (*Single Regeneration Budget*, 1993 р.) У такий спосіб запроваджувалася ревіталізація за принципом «знизу вгору» (bottom-up model) [195, с. 35, 37], ініційована органами місцевого самоврядування з довгостроковою візією розвитку та стратегією ревіталізації, розробленою у співпраці з приватними партнерами та місцевою громадою. Критика Єдиного бюджету ревіталізації та конкурентного підходу стосувалася нерівних можливостей щодо відродження територій і потребувала різних обсягів коштів через слабкість найбільш деградованих зон [219, с. 101].

Кінець 1990-х рр. приніс чергову зміну в британській політиці ревіталізації. Вона полягала у відмові від використання програм відновлення міст як інструменту стимулювання їх економічного зростання та зосередження зусиль на вирішенні соціальних проблем, а також у поліпшенні умов функціонування публічних установ. Акцент на соціальній згуртованості теж супроводжувався новим баченням міської політики з урахуванням принципів належного проектування, соціального благополуччя та екологічної відповідальності. Важливого значення набувало просування концепції архітектурно компактних міських центрів. Перевага надавалася одно- та багатоквартирним будинкам із комерційними вулицями, що забезпечують доступ до численних роздрібних і сервісних точок, розвиненого громадського транспорту на раніше обжитих територіях [97, с. 33]. Реалізація цієї стратегії вимагала розширеного співробітництва органів публічної влади на

центральному, регіональному та місцевому рівнях. Щоб ця співпраця проходила безперебійно, у 1999 р. було створено *Національне агентство з відродження територій «Партнерство для Англії» (English Partnerships)*, а також вісім агенцій регіонального розвитку. Вони швидко впровадили низку різноманітних програм підтримки економіки та конкурентоспроможності британських регіонів, сприяли просторовому відродженню кризових зон, а також підвищенню якості регіонального соціального капіталу [54, с. 14].

Через Національне агентство уряд фінансував ревіталізацію міст і вирішував, які проєкти реалізовувати. Створені на центральному рівні інституції відповідали за нагляд та фінансовий аудит таких проєктів. Найважливіша з них – *Міністерство з питань житла, громад та місцевого самоврядування (Ministry of Housing, Communities and Local Government)*, яке відповідає за координацію міської політики, житлового будівництва, просторове планування та будівельні норми, а також розроблення стратегії боротьби з соціальним виключенням і безпритульністю.

Відповідальність за процеси ревіталізації на локальному рівні було покладено на *місцеві стратегічні партнерства (Local Strategic Partnerships)*, до яких увійшли представники органів публічного управління, неурядових організацій, приватного сектору та мешканців територій. Перші такі партнерства, створені в 2000 р., були обов'язковими для центрів, що використовують *урядовий фонд відновлення* найбільш деградованих територій у Великій Британії (*Neighbourhood Renewal Fund*) [97, с. 50].

Крім місцевих стратегічних партнерств варто виділити організації, відповідальні за процеси ревіталізації та стимулювання економічного зростання територій на локальному рівні:

- *установи міського розвитку (Urban Development Corporations)*, – організації, що забезпечують комплексну підготовку територій для проєктів ревіталізації;

- *компанії міської регенерації (Urban Regeneration Companies)*, – приватні компанії, створені за угодою між регіональними та місцевими органами влади й

представниками бізнес-спільноти. Їхнє основне завдання – розроблення та впровадження сталої стратегії ревіталізації деградованих територій, а також координація інвестиційних планів публічного і приватного секторів;

– *компанії економічного розвитку (Economic Development Companies)*, що функціонують подібно до організацій міської регенерації, проте крім реалізації стратегій ревіталізації, вони також впроваджують заходи стимулювання місцевого економічного зростання;

– *локальні партнерства підприємств (Local Enterprise Partnerships)*, тобто добровільні угоди між органами місцевого самоврядування та представниками бізнесу з метою визначення місцевих економічних пріоритетів і стимулювання економічного зростання.

З початком ХХІ ст. британська політика ревіталізації фокусується на заходах, спрямованих на стимулювання міських територій до сталого розвитку. Цілями ревіталізації визначаються поліпшення одночасно як фізичного простору, рівня життя, доступності та якості муніципальних послуг, так і екологічних характеристик деградованої міської території. Тож імператив сталого розвитку складає основу проєктів ревіталізації британських міст [363].

Підсумовуючи викладене, еволюцію підходів до ревіталізації міст у Великій Британії зображено в табл. 3.2.

Еволюція публічної політики ревіталізації міст у Великій Британії

№	Етапи політики	Суб'єкти політики	Публічно-управлінські дії	Наслідки
1	2	3	4	5
1.	Відбудова та модернізація міст, 1950-1960-ті рр.	Центральні та місцеві органи влади, приватний сектор, передусім підприємства будівельної галузі	Заходи подолання деградації міських територій визначено завданням загальнодержавного значення. Знесення та відбудова занедбаних житлових міських кварталів. Використання сучасних промислових технологій та будівництво багатопверхівок.	Відбудова неякісних житлових об'єктів формували основний напрям ревіталізації. Спалах соціальних заворушень через низьку якість нового державного житла та його непристосованості до реальних потреб і вподобань мешканців. Переселення мешканців у периферійні міські райони.
2.	Впровадження політики відновлення територій, кін. 1960-тих, 1970-ті рр.	Центральні та місцеві органи влади, зростання ролі приватного сектору	Упровадження Міської програми (Urban Programme), яка полягала в наданні грантів місцевим органам влади (до 75% видатків). Прийняття законів про житлове господарство, про внутрішні міські території, запровадження Комплексних програм спільнот, створення районів загального благоустрою як інструменту боротьби з просторовою деградацією міст.	Центральний уряд став активним партнером місцевих органів влади в залученні приватного капіталу. Просування моделі публічно-приватного партнерства. Зростання приватних інвестицій у відновлення територій. Поліпшення освіти, житлового господарства та соціальної допомоги в найбільш деградованих міських районах.
3.	Забезпечення перебудови міст на основі поєднання різних політик, 1980-ті рр.	Органи влади центрального, регіонального та місцевого рівнів, спеціальні агентства, приватний сектор, розвиток партнерства	Прийняття закону про планування та землі місцевого самоврядування, створення зон підприємництва й установ міського розвитку. Впровадження ініціатив щодо грантів на занедбану землю, майнових дій, міських грантів, фондів житлового спрямування, робочих груп та навчально-підприємницьких рад. Реалізація масштабних проєктів будівництва.	Відхід від концепції домінуючої ролі центральної влади у відродженні міст. Посилена координація між різними сферами міської політики. Фокусування на деградації міських центрів та проблемах їх мешканців, розбудові публічних просторів тощо. Зростання інтересу до стану навколишнього середовища.

Продовження табл. 3.2

1	2	3	4	5
4.	Домінування політики комплексної ревіталізації, 1990-ті рр.	Партнерство центральних і місцевих органів влади, бізнесу та громадськості	Впровадження комплексних програм ревіталізації міст як елементів довгострокової міської політики. Стимулювання конкуренції в залученні публічних коштів для цілей ревіталізації міст. Запровадження Єдиного бюджету ревіталізації. Відмова від політики субсидій і зосередження на регуляторних рішеннях.	Ревіталізація територій на основі комплексних програм та інтегрованих дій. Підтримка відродження й економічних перетворень через вплив на «м'які» чинники розвитку – освіту та підвищення кваліфікацій. Доповнення спектра питань ревіталізації міст екологічними аспектами та положеннями на основі парадигми сталого розвитку.
5.	Реалізація політики сталої ревіталізації, від поч. 2000-х рр.	Широке партнерство влади, бізнесу та громадськості на всіх етапах процесу ревіталізації	Застосування багатовимірного підходу ревіталізації міст, базуючись на концепції сталого розвитку. Просторова концентрація діяльності на деградованих територіях, чітко окреслених за результатами детальної діагностики. Політика ревіталізації від аналізу до розроблення концепції, впровадження, моніторингу та оцінювання на основі партнерства всіх зацікавлених сторін.	Реалізація різноспрямованих заходів у процесі ревіталізації, пов'язаних із зайнятістю, соціальним виключенням, освітою, конкурентоспроможністю, просторовою деградацією, якістю довкілля тощо. Соціальна сфера як основна сфера аналізу та діяльності. Реальна участь громадськості в упровадженні політики ревіталізації.

Джерело: складено автором за [97; 98; 219]

Отже, проведений аналіз еволюції публічної політики ревіталізації міст у Великій Британії дає можливість зробити такі висновки:

- політика ревіталізації британських міст починає своє становлення на загальнодержавному рівні в повоєнний період; її завданням була передусім відбудова занедбаних територій, які виникли внаслідок багаторічної деградації, шляхом знесення неякісних житлових кварталів; цей процес супроводжував стрімкий розвиток приміських територій, проте вже в 1960-х рр. зростало невдоволення мешканців через переселення в периферійні міські райони та відповідне перенесення міських проблем;

- у 1970-х рр. продовжували домінувати програми ревіталізації, спрямовані на житлову сферу, доповнені заходами щодо боротьби з бідністю, злочинністю, безробіттям або низькою освітою; особливістю британської моделі стала орієнтація на залучення коштів суб'єктів приватного сектору, а бюджетні кошти витрачаються здебільшого на підготовку ревіталізованої території для передачі в оренду чи продажу приватному інвестору;

- у 1980-х рр. відбувся відхід від концепції ключової ролі центральної влади у впровадженні політики ревіталізації міст, акцентуючи увагу на програмах, спрямованих на активізацію економіки (зони підприємництва, флагманські проєкти) та вирішення проблем розвитку центрів міст; характеризуючи британський підхід, варто зазначити про значну кількість інституцій, інструментів територіального розвитку, форм і методів фінансування, які застосовувалися на різних рівнях публічного управління, а також запроваджену модель розподілу бюджетних коштів на конкурсних засадах;

- з початку 1990-х рр. набуває розвитку концепція політики ревіталізації міст на основі комплексних програм та інтегрованих дій для вирішення широкого спектру проблем деградованих територій, з-поміж них питання якості довкілля і стану соціальної сфери, впливаючи на «м'які» чинники розвитку: освіту та підвищення кваліфікацій мешканців;

– зрештою 2000-ні рр. утвердили підхід до політики ревіталізації британських міст, базуючись на концепції сталого розвитку територій, що передбачає збалансування економічних, соціальних, просторових і екологічних інтересів; при окресленні деградованої міської території застосовується детальна діагностика; до процесу її проведення, розроблення концепції, впровадження, моніторингу та оцінювання політики залучаються всі зацікавлені сторони як рівноправні партнери.

3.2.2. Франція

У другій половині XX ст. деградація міського простору позначилася також на державах континентальної Європи. У Франції одним із головних її наслідків був гострий дефіцит житла, якого зазнали міста після Другої світової війни. Високий попит на об'єкти колективного житлового фонду, особливо в нових поселеннях на приміських територіях, зберігався у Франції довше, ніж в інших державах [53, с. 35]. Починаючи з перших повоєнних років, французька міська політика була зосереджена здебільшого на житлових питаннях. Доступ населення до житлових об'єктів став головною метою діяльності центрального уряду з розробки планів перетворення нерозвинених приміських районів у великі житлові масиви, які в міру соціально-економічного розвитку значно поступалися центральним районам [260, с. 33-34].

Упродовж 1955-1965 рр. у Франції відбувалося інтенсивне будівництво великих периферійних житлових масивів – багатоквартирних будинків для динамічно зростаючого міського населення, спричиненого міграцією із сільської місцевості та швидкою індустріалізацією. Утім, наприкінці 1950-х рр. дедалі частіше йшлося про необхідність покращення стану існуючого житлового фонду. Так розпочинається *період урбаністичної реновації (rénovation urbaine)* – відновлення міст і продовження розбудови великих житлових територій. Водночас у 1960-х рр. почалося відновлення культурних міських районів в історичних містах [219, с. 108].

Уже на етапі планування розвитку периферійних територій було зроблено припущення, що поселення працюючого населення в новостворених житлових комплексах має стати проміжним кроком на шляху до власних будинків, розташованих на периферії. З роками стан житлового фонду в приміських районах погіршувався, що в поєднанні з підвищеною мобільністю мешканців призводило до переїзду багатшого населення ближче до центрів міст. У 1970-х рр. більшість мешканців тодішніх квартир переїхали в односімейне житло, а їхнє місце зайняли некваліфіковані іммігранти з Африки та Туреччини [233, с. 9]. Зміни в соціальному складі житлових районів збіглися з крахом французької економіки, що виник у результаті нафтового шоку 1973 р. З проблемами безробіття та обмеженого доступу до послуг особливо зіткнулися сім'ї іммігрантів, які зіткнулися з економічними умовами, що динамічно змінюються, і скороченням можливостей працевлаштування [52, с. 23].

Несприятливі умови життя, безробіття, дискримінація та соціальне виключення мігрантів спричинили вуличні заворушення у кількох містах Франції, що привело уряд до усвідомлення масштабу кризових явищ, а також змусило переглянути міську політику. Адже в повоєнний період розвиток міст відбувався в напрямі формування негативного образу міських територій через розділення базових міських функцій у просторі (місце праці – житло) і відсутність належної міської інфраструктури, що існує в традиційній системі вулиць та кварталів забудови [260, с. 50]. Уряд мав усвідомити, що внаслідок високого рівня централізації міської політики, був сильно відірваний від реального просторового, економічного та соціального становища кризових районів. Процеси деградації окремих районів міст часто поширювалися на сусідні райони. Це підтверджує обґрунтованість концепції сприйняття міста як єдиного організму, що складається з менших просторових одиниць, взаємопов'язаних і взаємопідтримуваних між собою.

Відхід від уособлення міського розвитку з проєктами житлового будівництва до цілісного погляду на місто з урахуванням функціональних і просторових ознак став однією з найважливіших змін, що відбувалися у

французькій міській політиці з другої половини 1970-х рр. Водночас це стало початком політики ревіталізації у Франції як комплексу системних дій, ініційованих урядом для відновлення міських територій та зменшення соціальної нерівності між її мешканцями [260, с. 55]. Оновлений підхід до міського розвитку вимагав формування нових інституцій та правових інструментів, що уможливило б їхнє ефективне функціонування. Це відбувалося з урахуванням децентралізації муніципальної політики на початку 1980-х рр., що передбачало обрання органів місцевого самоврядування на регіональному, субрегіональному та локальному рівнях. Поряд з цим процеси ревіталізації міст стимулювалися за принципом «знизу вгору» шляхом укладання контрактів між центральними та місцевими органами влади в межах *програми соціального розвитку територій (Développement Social des Quartiers)*. Так, у 1984 р. уряд уклав контракти з 148 французькими містами [284]. Ревіталізація міських територій здебільшого ґрунтувалася на питаннях освіти, соціальних та економічних проблемах, громадського порядку.

Через чотири роки у Франції створено *Міжвідомчу делегацію для міст (La Délégation Interministérielle á la Ville)*, яка була покликана визначати напрями державної міської політики та контролювати її бюджет. Також почав функціонувати *Міжвідомчий комітет міст (Le Comité Interministériel des Villes)*, який займався виділенням фінансових ресурсів на виконання програм покращення соціально-економічних умов життя в містах. До складу Делегації увійшли представники міждисциплінарних команд соціологів, економістів, архітекторів та фахівців галузі статистики. Натомість Комітет об'єднав представників міністерств, відповідальних за конкретні аспекти містобудування (інфраструктура, навколишнє середовище, житлова політика, громадська безпека, культура, освіта тощо). У 1988 р. розпочала свою діяльність *Національна рада міст (Le Conseil National des Villes)* – наглядово-дорадчий орган, утворений із представників місцевого самоврядування та експертів у сфері містобудування, економіки, соціології та соціальної економіки [260, с. 57-58].

Початок наступного десятиліття – період інституційних змін у французькій політиці ревіталізації міст. Центральна влада задекларувала необхідність комплексного підходу до вирішення міських проблем. На державному рівні створено *Міністерство з питань міст (Ministère de la Ville)*, ухвалено рамковий закон для розвитку міст (*Loi d'Orientation pour la Ville*) та впроваджено інструмент для перерозподілу коштів від багатих до бідних комун (*Dotation de Solidarite Urbaine*). Співпраця уряду з органами місцевого самоврядування спиралася на 5-річні *муніципальні контракти (Contrats de Ville)*. Вони охоплювали питання економічного міського відродження, а також зосереджувалися на протидії соціальному виключенню на деградованих міських територіях. Утім, у середині 1990-х рр. договірний підхід піддався значній критиці, адже вжиті заходи часто відповідали галузевій тематиці, а не представляли собою комплексний підхід до міських територій [103, с. 692].

Окрім муніципальних контрактів центральна влада Франції спрямовувала інвестиції в занедбані території через *Програму великих міських проєктів (Grand Projets Urbains)*, адресовану 13 найбільш деградованим містам. Програма була орієнтована переважно на фізичне оновлення міст (насамперед поліпшення житлового господарства) і лише дещо покращила соціально-економічний стан міських районів, що переживали деградацію [233, с. 12-14].

У другій половині 1990-х років було запроваджено додаткові правові та інституційні норми для полегшення економічної активізації кризових районів та подолання негативних соціальних явищ. Особливої уваги заслуговувало формування 751 міської «вразливої» зони (*Zones Urbaines Sensibles*), в межах яких були створені *зони відновлення міст і міські економічні зони (Zones Franches Urbaines)*. На них суб'єктам господарювання запропонували звільнення від сплати прибуткового, промислового або земельного податку та значне зменшення соціальних внесків роботодавцям в обмін на призначення частини робочих місць мешканцям міських «вразливих» зон [260, с. 57]. Тож у ревіталізації міст домінували питання підтримки економічної активності та зайнятості мешканців.

До кінця 1990-х рр. міська політика у Франції розвивалася від вузького зосередження на невеликих територіях до більш широких, інтегрованих проєктів, в основі яких переважали економічні цілі. Акцент був зроблений на об'єднанні проблем міської безпеки, сприянні зайнятості та соціальної інтеграції в загальну структуру [195, с. 13-15]. Водночас набували розвитку механізми громадської партисипації. Одночасно залучення приватного сектору до процесу ревіталізації міст оцінювалося як незначне [219, с. 112].

На початку XXI ст. у французькій міській політиці переважали програми ревіталізації, спрямовані на поліпшення умов проживання в міських багатоквартирних будинках. Система підтримки різних соціальних груп передбачала, що уряд та органи місцевого самоврядування взяли на себе зобов'язання вирішувати ці проблеми. Така діяльність сприяла розвитку економіки, насамперед галузі будівництва. Однак діяльність щодо розвитку житлового господарства (знесення, будівництво, оновлення) не була пріоритетом фінансування зі структурних фондів ЄС. Це вплинуло на просування інтегрованої політики відновлення міст, насамперед співфінансування розвитку інфраструктури й проєктів, спрямованих на економічне та соціальне відновлення деградованих міських територій. Окрім того, європейські програми підтримки ревіталізації передбачали передачу відповідальності за відновлення міст саме на місцевий рівень. Це було одним із факторів успіху таких проєктів.

Водночас головною метою французької міської політики стало підвищення соціальної згуртованості в поєднанні з поліпшенням територіальної єдності у великих агломераціях. Завдяки особливій увазі до соціальних проблем міст, програмування процесів ревіталізації набуло партнерського характеру, об'єднуючи зусилля різних міністерств і формуючи співпрацю між урядом, органами місцевого самоврядування та представниками приватного й громадського секторів [363]. Варто зазначити, що ще в 1995 р. сталий розвиток був оголошений головною національною метою Франції, а пізніше, в 2004 р., це включено до її Конституції. Упровадження нового підходу до сталого міського

розвитку супроводжували такі заходи законодавчого та інституційного характеру:

- ухвалення наприкінці 2000 р. закону *про солідарність і ревіталізацію міст (Loi Solidarité et Renouvellement Urbains)*, який з-поміж іншого змінив процедуру отримання дозволу на будівництво та зобов'язав кожен муніципалітет, включений до агломерації (понад 50 тис. мешканців), забезпечити в розвиткових проєктах частку соціального житла на рівні 20 %;

- прийняття закону *про напрями, програмування та відновлення міст (Loi d'orientation et de programmation pour la ville et la rénovation urbaine, 2003 р.)*, який визначив пріоритетне виконання ревіталізації, акцентувавши увагу на важливості комплексного підходу, партнерства, громадської участі та прозорості діяльності, а також правової основи для подальшого функціонування міських «вразливих» зон;

- створення *Національного агентства з питань відновлення міст (Agence Nationale pour la Rénovation Urbaine)*, яке у 2003-2013 рр. впровадило Національну програму відновлення міст; ця програма була спрямована на відродження 530 деградованих міських територій шляхом знесення, реконструкції або модернізації існуючої інфраструктури; також агенція координує діяльність центральних, регіональних та місцевих суб'єктів ревіталізації і пропонує всебічну підтримку проєктів, надаючи значні публічні та приватні фінансові ресурси;

- створення *Національної обсерваторії «вразливих» зон (Observatoire National des Zones Urbaines Sensibles)*, яка з початку 2003 р. здійснює моніторинг результатів упровадження програм ревіталізації, систематично вимірюючи показники розвитку в кризових урбанізованих районах і порівнюючи отримані результати з відповідними показниками міських агломерацій;

- запровадження *муніципальних контрактів на соціальну згуртованість (Contrats Urbains de Cohésion Sociale)*, які у 2007 р. замінили попереднє покоління муніципальних контрактів; контракти стосуються проєктів розвитку відповідних міських територій та програмування діяльності за п'ятьма

пріоритетними напрямками: житлове господарство та навколишнє середовище, зайнятість та економічний розвиток, освіта, охорона здоров'я, попередження злочинності [260, с. 57-61].

У відповідь на хвилю соціальних заворушень на французьких околицях у 2008 р. була запущена державна програма під назвою «Надія передмість» (*Espoir banlieue*). Вона мала на меті вирішити проблеми цих територій, зосереджуючись на партнерстві, договірному підході та фінансовій солідарності з найбіднішими муніципалітетами; покращенні доступності деградованих територій, якості житла та простору; гарантуванні безпеки й боротьби зі злочинністю; працевлаштуванні й освіті [52, с. 26].

З 2012 р. міська політика зазнала подальших трансформацій. Нова національна програма ревіталізації міст передбачає, що всі проекти ревіталізації мають бути інтегровані в один конкретний муніципальний контракт. Ці контракти повинні спрямовуватися на такі три напрями: соціальну згуртованість; ревіталізацію міст та покращення середовища життєдіяльності; економічний розвиток та створення робочих місць. На виконання цих завдань центральні органи влади, крім державних коштів, виділили 10 % коштів зі структурних фондів ЄС [219, с. 116]. У межах нових муніципальних контрактів наголошується на необхідності участі мешканців у розробленні комплексних програм ревіталізації міст, моніторингу їх упровадження та оцінювання. Тому активно поширюються принципи публічного врядування (*governance*) на цю політику.

В процесі еволюції політики ревіталізації міст у Франції змінювалися цілі, ключові суб'єкти, пріоритети та інструменти тощо. Характеристику її етапів наведено в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Еволюція публічної політики ревіталізації міст у Франції

№	Етапи політики	Суб'єкти політики	Публічно-управлінські дії	Наслідки
1	2	3	4	5
1.	Започаткування політики фізичного відновлення, 1950-ті – перша пол. 1970-тих рр.	Центральні та місцеві органи влади, приватний сектор будівельної галузі	Відбудова знищеного повоєнного житла. Будівництво об'єктів колективного житлового фонду, особливо в нових поселеннях на приміських територіях. Розділення базових міських функцій у просторі (місце праці – житло). Відновлення культурних міських районів в історичних містах.	Перетворення нерозвинених приміських районів у великі житлові масиви. Покращення стану існуючого житлового фонду. Переселення мешканців у периферійні міські райони. Згодом більшість мешканців тодішніх квартир переїхали в односімейне житло, а їхнє місце зайняли некваліфіковані іммігранти. Несприятливі умови життя, безробіття, дискримінація та соціальне виключення мігрантів призвели до вуличних заворушень.
2.	Формування політики соціальної ревіталізації, др. пол. 1970-тих, 1980-ті рр.	Центральні та місцеві органи влади, спеціальні інституції, ситуативне партнерство з приватним сектором, мешканці міст	Децентралізація муніципальної політики. Укладання контрактів між центральними та місцевими органами влади в межах програми соціального розвитку територій. Утворення (1) Міжвідомчої делегації для міст, яка була покликана визначати напрями державної міської політики та контролювати її бюджет; (2) Міжвідомчого комітету міст, який займався виділенням фінансових ресурсів; (3) Національної ради міст як наглядово-дорадчого органу.	Відхід від виключного уособлення міського розвитку з проєктами житлового будівництва до цілісного погляду на місто. Ревіталізація міських територій здебільшого ґрунтувалася на питаннях освіти, соціальних та економічних проблемах, громадського порядку. Розроблення інституційних засад міської політики ревіталізації міст.

Продовження табл. 3.3

1	2	3	4	5
3.	Впровадження галузевого підходу та підтримка економічної ревіталізації, 1990-ті рр.	Органи влади центрального та місцевого рівнів, партнерство з приватним і громадським сектором	Створення Міністерства з питань міст. Ухвалення рамкового закону для розвитку міст. Укладання 5-річних муніципальних контрактів, які охоплювали питання економічного міського відродження. Впровадження Програми великих міських проєктів, адресованої 13 найбільш деградованим містам. Формування 751 міської «вразливої» зони, в межах яких були створені зони відновлення міст і міські економічні зони.	Вжиті заходи ревіталізації міст часто відповідали галузевій тематиці, а не представляли собою комплексний підхід до подолання zdegradovanosti територій. Запроваджено правові та інституційні норми для полегшення економічної активізації кризових районів та подолання негативних соціальних явищ. У ревіталізації міст домінували питання підтримки економічної активності та стимулювання зайнятості.
4.	Реалізація політики інтегрованої ревіталізації, від поч. 2000-их рр.	Вертикальне й горизонтальне партнерство центральних і місцевих органів влади, бізнесу та громадськості	Просування інтегрованої політики відновлення міст, насамперед співфінансування розвитку інфраструктури й проєктів, спрямованих на економічне та соціальне відновлення деградованих міських територій. Ухвалення закону про солідарність і ревіталізацію міст; закону про напрями, програмування та відновлення міст. Створення Національного агентства з питань відновлення міст та Національної обсерваторії «вразливих» зон. Запровадження муніципальних контрактів на соціальну згуртованість, державної програми «Надія передмість», Національної програми ревіталізації міст.	Програмування процесів ревіталізації набуло партнерського характеру, об'єднуючи зусилля різних міністерств і формуючи співпрацю між урядом, органами місцевого самоврядування та представниками приватного й громадського секторів. Підвищення соціальної згуртованості в поєднанні з поліпшенням територіальної єдності у великих агломераціях. Економічний розвиток та створення нових робочих місць. У межах нових муніципальних контрактів забезпечується участь мешканців у розробленні комплексних програм ревіталізації міст, моніторингу їх упровадження та оцінювання. Збалансування інтересів ревіталізації міст згідно концепції сталого розвитку.

Джерело: складено автором за [260; 219; 52]

Отже, становлення публічної політики ревіталізації міст у Франції розпочалося в 1950-тих рр. з житлових питань. Це було наслідком гострого дефіциту житла, який зазнали французькі міста після Другої світової війни. Вирішення цієї проблеми відбувалося шляхом перетворення нерозвинених приміських районів у великі житлові масиви, а також реалізацією заходів щодо покращення стану існуючого житлового фонду на деградованих міських територіях. Втім, погляд на територіальний розвиток через призму фізичного оновлення згодом вимагав перегляду через накопичення соціальних та економічних проблем, спроби розв'язання яких були продемонстровані на наступних етапах.

Уже в середині 1970-х рр. були вжиті заходи, спрямовані на соціально-економічний розвиток деградованих міських районів. Особливістю французької моделі вироблення публічної політики ревіталізації міст стало укладання муніципальних контрактів між центральною і місцевою владою, в межах яких з-поміж іншого передбачаються проєкти відродження деградованих територій. Власне їхня спрямованість на соціальні (1980-ті рр.) та економічні (1990-ті рр.) питання свідчить про тогочасні пріоритети в політиці міського розвитку. Водночас приймалися закони, створювалися профільні інституції, поступово формувалася система багаторівневого врядування у сфері ревіталізації міст.

Перехід від галузевої тематики дій до інтегрованого підходу щодо подолання zdegradovanosti міських територій остаточно утвердився у Франції після 2000-их рр., відколи заходи ревіталізації міст спрямовуються на просторові трансформації, економічний розвиток, соціальну згуртованість і загалом інклюзивність міст

3.2.3. Німеччина

Німеччина – одна з перших у Європі усвідомила необхідність ревіталізації міст. Держава досягла відчутних результатів у напрямі розбудови міст, що з-поміж іншого дало змогу забезпечити їй лідерство в ЄС та світі. Проте німецькі

міста були і залишаються вразливими до економічних, просторових, соціальних та інших загроз розвитку, спричинених соціально-економічними змінами (ділові цикли, зростання кількості мігрантів, збільшення частки безробітних тощо).

Слід зазначити, що значний вплив на це мали історичні події. Європа після Другої світової війни здавалася сповненою нещастя і порожнечі. Дуже мало європейських міст і містечок різного розміру змогли пережити війну, не зазнавши руйнацій [394, с. 33-35]. У результаті Другої світової війни майже кожна десяте помешкання у Східній та Західній Німеччині було зруйноване, а кожне сьоме – серйозно пошкоджене. Післявоєнна імміграція (9,5 мільйонів переміщених осіб, біженців та емігрантів зі Сходу) та високий рівень народжуваності спричинили сильний приріст населення [266]. У межах німецького «економічного дива» (Wirtschaftswunder) спостерігалось швидке зростання економіки та розвиток промисловості, проте відповідні показники Західної Німеччини були вищими [263, с. 50].

Стрімке зростання населення та початок індустріалізації німецької економіки на рубежі 1950-1960-х рр. активізували проблему дефіциту житлових приміщень. Для її подолання на околицях міст Західної Німеччини почали розбудовувати житлові комплекси за технологією великої площі, але це задовольняло лише основні житлові потреби населення. У Східній Німеччині ситуація була подібною з тією лише різницею, що житлове інвестування зазвичай здійснювалося поблизу розташування промислових об'єктів. Швидке економічне зростання породило значний попит на технічну та соціальну інфраструктуру, яка сильно контрастувала з обмеженими просторовими ресурсами тогочасних міст. Це призвело до хвилі субурбанізації та ослаблення центрів міст. Через відсутність належного правового регулювання політика розвитку німецьких міст набувала все більшої хаотичності. На початку 1960-х рр. у результаті десятирічної праці було розроблено та прийнято *федеральний закон про будівництво (Bundesbaugesetz, BBauG)*. Нові будівельні норми, через поганий технічний стан об'єктів, були додатковим імпульсом для знесення старих будівель [31, с. 27]. Така політика знесення почала піддаватися все більш

різкій соціальній критиці. Це стало початком обговорення засад ревіталізації міст через брак системних рішень у цій сфері.

Додатково мали вплив негативні наслідки переважаючого фінансування проєктів ревіталізації з федеральних джерел без урахування місцевих особливостей та інтересів населення і бізнесу. Ці сторони тодішньої міської політики широко критикувалися урбаністами, міськими планувальниками і підприємцями.

Внаслідок подальших дій у Західній Німеччині була розроблена система заходів, відома під назвою «класична німецька модель ревіталізації». Вона ґрунтувалася на активній участі державного сектора для вирішення місцевих проблем, зокрема шляхом державного субсидування заходів ревіталізації. Для цього в 1971 р. був прийнятий закон *про підтримку ревіталізації міст (Staedtebaufoerderungsgesetz)*, який одночасно передбачав спеціальні *державні фонди підтримки (Staedtebaufoerderungsmittel)* [17, с. 2]. Прийнятий нормативно-правовий акт став основою для подальшої ревіталізації деградованих міських територій. Так, запроваджувалися прозорі правила розроблення та дієві інструменти фінансування програм ревіталізації (необхідна частка муніципалітету як мінімум 33%). Завдання щодо ревіталізації міст, зокрема щодо розробки місцевих програм покращення якості міських територій, було віднесено до компетенції органів місцевого самоврядування [31, с. 28]. При проведенні заходів ревіталізації передбачалося надання тимчасового соціального забезпечення населенню, яке проживає в занедбаних районах.

Періодом інтенсивної переорієнтації політики ревіталізації Західної Німеччини стали 70-80-ті рр. минулого століття. Послаблення німецької економіки, викликане глобальними нафтовими кризами, спонукало федеральні органи публічної влади зосередити свої зусилля на відновленні існуючого житла та реконструкції деградованих центральних районів міст. У межах ревіталізації міст також реалізовувалися заходи підтримки соціальної інфраструктури, торгівлі та послуг на деградованих територіях. Розроблені заходи були спрямовані на збереження й розвиток історичних будівель та культурної

спадщини, що сприймалися як важливий елемент іміджу міста. Втім, на практиці через відсутність чіткого нормативно-правового регулювання ревіталізаційні проекти реконструкції та будівництва нерідко знищували історично-культурні надбання міських територій.

Аби запобігти подібним ситуаціям, у 1975-1985 рр. у Берліні планувальники визначили низку принципів щодо захисту архітектури та ландшафту відновлюваних районів. Це стало засадничою умовою для програмування відновлення кризових районів на основі *обережної ревіталізації (behutsame Stadtsanierung)* [206]. Вони згодом були включені до 12 принципів обережної ревіталізації, прийнятих Берлінським парламентом у 1983 р. як своєрідних настанов щодо ревіталізації кризових районів [139, с. 28]. Розроблені рекомендації вказували на необхідність планування ревіталізаційних заходів у співпраці з місцевою громадою та їх проведення з акцентом на збереження ідентичності міської території.

У наступні роки розширилося розуміння соціальних питань у процесі ревіталізації. Внесення поправок до закону про ревіталізацію та впровадження нових регулювань процесу оновлення міст зумовили формування концепції, яка поєднала діяльність, спрямовану на фізичне відновлення міського простору, з системою соціального забезпечення мешканців та охороною пам'яток. Цей підхід передбачав, що основою будь-яких проєктів ревіталізації має бути суспільний інтерес, тобто поліпшення умов проживання місцевої громади за рахунок підвищення корисності існуючої інфраструктури та усунення функціональних недоліків міського простору [13, с. 126-127]. Досягненню передбачуваних результатів сприяли такі *організаційно-правові рішення*:

- обмеження ринкових механізмів і майнових прав на період ревіталізації для уникнення спекуляцій та запобігання інвестиціям, які суперечать пріоритетам ревіталізації;
- забезпечення соціального захисту мешканців ревіталізованих територій;
- залучення публічних коштів для фінансування інфраструктурних проєктів ревіталізації, а також підтримки приватних інвестицій;

- розроблення ефективних форм співпраці між органами публічної влади та представниками бізнесу щодо проєктування та реалізації заходів ревіталізації;
- впровадження інвестиційних угод, які регулюють масштабні приватні інвестиції відповідно до цілей програм ревіталізації [13, с. 106].

Концепція міської ревіталізації, заснована на вищезазначених підходах, почала широко застосовуватися в Західній Німеччині в другій половині 1980-х рр. Після возз'єднання Німеччини також були зроблені спроби застосувати її у східних землях, де питання стійкого розвитку міст було зведено до мінімуму впродовж тривалого періоду. На це вплинуло зосередження головним чином на збільшенні житлових ресурсів через неконтрольоване ущільнення існуючих населених пунктів. Вони не мали належним чином розробленої соціальної інфраструктури, необхідної для підтримки міського характеру цих територій.

Початок 1990-х рр. – це період, коли основною метою політики публічних органів влади стало вирівнювання умов життя на заході та сході держави, й, зрештою, інтеграція двох різних економік і суспільств [31, с. 21]. Як наслідок, більшість публічних коштів, виділених на ревіталізацію, були направлені в деградовані райони Східної Німеччини. Вони спрямовувалися на подолання кризових явищ: економічної рецесії, різкого зростання безробіття та пов'язаної з цим еміграцією населення до західних земель, деградації житла та скорочення населення міст. Ці та інші проблеми спричинили зміни в просторовій і функціональній структурі міських центрів, погіршили їх імідж та послабили інтерес потенційних інвесторів. Масштаби деградаційних процесів у містах Східної Німеччини були настільки великі, що класичної моделі ревіталізації було недостатньо для їх ефективного подолання.

Кризові явища, спричинені наслідками деіндустріалізації та глобалізації, актуалізували необхідність вдосконалення програм ревіталізації. Обмежена ефективність тодішніх стратегій оновлення міських просторів стала імпульсом для розробки нових ініціатив, що забезпечували ревіталізацію. Особлива увага приділялася інтеграції місцевої спільноти до вирішення соціальних проблем на

деградованих територіях і забезпечення поєднання заходів соціального характеру з фізичним відродженням міського простору.

Такий підхід в кінці 1990-х рр. призвів до запуску загальнонаціональної програми «Міські квартали з особливим попитом на ревіталізацію» (*Stadtteile mit besonderem Erneuerungsbedarf – die soziale Stadt*, Соціальне місто) [139, с. 31]. Її реалізація стала відповіддю на зростаючу соціальну сегрегацію і концентрацію бідного населення в окремих районах німецьких міст. Це стало початком так званої суспільної ревіталізації. Водночас федеральний уряд фінансово підтримував модернізацію міських, економічно та соціально незахищених, структурно слабких міських деградованих територій на засадах громадської партисипації. Тепер заходи ревіталізації передбачали фінансування не лише проєктів будівництва та інфраструктури, а й «м'які» соціальні проєкти (підвищення рівня освіти та професійної кваліфікації мешканців деградованих міських територій) [31, с. 35]. Поряд з ревіталізацією соціального характеру розвивалася ревіталізація на основі класичної моделі, орієнтованої на поліпшення якості житлового середовища, збереження історичних будівель, догляд за естетикою міських просторів тощо. Згодом каталог зазначених інструментів розширився. До нього увійшло поняття спеціальних міських зон, які служать для економічної активізації розвитку занедбаних територій [31, с. 78-81].

У той же час набуває актуальності проблема опустошення житлових площ на окремих міських територіях. Так, наприкінці 2000 р. у Східній Німеччині через міграцію та зниження чисельності населення налічувалося близько мільйона вакантних квартир. Окремі міста Західної Німеччини також все більше зазнавали негативних демографічних тенденцій та економічних структурних змін. Для розв'язання зазначених проблем розроблялися заходи перепланування міста, зокрема модернізації житлових районів, знесення невикористовуваних об'єктів, а також розробки інтегрованих концепцій розвитку деградованих територій [359].

Концепція ревіталізації міста все більше почала орієнтуватися на інтегрований розвиток міст на засадах сталого розвитку. З цією метою

починають впроваджуватися програми «*Перебудова міста*» (*Stadtumbau*), які спочатку окремо розробляються для Східної та Західної частин держави (*Stadtumbau Ost* та *Stadtumbau West*) [181]. Структурне перепланування передбачало забезпечення рівноваги на ринку житла, зміцнення соціальної згуртованості та забезпечення екологічної самодостатності, економічної стабільності й упровадження культурних інновацій. Екологічні проблеми, зокрема захист та адаптація до зміни клімату, стають все більш важливими орієнтирами при проведенні ревіталізації.

Програми перебудови міст фінансово підтримувалися федеральним урядом та реалізовувалися муніципалітетами. У 2010 р. за рішенням німецького Бундестагу розпочався другий період фінансування, який тривав до 2016 р. Заходи з реструктуризації міст були профінансовані в 1024 муніципалітетах за обома програмами: 494 муніципалітети на східній міській ревіталізації, 530 муніципалітетів у західній міській ревіталізації. У 2017 р. програми міського перепланування для Східної та Західної Німеччини були об'єднані у спільну програму перебудови міст [265]. Важливу роль за цих обставин відіграє прагнення до соціальної активізації та посилення ідентифікації мешканців із містом шляхом розвитку самоврядування та суспільної партиципації. У цій ситуації публічний сектор забезпечує координацію дій, впроваджуючи дієві інструменти співробітництва з приватним та громадським секторами [135].

Еволюція підходів до ревіталізації міст у Німеччині від 1960-х рр. до сучасного періоду представлено в табл. 3.4.

Еволюція публічної політики ревіталізації міст у Німеччині

№	Етапи	Суб'єкти політики	Публічно-управлінські дії	Наслідки
1	2	3	4	5
1.	Початковий етап становлення політики ревіталізації, 1961-1971 рр.	Федеральний уряд, підприємства будівельної галузі	Старі житлові будівлі були замінені на нові, які відповідали будівельним нормам. Роботи зі знесення повністю фінансувалися за рахунок федеральних коштів. Прийнято федеральний закон про будівництво.	Відносно швидка забудова деградованої території, що передбачала масштабне знесення існуючих об'єктів (окремі з них мали історичну цінність). Значний фінансовий тягар держави на заходи ревіталізації.
2.	Криза системи фінансування в початковій моделі ревіталізації, поч. 1970-х рр.	Центральні органи влади, забудовники, орендарі	Власники майна перестали вкладати свої приватні ресурси у сфери ревіталізації. Це призвело до значного погіршення житлових умов у більшості будівель, не охоплених ревіталізацією, та втечі кращих орендарів в інші райони.	Трансформація системи загального фінансування ревіталізації з федеральних фондів у державне субсидування заходів ревіталізації.
3.	Формування класичної німецької моделі ревіталізації, 1970-ті, поч. 1980-х рр.	Центральні та місцеві органи влади, суб'єкти приватного сектору, долучені представники громадськості	Прийняття закону про підтримку ревіталізації міст. Державне субсидування муніципальних видатків на ревіталізацію (необхідна частка муніципалітету як мінімум 33%). Включення заходів щодо підтримки соціальної інфраструктури, а також торгівлі та послуг на деградованих територіях. Завдання щодо ревіталізації міст було віднесено до компетенції органів місцевого самоврядування.	Удосконалення правової бази щодо ревіталізації та державних фондів підтримки. Зміна підходу до ревіталізації, зокрема врахування соціальних, ландшафтних та культурних аспектів при проведенні ревіталізації (на практиці ці зміни впроваджувалися повільно). Налагодження співпраці між публічним та приватним секторами.

Продовження табл. 3.4

1	2	3	4	5
4.	Перехід до обережної ревіталізації (вдосконалення класичної німецької моделі ревіталізації), 1980-ті рр.	Органи влади земель, місцеві органи влади, суб'єкти приватного сектору, трастові корпорації, мешканці деградованої території	Проголошення Маніфесту обережної ревіталізації в Берліні в 1983 р., у якому було виокремлено 12 принципів. Відхід від ревіталізації поверхні та знесення на користь демократичних методів, враховуючи інтереси місцевих громад та бізнесу. Важливе значення відводиться захисту унікальних елементів просторового розвитку та забезпеченню їх сучасного вигляду.	Процес ревіталізації передбачає активне обговорення заходів із мешканцями деградованих територій та представниками бізнесу. У фокусі уваги питання збереження ідентичності міської території, захисту інтересів усіх соціальних груп при плануванні та впровадженні ревіталізації.
5.	Впровадження політики суспільної ревіталізації, кін. 1990-х рр.	Центральні та місцеві органи влади, суб'єкти приватного та публічного секторів, закріплена вимога участі громадськості	Упровадження програми «Міські квартали з особливими потребами у ревіталізації» («Соціальне місто»). Ревіталізація відбувається на засадах громадської партисипації. Намагання забезпечити поєднання заходів соціального характеру з фізичним оновленням міського простору. Характерною особливістю програм ревіталізації стає фінансування «м'яких» проєктів.	Упровадження інтегрованих програм ревіталізації. Активна участь мешканців у розробці та впровадженні ревіталізації. Включення «м'яких» проєктів до заходів ревіталізації (насамперед підвищення рівня освіти та професійної кваліфікації мешканців деградованих міських територій).
6.	Реалізація політики ревіталізації для інтегрованої перебудови німецьких міст, перше та друге десятиліття XXI ст.	Муніципалітети, федеральний уряд, суб'єкти приватного сектору, громадські організації та мешканці	Упровадження програм «Перебудова міста», фінансово підтриманих федеральним урядом. Програмні заходи спрямовані на реорганізацію міського простору шляхом визначення інвестиційних пріоритетів та проведення реструктуризації деградованих територій. Врахування екологічних аспектів.	Ревіталізація як інструмент інтегрованої міської політики. Проєктування розвитку міських територій відбувається в напрямі забезпечення рівноваги на ринку житла відповідно до вимог сталого, ресурсозберігаючого міського розвитку.

Джерело: складено автором за [17-18; 31, с. 32-35; 135; 139]

В останні роки німецькі міста знову зазнають відчутної поляризації. Так, набувають розвитку великі мегаполіси та райони економічного зростання (насамперед на півдні та заході держави). У той же час поширилися соціальні та житлові проблеми через приїзд до Німеччини понад мільйона мігрантів [18, с. 47-48]. Не можна виключати, що ці диспропорції будуть і надалі посилюватися. Ймовірно це спричинить метрополізацію одних міст і периферійність інших з усіма соціальними, економічними та екологічними наслідками, незважаючи на поліпшення рівня життя в містах, дотації держави та ЄС, а також значні приватні інвестиції. Це вимагатиме подальшого перегляду підходів до ревіталізації німецьких міст та розвитку концепції інтегрованої ревіталізації [135].

Отже, протягом досліджуваного періоду Німеччині вдалося запровадити та вдосконалити відповідно до вимог часу «німецьку модель ревіталізації», яка в 90-х рр. минулого століття збагатилася практикою вирішення проблем деградованих територій східнонімецьких міст. Проведений аналіз еволюції становлення основних засад ревіталізації міст у Німеччині дозволяє виокремити такі *тенденції та чинники*:

1) від початку застосування концепції ревіталізації (1960-ті рр.) ФРН виділяла значні кошти з федерального бюджету на ці цілі, проте кращих результатів вдалося досягти після усвідомлення необхідності захисту інтересів приватного сектору в цьому процесі та формування дієвих механізмів залучення фінансових ресурсів із різних джерел;

2) на успішність ревіталізаційної діяльності впливає належне та стабільне правове регулювання ревіталізації, а також інституційна пам'ять федеральних урядів, які кардинально не змінювали засади політики ревіталізації, а удосконалювали їх (у 1971 р. прийнято рамковий закон та в подальшому відбулося лише кілька відповідних законодавчих змін упродовж усього періоду);

3) найголовніше в німецькій політиці ревіталізації міст – прагнення повернути занедбаним міським територіям привабливість для проживання, що в процесі еволюції політики зумовило поступове розширення комплексу

інструментів ревіталізації від вирішення переважно житлових проблем (знесення, будівництво, модернізація житлового фонду) до забезпечення різноманітної функціональності та максимальної корисності міського простору, проведення «обережної» ревіталізації, зокрема шляхом розвитку унікальної ідентичності деградованих територій з акцентом на їхній історичний та культурний спадщині (1980-ті рр.);

4) відповідальними за проведення ревіталізації та її економічні й соціальні наслідки стали місцеві органи публічної влади; на ефективність розроблених і впроваджених програм помітно вплинуло широке застосування інструментів громадської партисипації (налагодження тісної комунікації, реалізація «м'яких» проєктів тощо); в підсумку модель ревіталізації набула чітко вираженого суспільного характеру (1990-ті рр.);

5) новітні тенденції у сфері ревіталізації міст стосуються інтегрованих комплексних дій, які спрямовані на реструктуризацію деградованих територій та їх переорієнтацію відповідно до сучасних вимог (програми перебудови міст); за цих умов питання сталого розвитку (ресурсоощадність, захист клімату та адаптація до відповідних змін) стають все більш важливими для житлового будівництва, розбудови публічних просторів й інфраструктури, починаючи від 2000-х рр. і до сьогодні.

3.2.4. Польща

Дискусію про ревіталізацію міст у Польщі спричинили передусім виклики у сфері житла. Це наслідки житлової політики Польської Народної Республіки, які призвели до прогалини ремонтів та інвестицій в управлінні житловим фондом. Поступово до них додалися зростаючі проблеми безробіття через ліквідацію державних підприємств, раніше прихованої бідності та соціального виключення, нестачі фінансового й соціального капіталів. Утім у період трансформації відбулися економічні і соціальні зміни. Як і у вище проаналізованих європейських державах, у Польщі утвердилася ревіталізація

міст у різних вимірах (соціальному, економічному, культурному та екологічному) відповідно до кращих західних практик.

Початкові програми відродження польських міст базувалися на твердженні, що ревіталізація передбачає оновлення і модернізацію інфраструктури, зокрема житлового фонду. У межах концепції ревіталізації міст упроваджувалися переважно інфраструктурні проекти: часто ефективні, але короткострокові, монотематичні та вибіркові. Їх основною метою була модернізація міської інфраструктури (здебільшого занедбаних будівель, дорожнього покриття), а не комплексна протидія негативним соціально-економічним явищам.

Ситуація змінилася після вступу Польщі до ЄС. Модель ревіталізації польських міст почала ґрунтуватися на залученні значних фінансових ресурсів на зазначені цілі з європейських структурних фондів. Розпочалося системне запровадження ревіталізації. Після більш ніж десяти років реалізації проектів ревіталізації, що співфінансувалися ЄС, у 2015 р. був прийнятий *закон про ревіталізацію* [309], який упорядкував весь цей процес і надав йому надійну правову основу. Відповідно до зазначеного закону ревіталізація – це процес виведення з кризового стану деградованих територій, здійснений у комплексний спосіб шляхом інтегрованих та територіально сконцентрованих заходів щодо локальної спільноти, простору й економіки, що проводиться зацікавленими сторонами на основі програми ревіталізації гміни. Питання ревіталізації тісно пов'язані з просторовим розвитком територій, що регулюється *законом про просторове планування і загосподарювання* [307]. На локальному рівні вони здебільшого деталізуються в місцевих планах ревіталізації та просторового господарювання.

На розвиток ревіталізації в Польщі впливають цілі та завдання, визначені у стратегічних документах щодо соціально-економічного та просторового розвитку держави. Відповідно до *закону про засади впровадження політики розвитку* [308] в Польщі функціонує система державних стратегічних документів, яка складається з довгострокової та середньострокової стратегій

розвитку, концепції просторового загосподарювання, 9-ти інтегрованих секторальних стратегій:

- Стратегія інноваційності та ефективності економіки;
- Стратегія розвитку людського капіталу;
- Стратегія розвитку транспорту;
- Енергетична безпека та довкілля;
- Ефективна держава;
- Стратегія розвитку соціального капіталу;
- Державна стратегія регіонального розвитку;
- Стратегія розвитку системи державної безпеки;
- Стратегія сталого розвитку сіл, сільського та рибного господарств.

Довгострокова стратегія розвитку Польщі до 2030 р. («Polska2030. Trzecia fala nowoczesności») визначає стратегічну мету розвитку держави – поліпшення якості життя. Її досягнення вимірюване, з одного боку, зростанням ВВП на одного мешканця, а з другого – підвищенням соціальної єдності, зменшенням територіальної нерівномірності, а також масштабом цивілізаційного стрибка суспільства, розвитку інноваційності економіки порівняно з іншими державами [61]. Досягнення цієї мети має відбуватися шляхом створення умов для сталого розвитку територій.

У *Стратегії відповідального розвитку Польщі до 2020 р. (з перспективою до 2030 р.)* зазначалося, що понад 1/5 поверхні міст Польщі, на якій проживають 2,4 млн осіб, перебувають у стані деградації [274]. Через це стратегічна мета міської політики – створення умов для сталого розвитку міських територій, розроблення механізмів співпраці в їх функціональних сферах, зміцнення їх спроможності до створення нових робочих місць та підвищення рівня життя населення. Стратегія ґрунтується на трьох специфічних цілях: 1) тривале стабільне економічне зростання, засноване все більше на знаннях, даних та організаційній досконалості; 2) інклюзивний та територіально-збалансований розвиток; 3) ефективна держава та інституції, що забезпечують розвиток та соціальне й економічне включення.

У *Концепції просторового загосподарювання держави 2030* закладено принципи сталого розвитку територій, зокрема переваги регенерації (відновлення) над зайняттям нових просторів під забудову, екологічної передбачливості та компенсації [163]. Мета регенерації забудови – протидія неконтрольованому розширенню міст і захист від деградації внутрішніх територій. У Концепції закладено принцип інтеграції суспільно-господарського і просторового планування на всіх рівнях публічного планування.

Натомість однією з цілей *Державної стратегії регіонального розвитку 2030* визначено підвищення згуртованості розвитку держави в соціальному, економічному, екологічному та просторовому вимірах [169]. Протидія територіальній нерівності та просторовій концентрації проблем розвитку, а також ліквідація кризових ситуацій на деградованих територіях стали одними з ключових завдань розвитку держави в розрізі регіонів до 2030 р. Ревіталізаційні заходи проводитимуться в різних типах міських і сільських територій, які не в змозі самостійно впоратися з масштабом місцевих викликів і проблем, спричинених численними економічними, демографічними, просторовими та екологічними негараздами. Ревіталізацію використовуватимуть як один із імпульсів прискорення процесів реструктуризації в урбанізованих районах, які борються переважно з труднощами соціальних змін або матеріальної деградації.

У Стратегії зазначено про велику потребу гмін у ліквідації кризових ситуацій на деградованих територіях. Ревіталізація як інструмент покращення умов життя, економічного розвитку та якості довкілля в кризових районах має стати відповіддю на фрагментарні та географічно зосереджені кризи. У 2016 р. муніципалітети окреслили деградовані території площею понад 715 тис. кв. м., що становить близько 14,4% площі цих гмін [169]. У Стратегії йдеться про необхідність здійснення ревіталізаційних заходів і на сільських територіях. Ця політика має відповідати як загальним принципам, так і враховувати специфіку проблем, фінансовий та інституційний потенціал, соціальний капітал, які різняться в сільській і міській місцевостях.

Окремо варто розглянути ще один документ державного стратегічного планування – *урядову програму «Державна міська політика до 2023 р.»* [168]. У ній визначено цілі та напрями державної політики щодо розвитку міст, а також узгоджено та скоординовано окремі політики, які впроваджуються різними урядовими відомствами й державними установами в напрямі вирішення міських проблем у Польщі. У документі викладено бачення розвитку польських міст до 2023 р. на основі зміцнення потенціалу міст й урбанізованих територій для забезпечення сталого розвитку, створення робочих місць та підвищення якості життя мешканців.

У частині ревіталізації, як одного з 10-ти визначених елементів функціонування міста, підкреслено недостатню ефективність попередньої діяльності через слабку інтеграцію та територіальну концентрацію заходів, а також застосування недостатніх рішень щодо розповсюджених негативних кризових явищ. Акцентовано увагу на відновленні здатності до розвитку міста шляхом ревіталізації соціально, економічно і фізично деградованих міських територій. Мета дій у сфері ревіталізації – структурна зміна деградованих міських територій через модернізацію міського простору та відновлення економічної та соціальної активності, внаслідок чого планується досягти поліпшення рівня життя мешканців.

На період до 2023 р. прийнято політику комплексної, усупільненої ревіталізації. Вона полягає у виробленні цілісних заходів, включених до багаторічної програми дій. Програмування ревіталізації має бути узгоджене з просторовим плануванням і міською політикою у соціальній, освітній і культурній сферах. Наприкінці липня 2018 р. програми ревіталізації діяли в 75,1% польських міст, а наприкінці 2018 р. – 81% [146, с. 16]. Майже всі документи були розроблені або оновлені після набрання чинності рамкового закону про ревіталізацію. Питання просторового планування здебільшого визначено в місцевих планах ревіталізації та просторового загосподарювання, а також у студіумах умов та напрямів просторового розвитку. Ці документи

регулюються законом про просторове планування та загосподарювання [307], а також у вищезгаданій Концепції просторового розвитку держави 2030.

На рис. 3.1 зображено схему правового регулювання ревіталізації міст у Польщі. Вона відображає взаємозв'язок соціально-економічної та просторової сфер у вертикальному й горизонтальному вимірах.

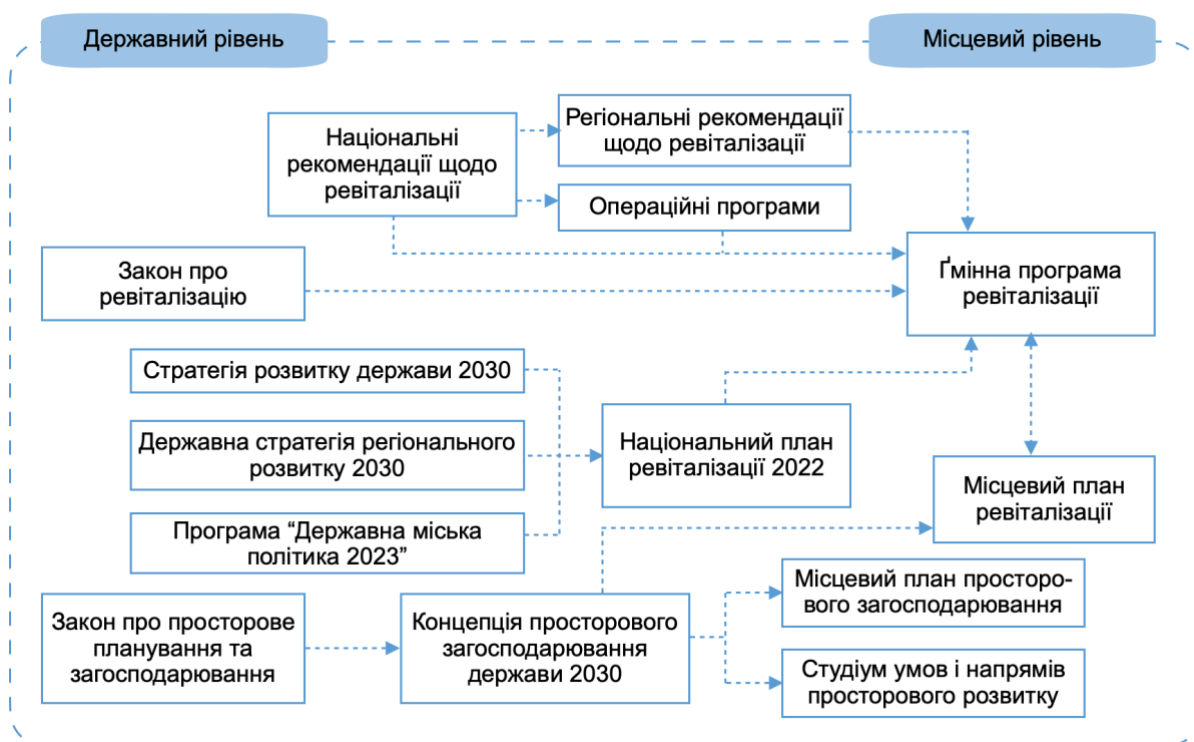

Рис. 3.1. Модель нормативно-правового забезпечення ревіталізації міст у Польщі

Джерело: складено автором за [42, с. 11]

Органи місцевого самоврядування – суб'єкти, які мають ініціювати ревіталізацію та забезпечити фінансові джерела для її здійснення. Першим джерелом такого фінансування виступає міський бюджет. До додаткових ресурсів належать зовнішні (європейські, охорони навколишнього середовища) та приватні фонди [357]. Процеси ревіталізації також можуть фінансово підтримуватися органами самоврядування воєводств.

Утім, слід зазначити про вагому зовнішню фінансову підтримку впровадження програм ревіталізації в Польщі, зокрема зі структурних фондів

Європейського Союзу. Так, для заявників до недавнього часу було передбачене можливе фінансування до 90% усієї вартості реалізації відповідної програми. Цією можливістю скористалося 1029 польських гмін [146, с. 16].

Національний план ревіталізації до 2022 р. спрямований на забезпечення дієвої співпраці з ЄС у досліджуваній сфері. Він узгоджений з державними стратегічними документами розвитку Польщі. План має на меті побудову надійної основи для застосування державних інструментів у сфері ревіталізації, значення яких зростатиме за умови зменшення зовнішнього фінансування в майбутньому. Положення Плану містять діагностику сучасного стану процесів ревіталізації в Польщі, стратегічну мету, напрями інтервенції, характеристики окремих інструментів та розв'язань у сфері ревіталізації, а також заплановані напрями їх змін та необхідність запровадження нових інструментів.

План складається з 4 модулів, які визначають напрями подальших дій:

– *методичні рекомендації* щодо підготовки документів, безпосередньо пов'язаних із впровадженням Плану;

– *організаційно-правове регулювання* (створення сприятливих умов та стимулів для проведення ревіталізаційної діяльності, роз'яснення та усунення невідповідностей у тлумаченні норм діючого законодавства в цій сфері);

– *фінансова підтримка* (інструменти національні та ЄС, які можуть бути в розпорядженні різних суб'єктів для проведення ревіталізації, наприклад, шляхом окреслення критеріїв відбору проєктів та створення кращих умов для їх підтримки);

– *інформування та навчання* (комплексна й постійно діюча інформаційно-освітня діяльність, спрямована на суб'єкти, що здійснюють ревіталізацію, а також на всіх мешканців) [211].

Детальні вимоги до заходів ревіталізації, що фінансуються з європейських структурних фондів, також викладені в *Національних рекомендаціях щодо ревіталізації, схвалені Міністерством розвитку Польщі в 2016 р.* [323]. Ними уніфіковано умови та процедури впровадження операційних програм щодо реалізації проєктів ревіталізації. Крім того, в національних та регіональних

рекомендаціях визначено принципи відбору відповідних проєктів, включаючи позаконкурсні, а також правила моніторингу витрат на їх реалізацію. Міста, які потребують ревіталізації, мають бути визначені на регіональному рівні на основі стратегічних документів воєводства (стратегії розвитку й планів просторового загосподарювання воєводств) за участі та співпраці міської влади і соціально-економічних партнерів.

Однак на рівні гміни здійснюється підготовка, координація і створення умов для проведення ревіталізації. Закон про ревіталізацію визначає обов'язки гміни щодо забезпечення громадської партиципації в цих процесах, зокрема шляхом проведення громадських консультацій, а також створення комітету ревіталізації. Під ним розуміється форум співробітництва та діалогу зацікавлених сторін з органами гміни у справах, що стосуються підготовки, проведення й оцінювання ревіталізації. Законом установлено, що ревіталізація – це добровільне власне повноваження гміни [309].

Рада гміни за участю зацікавлених сторін окреслює деградовану територію, а також зону ревіталізації. Територія гміни, що знаходиться в кризовому стані через концентрацію негативних суспільних явищ, зокрема безробіття, бідності, злочинності, низького рівня освіти або соціального капіталу, а також недостатнього рівня участі в публічному та культурному житті, може бути визначена деградованою в разі наявності на ній додатково щонайменше одного з негативних явищ економічного, екологічного, просторово-функціонального чи технічного характеру, які прописані в законі.

Після проведення аналізу щодо визначення деградованої території в межах її площі окреслюється зона ревіталізації. Вона визначається з урахуванням її важливого значення для місцевого розвитку. Вона може повністю чи частково охоплювати деградовану територію, беручи до уваги встановлене законодавче обмеження. Зона ревіталізації не може перевищувати 20% площі гміни та на ній не може проживати більше 30% населення гміни [309].

Зрештою для планування та реалізації заходів ревіталізації розробляється та ухвалюється *гмінна програма ревіталізації*. Так, у ст. 15 закону про

ревіталізацію закріплено обов'язкові елементи цієї програми: детальна діагностика зони ревіталізації, зокрема аналіз негативних кризових явищ, що спричинили zdegradovanість території, а також локального потенціалу для майбутнього розвитку; взаємозв'язок гмінної програми ревіталізації із стратегічними документами гміни; візія стану території після переведення ревіталізації; цілі ревіталізації та відповідні їм напрями дій і заходи; механізми інтеграції заходів програми та проєктів ревіталізації; фінансова оцінка програми із зазначенням коштів із публічних і приватних джерел; опис структури управління реалізацією гмінної програми ревіталізації, коштів на управління, а також графіку реалізації програми; система моніторингу та оцінювання програми; окреслення необхідних змін у нормативно-правових актах гміни, пов'язаних із програмою; встановлення необхідності формування спеціальної зони ревіталізації із зазначенням періоду її тривалості; визначення способу реалізації гмінної програми ревіталізації у сфері планування і просторового загосподарювання гміни шляхом змін у дотичних документах; графічний додаток щодо основних напрямів функціонально-просторових змін у зоні ревіталізації. Утім, гміна за потреби може доповнити структуру цієї програми іншими елементами.

Для забезпечення ефективності реалізації заходів, передбачених програмою ревіталізації, гміна може встановити спеціальну зону ревіталізації. На ній діятимуть особливі правові норми, які полегшують проведення ревіталізації, наприклад, заборона видачі рішень про умови будівництва, спрощений спосіб здійснення публічних замовлень, надання дотацій на ремонти нерухомості. Водночас для зони ревіталізації гміна також може ухвалити особливий вид місцевого плану просторового розвитку – *місцевий план ревіталізації* (правове регулювання в цій сфері міститься в законі про просторове планування та загосподарювання). Він надає можливість укладання угод із потенційними інвесторами щодо загосподарювання, а також забезпечення детального аналізу урбанізаційних умов, включаючи візуалізацію майбутнього просторового розвитку території [309].

Ревіталізації міст у Польщі сприяє комплекс заходів щодо підтримки органів місцевого самоврядування в програмуванні та впровадженні ревіталізації. Він започаткований Міністерством інвестицій та розвитку Польщі як один із стратегічних проєктів Стратегії відповідального розвитку Польщі. Його ключові елементи: конкурс «Модельна ревіталізація міст» та пілотні проєкти. Головна мета конкурсу – популяризація процесів ревіталізації та розроблення моделей її реалізації в містах. У 2018 р. за результатами конкурсу оприлюднено звіт «Ревіталізація в практиці» [138], підготовлений Національним інститутом просторової політики та житлового господарства на запит Міністерства інвестицій та розвитку. У ньому проаналізовано кращі практики ревіталізації 23 міст Польщі в окремих тематичних сферах, корисних із точки зору ефективної ревіталізації.

Передовий досвід ревіталізації міст у Польщі щороку обговорюється в широкому колі науковців та практиків на конгресах ревіталізації. Упродовж останніх років конгреси були основними майданчиками обміну знань та досвіду щодо ревіталізації та відродження польських міст. У 2019 р. представлено Звіт про стан польських міст «Ревіталізація» за результатами 5-го Конгресу ревіталізації польських міст і наукових досліджень, проведених Інститутом розвитку міст та регіонів і Міністерством інвестицій та розвитку [146, с. 16].

Визначені у відповідних нормативно-правових актах Польщі стратегічні цілі щодо ревіталізації міст відображені в практиці діяльності гмін. Аналіз кращого досвіду в цій сфері дає змогу виділити чотири основні напрями, які стали в основі ревіталізації польських міст: охорона й використання потенціалу культурної спадщини, розбудова міського простору та впорядкування міської мобільності, підтримка розвитку житлового господарства на деградованих територіях, економічне відродження територій і створення нових робочих місць (рис. 3.2).

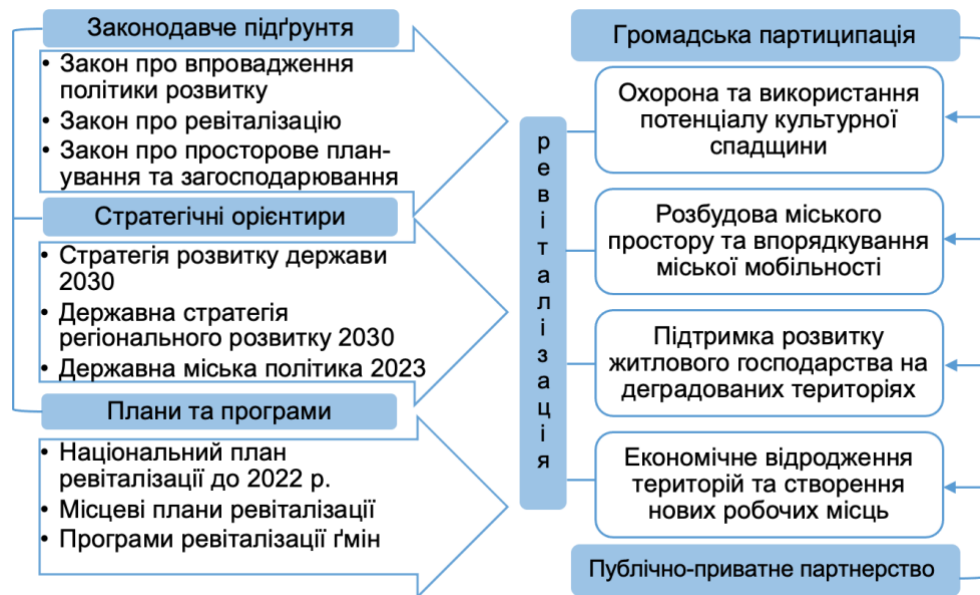

Рис. 3.2. Вплив нормативно-правових інструментів на ревіталізацію польських міст

Джерело: систематизовано автором

Розглядаючи напрями впровадження ревіталізації польських міст, треба звернути увагу на громадську партисипацію [278] та публічно-приватне партнерство [101] в цьому процесі. Адже відновлення міст має відбуватися за широкої участі суб'єктів господарювання та громадськості. Так, заходи ревіталізації плануються в тих частинах міста, де відбувається найбільша концентрація негативних соціальних явищ. Пошук шляхів їх подолання потребує залучення громадськості до програмування ревіталізації.

Найчастіше громадські консультації в Польщі проводяться звичайним способом, погоджуючи з мешканцями підготовлені органами місцевого самоврядування проєкти ревіталізації. Проте в деяких гмінах упроваджено громадський бюджет, завдяки якому покращувалися знання та навички активних мешканців щодо змін у місті. Наприклад, у м. Лодзь було ідентифіковано головні виклики щодо залучення громадськості до ревіталізації: неготовність мешканців до участі в консультаціях; труднощі в спілкуванні, пов'язані з використанням специфічної термінології; орієнтація мешканців на готові рішення, труднощі зацікавлених сторін у формулюванні власної думки; відсутність переконання

мешканців щодо реального впливу на зміни тощо. У підсумку було розроблено *програму підтримки широкої участі мешканців м. Лодзь* щодо відновлення центру міста шляхом надання мікрогрантів та профінансовано 43 проєкти [220].

Громадська партиципація в процесі ревіталізації польських міст допомагає запобігти конфліктам і недовірі між місцевими органами публічної влади, суб'єктами господарювання та мешканцями, а також узгодити їх інтереси. Принцип партнерства щодо ревіталізації в Польщі посилений положеннями закону про ревіталізацію [372]. Ним визначено такі головні інструменти громадської участі: громадські консультації та створення Комітету з ревіталізації, який виконує консультативно-дорадчу функцію. Проте законодавець не виключив можливості використання й інших методів громадської участі. Водночас у законі широко окреслено коло зацікавлених сторін щодо відновлення міст, а також необхідність забезпечення участі всіх представників їхніх груп.

Успішну практику щодо громадської партиципації в Польщі представляють міста Елк та Домброва-Гурнича. У першому з них створено *Ельський Центр соціальної ревіталізації*, який координує процеси громадської участі, активізації, підтримки співпраці соціальних служб та формування місцевого соціального капіталу (Ełckie Centrum Rewitalizacji...). У м. Домброва-Гурнича для зміцнення соціальних компетенцій учасників процесу ревіталізації підготовлено та реалізовано *освітню програму* для трьох соціальних груп: школярів (так званий шкільний пакет), пенсіонерів (рада старійшин міста, університети третього віку з міста тощо), ключових учасників процесу ревіталізації (навчальні заходи адресовані місцевим чиновникам і лідерам неурядових організацій) [237].

Положення польського закону про ревіталізацію та досвід Західної Європи акцентують увагу на публічно-приватному партнерстві у сфері ревіталізації. Це важливо не лише з фінансових причин, а перш за все через можливу синергію різних учасників процесу ревіталізації, яку може надати така співпраця. Проте домінуючий заявник проєктів ревіталізації – суб'єкт публічного сектора,

насамперед муніципалітет чи підпорядкована йому міська установа. У цілому публічно-приватне партнерство ще малопоширене, оскільки лише 0,6% від запланованих проєктів ревіталізації передбачають реалізацію заходів у партнерстві [146, с. 16].

Важливою передумовою сучасних проєктів ревіталізації в Польщі було прагнення збереження та розвиток культурної спадщини міських територій. Поширеною практикою польських міст стало визначення напрямів ревіталізації насамперед в історичних районах міста. Перспективи відродження цих територій розглядалися з точки зору посилення туристичного потенціалу. Ревіталізація передбачала реконструкцію та модернізацію об'єктів культурної спадщини. Варто зазначити пріоритетне фінансування з європейських структурних фондів проєктів, які передбачають ремонтні роботи та реконструкцію історичних будинків, внесених до реєстру пам'яток або охоплених іншими формами захисту культурної спадщини.

У випадку реалізації проєктів культурної спадщини в програмах ревіталізації польських міст переважають завдання, пов'язані з поліпшенням технічного стану історичних будівель, розвитком публічних просторів та наданням їм нових функцій. Наприклад, у *Програмі ревіталізації м. Рибніка до 2020 р.* перелік основних проєктів містив заходи щодо модернізації та визначення нових соціальних функцій історичним постіндустріальним об'єктам. Вони мали на меті розвиток сфери послуг та поліпшення туристичної привабливості територій міста [183].

Поліпшення історичних культурних центрів польських міст стало також важливим джерелом самоідентифікації мешканців із містом та формування в них почуття ментальної прив'язаності до міської території. Тому інфраструктурні проєкти ревіталізації часто доповнюються заходами нематеріального характеру. До них належать освітні програми для формування обізнаності про культурну спадщину серед мешканців, а також обмін досвідом у цій сфері з іншими муніципалітетами. Наприклад, у м. Валбжиху були організовані семінари та експертні тренінги з питань ревіталізації для мешканців і представників органів

місцевого самоврядування [90]. Під час цих заходів обговорювалися теми передового досвіду у сфері розвитку дворів у центрах середньовічних міст та принципи реконструкції фасадів історичних будівель.

В останні роки польські міста дедалі більше зусиль спрямовують на розбудову міського простору деградованих територій. Найбільш поширені такі проблеми: занедбані громадські місця; відсутність зелених зон, парків або скверів; дефіцит публічних просторів і недієвість публічних інституцій, зокрема у сфері культури; завмирання торгівлі та сфери послуг у менш привабливих частинах міста; невикористаний потенціал міських територій, які з огляду на низьку якість оточуючого простору сприймаються як некомфортні або небезпечні.

Для вирішення просторових проблем у муніципалітетах дедалі частіше використовуються архітектурні та міські конкурси для розробки ключових фрагментів просторово-функціональних сфер територій. У деяких містах відбуваються просторові зміни в централізованих зонах, пов'язані з пріоритетом економічного відновлення територій. Зокрема це відбулося в м. Ополе Люблінське, де проєктні роботи в районі історичного центру визначили необхідність адаптації функціональних можливостей громадських просторів до розвитку підприємництва [235].

Нагальні потреби впорядкування міської мобільності стосуються насамперед центрів польських міст, у яких наявне домінування легкових автомобілів над іншими видами транспорту, а також над пішохідним рухом. Попередні спроби вирішити проблему високого автомобільного трафіку в зонах ревіталізації полягали в розширенні дорожньої інфраструктури та збільшенні паркувальних місць. Однак ці кроки здебільшого не призвели до суттєвого покращення ситуації.

У Польщі користується популярністю впровадження концепцій пішохідних та велосипедних маршрутів у зонах ревіталізації міст. Вони мають на меті запропонувати комплексні рішення на користь пішохідної та велосипедної мобільності в зоні ревіталізації. Зокрема концепція підвищення

участі пішоходів і велосипедистів у зоні ревіталізації м. Лешно передбачає: функціональне з'єднання двох частин міста (північ-південь і схід-захід); усунення дефіциту комунікацій шляхом створення мережі велосипедних маршрутів, що з'єднують з іншими частинами міста; створення станцій самостійного ремонту велосипедів і паркувальних місць для велосипедів; ліквідування просторових бар'єрів, що заважають пересуванню на велосипеді та пішохідному руху тощо [162].

Заходи щодо поліпшення житлового господарства на деградованих міських територіях у межах ревіталізації не набули великої поширеності серед органів місцевого самоврядування. За оцінками, лише від 10 % до 15 % усіх запланованих ревіталізаційних проєктів присвячені житловому господарству [146, с. 18]. Здебільшого це заходи, спрямовані на реконструкцію спільних частин житлових будинків і термомодернізацію. Частка запланованих проєктів соціального житла, призначеного для людей, що перебувають у складних фінансових умовах, становить лише кілька відсотків. Їхня загальна вартість складає трохи більше 1 % від загальної вартості всіх запланованих проєктів ревіталізації в містах. Слабкі сторони ревіталізації у сфері житлового господарства можна вбачати в польській житловій політиці, яка зосереджена на підтримці переважно нового будівництва. У цілому державна житлова політика не пов'язана з ревіталізацією. Крім того, прийнята Державна житлова програма [212] майже не розглядає питання модернізації житлового фонду та ремонтів. У той же час масштаби деградації житлових фондів у містах (в основному комунальних і старих приватних будівель) значні. Відсутність державної фінансової підтримки житлових проєктів із внутрішньої міської та житлової політики – це головна перешкода для реалізації заходів з відновлення житлового фонду. Проте наявні й інші труднощі, причинами яких стала фрагментарна структура житлової власності (житлові спілки, «мозаїка» власності на нерухомість у центральних частинах міст), належний захист прав орендарів, слабкість неурядових організацій, що діють у сфері житлового господарства тощо [146, с. 18].

Варто зазначити, що сукупні витрати на ремонт і модернізацію житлових фондів високі. Це зумовлює пошук приватних джерел фінансування. У м. Битомі реалізовано пілотний проєкт ревіталізації у сфері житлового господарства, який передбачав інвентаризацію (технічний стан житлового фонду), діагностику (обстеження житлових умов мешканців і їх ставлення), розроблення організаційно-правової моделі співпраці з потенційними інвесторами (Битомська модель доступного житла), а також проведення інвестиційного житлового форуму. Заплановані заходи у сфері житлового будівництва стали основою для розроблення стратегічного документа «Житлова політика м. Битом 2030» з особливим акцентом на ревіталізаційні заходи [230].

Натомість у м. Ополе-Любельське використаний механізм надання дотацій для підтримки житлового фонду в попередньо окресленій спеціальній зоні ревіталізації згідно ст. 35 закону про ревіталізацію. Цей інструмент у вирішенні житлових питань використовується для співфінансування заходів, зазначених у гмінній програмі ревіталізації. У випадку нерухомого майна, розташованого у спеціальній зоні ревіталізації, гміна має право надавати власникам або постійним користувачам дотацію. Її розмір не перевищує 50 % витрат, необхідних для виконання будівельних робіт із ремонту чи реконструкції житлового фонду, а також реставраційних робіт щодо нерухомості, яка не внесена до реєстру пам'яток [138, с. 105].

Очевидно, що ревіталізація має забезпечувати соціальні зміни, адже планування ревіталізації без заходів поліпшення ситуації на ринку праці в підсумку не буде ефективним. Ключова проблема деградованих територій польських міст – подолання безробіття, яке викликає інші негативні соціальні явища: насамперед бідність та соціальне виключення. З цією метою в Польщі набули розвитку такі напрями міської політики:

- розроблення місцевих програм стимулювання розвитку ринку праці та зростання зайнятості на деградованій території;

- підтримка залучення суб'єктів неурядового сектора, що займаються проблемами безробіття та місцевого підприємництва, в процес професійної активізації мешканців деградованої території;

- профілювання освітньої пропозиції в місті з точки зору дефіциту компетенцій та знань безробітних;

- налагодження співпраці між інституціями ринку праці, бізнес-середовищем та установами соціального захисту задля протидії безробіттю або зменшення його впливу у сфері ревіталізації;

- пропозиція громадських послуг для людей, які живуть на деградованій території, що враховує особливі потреби літніх людей та людей з інвалідністю [138, с. 121-122].

До прикладів підтримки працевлаштування в межах ревіталізації належить проєкт, реалізований у м. Добегневі. У місті спостерігалися явище трудової міграції мешканців, високий рівень безробіття, а також низький рівень соціального капіталу та відсутність соціальної активності. Відповіддю на ці проблеми стало розширення сфери діяльності місцевого Центру соціальної інтеграції. Упродовж півтора року Центр проводив семінари та тренінги для соціально виключених людей. Ці заходи готували їх до діяльності у сфері побутового обслуговування, обслуговування зелених насаджень, будівництва та комерційних робіт [62].

В окремих містах соціальна та професійна активізація була спрямована на одну з вибраних груп: дітей, молодь, літніх людей, які проживають на деградованій території. У м. Хожуві акцент робився на молодь з огляду на те, що в цій групі спостерігався особливо високий рівень безробіття. У межах ревіталізації було розроблено проєкт функціонування *Центру навчальних послуг та професійної активації для молоді*. Його завдання: професійне, навчально-психологічне забезпечення та заохочення молоді до професійної діяльності [138, с. 132].

Окрім соціальних питань у процесі ревіталізації, важливого значення набуває стимулювання розвитку підприємництва та залучення інвестицій. На

необхідність здійснення комплексних дій щодо розвитку місцевої економіки в процесі виведення деградованих територій польських міст із кризового стану вказує саме поняття ревіталізації, що міститься в рамковому законі, де однією з цілей ревіталізації визначено підвищення економічного потенціалу території. Варто виділити такі напрями співпраці між органами місцевого самоврядування і представниками бізнесу щодо економічного розвитку на деградованих територіях:

- підтримка та стимулювання розвитку місцевого бізнесу і залучення приватних інвестицій відповідно до цілей ревіталізації;
- вплив на ринок нерухомості, зокрема надання приміщень, придатних для ведення підприємницької діяльності, через пільгові умови оренди для розвитку пріоритетних видів економічної діяльності [138, с. 147].

Перші спроби стимулювання ділової активності на деградованій території були проведені в м. Вроцлаві в межах процесу ревіталізації одного з його районів (Надоже). Був розроблений просторовий план, який стосувався способів провадження економічної діяльності на деградованій території та їхньої конкретної підтримки, а саме преференцій та стимулів для підприємців у конкретних місцях. План передбачав розробку банку доступних для підприємців приміщень, у тому числі тих, що належать до важливої архітектурної і культурної спадщини району [160]. Це стало великим стимулом для появи нових інвесторів у м. Вроцлаві, яким було представлено каталог пропозицій щодо ведення підприємницької діяльності.

У інших містах Польщі при проведенні ревіталізації розроблялися програми підтримки підприємництва. Варто виділити програму стимулювання креативної економіки в м. Любліні шляхом реалізації *проєкту «Люблінський креативний округ»* та надання підтримки (фінансової, консультативної та дорадчої) в межах конкурсу «Креативні зміни». Муніципалітет м. Ополе-Любельське підтримує підприємців та осіб, які планують розпочати економічну діяльність на деградованій території, підвищуючи знання та практичні навички зацікавлених сторін, корисні для створення конкурентного бізнесу. Для цього

спільно з місцевими підприємцями розроблено Програму економічного відродження зони ревіталізації м. Ополе-Любельське на 2017-2024 рр. [235].

Отже, на національному та місцевому рівнях публічного управління Польщі втілено заходи щодо створення умов для успішної ревіталізації міст. Так, пріоритетність відновлення деградованих міських територій за допомогою ревіталізації закріплено в основних державних стратегічних документах, зокрема в Довгостроковій стратегії розвитку Польщі до 2030 р., Державній стратегії регіонального розвитку 2030; урядовій програмі «Державна міська політика до 2023 р.»; а також у Національному плані ревіталізації до 2022 р. У цих документах з-поміж іншого визначено ревіталізацію як обов'язковий інструмент міської політики й обґрунтовано концепцію сталого розвитку міста на основі всебічної ревіталізації деградованих територій за активної участі громадськості.

Аналізуючи практики ревіталізації польських міст, варто виділити такі характеристики:

- органи місцевого самоврядування в процесі програмування ревіталізації застосовують інструменти громадської партиципації (громадські консультації, громадський бюджет) для посилення участі громадськості до подолання кризових явищ розвитку міст та формування співвідповідальності за міський розвиток;

- публічно-приватне партнерство щодо реалізації проєктів ревіталізації нерозвинене, органи місцевого самоврядування більш націлені на отриманні зовнішнього фінансування з європейських структурних фондів;

- перспективи відродження деградованих міських територій часто розглядаються з позиції ревіталізації історичних центрів міст та передбачають реконструкцію та модернізацію об'єктів культурної спадщини;

- стимулювання розвитку економіки на деградованих територіях здійснюється шляхом упровадження програм підтримки місцевого бізнесу, заходів щодо поліпшення інвестиційної привабливості територій (наприклад,

надання на пільгових умовах приміщень для ведення пріоритетних видів підприємницької діяльності);

– до основних цілей ревіталізації польських міст належить поліпшення якості функціонально-просторової сфери в напрямі формування зручного міського простору (для житла, роботи та дозвілля) та впорядкування міської мобільності шляхом просування пішохідного, велосипедного та громадського транспорту;

– житлові проєкти ревіталізації не набули значного поширення у польських містах на сучасному етапі (10-15 % від усіх запланованих проєктів) та здебільшого передбачають реконструкцію спільних частин житлових будинків і термомодернізацію.

3.3. Реалізація проєктів ревіталізації деградованих територій у різних державах

У процесі еволюції публічної політики ревіталізації міст відбувалася певна конвергенція підходів до відродження деградованих територій у світі. Нині американські та європейські міста мають багато спільного в політиках ревіталізації як з точки зору проблем, які потрібно вирішувати, так і щодо політичного реагування на наявні виклики й загрози. Зближення комплексу інструментів ревіталізації міст стало наслідком обміну досвідом між державами в умовах посилення конкуренції та глобалізації.

Проблематика кращого досвіду формування та реалізації публічної політики ревіталізації міст досліджена багатьма зарубіжними вченими. Окремі з них здійснили узагальнення ключових факторів успішної ревіталізації міст на теперішньому етапі. Зокрема Е. Теллон (A. Tallon) представив її як поєднання чотирьох взаємопов'язаних чинників: *економічних* (створення робочих місць та працевлаштування), *соціально-культурних* (поліпшення якості життя і рівня публічних послуг), *фізичних* (розвиток інфраструктури та збереження навколишнього середовища) та *управлінських* (залучення місцевої громади до

прийняття управлінських рішень) [282]. М. Лірі (M. Leary) обґрунтовує шість основних аспектів сучасного підходу до розуміння ревіталізації міст, які включають: 1) *цілі* (виникають переважно як компроміси між фокусуванням на спільноті, сфері нерухомості та економіці); 2) *управління* (зосереджене на питаннях партнерства та участі громадськості); 3) *стимули* (покликані забезпечити рівновагу між соціальними потребами та конкурентоспроможністю); 4) *сфери втручання* (внутрішні території міста та приміські райони); 5) *джерела та механізми фінансування*; 6) *інтеграція та цілісність* (відхід від окремих секторальних дій на користь формування інтегрованих заходів, вбудованих у більш широку стратегію та адаптованих до місцевої специфіки) [176, с. 121]. Втім, у продовження цих та інших досліджень залишається актуальним питання вивчення конкретних прикладів відродження територій, що дозволить простежити особливості застосування цього інструменту міської політики в нинішніх умовах.

Наприкінці 1980-х рр. США, які від початку становлення політики ревіталізації міст були прикладом для наслідування серед інших держав світу, все більше переконувалися, що проблеми деградованих міських територій потребують довгострокової і комплексної реакції. Попередні програми для вирішення окремих вузьких проблем територій, які перебували в кризовому становищі, виявилися недостатньо ефективними. Критично визріла необхідність розроблення нового підходу до ревіталізації міст, залучаючи місцеву громаду як ключового гравця в процес формування міської політики.

У відповідь на цей виклик 1993 р. федеральний уряд США розпочав ініціативу *EZ – EC*, яка складалася із зон розширення можливостей та підприємницьких спільнот. Ця ініціатива керувалася чотирма основними принципами: 1) *розвиток економічних можливостей*; 2) *сприяння сталому розвитку громади*; 3) *підтримка партнерських відносин*; 4) *створення стратегічного бачення змін* [219, с. 91]. Так, економічний розвиток деградованих територій став частиною ширшої програми ревіталізації міста, у якій економічне, екологічне та фізичне відновлення поєднується із заходами

соціальної інтеграції. Просувати ревіталізацію все частіше починають коаліції органів влади на різних рівнях, приватного сектору, громадських організацій та мешканців. Розвиток всеосяжних місцевих ініціатив подолання здеградованості міських територій проклав шлях формування інтегрованого підходу до відродження міст у США.

Натомість послідовні реформи структурних фондів ЄС в останньому десятилітті ХХ ст. дозволили йому підтримати вирішення нагальних проблем на деградованих територіях своїх міст. У межах *програми ЄС «URBAN»*, розпочатої у 1994 р., надано фінансування для кращих інноваційних проєктів ревіталізації міст, спрямованих на подолання кризових явищ: високого рівня безробіття, незадовільного стану інфраструктури та житлових фондів. Програма реалізовувалася в два часові періоди: I) 1994-1999 рр., II) 2000-2006 рр., консолідувавши різні підходи до відновлення міст [195; 37]. У 2002 р. була започаткована *ініціатива URBACT* для обміну досвідом та просування кращих практик сталого розвитку між містами, підтриманими програмою URBAN [304]. У підсумку ця ініціатива стала важливим кроком для просування європейського підходу до ревіталізації міст.

Водночас з метою допомоги містам ухвалювати прагматичні, прогресивні та сталі рішення міністри держав-учасниць ЄС, відповідальні за міський розвиток, представили низку спільних декларацій. Так, у 2004 р. на рівні міністрів схвалено неформальний документ «*Rotterdam Urban Acquis*» (м. Роттердам, Нідерланди), який згрупував основні методологічні засади міської політики в п'ять основних категорій:

– *пріоритети* (необхідність збалансування економічної конкурентоспроможності, соціальної згуртованості та якості навколишнього середовища; сприйняття міст як місць життєдіяльності з визначеною культурною ідентичністю та можливостями вибору);

– *механізми успішної міської політики* (інтеграція всіх рівнів міської політики; врахування міськими програмами реальних потреб міста та їх розроблення на довгостроковий період; делегування повноважень щодо

прийняття рішень на найнижчий рівень управління – розширення можливостей, зміцнення довіри між рівнями управління);

– залучення усіх зацікавлених сторін (сприяння розвитку публічно-приватного партнерства та громадської партисипації; порозуміння приватних партнерів із місцевою владою, необхідна співпраця з експертами);

– досягнення сталого просторового розвитку (орієнтація на довгострокові стратегії для деградованих та процвітаючих районів, у тому числі за участю регіональних влад; посилення інституційної співпраці між містами та регіонами, створення мереж функціональної співпраці малих, середніх і великих міст);

– *трансфер знань та передової практики* (збір та обмін передовою практикою між містами на регіональному, національному та наднаціональному рівнях; циклічне оцінювання міських політик та їх вдосконалення; розширення інструментів і знань у галузі ревіталізації міст) [288].

Лейпцизька хартія «Міста Європи на шляху сталого розвитку», прийнята з нагоди неформальної зустрічі міністрів із питань міського розвитку та територіальної єдності (2007 р., м. Лейпциг, Німеччина), узгодила спільні принципи й стратегії у сфері політики міського розвитку. Вона зобов'язала держав-учасниць ЄС розвивати засоби для інтегрованого міського розвитку, сприяти вдосконаленню управлінських структур для їх реалізації і створювати необхідні для цього рамкові умови на національному рівні, сприяти збалансованому просторовому розвитку на базі європейської поліцентричної системи міст [178].

На практиці з початку ХХІ ст. на міському рівні в США та ЄС у процесі ревіталізації деградованих територій інтегрований підхід проявляється через всеохоплююче діагностування проблем, які спричинили кризові явища розвитку міських територій, а також прагнення вирішити їх у комплексний спосіб, впливаючи одночасно на різні сфери життєдіяльності міста. Про це свідчать конкретні практики реалізації публічної політики ревіталізації міст, розглянуті нижче.

HafenCity, Гамбург (Німеччина)

Після падіння Берлінського муру в Гамбурзі з'явився додатковий потенціал для зростання та розбудови своєї території. Стратегічним центром розвитку міста з кінця 1990-х рр. стає міський район уздовж річки Ельби. Це портова територія, яку десятиліттями недостатньо використовували та до 2003 р. відокремлювали від міста огорожею [100]. Зараз HafenCity вважається однією з найвідоміших схем реконструкції масштабної набережної у світі (зобр. 3.1.). На площі 157 га формується ефективна функціональна структура, яка поєднує житлову сферу, економіку, культуру, освіту, туризм і роздрібну торгівлю з особливою увагою до дизайну публічних просторів.

Зобр. 3.1. Проєкт ревіталізації HafenCity в Гамбурзі

Джерело: [100]

Одночасно Гамбург встановлює нові стандарти містобудування та забезпечення екологічної стійкості. Їхній підхід передбачив розподіл ризиків у процесі реалізації програми ревіталізації між публічним та приватним секторами, стимулюючи інвестиційну діяльність усіх партнерів. Співвідношення між публічними та приватними інвестиціями становить 1 : 4, що допомагає позиціонувати HafenCity як один з найбільших проєктів відновлення в Європі. Тим самим місто наближається до досягнення довгострокової мети – створити

до 2025 р. на зазначеній території 40 тис. робочих місць і надати доступне житло для 12 тис. мешканців [234]. Цей приклад свідчить, як можна успішно розширити внутрішню частину міста та задовольнити зростаючий попит населення на житло та міську мобільність.

Повторне відкриття міста, Віла-ду-Конде (Португалія)

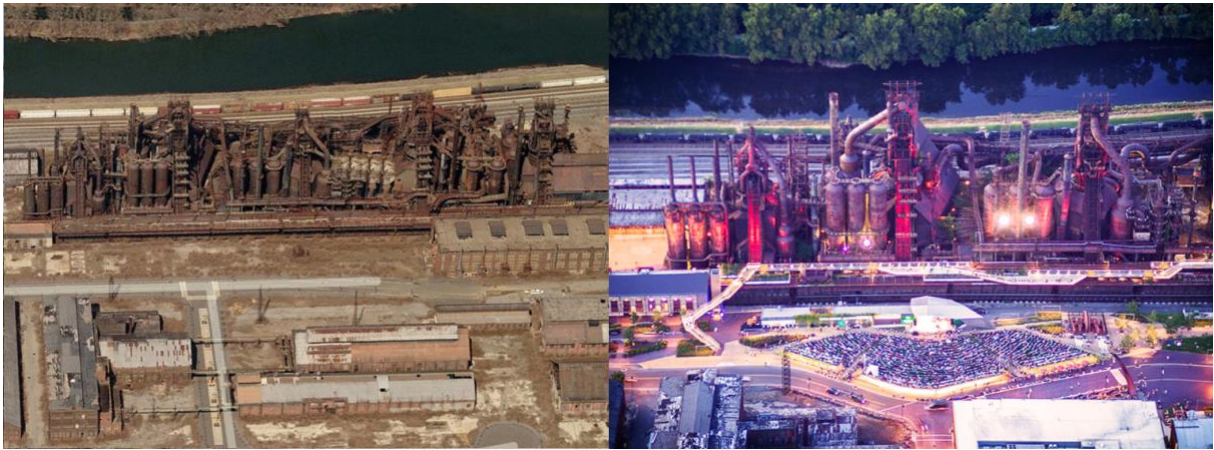
Віла-ду-Конде – це важливий промисловий центр, рибальський порт і туристичне місце на півночі Португалії. Однак у 1980-х рр. через занепад основних галузей промисловості, що роками забезпечувала економічне процвітання, місто зіткнулося з циклом депривації. Як наслідок – постійне зменшення чисельності населення та погіршення його ділової активності. Для подолання кризових явищ розвитку міста та покращення стану його культурної інфраструктури муніципалітет у партнерстві з європейськими, національними і регіональними органами влади розробив інтегровану міську програму ревіталізації «Rediscovering Vila do Conde» (Повторне відкриття Віла-ду-Конде) на період 2000-2010 рр. для мобілізації та об'єднання доступних розвиткових інструментів [305].

Особливістю цієї програми було фокусування ревіталізації на вдосконаленні культурної спадщини Віла-ду-Конде шляхом інтеграції та відновлення занедбаних будівель в історичному центрі міста, з-поміж яких об'єкти підтримки творчої та культурної діяльності громадян. Заходи, проведені в межах програми, посилили соціальну згуртованість у місті, в тому числі й стосовно етнічних меншин. Про результати впровадження інтегрованої програми ревіталізації свідчить широке національне та міжнародне визнання бренду культури і творчості міста. Зокрема в перших тижнях липня в місті проводиться престижний міжнародний фестиваль короткометражних фільмів, коли Віла-ду-Конде стає епіцентром світового кіноринку для представників цієї індустрії та громадськості.

Ревіталізація деіндустріалізованого району, Бетлегем (США)

В останні десятиліття XX ст. США, як і багато західноєвропейських держав, боролася із занепадом промислової галузі. Його наслідками був крах

численних заводів, що ніс загрозу тотального безробіття та неспроможності функціонування цілих міст. Завдяки успішній ревіталізації деградованих територій вдалося повернути життя колишнім промисловим містам. Одне з таких – Бетлегем штату Пенсильванія (зобр. 2.). Після банкрутства міської сталеварної корпорації, яка тривалий період була другим за величиною металургійним заводом у США, місто опинилося перед викликом пошуку нових форм використання території непрацюючого заводу (майже 650 га), щоб зробити її невід’ємною частиною міської інфраструктури, максимально пристосувавши збережені промислові споруди до нових функцій [79, с. 40].

Зобр. 3.2. Проєкт ревіталізації колишнього сталеварного заводу в Бетлегемі

Джерело: [79, с. 62]

Процес ревіталізації міста розпочався в 2002 р., коли міська влада у співпраці з власниками заводу, приватними інвесторами та громадськістю представила десятирічну програму дій з акцентом на створення мережі публічних просторів. Передбачалося не лише введення нових функцій, а передусім турбота про постіндустріальну спадщину як елемента міської ідентичності та важливу складову бренду міста. Так, укриті іржею димові труби колишнього металургійного заводу увійшли в панораму відродженого району та надали йому унікальний вигляд. Зокрема Національний музей історії промисловості постав як платформа для діалогу про індустріальне американське

минуле та сучасні технологічні інновації. Розташований у найстарішій частині заводу та побудований поблизу збережених доменних печей, культурно-мистецький комплекс SteelStacks пропонує близько тисячі публічних заходів щороку. У західній частині ревіталізованої території відкрито розважальний комплекс Sands Casino Bethlehem, який містить велике казино, конференц- і торговий центри, а також готель. На східній частині території функціонує індустриальний парк Lehigh Valley Industrial Parks VII, розвиваючи промислові традиції міста [69, с. 103-106]. Отже, шляхом публічно-приватного партнерства Бетлегему вдалося реалізувати масштабні інвестиційні проекти, які створили публічні простори зі збереженням первісної атмосфери промислової величі міста.

Стратегія водних шляхів, Шеффілд (Велика Британія)

Управління міськими водними шляхами – це виклик для забезпечення життєдіяльності багатьох сучасних міст. Річки та їхні долини стали визначальними рисами британського міста Шеффілд. У ньому понад 240 км водних шляхів. До недавнього часу в місті було порушено тісний зв'язок ділового життя з природою через неефективне використання та зловживання у цій сфері. Однак заходи ревіталізації, сплановані впродовж останніх десятиліть, допомогли відновити водні шляхи та утвердити їх як ключові активи розвитку міста. 2003 р. в місті сформовано стратегічне міжгалузеве партнерство міської влади й неурядових організацій для поліпшення якості води та проведення відновлювальних робіт [45; 306].

Спільно визначено, що річки Шеффілда мають відігравати ключову роль у прагненні міста стати процвітаючим і конкурентоспроможним, допомогти в адаптації до кліматичних змін, поліпшити якість життя населення. Тому заходи ревіталізації були спрямовані на створення привабливих ландшафтів і високоякісних споруд на берегах річок, щоб стимулювати інвестиції та можливості для бізнесу; відновлення (наскільки це можливо) природного кругообігу води та зниження ризиків повеней; забезпечення доступу вздовж водних шляхів через мережу пішохідних і велосипедних доріжок, які

супроводжують привабливі зелені насадження. Крім цього, активізовано діяльність щодо використання ревіталізованих територій в освітніх, культурних і туристичних цілях.

Discovery Green, Г'юстон (США)

На початку 2000-х рр. центр міста Г'юстона штату Техас був скупченням бетонних паркінгів, де бракувало ділової активності та зелених насаджень. Це місце потребувало ревіталізації. Муніципалітет викупив у приватних власників цю земельну ділянку та впроваджував відповідну політику на засадах публічно-приватного партнерства. При плануванні відродження території було вирішено перетворити деградований простір на міський парк. Місцеві меценати, благодійні та некомерційні організації міста відіграли провідну роль у цьому процесі, а міські мешканці сформуvalи бачення парку, поділившись тим, як вони мріють використовувати оновлений простір.

З моменту урочистого відкриття в 2008 р. Discovery Green став важливим каталізатором розвитку міста (зобр. 3.3). Його площа становить 4,86 га. До особливостей парку варто віднести: озеро Кіндер (Kinder Lake), де люди цілорічно катаються на каяках; дитячий майданчик; постійні арт-інсталяції та численні зелені публічні простори.

Десять років по тому парк щорічно приваблює понад 1,5 мільйона відвідувачів, для яких проводиться близько 700 переважно безкоштовних публічних заходів. Створення парку сприяло інвестиційній активності приватного сектору, який витратив \$1,2 млрд дол. для розвитку інфраструктурних проєктів на прилеглий території [60] значною мірою завдяки близькості до парку. Найголовніше, що Discovery Green став унікальним середовищем для активностей мешканців міста та всього регіону й відображенням того, що Г'юстон – це яскраве та різнокультурне місто.

Зобр. 3.3. Проект ревіталізації деградованої території в Г'юстоні

Джерело: [59]

Ревіталізація Нижнього міста, Гданськ (Польща)

Нижнє місто в Гданську здавна вважалося одним із найбільш деградованих міських районів. Причинами цього були незадовільний стан технічної та житлової інфраструктури, складна соціально-економічна ситуація. Вона полягала в постійному погіршенні показників безробіття та бідності локальної спільноти, що зумовило поширення соціальних патологій: суспільно небезпечні залежності й домашнє насильство. Нижнє місто визнавали зоною низької житлової, туристичної та інвестиційної привабливості [248]. Програма ревіталізації цього району Гданська була зосереджена на реальних потребах залучення довгострокових інвестицій та забезпечення соціальної інтеграції.

Місцевих мешканців запитували про їхні потреби та очікування. Їхні відповіді лягли в основу підготовлених проєктів: оновлення житлових будинків і публічних просторів, реорганізація дорожнього руху, поєднана із заміною дорожнього покриття та тротуарів, модернізація систем водопостачання, каналізації і відведення дощових вод тощо. З метою розвитку підприємництва на території почав функціонувати побудований бізнес-інкубатор. Одна з

історичних будівель у центрі району була реконструйована та перепрофільована на центр сучасного мистецтва, інша – перетворена на студентський центр. Акцент на забезпеченні доступу до соціальних послуг призвів до відкриття спеціалізованих закладів для учнів і літніх людей. Загалом для різних категорій населення було реалізовано 46 соціальних проєктів [249]. У підсумку громада району почала відігравати суттєву роль у посиленні культурного та економічного потенціалу території.

Heerlen Murals, Герлен (Нідерланди)

Герлен – колишнє шахтарське місто на південному сході нідерландської провінції Лімбург. У другій половині XX ст. місто постраждало від краху гірничодобувної промисловості. Це призвело до втрати економічної та соціальної привабливості території, зростання безробіття, занедбаності міських кварталів і соціального виключення [107]. Доленосним кроком протидії соціально-економічним кризовим явищам розвитку міста стало визнання громадської культури як інструменту соціальної згуртованості та його відродження. Ініційований «знизу вгору» рух вуличного мистецтва був підхоплений та розвинений муніципалітетом для ревіталізації деградованих територій на засадах громадської залученості.

Heerlen Murals – це вид мистецтва громади, заснований на створенні муралів у місті (зобр. 3.4). Таке мистецтво стало каталізатором повернення життя в занедбані громадські простори та квартали. Художники виконали настінні розписи на необроблених стінах та занедбаних будівлях, обраних разом із їхніми власниками.

Мурали, створені у співпраці громадян із місцевим бізнесом, освітніми й іншими установами, відобразили місцевий контекст (міські історії та людей). Унаслідок цих дій значно зміцніла місцева ідентичність території. Надалі це було використано для організації різних громадських заходів. Окрім цього, Фонд вуличного мистецтва міста розробив настінні пішохідні екскурсії, посилюючи потенціал туристичної галузі. У 2016 р. місто отримало Нідерландську премію

вуличного мистецтва за образ інноваційного культурного міста – столиці муралів у державі [276].

Зобр. 3.4. Проект ревіталізації будинків Heerlen Murals у Герлені

Джерело: [275]

Зрештою багато європейських міст також почали оздоблювати свої квартали муралами (наприклад, Антверпен, Белград, Брістоль, Гданськ, Каунас, Мальме, Рейк'явік, Уотерфорд), прагнучи зробити їх більш привабливими та придатними для життя. Успіх Heerlen Murals свідчить, що люди, спільно дбаючи про громадські місця, стають до них емоційно прив'язаними. Це сприяє подальшому розвитку публічних просторів.

Управління різноманітністю, Торрент (Іспанія)

Іспанське місто Торрент (Torrent) продемонструвало досвід подолання поширеного кризового явища соціального виключення, успішно впровадивши комплексні ініціативи щодо різноманітності та інтеграції. У 2009-2015 рр. місто застосувало поетапний підхід ревіталізації для вирішення проблем, пов'язаних із сегрегацією ромів у міському районі Ксеніллет (Xenillet). До програмних заходів ревіталізації цього району увійшли: реконструкція однієї з головних міських магістралей для покращення сполучення району з усім містом; будівництво дитячого садка для 102 дітей віком до 3 років із місцевих бідних сімей; активізація діяльності районного соціального центру; впровадження нових

технологій у школах: інтерактивні дошки у всіх класах, доступ учнів до комп'ютерів; надання грантів на ремонт місцевих будинків і розвиток власної справи; соціальні й освітні програми для підтримки місцевих сімей; навчальні майстер-класи для дітей та підлітків з метою виховання в них поваги до інших людей і свого району в цілому тощо [44].

Завдяки відродженню раніше відокремленого й занедбаного міського району місто покращило інклюзивність та безпеку на всій своїй території. Місцева ромська громада та інші мешканці Ксеніллету брали активну участь у процесі ревіталізації території. Спільними зусиллями проблема відторгнення окремої громади вирішувалась поряд із заходами щодо поліпшення якості та доступності публічних послуг, стану місцевої інфраструктури та умов життя. За результатами програми покращилися соціальні зв'язки ромів із мешканцями інших національностей, створено місцеву асоціацію ромів, до того ж більшість дітей почали регулярно відвідувати школу.

Ревіталізація району Праги, Варшава (Польща)

Прага роками вважалася одним із найменш привабливих районів Варшави як з точки зору інвестицій, так і соціального потенціалу. Адже промислові заводи були закриті, а пам'ятки архітектури та житлові будинки залишились занедбанними. Однак імідж Праги внаслідок політики ревіталізації постійно змінюється і тепер ця територія сприймається як частина міста з унікальним характером та великим потенціалом одночасно. Розроблена програма ревіталізації на 2014-2022 рр. [328] має на меті відродити постіндустріальний район міста, надаючи йому нових функцій.

Характерною особливістю заходів відродження варшавської Праги стало створення інфраструктури підтримки бізнесу, а саме креативної індустрії, стартапів та фрілансерів. Так, у 2016 р. відкрито міський Центр креативності «Targowa» [318]. Він об'єднав творчих людей із бізнес-ідеями й забезпечив їм технічні та інституційні можливості (зобр. 3.5). Інкубація проводиться не лише шляхом спільного використання місць для праці, але й через організацію навчальних, освітніх та культурних програм у публічному просторі. Ділову

привабливість цієї частини міста підтверджено приватними інвестиціями, завдяки яким створені бізнес-інкубатори (Google Campus Warsaw та Startberry, Microsoft), коворкінг-центри.

Зобр. 3.5. Проєкт ревіталізації шляхом створення Центру креативності «Targowa» у Варшаві

Джерело: [38]

Водночас забезпечено культурне відродження – розвиваються місця, які заохочують мешканців та гостей міста проводити вільний час на цій території. Для цього реконструйовано багато театрів і музеїв, житлові квартали. Атмосфера Праги приваблює варшавську богему, а район дедалі частіше називають культурним та мистецьким серцем столиці.

Інклюзивна ревіталізація старої частини міста, Пафос (Кіпр)

Місто Пафос, включене до офіційних об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО, вважається головною археологічною скарбницею Кіпра. Десятиліття недостатнього інвестування спричинили до незадовільного стану інфраструктури старої частини міста. Будинки були в аварійному стані, вузькі вулиці перевантажені автомобілями, а міські площі здебільшого перетворені на автостоянки. Перед місцевою владою постала нагальна проблема пошуку шляхів повернення привабливості центру міста як для місцевих мешканців, так і туристів.

Реалізуючи програму ревіталізації старої частини міста, три прилеглі центральні площі були повністю реконструйовані. Також створено єдиний пішохідний маршрут, який їх з'єднав. Програма мала інклюзивний характер, адже передбачала формування відкритого публічного простору зі спеціально розробленими функціями для людей із вадами зору та на візках. У підсумку забезпечено можливості відвідування запланованого маршруту загальною площею 25 тис. кв. м. усіма бажаючими [127].

Разом із супутніми проєктами, які реалізовувались в історичному центрі, програма ревіталізації допомогла оживити Пафос та стимулювати його економічне зростання, у тому числі й в інших частинах міста. Місцеві інвестиції та ділова активність зросли, що відобразилося у відкритті нових підприємств. Представлений інклюзивний публічний простір почав використовуватися для заходів щодо активнішого просування культурної спадщини міста. Після впровадження міської програми ревіталізації Пафос виконував роль Європейської столиці культури 2017 р., демонструючи самобутність та історичний характер його районів.

Tast'in Fives, Лілль (Франція)

На початку XXI ст. район Файвс (Fives) міста Лілль опинився у складному соціально-економічному становищі внаслідок деіндустріалізації території. Закриття в 2001 р. одного з основних місцевих роботодавців – металургійного комбінату Fives Cail Babcock – стало великим шоком для району, сигналізуючи про занепад колишнього процвітаючого промислового району. Це одразу відобразилося в негативних соціальних показниках розвитку: рівень безробіття зріс до 20% (набуло переважно довгострокового характеру), близько половини населення району з 20 тис. мешканців проживала за межею бідності. Водночас у районі проживало близько 10 тис. осіб віком до 30 років. Рівень безробіття серед цієї вікової групи був удвічі вищий порівняно з іншими [1]. Молодь не мала іншого виходу, як шукати роботу за межами свого району. Крім цього проблеми району полягали у відсутності соціальної взаємодії, можливостей для навчання та втраті громадянської гордості.

Відновлення життєвого середовища відбувалося шляхом упровадження програми ревіталізації району, в основі якої було створення інноваційної комунальної кухні *Tast'in Fives* на місці колишнього промислового майданчику площею 20 га. У результаті ревіталізації почала функціонувати екосистема ресторанів та послуг, а також бізнес-інкубатор, спрямований на допомогу людям у пошуку роботи в харчовій промисловості. Кухня *Tast'in Fives* забезпечила спільний простір, де люди змогли зустрічатися, готувати їжу та спілкуватися. Місцеві мешканці отримали можливість пройти інтенсивні курси навчання та комунікувати з потенційними роботодавцями, взяти участь у кулінарних сесіях, що проводяться ресторанами. Загалом для відродження території було застосовано інтегрований підхід, який передбачив цілісний цикл навчання та працевлаштування в межах нової галузі економіки району.

Co-City, Турин (Італія)

За період 2008-2013 рр. кількість мешканців Турина, які перебували в абсолютній бідності, зросла до 7 % населення. До осіб, що живуть за відносною межею бідності, належало 14 % населення міста. Рівень безробіття в місті становив 13 % і зростав швидше, ніж у багатьох італійських містах [296]. Муніципалітет розпочав низку заходів для боротьби із соціальною ізоляцією в межах ревіталізації міста. Підхід Турина полягав у формуванні сприятливих умов для створення соціальних підприємств. Для цього був розроблений механізм передачі вільних земель і занедбаних будівель у деградованих частинах міста, багато з яких – залишки промислового минулого. Вони розглядалися передусім як основні рушії відродження території та оцінювалися на основі їх потенційного використання, а не вартості продажу.

У 2016 р. муніципалітет прийняв положення про загальноміські об'єкти. Це надавало можливість підписувати договори про співпрацю між громадянами (включаючи неформальні групи, асоціації та неурядові організації) і міською владою [296]. Такі договори регламентували проєктування, управління та моніторинг діяльності, пов'язаної з використанням покинутих міських просторів. Упроваджено масштабну програму *Co-City* – спільне управління

загальноміськими об'єктами для протидії бідності та соціально-просторовій поляризації. Завдяки сприятливому законодавству мешканці Турина стали активними учасниками ревіталізації в місті, тоді як місцева влада взяла на себе роль партнера в цьому процесі. Турбота про місто перетворилася на спільне завдання та дозволила виявити приховані резерви міського соціального капіталу. Через посилення згуртованості громади забезпечено розвиток нових підприємств та створення робочих місць, щоб розірвати цикл бідності й ізоляції в знедолених кварталах міста.

Узагальнена характеристика розглянутих передових практик реалізації публічної політики ревіталізації міста представлена в табл. 3.5.

Отже, в ХХІ столітті європейські та американські міста продемонстрували шляхи подолання деградованості міських територій у світлі розвитку їхнього потенціалу та можливостей. Практики відродження мають певні відмінності щодо рівня участі органів публічної влади в процесі розроблення і реалізації програм ревіталізації, їхнього спрямування. Проте в кожному випадку заплановані заходи мали комплексний та інтегрований характер [358]. Вони передбачали як покращення інфраструктури деградованої території, так і заходи соціального впливу.

Таблиця 3.5

Основні характеристики передових практик публічної політики ревіталізації міст у XXI ст.

№	Назва програми	Місто	Роки	Рівень публічної участі	Головний вимір	Концепція ревіталізації
1	2	3	4	5	6	7
1.	HafenCity	Гамбург, Німеччина	1999-2025	високий	просторовий	розбудова прибережного району; створення доступного житла, робочих місць, публічних просторів; партнерство
2.	Повторне відкриття міста	Віла-ду-Конде, Португалія	2000-2010	середній	культурний	вдосконалення культурної інфраструктури шляхом відновлення занедбаних будівель в історичному центрі міста
3.	Ревіталізація деіндустріалізованого району	Бетлегем, США	2002-2012	високий	просторовий, культурний	відновлення території збанкрутованого заводу; створення культурних просторів та об'єктів ділової активності, розвиток міської ідентичності та бренду міста
4.	Стратегія водних шляхів	Шеффілд, Велика Британія	2003- т.ч.	середній	екологічний	проведення відновлювальних робіт щодо річок міста й при-леглої інфраструктури, організація культурних та ін. заходів
5.	Discovery Green	Г'юстон, США	2004-2008	середній	екологічний, просторовий	перетворення деградованого простору в центрі міста на міський парк, облаштування публічних просторів
6.	Ревіталізація Нижнього міста	Гданськ, Польща	2007-2015	високий	соціальний	забезпечення соціальної інтеграції мешканців, оновлення житлової, дорожньої та технічної інфраструктури
7.	Heerlen Murals	Герлен, Нідерланди	2008- т.ч.	низький	культурний	оздоблення занедбаних міських кварталів муралами, рух вуличного мистецтва, зміцнення місцевої ідентичності
8.	Управління різноманітністю	Торрент, Іспанія	2009-2015	високий	соціальний, просторовий	упровадження комплексних ініціатив щодо інтеграції ромів у міську спільноту; поліпшення якості та доступності публічних послуг, стану місцевої інфраструктури тощо

Продовження табл. 3.5

1	2	3	4	5	6	7
9.	Ревіталізація району Праги	Варшава, Польща	2014-2022	середній	економічний, культурний	створення інфраструктури підтримки бізнесу, зокрема креативної індустрії; культурне відродження території
10.	Інклюзивна ревіталізація	Пафос, Кіпр	2015-2017	високий	просторовий	реконструкція центральних площ міста, створення пішохідного маршруту, забезпечуючи інклюзивність
11.	Tast'in Fives	Лілль, Франція	2016-2019	середній	економічний	заснування інноваційної комунальної кухні, екосистеми ресторанів і бізнес-інкубатора, освітні та культурні заходи
12.	Co-City	Турин, Італія	2016- т.ч.	високий	соціальний	спільне управління занедбаними об'єктами для протидії бідності та соціально-просторовій поляризації в місті

Джерело: систематизовано автором

Висновки до розділу 3

У розділі проаналізовано еволюційні характеристики публічної політики ревіталізації міст у США, Великій Британії, Франції, Німеччині та Польщі, виокремивши етапи, суб'єктів політики, публічно-управлінські дії та відповідні наслідки цієї політики, а також кращі практики реалізації проєктів ревіталізації деградованих територій у різних державах.

Розглянуто основні етапи та тенденції формування публічної політики ревіталізації міст у США від початку її становлення і донині. Встановлено особливості впровадження за федеральної підтримки перших програм оновлення міст, які передбачали масштабне знесення занедбаної інфраструктури деградованих територій, будівництво житлових, комерційних об'єктів, дорожнього господарства, реконструкцію міських центрів. З'ясовано передумови поєднання у рамках міських програм фізичного оновлення територій і усунення нетрів з безпосередньою соціальною підтримкою спільнот, орієнтованої на зменшення рівня бідності та расової дискримінації. Виділено проблеми комплексного планування ревіталізації американських міст, спрямованого на просторові, економічні та соціальні зміни, до того ж обґрунтовано наслідки відходу федерального уряду від активної міської політики. Проаналізовано розроблення інтегрованих програм ревіталізації міст на довгостроковий період, які мають на меті економічне зростання деградованих територій, розширення можливостей населення та сприяння сталому розвитку міст.

Узагальнено досвід становлення політики ревіталізації міст у Великій Британії. Визначено, що цей процес супроводжувався ухваленням відповідних законодавчих актів і програм підтримки, а також створенням профільних інституцій. При цьому відсутній єдиний підхід щодо формування політики ревіталізації міст, який здебільшого залежить від побудови публічної влади в кожній державі. Розкрито особливості Великої Британії з децентралізованою

моделлю впровадження ревіталізації та Франції, у якій державна політика розвитку міських територій історично здійснюється на засадах централізації.

Обґрунтовано ключову роль органів місцевого самоврядування, громадськості у формуванні моделі ревіталізації міста за принципом «знизу вгору». Акцентовано увагу на створенні з цією метою локальних партнерств у Великій Британії та впровадження міських контрактів у Франції. Разом з тим, важливою особливістю ревіталізації міст є активне залучення представників приватного сектору та їх фінансових ресурсів до впровадження відповідних проєктів. Розглянуто еволюцію інструментів ревіталізації міст у Франції, яка демонструє поступову зміну їхньої спрямованості від житлових питань, стимулювання розвитку підприємницької діяльності та зайнятості, поліпшення якості й доступності публічних послуг на деградованих міських територіях до концепції сталого розвитку міст.

Встановлено передумови та основні етапи еволюції політики ревіталізації міст у Німеччині. Акцентовано увагу, що в цьому процесі важливе значення відіграє належне та стабільне правове регулювання, а також інституційна пам'ять федеральних урядів, які кардинально не змінювали основні засади політики ревіталізації, а їх удосконалювали.

Розглянуто розширення у процесі еволюції німецької політики комплексу інструментів ревіталізації міст від вирішення переважно житлових проблем (знесення, будівництво, модернізація житлового фонду) до забезпечення різноманітної функціональності та максимальної корисності міського простору, проведення «обережної» ревіталізації, зокрема шляхом розвитку унікальної ідентичності деградованих територій з акцентом на їхній історичній та культурній спадщині. Визначено, що відповідальними за проведення ревіталізації та її економічні й соціальні наслідки в Німеччині є місцеві органи публічної влади, втім на ефективність розроблених і впроваджених програм вплинуло широке застосування інструментів громадської партисипації (налагодження тісної комунікації, реалізація «м'яких» проєктів тощо). Виділено новітні тенденції у сфері ревіталізації міст, які стосуються інтегрованих

комплексних дій, спрямованих на реструктуризацію деградованих територій та їх переорієнтацію відповідно до сучасних вимог (програми перебудови міст). При цьому стають все більш важливими питання сталого розвитку, зокрема ресурсоощадність.

Проаналізовано завдання щодо ревіталізації у стратегічних документах розвитку Польщі, зокрема пріоритетність відновлення деградованих міських територій. Представлено діючу модель нормативно-правового забезпечення ревіталізації польських міст, окресливши основні елементи на різних рівнях публічного управління. Акцентовано увагу на законодавчому закріпленні поняття ревіталізації та основних засад підготовки, проведення й оцінювання ревіталізації у Польщі. Водночас наголошено на підтримці відповідних заходів європейськими структурними фондами. Обґрунтовано характеристики ревіталізації польських міст щодо застосування інструментів громадської партиципації у процесі програмування ревіталізації, публічно-приватного партнерства, пріоритетності ревіталізації історичних центрів міст, житлової політики, стимулювання розвитку економіки на деградованих територіях тощо.

Досліджено кращий сучасний досвід реалізації публічної політики ревіталізації американських і європейських міст. Виявлено передумови запровадження інтегрованого підходу до ревіталізації міст, проаналізовано головні інструменти фінансової підтримки відповідних програм і проєктів у США та ЄС, міжнародні декларації у цій сфері. Акцентовано увагу на економічній диверсифікації у процесі відродження деградованих територій; створенні умов для соціальної активізації шляхом взаємопов'язаних різнопланових заходів; залученні на партнерських засадах ресурсів (фінансових, інтелектуальних тощо) з різних джерел тощо.

Основні положення розділу викладено в публікаціях автора [115; 119; 355; 358-359; 363; 366-367; 370; 372; 376; 380; 382].

РОЗДІЛ 4

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ МІСТ В УКРАЇНІ

4.1. Кризові явища розвитку міст як об'єкти потенційної політики ревіталізації деградованих територій

На думку Я. Грицака, Україна протягом усього періоду незалежності перебуває у стані перманентної кризи. В її основі – разюча невідповідність між тим, якою може бути країна, і тим, якою вона є насправді. Натомість усвідомлення цієї невідповідності виступає однією зі стартових позицій подолання відсталості [387, с. 393]. У новітній історії України відбулося кілька великих криз: криза 1993-1994 рр., два Майдани, коронакриза 2019-2021 рр., російська воєнна агресія, яка розпочалася у 2014 р., а у лютому 2022 р. переросла у широкомасштабне вторгнення та війну.

Згідно з результатами дослідження британського Центру економічних і безпекових досліджень, сукупні втрати економіки України в 2014-2020 рр. склали \$280 млрд у цінах 2021 р., або 19,9 % ВВП (\$40 млрд) щороку. Із незаконною анексією АРК експерти пов'язують річну втрату \$8,3 млрд, окупацією частини Донецької та Луганської областей – \$14,6 млрд, і з втратами експорту та інвестицій економікою України – ще \$17 млрд [50].

Станом на 8 червня 2022 р. загальні збитки української економіки через широкомасштабну війну за спільними оцінками Мінекономіки та KSE коливаються в межах \$564-600 млрд, враховуючи непрямі втрати (зниження ВВП, припинення інвестицій, відтік робочої сили, додаткові витрати на оборону та соціальну підтримку тощо) [446]. Проте найболючішими втратами внаслідок російсько-української війни стали людські жертви серед військовослужбовців, добровольців і цивільного населення.

Доленосний іспит на незалежність, який Україна змушена складати з 2014 р., не в останню чергу обумовлений нерішучістю і зволіканням у політиці

України. Це стосуються побудови дієздатної армії; визначення геополітичних пріоритетів; проведення реформ для економічної стійкості, сталості, збалансованості й динамічності поступу; модернізації структури економіки; побудови міцних засад демократії та верховенства права; формулювання сучасних культурних та ідеологічних наративів [401, с. 2].

Проблема, яка потребує окремого розгляду, – наростання кризових явищ розвитку в містах України. На їхнє поширення впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники. Адже урбанізація – одна з найпомітніших глобальних тенденцій ХХІ ст. у всьому світі.

Стрімке зростання чисельності міського населення на території України відбулося в радянський період. Якщо в 1939 р. частка міського населення УРСР становила близько третини, то на початку 90-х рр. ХХ ст. цей показник уже перевищував 2/3 (рис. 4.1). Цьому сприяли дії радянської влади щодо індустріалізації та післявоєнної відбудови народного господарства.

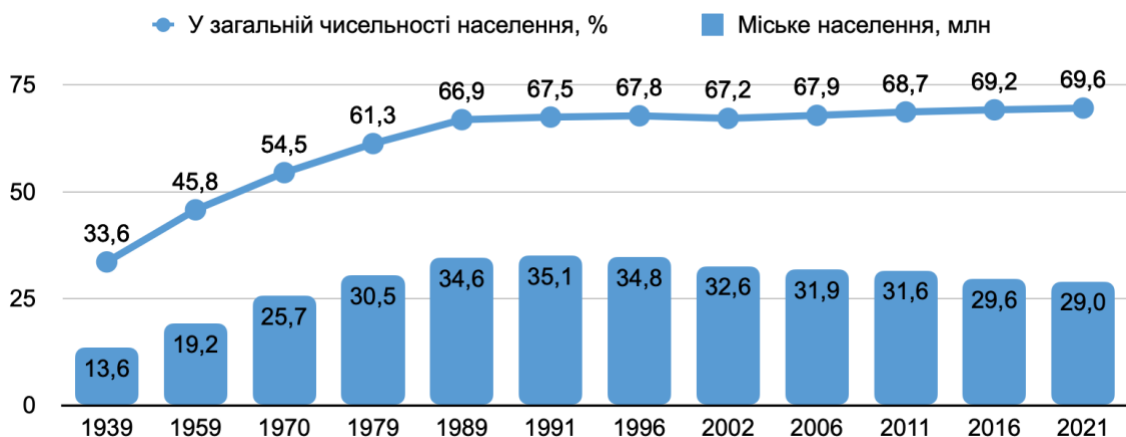

Рис. 4.1. Чисельність наявного міського населення в Україні в 1939-2021 рр.

*Дані про населення наведено в 1939 р. у сучасних межах території України, в 1959 р. та 1970 р. – за переписом на 15 січня, в 1979 р. – за переписом на 17 січня, в 1989 р. – за переписом на 12 січня, в 2002 р. – за переписом на 5 грудня 2001 р., за інші роки – на 1 січня; в 2016 р. та 2021 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

Джерело: [464, с. 29]

Населення міст УРСР збільшувалося внаслідок радянської політики, в якій досягнення економічних та оборонних цілей залежало з-поміж іншого від демографічних чинників. Для розвитку воєнного, промислового та транспортного комплексів були необхідні трудові ресурси, які концентрувалися в містах. У підсумку формування промислових центрів стимулювало зростання міського населення за рахунок міграції та природного приросту.

За роки незалежності України і до сьогодні показник частки міського населення в загальній чисельності населення держави наблизився до 70%. Водночас спостерігається поступове зменшення населення міст. Так, за даними перепису населення в 2001 р. в Україні налічувалося 5 міст із чисельністю населення понад 1 млн мешканців. Станом на початок 2021 р. за даними Державної служби статистики України лишилося три міста-мільйонники (Київ, Харків, Одеса), до яких не ввійшли Дніпро та Донецьк. Упродовж останніх двох десятиліть наростили свою чисельність населення столиця України (+13,4%), а серед міст обласного значення тільки Чернівці (+10,3%), Івано-Франківськ (+8,9%), Хмельницький (+8,1%), Луцьк (+4%) та Вінниця (3,9%). Найбільшого відсоткового зменшення чисельності населення зазнали міста-обласні центри: Кропивницький (-12,4%), Запоріжжя (-11,4%), Суми (-11,4%), Полтава (-10,9%) [464]. Не вдалося уникнути негативних тенденцій зниження чисельності населення в більшості середніх і малих міст України. Основні причини такого стану: перевищення смертності над народжуваністю та міграція населення, у межах якої домінує зовнішня і внутрішня (до агломерацій) трудова міграція. В сучасних умовах – це ще й міграція у зв'язку з війною.

Відтік переважно молодих та освічених людей здебільшого до великих українських міст і за кордон погіршує людський потенціал територій, знижуючи їхні можливості до зростання. Про наявні диспропорції територіального розвитку в Україні свідчить регіональний індекс людського розвитку, який формує інтегральну оцінку за такими складниками: відтворення населення, соціальне середовище, комфортне життя, добробут, гідна праця і освіта. Рівень

людського розвитку територій України в 2019 р. за цим показником представлено на рис. 4.2.

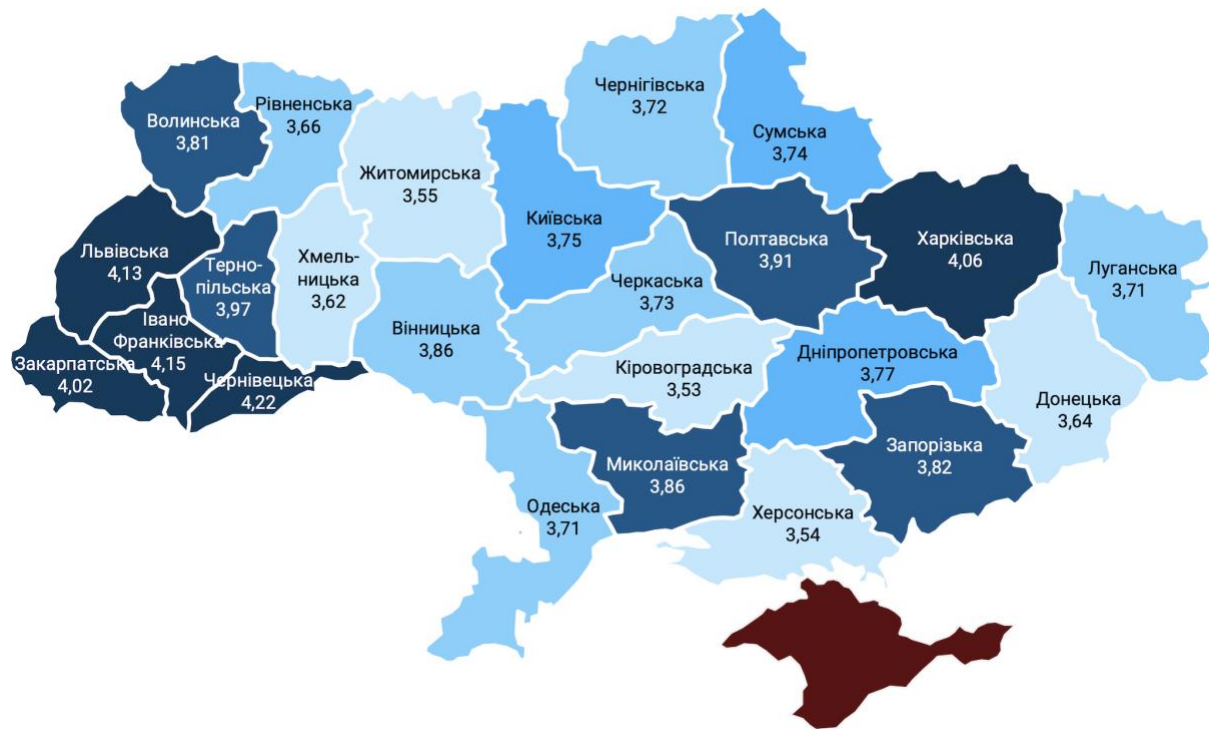

Рис. 4.2. Регіональний індекс людського розвитку України в 2019 р.

*Дані Донецької та Луганської областей за 2013 р. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

Джерело: [346, с. 286]

Отже, в регіонах держави поширюється *нерівність та різний рівень добробуту мешканців*. Зокрема Чернівецька, Івано-Франківська, Львівська та Харківська області лідирують за цим індексом через вибудовану систему охоплення дошкільною освітою, доступ до вищої освіти, а також розвинене соціальне середовище з відносно низьким рівнем злочинності тощо. Водночас Кіровоградська, Херсонська та Житомирська області мають найнижчі показники людського розвитку через неналежний стан міської інфраструктури, низьку ємність амбулаторно-поліклінічних закладів та обмежений доступ до енергопостачання [346, с. 286].

Слід відзначити, що в умовах війни нові статистичні дані відсутні.

При цьому серед сталих тенденцій – поступове старіння та невисока очікувана тривалість життя населення, низька соціальна мобільність і адаптивність мешканців до перекваліфікації, висока частка тіньової зайнятості, неоднакова доступність до якісних публічних послуг тощо загострює проблеми для людського розвитку в Україні. Крім цього, поширення коронавірусної інфекції COVID-19 стало викликом для системи охорони здоров'я. Він зумовив необхідність ужиття невідкладних заходів у цій галузі.

На подальшу диференціацію соціально-економічного становища територій має суттєвий вплив *концентрація ділової активності в столиці та обласних центрах*, де зосереджені основні ресурси розвитку регіонів. За окремими оцінками в Києві виробляється майже 20 % ВВП держави й акумулюється 50 % усіх прямих іноземних інвестицій. У більшості обласних центрів зосереджується понад 60 % обсягів виконаних будівельних робіт, інвестицій та виробництва [440]. Рівень економічного розвитку територій України різниться залежно від регіону, що підтверджують показники ВРП на одну особу (рис. 4.3).

Найвищий рівень ВРП на одну особу мають Київ, Полтавська, Дніпропетровська та Київська області через розміщення на них великих виробничих і наукових об'єктів, розвиток експортної діяльності. Нижче за 75 % від середнього показника в Україні ВРП на одну особу в 10 областях, серед яких найнижчі показники в Чернівецькій, Закарпатській та Тернопільській. Окремі регіони Півдня та Сходу України опинилися у ситуації збройної агресії РФ проти України, тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та Севастополя, а також окремих територій Донецької і Луганської областей. Зрештою відбулося значне внутрішнє переміщення населення та вплив капіталу з тимчасово окупованих і прилеглих до них територій, знизилася їхня інвестиційна привабливість.

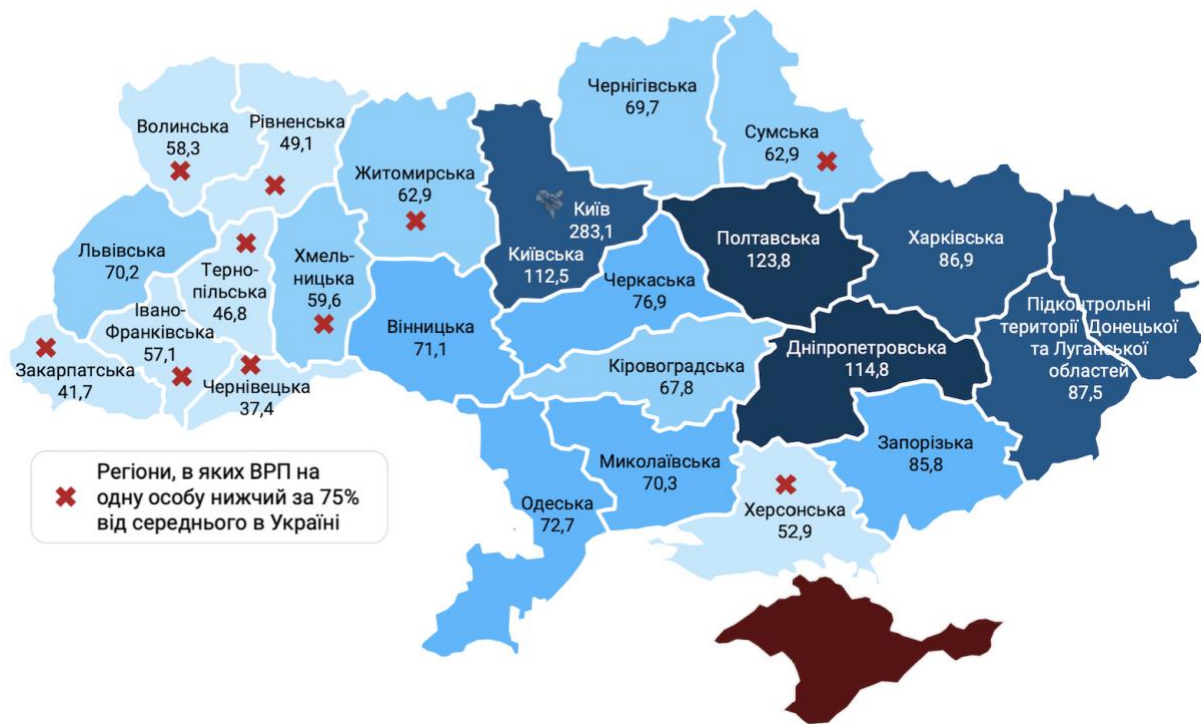

Рис. 4.3. Рівень економічного розвитку територій України в 2019 р. за показником ВРП на одну особу, тис. грн

*Через неможливість оцінки реального ВРП на одну особу для Донецької та Луганської областей було розраховано спільний відносний показник, використовуючи дані Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

Джерело: [346, с. 285]

У Державній стратегії регіонального розвитку України на 2021-2027 рр. [440] наведені такі глобальні та загальнодержавні виклики, що потребують розв'язання:

1) *слабка інтеграція регіональних просторів у загальноукраїнський, що характеризується:*

- подальшим зростанням асиметрії в рівнях розвитку регіонів та територій;
- моноцентричністю економічного зростання;
- обмеженим зв'язком між територіями, що пояснюється застарілістю та зношеністю інфраструктури, насамперед дорожньо-транспортної;
- нерівномірністю доступу до якісних послуг, суттєвим відставанням рівня життя більшої частини населення слаборозвинених територій (сільські

малозаселені території, гірські території, монофункціональні міста тощо) від рівня життя міського населення;

- низьким рівнем платоспроможності населення, трудових доходів та бідністю серед працюючих;

- погіршенням стану навколишнього природного середовища, виснаженням природних ресурсів, нераціональним використанням територій, втратою біорізноманіття;

- хаотичною забудовою історичних населених місць, територій об'єктів всесвітньої спадщини, пам'яток культурної спадщини та історико-культурних заповідників, що призводить до неминучих втрат історико-культурного потенціалу та незбалансованого розвитку населених місць;

- зруйнованою економікою та інфраструктурою, накопиченням екологічних проблем, формуванням іміджу території «бойових дій» на Сході та Півдні України, що призвело до нівелювання інвестиційної привабливості територій;

- перевантаженістю інфраструктури агломерацій, незадовільним станом житлово-комунальної сфери та загостренням екологічних проблем у містах;

- нереалізованим транзитним потенціалом окремих регіонів;

- низьким рівнем міжрегіональної співпраці;

- неефективним використанням потенціалу прибережних територій, незадовільним екологічним станом у басейнах Чорного та Азовського морів;

- значними міжрегіональними відмінностями у сприйнятті громадянами векторів внутрішньої і зовнішньої політики;

2) низький рівень конкурентоспроможності регіонів через:

- непродуктивну регіональну економіку більшості регіонів;

- низький рівень регіонального інноваційного розвитку;

- невідповідність рівня освіти потребам ринку праці; низьку мобільність населення, що впливає на дисбаланс на ринку праці;

- низький рівень цифровізації регіонів та цифрової обізнаності населення;

– низький рівень підприємницької активності серед населення насамперед на територіях з особливими проблемами розвитку;

– невідповідність існуючого рівня розвитку інфраструктури до потреб економіки, населення регіонів та країни в цілому;

3) недостатня спроможність центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та інституцій регіонального розвитку до ефективного впровадження реформ, надання високоякісних послуг населенню та розв’язання проблем соціально-економічного розвитку територій [440].

З метою окреслення чинників, які впливають на деградацію та кризові явища розвитку міських територій в Україні, автором проведено опитування державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування на освітній платформі Prometheus (16.04.21–16.07.21). Його результати наведені на рис. 4.4.

Рис. 4.4. Основні чинники, які впливають на деградацію та кризові явища розвитку міських територій в Україні (2021)

Джерело: систематизовано автором на основі результатів опитування державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування на освітній платформі Prometheus (308 респ., 16.04.21–16.07.21)

Так, за результатами опитування понад 2/3 респондентів вказали недостатність робочих місць з гідними умовами праці як основну причину

деградації та поширення кризових явищ розвитку міст. Ця проблема має комплексний характер. Її виникнення пов'язане зі слабкими місцями економіки України. Структурно незбалансована та монополізована економіка України не змогла вчасно відреагувати на пришвидшення технологічних зрушень у світовій економіці після початку бурхливого розвитку Індустрії 4.0, що поглибило технологічний розрив із розвиненими державами. Недостатні обсяги виробництва продукції з високою доданою вартістю компенсуються шляхом нарощування її імпорту, поглиблюючи імпортозалежність. За останні 10 років частка імпорту в загальному обсязі внутрішнього споживання промислової продукції зростає з 42,8% – у 2010 р. до 47,6% – у 2020 р., зокрема машинобудівної – із 77,7% до 94,9%, харчової – із 13,6 до 21,6% [332, с. 54]. Виклики пандемії COVID-19, яка супроводжувалася ізоляціями національних економік і зростанням протекціонізму у світі, засвідчили необхідність організації повного циклу виробництва критично важливої продукції та технологій в середині держави, подолання моноцентричності економічного зростання міст.

Традиційно до більш монополізованих секторів економіки України відносять: металургію, гірничодобувний, енергетичний та хімічний сектори. За цих умов частина міст має деградовані території, які потребують передусім економічної реструктуризації. До них належать старопромислові території, мономіста, території, де закрились вугільні шахти, рудники, хімічні об'єкти тощо. Ці території характеризуються високим безробіттям, руйнуванням промислових об'єктів, значними екологічними проблемами, високим рівнем злочинності [491].

Серед головних проблем, які обмежують можливості реалізації гідної праці в умовах трансформаційних змін українського ринку праці, варто зазначити такі:

- нестача робочих місць із високим рівнем створення доданої вартості, що можуть сприяти посиленню складності праці, забезпеченню вищого рівня оплати кваліфікованої праці, є стимулом для працівників до оновлення навичок та компетентностей;

- недостатнє поєднання гнучкості праці та соціальної захищеності за нестандартної зайнятості (flexicurity);
- недосконалість інституційного забезпечення гідних умов праці та невисокий рівень соціальної відповідальності бізнесу;
- відсутність рівного доступу до робочих місць з гідними умовами найму й оплати праці для різних вікових груп населення, як результат – послаблення мотивації працівників до підвищення власної конкурентоспроможності на ринку праці [332, с. 157].

За даними Державної служби статистики України, рівень зайнятості населення міської місцевості віком 15-70 років у 2020 р. становив 57,2%, а *рівень безробіття* міських мешканців віком 15-70 років (за методологією МОП) – 9,1% [464, с. 55]. Багаторічним негативним явищем в Україні залишається *бідність серед працюючого населення*. Її подолання вимагає цілеспрямованого публічного втручання [398]. Також бідними залишається значна частина людей, які працювали протягом працездатного віку, однак із досягненням пенсійного віку опинилися за межею бідності. За результатами першого півріччя 2020 р. рівень бідності за абсолютним критерієм (витрати, нижчі від фактичного прожиткового мінімуму) серед працюючого населення склав 42,4 %. Тобто така частка працюючого населення не могла забезпечити гідне життя собі і своїй родині [453]. Це свідчить про низьку ефективність національної економіки та недієвість засад продуктивної зайнятості.

Ситуація, коли кваліфікованих осіб у режимі повної зайнятості може спіткати бідність, пояснюється *низькою вартістю робочої сили*. Так, частка оплати праці у ВВП у 2013 р. становила 50 %, а у 2019 р. – 43,4 % (у той час як соціальним орієнтиром вважається 60-70 %). У структурі витрат підприємств на виробництво продукції витрати на оплату праці лежать у межах 7-15 % (для порівняння, у країнах ЄС – понад 30 %). Орієнтація на дешеву робочу силу призводить до збільшення обсягів трудової міграції. Надзвичайну загрозу несе те, що в структурі трудових мігрантів збільшилась частка молоді у віці 15-24 років та частка мігрантів з вищою освітою. Згідно з прогнозами Economist

Intelligence Україна входить до п'ятірки держав, які найбільше втратять у робочій силі на довгострокову перспективу до 2050 р. [453].

Бідність в Україні виявляється не лише в низьких доходах домогосподарств, а й у нераціональній структурі їхніх видатків, у яких центральне місце посідають витрати на продукти харчування й товари першої необхідності. За таких умов недостатня спроможність до витрат на людський розвиток – отримання освіти, медичні послуги, належну якість дозвілля та відпочинку, задоволення культурних потреб тощо. Це призводить до втрати конкурентоспроможності на сучасному ринку праці, деформацій соціального капіталу через низький рівень інклюзії та згуртованості спільнот, зниження якості й тривалості життя [332, с. 155].

На людський розвиток впливає *стан соціальної інфраструктури*. Її розгалуження в містах зумовлене необхідністю надання різноманітних послуг, а саме освіти, культури, охорони здоров'я, фізичної культури та спорту, соціального захисту тощо. Більшість цих об'єктів в українських містах збудовано в радянський період і динаміка їхньої модернізації не відповідає вимогам часу.

Соціальна інфраструктура погано сформована, застаріла й не відповідає демографічній ситуації та фінансовим можливостям її утримання [339, с. 16]. Тому знижується якість і доступність цих послуг, посилюються асиметрії рівня розвитку населення залежно від конкретного району проживання. Для подолання бідності набуває важливого значення соціальна інтеграція представників вразливих груп населення; вирівнювання освітніх можливостей дітей; забезпечення доступу всіх мешканців до суспільних ресурсів і медичного обслуговування; формування безпечного соціального середовища, вільного від будь-яких форм насильства та дискримінації. Брак довіри суспільства до програм соціального захисту породжує суспільну толерантність до «тіньового» працевлаштування, несплати податків та внесків до фондів соціального страхування тощо, як наслідок, скорочуються можливості органів влади утримувати соціальну сферу [332, с. 164].

Результати всеукраїнського опитування громадської думки, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології у вересні 2018 р. (у період до пандемії COVID-19), висвітлили *проблеми творчого та духовного розвитку населення України*. На основі зібраних даних встановлено, що впродовж звітнього року більшість дорослого населення (60 %) не читали жодних книг та не відвідували бібліотек і книгарень. Подібно до читацьких практик половина дорослого населення (50 %) за рік не відвідала жодного культурного заходу. Навіть у великих містах (населення від 100 тис. осіб) 57 % дорослого населення вважала, що в їхньому населеному пункті недостатньо можливостей для творчого та мистецького розвитку дітей [338, с. 17-20]. Припускаємо, що ситуація в малих містах і селищах міського типу подекуди набагато гірша.

Протягом десятиліть мережа закладів культури місцевого рівня – бібліотек, клубів, музеїв та закладів мистецької освіти – здебільшого скорочувалась і деградувала, частина закладів функціонувала здебільшого «на папері» [414, с. 19]. Більшість міст неспроможні перетворити їх в активи розвитку без значних капіталовкладень та інноваційних рішень. В окремих випадках продовжувалася хаотична забудова історичних населених місць і пам'яток культурної спадщини, що завдавало неминучих втрат історико-культурного потенціалу міст. За цих обставин місцями зміцнювався феномен нерозрізнення ідентичностей, який зрештою використала кремлівська пропаганда у війні з Україною, гальмуючи прогрес становлення громадянського суспільства.

Різні оцінки *стану бізнес-середовища та ділової активності* в Україні свідчать про назрілі проблеми, які поряд з іншими кризовими явищами зумовлюють деградацію міст. Так, автори аналітичної доповіді «Тридцять років незалежності України: соціально-економічні підсумки та стратегічні візії майбутнього» виділили такі ключові перешкоди для розвитку національного підприємництва:

– відсутність у підприємництва умов та мотивацій масштабуватися, тобто розширювати й розвивати бізнес;

- збереження надмірної зарегульованості підприємницької діяльності та повільного переходу до моделі сервісної держави;
- обмежений доступ до фінансових ресурсів, що гальмує нарощування потенціалу підприємництва;
- повільне вдосконалення митного адміністрування;
- значний рівень корупції, що виникає внаслідок можливості довільного трактування окремих регуляторних норм і необхідності користуватися послугами, безпосередньо відвідуючи державні органи;
- непрозорість процедур податкового адміністрування;
- здійснення тиску на підприємців з боку правоохоронних органів;
- недостатній рівень підприємницьких компетенцій для масової реалізації можливостей переведення діяльності у сферу онлайн [402, с. 186-190].

У 2021 р. Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в межах Програми «Конкурентоспроможна економіка України» й Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД) представили Індекс конкурентоспроможності міст України 2021 [443]. У процесі його підготовки проведено опитування суб'єктів підприємницької діяльності щодо перешкод для ведення бізнесу в 45 містах України. Його результати наведені на рис. 4.5.

Більшість опитаних підприємців ідентифікували *епідемію коронавірусу COVID-19 та карантинні заходи* як ключову перешкоду для ведення бізнесу в 2021 р. Не менш вагомі бар'єри характеризуються тривалішим періодом свого існування, зокрема брак кваліфікованої робочої сили та фінансових коштів, низький купівельний попит споживачів та високі податки. Питання корупції, складності законодавства і надмірної регуляції турбують бізнес не одне десятиліття. Натомість воєнні дії спочатку на Сході України, а згодом і через широкомасштабне російське вторгнення на всю територію держави, спричинили деградацію окремих міст, унеможливили ведення підприємницької діяльності на різних територіях.

**Рис. 4.5. Перешкоди для ведення бізнесу в містах України в 2021 р.,
% опитаних**

*За результатами опитування 7454 керівників суб'єктів підприємницької діяльності, зокрема керівників 3735 підприємств-юридичних осіб та 3719 фізичних осіб-підприємців 45-ти міст з усіх регіонів України, за винятком АР Крим, м. Севастополя та деяких районів Донецької та Луганської областей.

Джерело: [333, с. 100]

Комплекс перешкод діловій активності корелюється з погіршенням інвестиційного клімату. Передусім імідж територій «бойових дій» на Сході та Півдні України знизив інтерес вітчизняних та іноземних інвесторів до розвитку бізнесу. Підписання Угоди про асоціацію між ЄС та Україною сприяло суттєвому зменшенню формальних та інституційних бар'єрів для руху товарів, послуг, капіталу і робочої сили. Проте разом з очевидними вигодами від Угоди посилюється ризик перетікання факторів виробництва з України до східноєвропейських держав ЄС. Західні сусіди, передусім Польща, Угорщина, Словаччина, Чехія та країни Балтії, конкурують за вказані ресурси в макрорегіональному вимірі [402, с. 198]. У цій ситуації Україна розглядається як

джерело факторів виробництва, будучи досить близькою з точки зору історичного й культурного розвитку для сусідніх держав. У підсумку міста часто втрачають економічно-активне населення у зв'язку з трудовою міграцією, а з ним і потенціал до розвитку підприємництва.

Поряд із проблемами економічної трансформації міст треба виділити *чинники просторового характеру*, які спричиняють деградацію територій. Стан дорожнього покриття в Україні суттєво поступається показникам розвинених держав світу. Відповідно до Індексу глобальної конкурентоспроможності 2019, посівши загальне 85 місце з-поміж 141 держави, Україна за якістю дорожньої інфраструктури займала лише 114 місце [287, с. 570-571]. Із 170 тис. км автомобільних доріг відновлення потребують 153 тис. км, що становить 90 % [402, с. 183]. У рейтингу обласних центрів України, проведеного Міжнародним республіканським інститутом за результатами муніципальних опитувань у 2021 р. [452], найгірші позиції за індексом задоволеності мешканців якістю інфраструктури (стан доріг, тротуарів, паркування, громадський транспорт, функціонування закладів торгівлі, доступність для людей з інвалідністю тощо) займали Чернівці, Херсон, Полтава, Рівне та Миколаїв. Натомість за індексом задоволеності мешканців якістю комунальної сфери (водопостачання, каналізація, опалення, збір сміття, вуличне освітлення, двори та прибудинкові території) найменш вдоволеними були жителі Чернівців, Миколаєва, Херсона та Житомира.

Міста стикаються з *проблемами аварійного стану частини житлового фонду* та недостатнього забезпечення мешканців якісним житлом. У 2018 р. лише 38 % домогосподарств проживали в будинках, капітальний ремонт в яких проведено в 2001 р. і пізніше. Натомість трохи менше половини (45 %) усіх українських домогосподарств у 2018 р. проживали в будинках, капітальний ремонт у яких взагалі ніколи не проводили. Домогосподарства у великих містах опиняються в такому становищі частіше (60 %), ніж у малих містах (40 %), де вища частка індивідуальних будинків [501, с. 60]. За даними Державної служби статистики України, в 2020 р. питома вага загальної житлової площі в міській

місцевості, обладнаної водопроводом, становила 78,2 %, каналізацією – 77,1 %, опаленням – 78,6 %, газом – 81,5 %, гарячим водопостачанням – 61 % [465, с. 103; 500]. Більшість житлового фонду в Україні було збудовано в 1960-1980-х рр. і на сьогодні не відповідає сучасним вимогам енергоефективності будівель. Обсяги споживання енергоресурсів домогосподарствами сягають 592,8 кВт·год/м і лише в окремих будівлях перебувають у межах європейських норм – 21,7-62,9 кВт·год/м [332, с. 71].

Тенденція *негативного антропогенного впливу на довкілля* спостерігається в містах України впродовж тривалого періоду. До найбільших забруднювачів навколишнього середовища належать теплові електростанції, металургійні і хімічні заводи. Вони викидають сполуки сірки, вуглецю та азоту, споживають велику кількість води. Спостерігається хімічне та теплове забруднення стічних вод теплових електростанцій. Значне забруднення дає целюлозно-паперова промисловість (більше 15%). За даними МВС, у 2019 р. 36 міст мали перевищену середньодобову гранично допустиму концентрацію основних забруднюючих речовин в атмосферному повітрі, зокрема оксиду вуглецю, діоксиду азоту, фенолу, формальдегіду тощо [396, с. 79].

Автомобільний транспорт виробляє 70-90 % забруднень у містах. Серед причин варто виділити високий середній строк експлуатації автомобілів (16 р.), а також перенасиченість автомобілями міських вулиць, зокрема центральних районів. У 2019 р. Київ посів 12-те місце серед 456 міст світу за рівнем дорожніх заторів, а Харків, Одеса й Дніпро увійшли до 50-ти перших у рейтингу [507, с. 49]. Це з-поміж іншого впливає на шумове забруднення і привабливість міських територій. Інвестиції в екологічний громадський транспорт, який міг би мінімізувати цю проблему, залишаються на низькому рівні та не відповідають реальним потребам міст.

Міське населення дедалі більше відчуває наслідки *зміни клімату та зростання техногенного навантаження* на навколишнє природне середовище. За останні роки майже вдвічі зросла повторюваність днів із максимальними температурами влітку понад 35-40°C, що належить до екстремальних погодних

явищ. В Україні вже спостерігається тенденція до посилення посух, збільшення кількості й тривалості спекотних періодів та посилення пожежної небезпеки, зростання повторюваності й інтенсивності гроз, сильних злив, граду, шквалів [332, с. 113]. Водночас місцями суцільно заасфальтовані й забетоновані міські райони ще більше поглинають та утримують сонячну енергію. Поширену проблему для міст створює брак зелених насаджень, які б могли здійснювати охолоджувальний вплив на довкілля.

Великі міста України – активні забруднювачі водних об’єктів держави. У 2017 р. виникла надзвичайно небезпечна ситуація зі зростанням об’єму неочищених і недостатньо очищених стічних вод, що були скинуті в природні водойми. Їхня частка від загального обсягу скидання досягла 20 % [332, с. 97]. У більшості міст водопровідні мережі застарілі, а злизові каналізації відокремлені від міських очисних споруд. Також у містах існують суттєві проблеми з доступом до якісної питної води, що спричиняє поширення інфекційних та інших хвороб серед населення.

Про незадовільний стан поводження з відходами свідчить той факт, що на рік в Україні утворюється приблизно 400 млн тон відходів, і лише 6% з них потрапляє на переробку. Неперероблені відходи розміщують на полігонах, які зазвичай не відповідають нормативним стандартам, викидають, незаконно спалюють чи залишають їх на місці без збирання [507, с. 45]. Цьому питанню влада міст надає важливого значення у своїй політиці, проте на практиці суттєвого покращення у сфері поводження з відходами протягом останніх років не спостерігається. Про масштаби проблеми в Україні почали активно говорити після трагедії у Львові на Грибовицькому сміттєзвалищі, де в 2016 р. під завалами загинули троє рятувальників [456]. Проблема відсутності місць для вивезення сміття існує в більшості українських міст через завершення термінів експлуатації полігонів. За цих обставин культура сортування відходів мешканцями міст перебуває на низькому рівні. Це негативно впливає на ефективність функціонування наявних міських сортувальних ліній. Через

забруднення довкілля і господарську діяльність знижується розмаїття живої природи (зникають унікальні рослини, комахи та тварини).

У компетенції органів міського врядування вирішувати вищенаведені проблеми. До 2014 р. в Україні розвиток місцевого самоврядування здійснювався переважно на рівні територіальних громад міст обласного значення, адже більшість територіальних громад (передусім, малозаселених) виявилася неспроможною виконувати всі повноваження органів місцевого самоврядування.

Забезпечення доступності та якості публічних послуг – одне із завдань Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схваленої Кабінетом Міністрів України в квітні 2014 р. [459]. Це відповідає міжнародній практиці, адже територіальні реформи на місцевому рівні зазвичай поєднуються з іншими політиками, адаптуючи рівень врядування до масштабу проблем [277, с. 5]. Ця реформа в Україні базується на поєднанні територіального укрупнення з адміністративною та фінансовою децентралізацією, що на практиці реалізується в рамках однієї реформи [122; 112; 116]. Вважається, що укрупнення територіальних одиниць позитивно впливає на ефективність надання публічних послуг [270; 283, с. 4].

Децентралізацію вважають однією з найуспішніших реформ в Україні за період незалежності [400, с. 7]. Її впровадження призвело до суттєвих зрушень. Міста отримали розширені повноваження, додаткові ресурси та спроможності реалізовувати власні ініціативи відродження територій. Це відобразилося на зростанні підтримки міської влади з боку населення. Так, муніципальні опитування щодо міст обласного значення, проведені Соціологічною групою «Рейтинг» упродовж 2015-2021 рр. [452], засвідчили позитивну динаміку схвалення діяльності інститутів врядування міст (рис. 4.6).

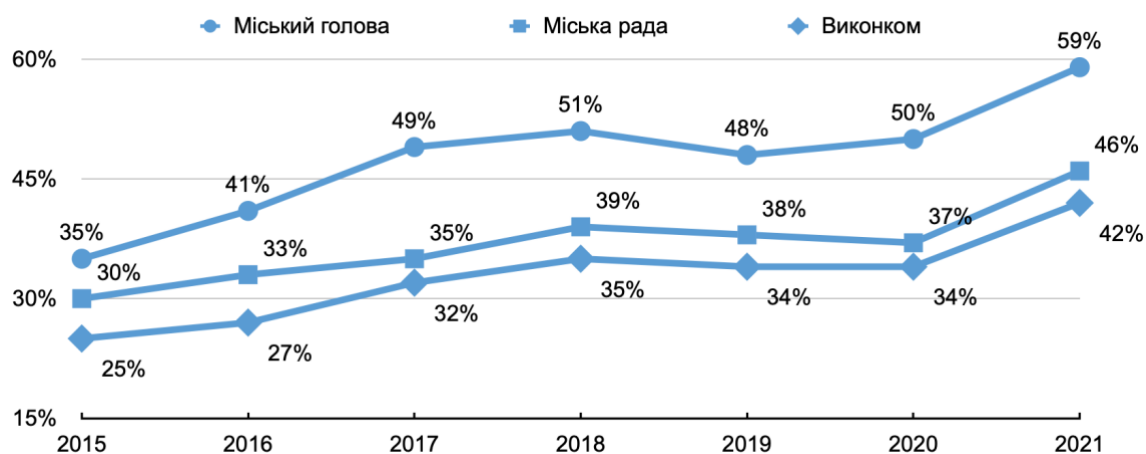

Рис. 4.6. Рівень схвалення діяльності інститутів міської влади в Україні в 2015-2021 рр.

*За результатами опитування Соціологічної групи «Рейтинг»: 03'2015 (17 600 респ.), 02'2016, 02'2017, 02'2018, 10'2019, 02'2020 та 05'2021 (по 19 200 респ.).

Джерело: [452, с. 16]

Починаючи з 2015 р., середній рівень схвалення діяльності інститутів влади міст обласного значення в Україні значно зріс: міського голови – на 24 в.п., міської ради – на 16 в.п., виконкому – на 17 в.п. Найбільше зростання зафіксовано в 2021 р. Це пояснюється активною діяльністю інститутів міської влади в процесі подолання наслідків пандемії COVID-19. Проте дотаційність бюджетів окремих міст через слабку власну податкову базу, непрозоре просторове планування місцевого розвитку, корупція в міській владі, низька мотивація персоналу міських рад до інновацій в управлінні тощо призводить до зміцнення недовіри населення до керівництва міст, а також мінімізації участі мешканців у житті громади. За цих обставин посилюється концентрація кризових явищ розвитку міст, адже суб'єкти міського врядування залишаються неспроможними розв'язувати назрілі проблеми.

До того ж, внаслідок широкомасштабного російського вторгнення посилилися такі кризові явища: незадовільний стан системи забезпечення безпеки населення, руйнація інфраструктури, різкий занепад місцевої економіки на багатьох територіях, втрата працездатного населення, в тому числі за рахунок міграції, психологічне виснаження населення тощо.

– інновації, зміни, дія, майбутнє, розвиток (загалом стосується необхідності застосування інноваційних інструментів міського розвитку в процесі ревіталізації деградованих територій);

– місто, життя, чистота, очищення (у фокусі уваги вплив ревіталізації деградованих територій на формування життєздатної екосистеми всього міста);

– економіка, будівництво, відбудова (відноситься до економічних та просторових чинників відродження територій).

Серед рідше вживаних слів йдеться про такі сутнісні категорії:

– промзона, занедбані споруди, історичні пам'ятки, річки, дороги (деталізація об'єктів ревіталізації деградованих територій);

– переорієнтація, нове призначення, унікальність, творчість (засадничі характеристики ревіталізації міста);

– високий рівень життя, добробут, процвітання, безпека, соціальна справедливість (бажані результати відродження міста);

– збереження цінностей, культура, історія, діти, людина (найвищі смислові мотиви діяльності).

Отже, спільне розуміння ревіталізації міста дає підстави припустити, що у відповідь на назрілі кризові явища розвитку деградованих територій (економічні, соціальні, екологічні, публічно-управлінські, культурні тощо) в містах з боку представників міського врядування прямо чи опосередковано відбувається осмислення того, як їх долати, що має лежати в основі цього процесу, яких цілей треба досягти. Для глибшого розуміння перспектив ревіталізації міст необхідно проаналізувати діюче нормативно-правове поле, у рамках якого розробляється публічна політика ревіталізації міст в Україні.

4.2. Формування нормативно-правових засад для здійснення ревіталізації міст

Попри відсутність терміну «ревіталізація міста» та загалом засад державної міської політики у нормативно-правових актах України, державна

регіональна політика почала формуватися з 2000-х рр. Так, у 2001 р. в Україні з'явилася *Концепція державної регіональної політики* [497]. У ній одним із напрямів удосконалення тогочасного державного регулювання розвитку регіонів було визначено стимулювання розвитку регіонів чи їхніх частин, у межах яких показники економічного розвитку та соціального забезпечення громадян за критеріями, встановленими законодавством, значно нижчі, ніж відповідні середні показники в державі (депресивні території). Досягти вищевказаного планувалося шляхом запровадження особливих механізмів бюджетної, податкової, цінової, грошово-кредитної, інноваційної та інвестиційної політики щодо депресивних територій, визначення чітких критеріїв та строків виділення для стимулювання ефективнішого використання внутрішнього природного, економічного, наукового, трудового потенціалу таких територій, прискорення соціально-економічного розвитку, подолання депресивності, підтримки соціальної активності та мобільності населення, створення максимально сприятливих економічних, правових та інституційних умов у їх межах для прискорення формування і ефективного функціонування нових суб'єктів господарювання, забезпечення належного соціального захисту населення. Водночас статус депресивної території, форми державної підтримки розвитку таких територій мали бути визначені законодавством на основі науково обґрунтованої комплексної оцінки їх економічного, фінансового, екологічного, соціального стану.

Відповідно до вказаної концепції на першому етапі (2001-2003 рр.) передбачалося розробити та вдосконалити законодавство з питань регіональної політики та місцевого самоврядування, зокрема щодо обґрунтування засад державного стимулювання регіонального розвитку та депресивних територій; визначення центрального органу виконавчої влади з питань регіональної політики і підтримки місцевого самоврядування [497].

На практиці виконання цього Указу здійснювалося досить повільно і здебільшого не відповідало встановленим у Концепції часовим строкам. *Міністерство регіонального розвитку та будівництва України* було утворене в

2007 р., законодавство у сфері державної регіональної політики почало формуватись із запізненням в 2005 р. з ухвалення закону «Про стимулювання розвитку регіонів», натомість рамковий закон «Про засади державної регіональної політики» було ухвалено лише в 2015 р. [433].

Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [407] визначив правові, економічні та організаційні засади реалізації державної регіональної політики щодо стимулювання розвитку регіонів та подолання депресивності територій. У ньому була зазначена дефініція поняття «*депресивна територія*» як регіон чи його частина (район чи населений пункт), що визнаються депресивними за умов та в порядку, визначених цим законом. Відповідно до закону території надавався статус депресивної з метою створення правових, економічних й організаційних засад для вжиття державними органами та органами місцевого самоврядування особливих заходів стимулювання розвитку таких територій.

Депресивні території поділялися законом на такі групи: регіон; промисловий район; сільський район; місто обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення (ст. 6). Територія може бути визнана депресивною, якщо соціально-економічні показники її розвитку відповідають одночасно всім установленим умовам для такої групи територій (ст. 9):

1) регіон, в якому протягом останніх п'яти років середній показник обсягу валового регіонального продукту (до 2004 р. – обсягу валової доданої вартості) на одну особу найнижчий;

2) промисловий район, в якому впродовж останніх трьох років рівень зареєстрованого безробіття та частка зайнятих у промисловості значно вищі, а обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) на одну особу та рівень середньомісячної заробітної плати значно нижчі за відповідні середні показники розвитку територій цієї групи;

3) сільський район, в якому протягом останніх трьох років щільність сільського населення, коефіцієнт природного приросту населення, рівень середньомісячної заробітної плати та обсяг реалізованої сільськогосподарської

продукції (робіт, послуг) на одну особу значно нижчі, а частка зайнятих у сільському господарстві значно вища за відповідні середні показники розвитку територій цієї групи;

4) місто обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення, в якому впродовж останніх трьох років рівень зареєстрованого, зокрема довготривалого, безробіття значно вищий, а рівень середньомісячної заробітної плати значно нижчий за відповідні середні показники розвитку територій цієї групи;

5) населений пункт, на території якого з 1996 р. ліквідовані вугледобувні та вуглепереробні підприємства, але не були здійснені в повному обсязі заходи щодо вирішення соціально-економічних та екологічних питань, передбачені проєктами ліквідації зазначених підприємств.

Кабінет Міністрів України за результатами моніторингу відповідних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення був уповноваженим визначати території, яким надається статус депресивних, встановлювати їх межі; строк, на який території надається статус депресивної; заходи державного стимулювання розвитку території для подолання депресивного стану та форми й умови їх застосування; співвідношення державних, регіональних та інших фінансових ресурсів, що спрямовуються на відповідні заходи тощо [407].

Основним інструментом відродження такої території мала стати програма подолання її депресивності. Розроблення цієї програми повинен забезпечити центральний орган виконавчої влади, відповідальний за формування державної регіональної політики, долучивши до цього процесу інші центральні органи виконавчої влади, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Однак треба констатувати, що на практиці цей інструмент не використовували. За роки реалізації Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» чотири міста (Токмак Запорізької області, Новий Розділ Львівської області, Ізюм Харківської області, Первомайський Харківської

області) отримали статус депресивної території [439]. Водночас на практиці не затверджено жодної програми подолання депресивності територій.

Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» втратив чинність на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» [404].

Про депресивні території також йшлося в *Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р.* [441]. Одним з інструментів реалізації Стратегії визначено державні програми подолання депресивності окремих територій. Для узгодження цих програм із регіональними стратегіями розвитку та планами заходів щодо їх реалізації планувалося внесення змін до законодавства щодо розширення переліку індикаторів, які характеризують стан депресивності (включення до нього показників про соціальне становище місцевого населення). Проте перелік відповідних індикаторів у ході законотворчої роботи не переглядався.

Через несистемність заходів державної регіональної політики щодо подолання депресивності територій, недостатню обґрунтованість критеріїв вибору таких територій політика в цьому напрямі була декларативною та не мала реального впливу на відродження територій.

Важливим кроком до подальшого становлення державної регіональної політики в Україні стало ухвалення *Закону України «Про засади державної регіональної політики»* [406]. У ньому визначені основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України. Це рамковий закон, який окреслює можливі об'єкти державної регіональної політики: територія регіонів, макрорегіонів, мікрорегіонів (ст. 4). Так, макрорегіон – це частина території України у складі декількох регіонів чи їхніх частин, об'єднаних за спільними ознаками, яким притаманні спільні проблеми розвитку, в межах якої реалізуються спеціальні для цієї території програми регіонального розвитку. Натомість мікрорегіон – частина території регіону, що

характеризується територіальною цілісністю та особливостями розвитку, в межах якої реалізуються спеціальні для цієї території проекти регіонального розвитку. Тим самим у суб'єктів державної регіональної політики з'явилися можливості виділення окремих територій різних розмірів для здійснення цілеспрямованого публічно-управлінського впливу.

Поряд з цим одним з пріоритетів державної регіональної політики (ст. 6) передбачено визначення проблемних територій у регіонах та реалізація державних заходів щодо їх розвитку [406]. Цей закон заклав підходи до нової територіально-орієнтованої державної регіональної політики, що передбачає як поширення загальних правил такої політики на всі регіони, так і визначення територій, до яких можуть застосовуватися особливі підходи розв'язання їхніх проблем, а також спеціальні інструменти підтримки розвитку цих територій [491].

Удосконалення підходів до формування та реалізації державної регіональної політики України представлено в *Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр.* [440]. Порівняльна характеристика цих змін відображена в додатку Б.

Тож у політиці територіального розвитку держави відбувся відхід від декларативних спроб на центральному рівні окреслити депресивні території та впровадити програми подолання їхньої депресивності. У Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр. визначено такі типи територій, що потребують особливої уваги з боку держави та застосування спеціальних механізмів та інструментів стимулювання їхнього розвитку: агломерації; великі, середні та малі міста; монофункціональні міста, сільські території в несприятливих умовах; гірські території Українських Карпат; макрорегіон «Азов-Чорне море»; зони впливу міжнародних транспортних коридорів; прикордонні регіони; прикордонні території в несприятливих умовах; тимчасово окуповані території України; природоохоронні території та об'єкти.

Чинна Стратегія проголошує перехід до територіально спрямованої політики розвитку на основі стимулювання використання власного потенціалу

територій, надання підтримки окремим територіям, що характеризуються особливими проблемами соціально-економічного розвитку, високим історико-культурним потенціалом, екологічними умовами та потребами охорони навколишнього природного середовища [440]. Передбачається, що заходи реалізації державної регіональної політики з-поміж іншого спрямовуватимуться на підтримку потенційних центрів економічного зростання, які можуть поширювати свій позитивний вплив на розвиток сусідніх територій та регіону в цілому, а також на підтримку інтегрованих проєктів розвитку територій з особливими проблемами розвитку. Перелік таких центрів економічного розвитку наведено на рис. 4.8.

Окреслені в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр. функціональні території (центри, що мають ознаки ядер розвитку; центри, що потребують підтримки; центри, що потребують допомоги; центри, що гостро потребують підтримки) будуть у фокусі державної регіональної політики на перспективу. Водночас у документі не відображено методику ідентифікації цих територій, зокрема критерії визначення концентрації кризових явищ; чіткий перелік територій, які віднесені до певної групи тощо [466, с. 4]. Також Стратегія потребує змін у зв'язку з появою низки проблем, зумовлених війною РФ проти України. Актуалізується необхідність інших законодавчих ініціатив [445].

Реагуючи на російське військове широкомасштабне вторгнення, в липні 2022 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України *«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій»* [404]. Закон врегульовує засади відновлення регіонів та територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України. Зокрема йдеться про комплекс першочергових організаційних, фінансових та інших заходів, що спрямовуються на прискорене відновлення об'єктів критичної інфраструктури, соціальної інфраструктури, об'єктів житлового та громадського призначення до стану, що дозволяє забезпечити повернення в регіон внутрішньо переміщених осіб та біженців, створення сприятливих умов для діяльності всіх суб'єктів господарювання.

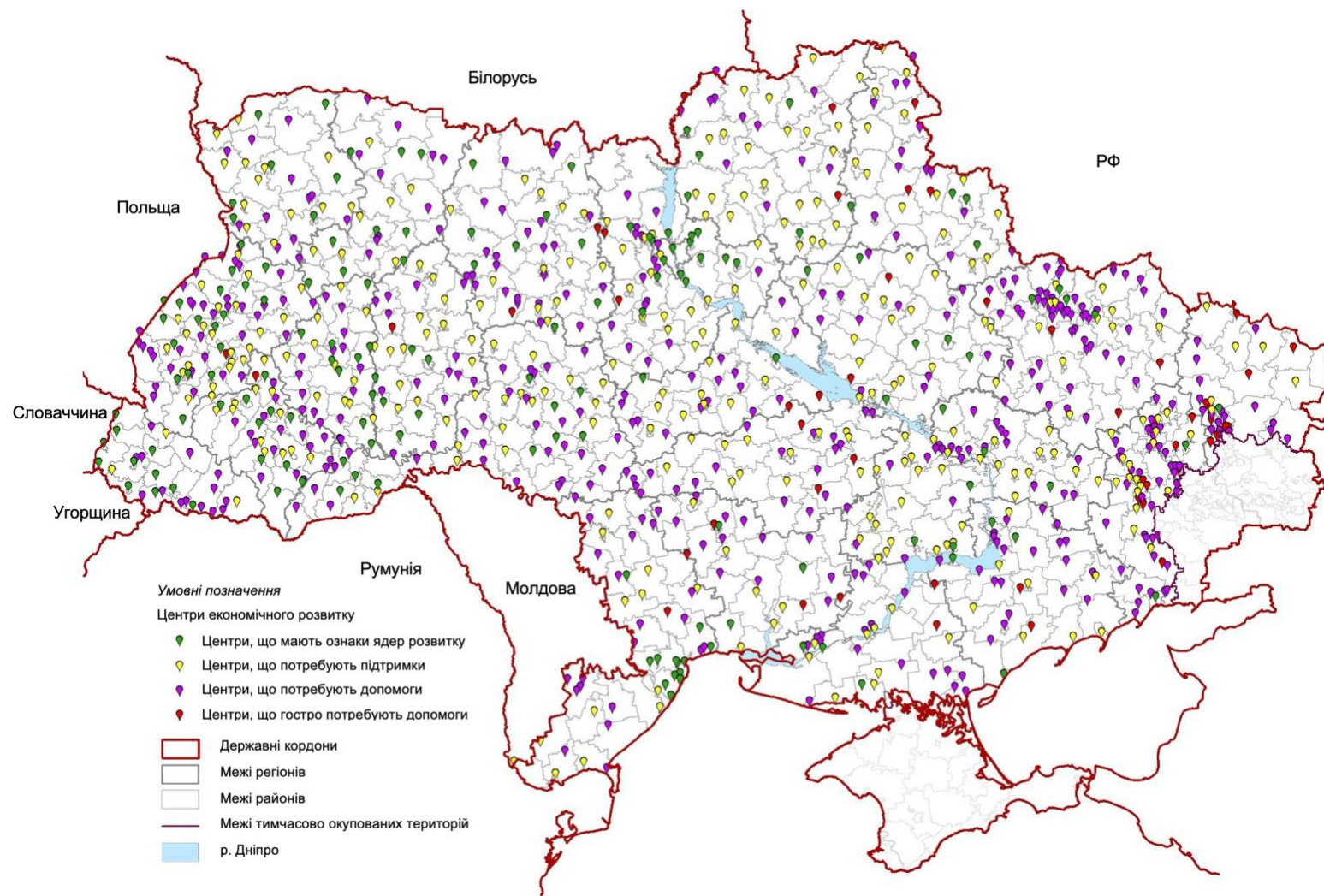

Рис. 4.8. Схема функціональних територій – центрів економічного розвитку, які потребують державної підтримки та допомоги (2021)

Джерело: [440]

Окреслені в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр. функціональні території (центри, що мають ознаки ядер розвитку; центри, що потребують підтримки; центри, що потребують допомоги; центри, що гостро потребують підтримки) будуть у фокусі державної регіональної політики на найближчу перспективу. Водночас у документі не відображено методик ідентифікації цих територій, зокрема критерії визначення концентрації кризових явищ; чіткий перелік територій, які віднесені до певної групи тощо [466, с. 4]. Також Стратегія потребує змін у зв'язку з появою низки проблем, зумовлених війною РФ проти України.

Реагуючи на російське військове широкомасштабне вторгнення, в липні 2022 р. Верховна Рада України ухвалила закон *«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій»* [404]. Закон врегульовує засади відновлення регіонів та територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України. Зокрема йдеться про комплекс першочергових організаційних, фінансових та інших заходів, що спрямовуються на прискорене відновлення об'єктів критичної інфраструктури, соціальної інфраструктури, об'єктів житлового та громадського призначення до стану, що дозволяє забезпечити повернення в регіон внутрішньо переміщених осіб та біженців, створення сприятливих умов для діяльності всіх суб'єктів господарювання.

Для планування відновлення та стимулювання розвитку регіонів та територій, а також з метою запровадження органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування спеціальних механізмів та інструментів визначаються такі функціональні типи територій:

1) *території відновлення* – мікрорегіони, територіальні громади, на території яких відбувалися бойові дії та/або які були тимчасово окуповані, та/або території яких зазнали руйнувань об'єктів критичної інфраструктури, соціальної інфраструктури, об'єктів житлового фонду внаслідок ведення бойових дій, а також які характеризуються різким погіршенням рівня соціально-економічного

розвитку та значним переміщенням населення до інших регіонів та/або інших держав;

2) *регіональні полюси зростання* – мікрорегіони, територіальні громади, що характеризуються значно кращими географічними, демографічними, соціально-економічними показниками розвитку порівняно з іншими подібними територіями регіону, та зростання яких позитивно впливає на суміжні території, регіон та/або державу в цілому;

3) *території з особливими умовами для розвитку* – макрорегіони, мікрорегіони, територіальні громади, рівень соціально-економічного розвитку яких низький або на яких існують природні, демографічні, міжнародні, безпекові чи інші об'єктивні обмеження щодо використання потенціалу території для розвитку;

4) *території сталого розвитку* – самодостатні мікрорегіони, територіальні громади з наявним соціально-економічним потенціалом територій та спроможні до збалансованого розвитку в економічній, соціальній та екологічній сферах.

У новій редакції ст. 10 та в змінах до п. 4 ч. 2 ст. 20 Закону України «Про засади державної регіональної політики» виключено положення щодо розвитку депресивних територій [404].

Водночас серед ключових змін є запровадження трирівневої ефективної та прозорої системи стратегічного планування: державна стратегія – регіональні стратегії – стратегії громад.

Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 рр. визначає генеральний вектор сталого розвитку регіонів та розроблена відповідно до Цілей сталого розвитку України до 2030 р., затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. №722/2019 [498]. Згідно із Законом України «Про засади державної регіональної політики» регіональні стратегії розвитку мають відповідати положенням Державної стратегії регіонального розвитку України. У статті 10 цього закону зазначається, що розроблення регіональних стратегій розвитку здійснюється з урахуванням стратегій розвитку міст, селищ та сіл,

першочергового розвитку депресивних територій, стратегічних пріоритетів розвитку районів відповідного регіону [406].

На період дії Державної стратегії регіонального розвитку України – 2021-2027 рр. у кожній області України затверджена *регіональна стратегія розвитку* [450]. Лише в кількох з них (Донецькій, Харківській, Тернопільській областях) фрагментарно згадуються депресивні території, але без конкретних завдань щодо їх розвитку. Детальна діагностика кризових явищ розвитку територій (соціальних, економічних, просторових, екологічних) міститься у всіх регіональних стратегіях, що зумовлює пошук шляхів відродження окремих територій міст і громад. Здебільшого вони передбачають заходи з розбудови інфраструктури, передусім відновлення автомобільних доріг; покращення якості та доступності публічних послуг, у т.ч. у сфері освіти, медицини, соціального захисту; охорони та відтворення природних ресурсів. Цілі сталого розвитку знайшли своє відображення у стратегічних цілях, визначених у цих документах (додаток В).

Загалом слід зазначити про домінування таких Цілей сталого розвитку в регіональних стратегіях розвитку України:

- *забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів* (усі області);
- *створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям* (переважна більшість областей);
- *сприяння сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх* (Донецька, Житомирська, Кіровоградська, Миколаївська, Рівненська, Чернівецька області);
- *забезпечення якісної освіти* (Волинська, Дніпропетровська, Закарпатська, Київська області, м. Київ);
- *сприяння сталому розвитку сільського господарства* (Житомирська, Херсонська, Черкаська та Чернігівська області);

– *побудова миролюбного суспільства в інтересах сталого розвитку; створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій (Вінницька, Донецька, Луганська, Харківська області).*

На сталий розвиток міст і громад впливатимуть передбачені заходи ревіталізації територій, зокрема щодо відродження економіки територій північної Київщини, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; підтримка малих монофункціональних міст і ревіталізація територій, забруднених вибухонебезпечними предметами (Донецька область); ревіталізація (відновлення) центральної частини історичних міст Тернопілля; відродження історико-архітектурної спадщини Волинської області; ревіталізація замків Черкащини; впорядкування і розвиток публічних просторів м. Києва; охорона, відновлення та збереження об'єктів культурної спадщини (Житомирська, Херсонська, Чернівецька, Чернігівська області) тощо.

Значно ширший спектр заходів ревіталізації деградованих територій міститься у стратегіях розвитку міст. У табл. 4.1 наведено стратегічні цілі, завдання і проекти, які стосуються ревіталізації міст та визначені у вибраних стратегіях розвитку міст обласного значення України.

Отже, в проаналізованих міських стратегіях розвитку розглядається ревіталізація:

- *занедбаних промислових зон* (Васильків, Вінниця, Дніпро, Івано-Франківськ, Коростень, Рівне);
- *центрів міст* (Вінниця, Ніжин, Одеса, Подільськ, Полтава, Трускавець);
- *парків, зон відпочинку та інших публічних просторів* (Вінниця, Ізюм, Мелітополь, Миколаїв, Новодністровськ, Подільськ, Трускавець);
- *об'єктів культури й історико-архітектурної спадщини* (Буча, Володимир-Волинський, Полтава, Тернопіль).

Таблиця 4.1

Цілі, завдання та проєкти ревіталізації міст у міських стратегіях розвитку

№	Назва стратегії	Стратегічні цілі (Ц), завдання (З), проєкти (П)
1	2	3
Міста – обласні центри		
1.	Стратегія розвитку Вінницької міської територіальної громади до 2030 р. – Стратегія 3.0	3. Ревіталізація занедбаних територій колишніх промислових підприємств. П. Реконструкція Центрального парку як основного простору для дозвілля жителів і гостей міста та його поєднання з Європейською площею пішохідною вулицею М. Грушевського. П. Облаштування парку Дружби народів та прилеглих територій і водойм, будівництво аквапарку біля нього. П. Розробка інтегрованої концепції розвитку історичного центру Вінниці (Середмістя).
2.	Стратегія Дніпра 2030 (проєкт)	Ц. Ревіталізація старопромислових зон. З. Розроблення програми ревіталізації старопромислових зон (45 територій, площа 515,5 га)
3.	Стратегія розвитку міста Івано-Франківська на період до 2028 р.	З. Створення нового формату освітньої та креативної платформи на базі заводу «Промприлад», яка об'єднуватиме культурні, освітні та практичні бізнес-елементи.
4.	Стратегія розвитку Миколаєва на 2016-2021 рр.	З. Відновлення, розширення та розвиток публічних зелених зон та місць відпочинку для підтримки розвитку туристичної галузі на основі природних, культурних та рекреаційних потужностей.
5.	Стратегія економічного та соціального розвитку міста Одеси до 2022 р.	Ц. Відродження історичного вигляду центру міста. З. Реставрація будівель-пам'ятників історії та архітектури, фасадів історичних будівель, реконструкція одеських двориків у центрі міста. З. Розробка детального плану території «Стара Одеса». З. Внесення історичного центру Одеси до основного списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.
6.	Стратегія економічного розвитку міста Полтави на період до 2027 р.	Ц. залучення інвестицій у ревіталізацію історичних об'єктів. З. Відновлення і реконструкція історичних будівель центральної частини міста. З. Формування інвестиційних пропозицій / проєктів для ревіталізації історичних об'єктів.
7.	Стратегія розвитку Рівного на період до 2040 р.	З. Ревіталізація занедбаних промислових зон (браунфілдів та грінфілдів), їх пріоритетне використання як місць для розвитку нових бізнесів.
8.	Стратегічний план розвитку Тернопільської міської територіальної громади до 2029 р.	З. Реконструкція та реставрація історичних об'єктів, будівель та пам'яток архітектури, їхній благоустрій та освітлення.

Продовження табл. 4.1

1	2	3
	Міста обласного значення	
1.	Стратегія розвитку Бучанської міської об'єднаної територіальної громади на період до 2029 р.	П. Ревіталізація об'єкта культурної спадщини місцевого значення Музею видатних діячів науки та творчості ім. Є. О. Патона, створення арт-майстерні місцевих ремесел «Академії ремесел», облаштування території у ландшафтний парк; проведення фестивалю місцевих ремесел.
2.	Стратегія розвитку міста Васильків – 2030	Ц. Ревіталізація занедбаних промислових зон (браунфілдів), пріоритетне використання браунфілдів як місць для розвитку нових бізнесів.
3.	Стратегія розвитку м. Володимира-Волинського на 2017-2027 рр.	3. Відновлення історично-культурних об'єктів міста. П. Відновлення пам'ятки історії «Меморіальний комплекс «Жертвам фашизму» П. Відновлення пам'ятки археології національного значення «Городище – Вали IX-XIII ст.»
4.	Стратегія розвитку Ізюмської міської територіальної громади на 2021-2027 рр.	П. Відновлення та благоустрій «Дендропарку». П. Відновлення функціонування міського спортивного комплексу на базі існуючого раніше стадіону в районі приладобудівного заводу.
5.	Стратегічний план розвитку м. Коростеня до 2025 рр.	3. Ревіталізація вибраних старих промислових зон спільно з власниками підприємств.
6.	Стратегія розвитку м. Мелітополя до 2030 р.	3. Ревіталізація публічних просторів шляхом створення тематичних, мистецьких, клубних публічних просторів, адаптація депресивних територій та незатребуваних промислових зон.
7.	Стратегія розвитку Ніжинської міської ОТГ 2027	3. Ревіталізація історичного центру міста. П. Реконструкція площі ім. І. Франка, вулиць Гоголівська, Шевченка. П. Демонтаж тимчасових споруд із центральних вулиць.
8.	Стратегія розвитку м. Новодністровськ до 2025 р.	3. Відновлення міського парку атракціонів та розваг (паркова зона).
9.	Стратегія економічного та соціального розвитку м. Подільська до 2025 р.	Ц. Ревіталізація історичного центру, збереження культурної самобутності та архітектурного вигляду. 3. Благоустрій території шляхом розташування скульптурних композицій та оригінальних авторських елементів міського дизайну. 3. Реконструкція парків, скверів міста, створення нових об'єктів природно-заповідного фонду.
10.	Стратегія розвитку Трускавецького субрегіону на період до 2028 р.	Ц. Покращення стану історичної частини міста. 3. Збереження історико-архітектурної території. 3. Вирішення проблеми забудови центральної частини міста та недобудованих об'єктів. 3. Відновлення інфраструктури «Курортного парку м. Трускавець» як пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Джерело: систематизовано автором за [467-484]

Комплексний підхід до ревіталізації старопромислових зон демонструє Дніпро. Поширене явище для Південного Сходу України – наявність деградованих територій «напівпокинутих гігантів»: гектари розбитих пилових доріг, покинуті цехи та загальна атмосфера пустельності. Так, багато великих підприємств фактично закрилися, інерційно існують як юридичні особи. На деяких розташовані окремі невеликі виробництва, але основні площі в запустінні, від цехів залишилися тільки фасади. Серед забудованих міських земель на території промисловості припадає 3650 га (кожен п'ятий кв. м. із забудованих міських земель у Дніпрі – індустріальний) [469]. У *Стратегії розвитку міста* визначено завдання – впровадити програму ревіталізації старопромислових зон Дніпра, що передбачатиме за 10 років відродити територію площею 515,5 га (45 територій) шляхом створення індустріальних парків, «інноваційних кварталів» із повноцінною екосистемою інновацій, кварталів креативних індустрій тощо. Йдеться про планування поліцентричної функціональної структури міста, не обмежуючись впливом лише на промислові зони, а й прагнучи мультиплікувати позитивні ефекти на всю територію.

Стратегія розвитку Вінницької міської територіальної громади до 2030 р. – Стратегія 3.0 фокусує увагу на забезпеченні розвитку її окремих територій. Адже територія громади має неоднорідну просторову структуру, що складається з різних типів користування: з одного боку – відкриті природні території (ліси, річкові долини, сільськогосподарські угіддя), з іншого – забудовану територію різного призначення й інтенсивності використання [474]. Ці фактори, спричинені історично обумовленими процесами, дали можливість виокремити в Стратегії відносно однорідні міські райони, які потребують різних заходів публічного втручання для їхнього відродження. Картосхема, яка відтворює ландшафтно-планувальну структуру Вінницької громади, представлена в додатку Г. Вона відображає сукупність таких районів і відповідні їм соціальні, економічні, просторові й екологічні трансформації у вигляді заходів і проєктів Стратегії, які планується впровадити до 2030 р.

Тому Стратегія розвитку Вінницької міської територіальної громади до 2030 р. – Стратегія 3.0 спрямована на те, щоб наділити кожному окрему частину громади власною цінністю та своїми перевагами в процесі відродження і ревіталізації території. Просторовий вимір розвитку міста має втілитися у системі документів просторового планування, розроблених на основі Стратегії. До них належить інтегрована концепція розвитку історичного центру Вінниці (Середмістя). Місто, слідуючи практиці європейських міст, планує сформуванню стратегічне бачення розвитку історичного центру для збереження й підсилення його функцій (історичної, культурної, ділової, транспортної, рекреаційної, туристичної тощо), обмеживши автомобільний рух і забезпечивши пішоходизацію простору.

Варто зазначити, що стратегічне планування інтегрованого розвитку територій – відносно новий напрям у міській політиці в Україні. У межах проєкту «Муніципальний розвиток та оновлення старої частини міста Львова», що виконувався Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ) GmbH, представлено дві інтегровані концепції розвитку: у 2011 р. – для центральної частини Львова [411], а в 2015 р. – для середмістя Чернівців [410]. В основі цих концепцій лежать коротко-, середньо- та довготермінові проєкти ревіталізації об'єктів житлового, культурного призначення, пам'яток архітектури; розвитку публічних просторів; захисту довкілля та адаптації до змін клімату; оновлення інженерно-технічної інфраструктури; впорядкування роботи громадського транспорту; розширення пропозицій у галузі туризму й культури; посилення ділової активності, зокрема у сферах торгівлі та послуг; модернізації міського управління; стимулювання соціального партнерства і громадської партисипації тощо. У подальшому за підтримки проєкту GIZ «Інтегрований розвиток міст в Україні I, II» реалізуються заходи щодо інтегрованого планування у Львові, Чернівцях, Вінниці, Житомирі, Полтаві, Мелітополі, Харкові та Подільському районі Києва [412].

Досвід стратегічного інтегрованого планування розвитку територій має важливе значення для формування політики ревіталізації міст в Україні, оскільки

поєднує просторові, економічні, соціальні та екологічні цілі. Поряд із прагненням застосувати комплексний підхід до сталого розвитку всієї території міста у процесі стратегічного територіального планування набувають поширення спроби зонувати територію міста на окремі частини. Це створює передумови для кращого розуміння потреб та ідентифікації локальних потенціалів окремих міських територій, за необхідності відновлення їхніх функцій та привабливості [113]. Водночас у цьому процесі треба узгодити інтереси всіх зацікавлених сторін, застосовуючи інструменти громадської партисипації та публічно-приватного партнерства.

Отже, політика ревіталізації міст на основі наявних нормативно-правових засад в Україні розвивається здебільшого завдяки власним ініціатив міст на місцях без відповідної державної політики. Досвід реалізації таких проєктів ревіталізації деградованих територій розглянуто в наступному підрозділі.

4.3. Реалізація проєктів ревіталізації деградованих територій у різних містах

Упровадження проєктів ревіталізації деградованих міських територій в Україні бере початок у Львові в другому десятилітті ХХІ ст. та пов'язане з імплементацією польського досвіду в цій сфері. Такою територією було визначено Підзамче як один із найстаріших міських районів Львова. Його значна частина опинилася в Переліку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, до якого було внесено історичний центр Львова в 1998 р. [143, с. 115). На це вплинуло міське планування Підзамча, пам'ятки матеріальної культури та надбання єврейської спадщини. У ландшафті цього району переважають багатоквартирні будинки, що з'явилися на межі ХІХ-ХХ ст., промислові об'єкти того ж періоду, а також споруджені після Другої світової війни. Проте занепад промислових і житлових об'єктів радянського періоду, зміна складу населення спричинили невідворотну деградацію Підзамча. У північній частині вказаної території кризові явища посилює відокремленість від центру залізничною магістраллю Львів-Київ.

Незважаючи на безпосередню близькість до історичної центральної частини міста, Підзамче здавна вважалося непривабливою територією для проживання та ділової активності.

Завдяки програмі «Польська допомога для розвитку», яка фінансувалася Міністерством закордонних справ Республіки Польща, в 2011 р. Інститут розвитку міст (Краків) у співпраці з Інститутом міста (Львів) розробили *Програму ревіталізації Львів – Підзамче на 2012-2025 рр.* [236] в межах проєкту «Покращення якості життя мешканців як ефект програми ревіталізації центральної частини міста Львова». Того ж року була представлена *Інтегрована концепція розвитку центральної частини Львова* (включно з південною частиною Підзамча) [411], яку підготувала та реалізувала німецька компанія GIZ (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit GmbH). Ці два документи містять взаємопов'язані заходи, спрямовані на більшу частину території, внесеної до Списку світової спадщини ЮНЕСКО (рис. 4.9).

Заплановані в обох документах заходи досить подібні, однак їх відрізняють специфічні особливості територій, які підлягають ревіталізації. Ревіталізація у них розглядається як запобігання процесу деградації та сприяння розвитку в центральній частині міста Львова, зокрема з метою охорони матеріальної та духовної спадщини.

Реалізація Програми ревіталізації Львів – Підзамче мала відбуватися в 2 етапи:

1) 2012-2017 рр. – «Підвищення рівня ідентичності району Підзамче як перспективного центрального району міста Львова: рушійна сила віри в переміни». Реалізація низки невеликих, але численних і тематично різноманітних проєктів для покращення естетичного вигляду міського простору й привабливості району, а також пробудження надії в мешканців, туристів, інвесторів та ін., що ця територія має перспективи розвитку і місцеві мешканці можуть брати активну роль у цьому процесі.

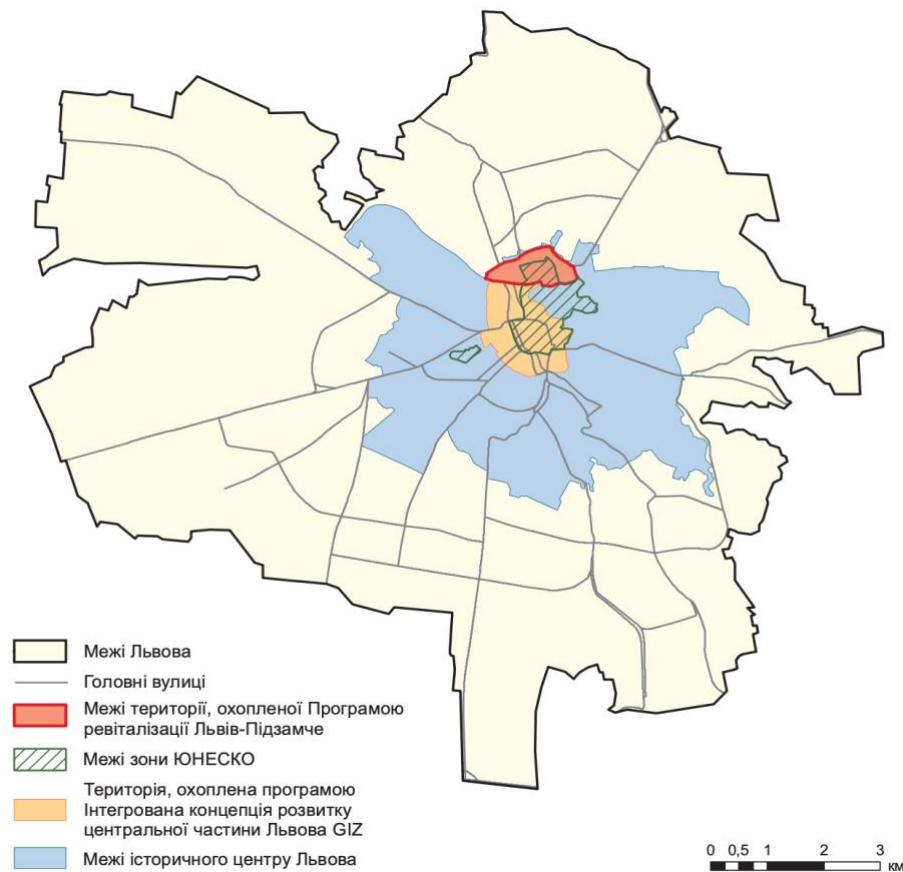

Рис. 4.9. Території, які підлягають ревіталізації відповідно до Програми ревіталізації Львів – Підзамче на 2012-2025 рр. та Інтегрованої концепції розвитку центральної частини Львова

Джерело: [236, с. 20]

2) 2018-2025 рр. – «Підзамче – це приваблива частина центру Львова». Здійснення інфраструктурних інвестицій (ремонт доріг, інфраструктури, залізничних колій, відновлення існуючих кам'яниць). Облаштування незабудованих ділянок і колишніх промислових теренів Підзамча: будівництво житла та об'єктів для сфери сервісу [236].

Ревіталізація Підзамча розпочалася в 2013 р. з фінансування проєктів ревіталізації подвір'їв, ігрових майданчиків і кількох публічних просторів. Естетику цього району покращили створені настінні розписи – мурали, що водночас сприяло розробці туристичних маршрутів. З цією метою було підготовлено Путівник по Підзамчу «Легенди Підзамча» [143, с. 116-117].

У процесі реалізації проєктів ревіталізації цього району випробовувалися інструменти громадської партисипації. Вони полягали не лише в проведенні консультацій з мешканцями району, але і в залученні громадян вже на етапі визначення об'єктів ревіталізації та розробки відповідних проєктів. На практиці досягти очікуваних результатів повною мірою не вдалося передусім через брак фінансування заходів Програми.

З метою поліпшення привабливості міських вулиць ревіталізація таких територій часто передбачає розвиток пішохідних просторів. Це стосується не лише історичних центральних частин, а й інших міських вулиць. У цьому випадку ревіталізація міста стимулює розвиток бізнесу та житлового сектору, адже пішохідні вулиці пробуджують інтерес мешканців, зокрема щодо прогулянок і відпочинку. Наприклад, у Львові в 2015 р. відремонтували та зробили пішохідними *вул. Л. Курбаса*, а згодом – *вулиці П. Римлянина та Руданського* [413]. Замість паркувальних місць для автомобілів на них з'явилися зелені зони та відпочинкові лавки. Вулиці, які приваблюють пішоходів, мають пріоритетне значення для розвитку підприємницької активності.

Навесні 2017 р. в *Івано-Франківську* місцева влада вирішила створити пішохідну зону в історичному центрі міста в межах кількох вулиць, площі Ринок та майдану Шептицького. Так звільнили простір в історичному середмісті, що використовувався ірраціонально і був перевантажений автомобілями. При ревіталізації пішохідних вулиць міста надається перевага прокладанню безшовного покриття, враховуючи інклюзивні потреби мешканців та гостей міста. В оновлених публічних просторах встановлюють вуличні меблі, велостійки, нове освітлення та озеленення (вздовж пішохідних і велосипедних доріжок висаджують дерева з густими кронами, щоб забезпечити затінок). Також на оновленій вулиці підсвітлено фасад медичного університету, який став однією з найпопулярніших інста-зон в місті [413].

Вулиця Михайлівська в Житомирі стала пішохідною ще з середини ХХ ст. Проте до недавнього часу вона перебувала в поганому стані, незважаючи на те, що розміщена в самому центрі міста та відрізняється особливою архітектурою.

У процесі її ревіталізації, яка розпочалася в 2016 р., вулицю виклали гранітною плиткою, встановили відпочинкові лавки, сучасне освітлення, відновили фонтан та сцену для проведення різних заходів (зобр. 4.1). У подальшому проведено ревіталізацію скверу з елементами благоустрою та озеленення на розі вулиць Небесної Сотні і Лятошинського [494]. У перспективі планується сполучити ці публічні простори, зробивши також пішохідною вул. Лятошинського.

Зобр. 4.1 Проєкт ревіталізації вулиці Михайлівської в Житомирі

Джерело: [493]

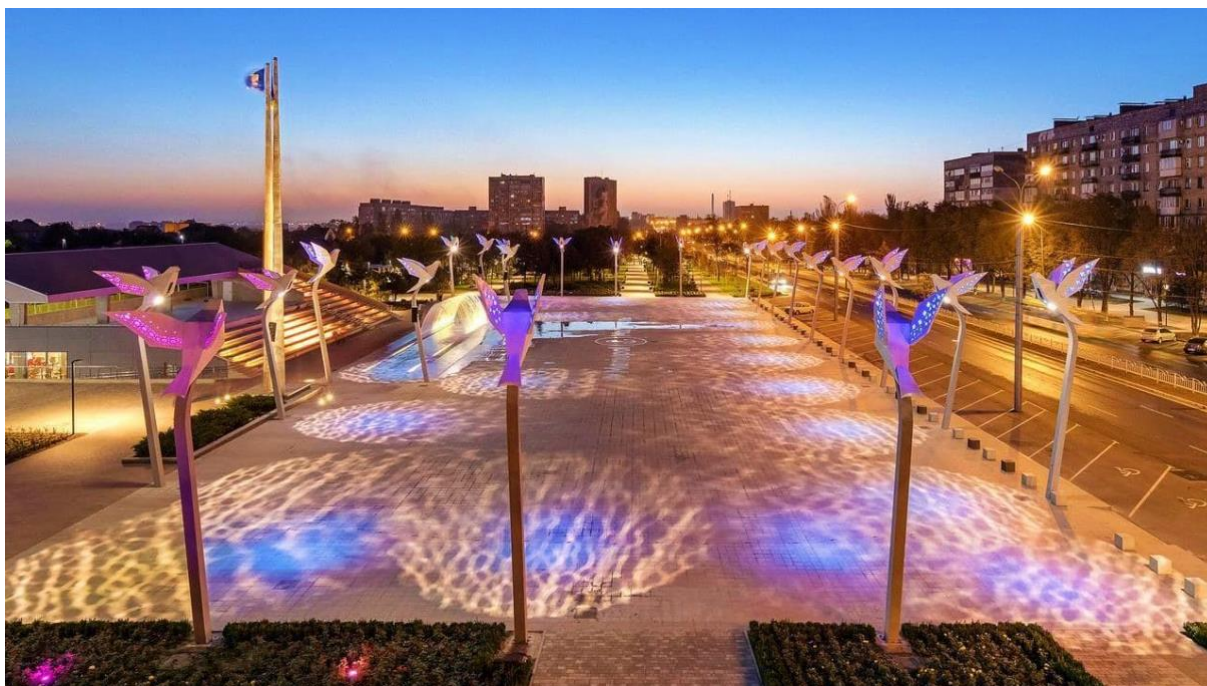
Прагне змінити концепцію розвитку міста з автомобілецентричного на комфортного для пішоходів також місцева влада Дніпра. Так, колишню проїжджу частину в середмісті, а саме вул. *Короленка*, передали мешканцям для соціальної активності. У процесі ревіталізації вулиці (2019-2020 рр.) значну увагу приділили освітленню, яке може змінювати відтінки та насиченість відповідно до різних сценаріїв використання. Окрім транзитної зони, на вулиці розташували відпочинкові лавки, фонтан, кілька арт-інсталяції та інтерактивний

медіаекран [413]. Оновлений сучасний простір доповнює об'єкти історичної забудови вулиці.

Упродовж останніх років вирізняється успішними проєктами ревіталізації деградованих територій *Ірпін*. Один з таких – *ревіталізація історичного центру міста*. До свого відновлення вул. Т. Шевченка була звичайною міською вулицею, де їздили автомобілі, а центральна площа лишалася класичним прикладом радянської архітектури. Після ревіталізації (2016 р.) вулиця стала пішохідною та фактично злилася з площею в одне ціле. Відповідні заходи передбачали: заміну дорожнього покриття всієї території вулиці та площі на тротуарну плитку; проведення комплексного озеленення територій; встановлення сучасних фонтанів, ліхтарів й оригінальних скульптур; облаштування зон активного та спокійного відпочинку, дитячого майданчику; оновлення фасадів будівель і меморіального комплексу [510]. Прикрасою площі став пам'ятник Т. Шевченку. Так, у результаті ревіталізації головна площа Ірпеня набула статусу ключового публічного простору міста та популярного туристичного об'єкту.

Яскравий приклад українського міста, в якому проведена масштабна *ревіталізація центральної площі*, – *Маріуполь*. Відкриття оновленої площі Свободи було приурочене до Дня міста в 2020 р. (зобр. 4.2).

Площу перетворили на справжній арт-музей просто неба, наповнивши його символічними об'єктами і сенсами. Встановлений на ній світлодинамічний пішохідний арочний фонтан (довжиною 36 м і шириною 7,5 м) увійшов до Книги рекордів України, як найбільший у державі. Епіцентром функціонування площі стала сцена, яка поєднує в собі майданчик для виступів і відпочинковий простір. Під нею облаштовано «m.Food» – гастрономічний простір, який поєднав шість кулінарних напрямів під одним дахом. За периметром площі встановлено 25 скульптур у вигляді птахів, на крилах яких можна побачити унікальний для кожної області України орнамент, а також QR-код, за посиланням якого можна дізнатися більше про культуру вибраного регіону.

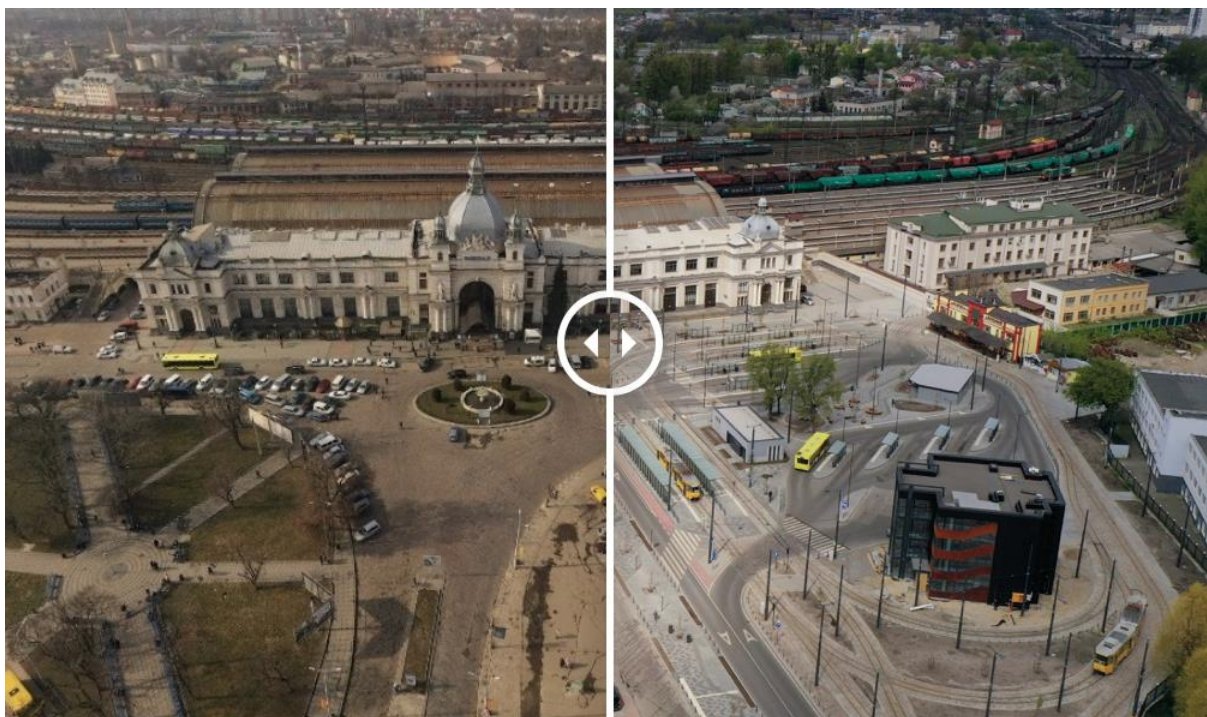

Зобр. 4.2. Проєкт ревіталізації центральної площі міста в Маріуполі

Джерело: [437]

Унікальне лазерне шоу, яке проєктується з крил птахів на площу, об'єднує всі області в єдину державу. На площі проведені роботи з озеленення (висаджено близько 3,5 тис. дерев, квітів і чагарників; застелено близько 12 тис. кв. м. рулонного газону). Крім того, після ревіталізації площа Свободи характеризується такими знаковими для міста арт-об'єктами: скульптура «Протистояння» відомого українського архітектора О. Золотарьова; мурал «Мілана», присвячений дівчинці, яка постраждала в результаті артобстрілу ворожих сил; меморіал воїнам-визволителям у вигляді герба України та Дзвін миру [436]. Проєкт освітлення площі Свободи отримав нагороду на міжнародному конкурсі світлового дизайну Lighting Design Awards, який проходив у Лос-Анджелесі в 2020 р. [424].

Натомість Львів у 2021 р. здобув міжнародну відзнаку від Інституту транспортної політики та політики розвитку (ITDP) [423] за просування сталої мобільності в місті в процесі ревіталізації *Двірцевої площі* (зобр. 4.3).

Зобр. 4.3 Проєкт ревіталізації Двірцевої площі у Львові

Джерело: [457]

Площа біля будівлі залізничного вокзалу Львова тривалий період була в жахливому стані через зруйноване дорожнє покриття, хаотично запаркований простір, постійні незручності для мешканців і гостей міста через віддалені від головного входу зупинки.

Ревіталізація цієї території передбачала облаштування великої пішохідної зони й транспортних розв'язок; розмежування індивідуального і громадського транспорту на окремі проїзні частини; збільшення кількості зупинок й інфраструктури громадського транспорту; вмонтування павільйонів із сидіннями та накриттям на зупинках; озеленення території та розширення площі скверу; встановлення сучасного фонтану з формуванням громадського простору ближче до фасаду вокзалу; створення підземного паркінгу та велопарковок тощо [329]. Протягом 2020-2021 рр. більшість із цих завдань була реалізована, в т.ч. реконструкція з перепроєктуванням вул. Чернівецької, дотичної до Двірцевої площі.

Окремим напрямом ревіталізації деградованих міських територій в Україні варто виділити *відновлення парків*. До таких проєктів належить водно-пейзажний

парк «Саржин яр» у Харкові, ревіталізований упродовж 2017-2019 рр. Багато років поспіль ця територія, яка представляє собою природну балку (яр) довжиною 12 км, була схожа на великий закинутий парк із болотами, деревами та кущами. Концепція проєкту полягала в тому, щоб максимально зберегти природне середовище, в якому мешканці та гості міста зможуть насолодитися впорядкованими краєвидами берегової лінії струмків, річки, озера. Саржин яр умовно розділений на кілька зон: спортивна, дитяча та зона відпочинку. Навколо парку проходять дві стежки – пішохідна й велосипедна, зокрема створено 3,5 км велосипедний маршрут, майданчики для різних активностей (рис. 4.10).

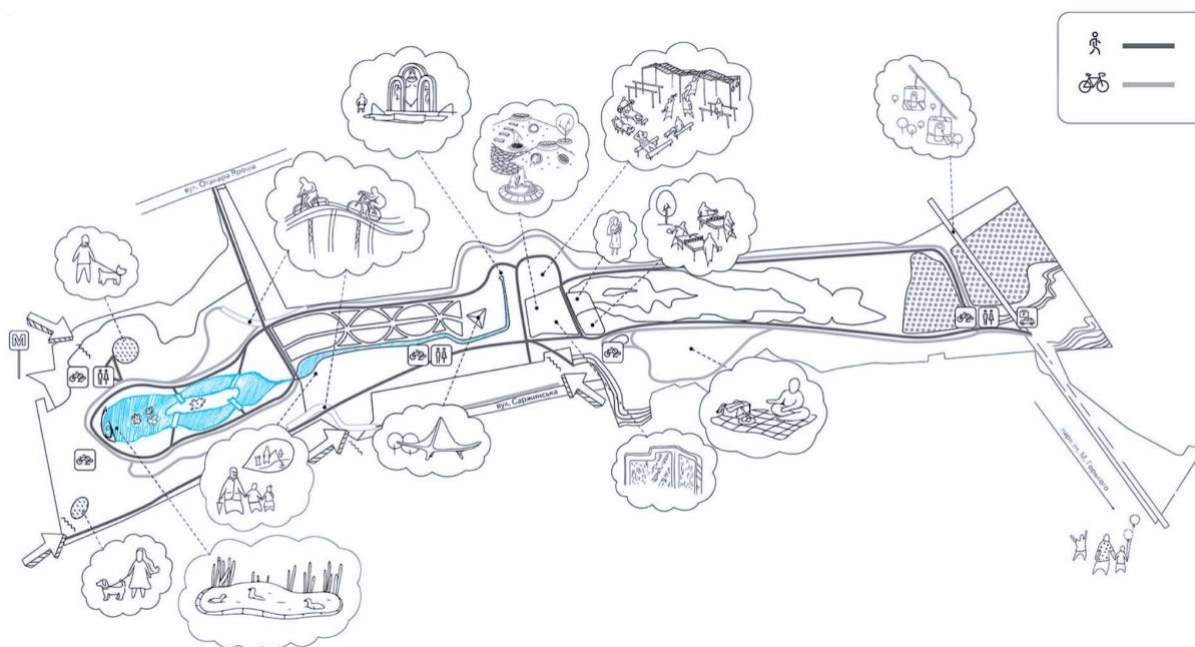

Рис. 4.10. Схема ревіталізації водно-пейзажного парку «Саржин яр» у Харкові

Джерело: [348]

Більшість локацій органічно зливаються із загальною картиною природи. Дитячі майданчики збудовані зі спеціального покриття, що відтворює природний рельєф місцевості. З малого струмка за допомогою дамб створено систему озер, використовуючи виключно екологічні рішення. Береги укріплені каменем, облаштовано безліч дерев'яних конструкцій. При формуванні публічних зон для людей різного віку намагалися здійснити мінімальний вплив на природу. Проєкт

отримав гран-прі першої Національної премії з ландшафтної архітектури та садового дизайну в номінації «Реновація і ревіталізація територій» [399].

Наразі в Києві парк «*Наталка*» відповідає кращим зразкам європейського паркового мистецтва. Ще в 2015 р. на його території було пустище, яке місцеві мешканці обходили стороною. Урочище намагалися забудовувати, але спільними зусиллями громадських активістів та місцевої влади ділянку повернули в комунальну власність. Протягом трьох черг ревіталізації парку проклали більше 10 тис. кв. м. доріжок, сходи між локаціями й пандуси для маломобільних груп; спорудили ігрові та спортивні майданчики, відпочинкові зони; забезпечили сучасне освітлення і провели озеленення території. Особливу увагу приділили відпочинку дітей, для яких встановили один з найбільших у столиці інтерактивних мультайданчиків загальною площею 2,1 тис. кв. м. Загалом облаштували майже десять гектарів території парку [428]. За результатами четвертої черги ревіталізації планується облаштувати пляжну зону і з'єднати її з парком пішохідним мостом. Столичний парк «*Наталка*» визнано кращим реалізованим об'єктом відкритих громадських просторів міст, населених пунктів у межах Національної премії України з ландшафтної архітектури та дизайну [415].

У Дніпрі кілька десятиліть був занедбаний парк «*Зелений гай*». Нині окраса Зеленого гаю – центральна алея на майже 15 га довкола, яку відкрили після ревіталізації в 2018 р. Значну увагу приділили будівництву технічних споруд, водовідведенню та укріпленню підпірних стін для вирішення проблеми підтоплення території. На місці засмічених ям і захаращених галявин встановлені пішохідні доріжки, пандус, велосипедні спуски, освітлення, сучасний дитячий майданчик, безкоштовний Wi-Fi та камери спостереження. У парку є затишні та зручні майданчики для пікніків з альтанками, мангалами та дитячою ігровою зоною. Для відвідувачів парку передбачили різнопланове зонування простору – спорт, дитячі розваги, тихий і активний відпочинок [486; 512].

Цінність урбанізованих територій – доступ до води, тому популярні міські публічні простори часто концентруються вздовж річок і озер. *Набережна в Тернополі* стала успішним прикладом формування подібного середовища (зобр. 4.4).

Зобр. 4.4. Проєкт ревіталізації набережної в Тернополі

Джерело: [299]

У 2018 р. проєкт отримав гран-прі всеукраїнського конкурсу архітектури та урбаністики Ukrainian Urban Awards. Проєкт ревіталізації набережної передбачав перетворення занедбаних пустирів біля Тернопільського озера на простір для організації дозвілля. Умовно його поділили на сім зон: прогулянкова алея з пристанню, зона для тихого відпочинку, скейтпарк, головна площа з фонтаном, пляж «Циганка» з рестораном, спортивна зона і територія пивоварні. За задумом авторів проєкту, всі зони активності «нанизуються» на велопішохідний шлях, що продовжує парк імені Шевченка. Важливим елементом території залишився громадський пляж [413].

Упродовж 2013-2016 рр. ревіталізували *набережну річки Південний Буг у Хмельницькому*, яка до цього перебувала в аварійному стані. Протяжність

ділянки, що підлягала відновленню, склала 470 пог. м. Берег річки укріпили монолітною залізобетонною підпірною стінкою, відремонтували бетонні східці. Пішохідну зону набережної вимостили тротуарною плиткою загальною площею 325 кв. м., встановили на ній відпочинкові лавки й урни для сміття, облаштували зелені газони. Освітлюють набережну два десятки нових паркових ліхтарів [434]. Відтоді це місце поблизу парку ім. М. Чекмана стало одним з найбільш жвавих локацій у місті.

У Житомирі тривають роботи з ревіталізації набережної річки Тетерів. Проєкт першої черги реконструкції, яку розпочали в 2019 р., передбачав облаштування дитячого майданчику зі спортивним комплексом, фітнес-зони та зони для занять йогою; будівництво амфітеатру зі сценою для виступів на 150 місць; реконструкцію існуючих альтанок; створення релакс-саду з посівом газонів і улаштуванням гранітних плит; встановлення пункту для велопрокату, 43-х декоративних лавок на пішохідній доріжці. Надалі проводилися роботи другої черги: реконструкція човнової станції та облаштування території навколо [429]. Водночас напрацьовуються концепції ревіталізації набережних і в інших містах України, зокрема річок Інгул у Кропивницькому та Дніпро в Черкасах.

Перетворення колишніх промислових територій у креативні простори – це сучасний тренд ревіталізації міст. У розробленні нових функцій об'єктів та створенні відповідних публічних просторів важливе значення займає збереження архітектурного надбання міста [122]. Найвідоміший проєкт ревіталізації промислових зон в Україні – «Промприлад.Реновація» в Івано-Франківську. Він реалізується шляхом імпакт-інвестування, тобто разом із фінансовою віддачею бізнесу має на меті здійснення вимірюваного соціального впливу в регіоні. Об'єктом ревіталізації виступає територія заводу, який у радянський період спеціалізувався на приладобудуванні та товарах народного вжитку, виготовляв автоматику й промислові лічильники газу роторного типу. Проте з початку 1990-х рр. завод переживав тривалу кризу. Його територія частково заповнилася житловою нерухомістю [447]. Проєкт «Промприлад.Реновація» має на меті перетворити колишній завод на сучасний простір для реалізації комерційних та

соціальних ініціатив, націлених на розвиток нової економіки, урбаністики, сучасного мистецтва й неформальної освіти в регіоні.

У червні 2017 р. розпочалися роботи з реконструкції третього поверху корпусу по вул. Сахарова як пілотний проєкт із ревіталізації деградованого простору площею 1,8 тис. кв. м., а у вересні того ж року в ньому відбулася перша подія. Нині в стінах заводу функціонують офіси та коворкінг, дитячий центр, танцювальна школа, бар-зона, конференц-зал, центр робототехніки, крафтова майстерня, барбер-школа, мультимедіа-лабораторія, центр урбаністики, виставковий зал тощо. На оновленій території також розмістилося управління інвестиційної політики Івано-Франківської міської ради. За перші 3 роки діяльності пілотного поверху тут відбулися понад 1400 подій, які відвідали близько 60 тис. гостей. Простір прийняв 30 виставок у галереї сучасного мистецтва, 75 великих конференцій, більше п'яти сотень лекцій та освітніх заходів, а також концерти й хакатони [448].

На початку 2019 р. команда, яка розпочала ревіталізацію цього об'єкту, викупила контрольний пакет акцій заводу «Промприлад». Станом на квітень 2021 р. у проєкт залучено понад \$8,2 млн від 792 приватних інвесторів та 13 організацій і фондів. По мірі залучення інвестицій заплановано ще 3 черги ревіталізації території заводу шляхом поступової реконструкції та будівництва нових об'єктів (рис. 4.11).

Очікується, що до кінця 2023 р. проєкт залучить понад \$30 млн дол. інвестицій від приватних інвесторів та організацій, а також кредитних коштів від міжнародних банків, аби поетапно запустити шість будівель і парк. На ревіталізованій території планується розмістити офісні простори, лабораторії, мейкерспейс (громадський простір, який надає інструменти й обладнання для охочих щось зробити своїми руками), інкубатори-акселератори, бізнес-школу, R&D-центр, майстерні, виставковий та розважальний центри, готель та хостел, фермерський ринок, ресторани тощо. До 1/3 площі за пільговою ставкою оренди буде надана громадським, культурним і соціальним ініціативам, які співпадають із баченням проєкту [448].

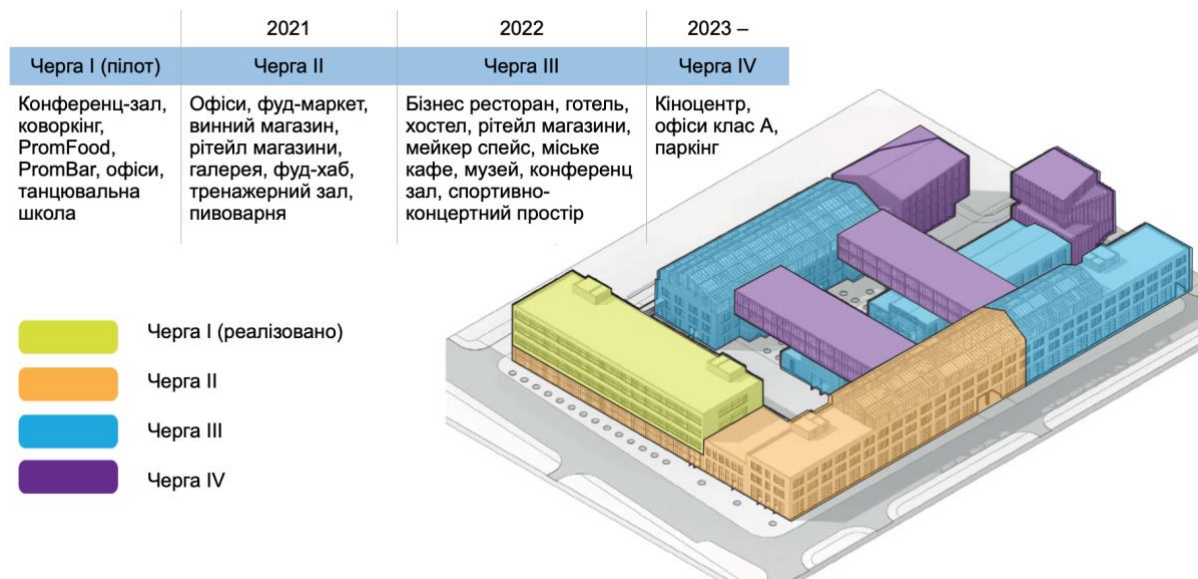

**Рис. 4.11. Схема ревіталізації об'єктів у межах проєкту
«Промприлад.Реновація» в Івано-Франківську**

Джерело: [448]

Вдалі приклади ревіталізації занедбаних промислових об'єктів є в багатьох українських містах. Зокрема у Львові на їх місці розвивають креативні індустрії:

– «*ReZavod*», де закинуті площі заводу радіоелектронної медичної апаратури (РЕМА), що на території старої промзони в Підзамче, стали простором інженерних, дизайнерських та арт-експериментів; на відповідних локаціях заводу діють виробники брендового одягу, керамісти, татуювальники, урбаністи, художники, театр, пекарня, звукозаписувальні студії [425];

– «*!FESTrepublic*» як альтернативна локація для проведення дозвілля поблизу центральної частини міста, створена в колишньому приміщенні заводу «Галичскло»; концепція проєкту спрямована на розбудову громадських просторів для виставкових, культурних заходів, різноманітних акцій та місця для відпочинку відвідувачів із дітьми [422];

– «*Jam Factory Art Center*», що передбачає відкриття міждисциплінарного центру сучасного мистецтва в ревіталізованому просторі будівель фабрики повідла (зобр. 4.5), який через свою виставкову, освітню та дослідницьку діяльність відображатиме актуальні процеси в українському та міжнародному

мистецтві і культурі, а також відкриватиме можливості для публічного діалогу [141];

Зобр. 4.5. Проєкт ревіталізації фабрики повидла у Львові

Джерело: [427]

– «Станція Лема» як хаб креативності та інновацій на місці старого трамвайного депо, який сприяє реалізації підприємницьких, соціальних і культурних ініціатив мешканців міста; на базі депо створюється стартап-інкубатор, коворкінг, мейкер-спейс, мистецька галерея, івент-хол, центр розвитку дітей, фуд-корт та інші простори для навчання і відпочинку [179].

У Харкові до таких проєктів ревіталізації слід віднести *арт-завод* «Механіка. Інша земля» та «Fabrika.space». Так, креативний простір арт-заводу площею 25 тис. кв. м., розташований в колишніх цехах паровозобудівного заводу, служить унікальним майданчиком для проведення подій міського та міжнародного рівня. Це простір, створений для об'єднання творчих і талановитих людей різних професій: музикантів, художників, дизайнерів, фотографів, театралів, скульпторів, митців, спортсменів [336]. На території арт-заводу функціонують офіси креативних підприємців, фуд-корт, паркова зона,

різні студії та центри; регулярно проводяться культурні події, концерти, фестивалі, вечірки тощо.

Понад півстоліття чотириповерхова будівля заводу з сортування і зберігання селекційних сільськогосподарських культур «Союзсортнасіннеовоч» у Харкові була у вкрай поганому стані без опалення та комунікацій. У 2015 р. колишній завод перетворено на сучасний центр «Fabrika.space». На першому поверсі працює ресторан, влітку на подвір'ї відкривають літній майданчик. На другому та третьому поверхах проводять різні події (у середньому фабрика приймає понад 90 подій щомісяця: конференції, стратегічні сесії, тренінги, корпоративи). На його четвертому поверсі розміщений коворкінг, де працює близько сотні людей, переважно програмісти-фрілансери [425].

Зруйновані цехи судноремонтного заводу в Одесі стали місцем для зведення навчально-виробничого центру «*Syniy krab*». На першому поверсі розмістили хол, інженерну майстерню, бібліотеку та камеру зберігання особистих речей; на другому – відкрили кафе, студію звукозапису, вітражну студію і майстерню гончарства, а на третьому – багатофункціональний актовий зал, нічний клуб, лекторій, коворкінг і кілька тематичних творчих студій [330]. Таким чином створені простори для творчих майстерень і виставок, проведення різних подій, а також гуртування культурної спільноти міста.

Упродовж 2016-2017 рр. один із цехів херсонського комбайнового заводу перетворився на публічний простір «*Urban CAD*». Це креативна арт-площадка, яка приймає різноманітні фестивалі, тематичні заходи, концерти, благодійні акції, конференції, театральні постановки, виставки, майстер-класи тощо. Серед цілей проєкту: створення внаслідок ревіталізації арт-платформи «Турбіна»; адаптація промислової будівлі під запити міста; залучення представників громадськості, науки та влади до розвитку креативних індустрій; активізація діячів мистецтва та надання їм можливостей для реалізації творчих ідей у рідному місті. «*Urban CAD*» було відзначено 3-ма міжнародними престижними преміями [506].

Будівля старого млину Нібура в Запоріжжі, побудованого в 1895 р., вражає своєю архітектурою. Місцеві мистецтвознавці відкрили в ньому артпростір «*LOFT Млин*», де об'єднали під одним дахом локації для творчості різних напрямів. Серед них: галерея, шоу-рум (простір для проведення конференцій, виступів, лекцій тощо), кіноклуб, артмайстерня, фотостудія, зона для вільного спілкування [426].

Не осторонь реалізації проєктів ревіталізації колишніх промислових зон суб'єкти господарювання в столиці України. Так, «*Арт-завод Платформа*» – найбільший креативний кластер в Україні, розташований на Лівому березі Києва. Простір розміщено на території колишнього Дарницького шовкового комбінату загальною площею 120 тис. кв. м. (рис. 4.12). Це екосистема, яка об'єднує бізнес, фестивалі, коворкінг, мистецтво, ІТ-сферу, моду, освіту та інші індустрії креативної економіки (Арт-завод Платформа).

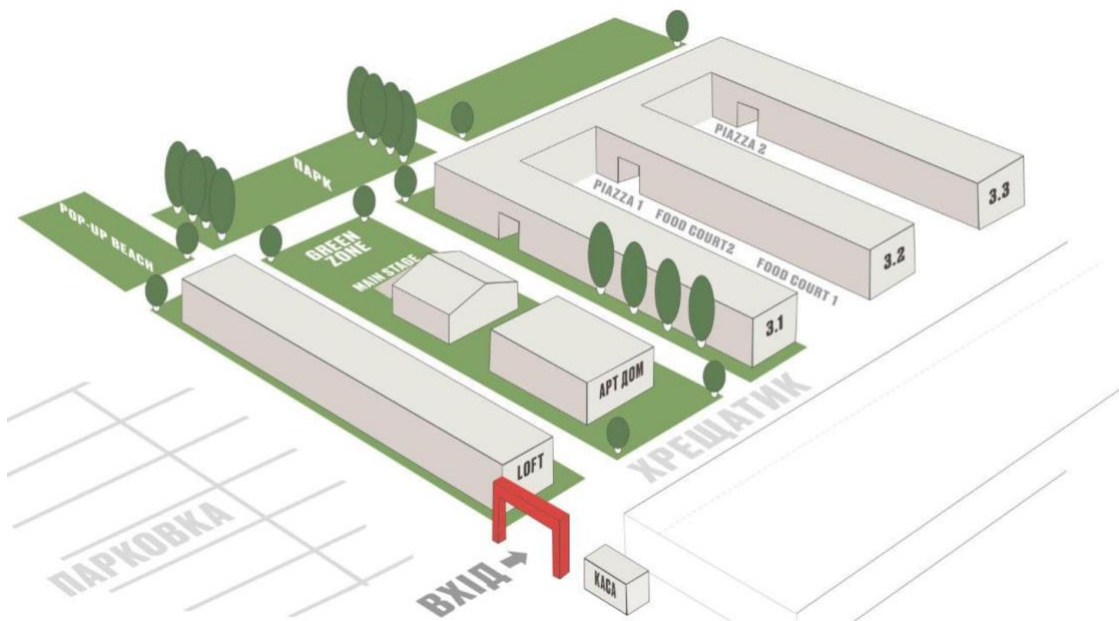

Рис. 4.12. Схема ревіталізації шовкового комбінату в межах проєкту «Арт-завод Платформа» в Києві

Джерело: [487]

«*Port Creative Hub*» – мультифункціональний простір на Подолі для сучасних культурних ініціатив: виставок, лекцій, майстер-класів, художніх

студій, кіно-показів, публічних подій тощо. Проєкт ревіталізації впроваджено на базі індустріальної будівлі 1960-х рр., яка в радянський період служила складом Українського річкового порту. Нині на другому поверсі цієї будівлі платформа для розвитку, репрезентації та взаємодії між творчою спільнотою Києва [451].

Іншим таким місцем став *арт-центр «Closer»*, який знаходиться в приміщенні колишньої стрічкоткацької фабрики, одного з найстаріших підприємств легкої промисловості в Україні. Окрім простору для виставок, проведення майстер-класів, показів кінофільмів і концертів, коворкінгу та спілкування з творчими людьми тут функціонує нічний клуб, де у вихідні дні проходять вечірки за участю популярних європейських ді-джеїв.

Також на Подолі в будівлі судоремонтного заводу розташований культурний *кластер «IZONE»*. Ревіталізовані приміщення представляють багатофункціональні зони: галерею, навчальні зали, виставковий простір, майданчик для перформансів та концертів, творчі майстерні, кафе, магазин і терасу. Серед цілей проєкту – об'єднання та підтримка органічного зростання свідомих й екологічних бізнесів, пропонуючи сучасний коворкінг і локації для підприємництва, а також доступ до органічної сировини через мережу органічних фермерів-партнерів [444]

Проєкти ревіталізації колишніх промислових зон мають різне спрямування. Внаслідок ревіталізації цехів заводу «Арсенал» (у минулому одного із найбільших виробників України у сфері приладобудування) створено «*Kyiv Food Market*», як перший фудхол у Києві. Під одним дахом об'єднано понад 20 кращих ресторанів столиці. На другому поверсі будівлі знайшлося місце для відокремленої зони з відкритою кухнею, де планується функціонування кулінарної школи та проведення майстер-класів. На іншій території заводу передбачається облаштування коворкінгу, створення торговельного комплексу, бізнес-центру та інших публічних просторів [509].

У Херсоні в пустуючих будівлях колишнього комбайнового заводу відкрито оптовий ринок «*Bazar*» у вигляді сільськогосподарського торгового хабу. На його території в критих приміщеннях місцеві аграрії можуть збувати

свою продукцію без посередників і перешкод. Також на території розміщено паркінг для покупців. На ринку працюватиме лабораторія якості продукції Держпродспоживслужби. Проєкт ревіталізації заводу також передбачає відкриття хостелу для продавців, які не встигли продати товари, та митний склад відкритого типу для великих виробників-експортерів [330].

До більш масштабних проєктів ревіталізації деградованих територій належить «UNIT.City» на території Київського мотоциклетного заводу. Втім окрім цегляного димаря нічого вже не нагадує про промислову спадщину цієї території. Це перший інноваційний парк в Україні, де створюється екосистема й інфраструктура для розвитку бізнесу у сфері високих технологій та креативних індустрій (зобр. 4.6).

Зобр. 4.6 Проєкт ревіталізації мотоциклетного заводу UNIT.City в Києві

Джерело: [302]

З цією метою формується дружня спільнота успішних підприємців, проводяться регулярні заходи й тематичні зустрічі, розробляються якісні інструменти кооперації та посилення бізнесу. У парку функціонує 4 бізнес-кампуси та коворкінг, 4 лабораторії, 8 акселераторів, 3 інвестиційні фонди тощо. У 2021 р. налічується 108 компаній-резидентів у «UNIT.City», з них 70% компаній запустили спільні проєкти з іншими резидентами [431].

У цьому напрямі в Дніпрі на старопромисловій території міста створюється *індустріальний парк «Innovation Forpost»*, включений до Реєстру індустріальних парків держави. У складі індустріального парку запроектовані офіси й R&D центри, виставковий комплекс з інноваційним музеєм науки, бізнес-інкубатори, навчальні кампуси, апартаменти і дитячий дошкільний заклад, готель, зелені зони. Територія індустріального парку буде поділена на 35 ділянок, з яких 21 ділянка призначена для розвитку промисловості і 12 – для інновацій та освіти [442].

У процесі ревіталізації старі промислові будівлі можуть бути переорієнтовані на науково-освітню діяльність. Наприклад, незатребувані виробничі приміщення ювелірного заводу «Кристал» передані Донецькому національному університету імені Василя Стуса, який з кінця 2014 р. функціонує у Вінниці. Водночас у місті поряд із будівлею університету планують відкрити свій технопарк, а на території заводу «Кристал» відбувається фестиваль сучасного мистецтва «Air GogolFest» [334].

Український католицький університет наразі відомий завдяки сучасному інноваційному кампусу, розташованого в центральній частині Львова. Проте ще 10 років тому цю територію характеризували недобудови, захаращені смітники та будівельні паркани. Архітектурні і технологічні рішення європейського рівня, паркова зона і фактично повна відкритість для громади – все це робить університетське містечко УКУ не лише новітньою пам'яткою Львова, а одним із найкращих публічних просторів у державі загалом [461].

У 2016 р. в Одесі відновлено амфітеатр під відкритим небом «*Зелений театр*», що знаходиться в центральному парку міста. З повністю зруйнованого стану цю деградовану територію ревіталізували в сучасну культурну й освітню зону (зобр. 4.7). Результатами впровадження проєкту стали: реконструйована сцена, відкритий лекторій, фуд-корт, облаштовані майданчики для дитячих ігор тощо [300].

Зобр. 4.7. Проєкт ревіталізації амфітеатру під відкритим небом «Зелений театр» в Одесі

Джерело: [409]

Як багатофункціональний простір «Зелений театр» містить такі локації: амфітеатр зі зручними сидіннями та сучасної сценою; мала сцена для коворкінгових заходів; навчальний еко-простір; фудкорт; зелений газон для сімейного відпочинку тощо. У публічному просторі регулярно проводяться кіно- та музичні фестивалі, концерти, театральні постановки, лекції, семінари та творчі вечори.

Один із успішних проєктів ревіталізації міста, реалізований у Тростянці Сумської області, – *створення сучасної публічної бібліотеки* як культурно-освітнього майданчика громадської активності. Від переважно пасивного місця, де зберігаються книжкові фонди, бібліотека трансформувалася у відкритий багатофункціональний мультимедійний простір із широким спектром послуг. Він поділений на кілька зон: зали обслуговування дорослих і юних користувачів, більш дорослої аудиторії; молодіжний коворкінговий офіс; арт-простір для інформаційно-освітніх, культурних та заходів дозвілля; безкоштовний інтернет-центр для користувачів; ігрові кімнати для дітей різних вікових категорій;

соціальне кафе тощо [340]. Так бібліотека стала місцем не лише для читання, а й для спілкування та інших активностей мешканців міста.

Варто наголосити, що у сфері культури більшість проєктів ревіталізації деградованих територій в українських містах перебувають на стадії розроблення. Зокрема Вінницька міська рада ініціювала проєкт відновлення території музею Коцюбинського. З цією метою оголошено конкурс на кращу проєктну пропозицію ревіталізації музею з облаштуванням громадського простору на прилеглий території (Вінницька міськрада оголосила...). У Луцьку оголосили Всеукраїнський відкритий архітектурний конкурс на найкращу концепцію облаштування території, прилеглої до Луцького замку [435]. В Івано-Франківську презентували концепцію ревіталізації та розвитку комплексу палацу Потоцьких [343]. Однак реалізація проєктів ревіталізації об'єктів культурної спадщини ще не набула поширення в містах України. Здебільшого ці проблеми потребують значних фінансових ресурсів для їх вирішення, а тому не належать до першочергових питань міської політики.

Групування розглянутих проєктів ревіталізації деградованих територій українських міст за напрямками представлено в табл. 4.2.

Таблиця 4.2

Проекти ревіталізації деградованих територій міст України

№	Напрямок	Проекти ревіталізації	Втілені зміни
1	2	3	4
1.	Квартали	Підзамче (Львів)	Покращення естетичного вигляду території, реалізація невеликих проєктів
2.	Вулиці	Л. Курбаса, П. Римлянина, Руданського (Львів), пішохідний центр (Івано-Франківськ), вул. Михайлівська (Житомир), вул. Короленка (Дніпро)	Перепланування території з наданням пріоритетного значення пішохідному руху, формування відпочинкових і зелених зон
3.	Площі	Історичний центр міста (Ірпінь), Площа Свободи (Маріуполь), Двірцева площа (Львів)	Реалізація інтегрованих заходів для формування ключових публічних просторів у місті
4.	Парки	Саржин яр (Харків), парк «Наталка» (Київ), Зелений гай (Дніпро)	Відновлення і зонування території, підкреслення унікальності й доступності природного середовища

Продовження табл. 4.2.

1	2	3	4
5.	Набережні	«Циганка» Тернопільського озера (Тернопіль), річки Південний Буг (Хмельницький), річки Тетерів (Житомир)	Упровадження сучасних просторових рішень щодо організації дозвілля з урахуванням інклюзивності
6.	Промислові зони	«Промприлад.Реновація» (Івано-Франківськ); «ReZavod», хаб «Станція Лема» (Львів); центр «Fabrika.space» (Харків); центр «Syniy krab» (Одеса); кластер «IZONE» (Київ)	Розвиток креативних індустрій у реконструйованих приміщеннях, облаштування коворкінгу, підтримка підприємницьких і соціальних ініціатив.
		Локація «!FESTrepublic», «Jam Factory Art Center» (Львів); арт-завод «Механіка. Інша земля» (Харків); арт-простір «Urban CAD» (Херсон); арт-простір «LOFT Млин» (Запоріжжя); «Арт-завод Платформа», «Port Creative Hub», арт-центр «Closer» (Київ)	Створення унікальних майданчиків для проведення різноманітних культурних заходів, комунікації представників креативного сектору та якісного відпочинку.
		«Kyiv Food Market» (Київ), оптовий ринок «Bazar» (Херсон)	Формування середовища для ресторанної діяльності, оптово-роздрібної торгівлі
		Інноваційний парк «UNIT.City» (Київ), проєкт індустріального парку «Innovation Forpost» (Дніпро)	Будівництво інноваційної інфраструктури, підтримка високотехнологічних галузей
7.	Науково-освітні об'єкти	Приміщення Донецького національного університету імені В. Стуса (Вінниця), університетське містечко Українського католицького університету (Львів)	Забезпечення умов для надання науково-освітніх послуг у перепрофільованих, новозбудованих об'єктах
8.	Об'єкти культури	«Зелений театр» (Одеса), Публічна бібліотека (Тростянець); проєкти – музей Коцюбинського (Вінниця), територія Луцького замку (Луцьк), палац Потоцьких (Івано-Франківськ)	Облаштування багатофункціональних культурних просторів для різних категорій населення

Джерело: власне опрацювання.

Отже, за напрямками відновлення деградованих територій у містах України переважають проєкти ревіталізації колишніх об'єктів промислового призначення. На їх місці успішно розвиваються різні види ділової активності, зокрема креативні індустрії, а також реалізуються підприємницькі й соціальні ініціативи. Це вдалі місця для проведення різних заходів, коворкінгу, комунікацій та якісного проведення дозвілля.

Менш поширені проєкти ревіталізації кварталів, вулиць, площ, парків, набережних, об'єктів культури тощо. Адже ревіталізація вимагає зміни

традиційного підходу до відновлення елементів міського господарства, який ґрунтувався на проведенні ремонтно-будівельних робіт. Формування публічних просторів, зміна функцій і призначень об'єктів, упровадження інновацій у територіальному розвитку – своєрідний виклик для міської влади, бізнесу та громадськості [111]. Втім, практика свідчить, що українські міста, які зуміли налагодити злагоджену роботу в цьому напрямі, досягли високих результатів і їхні реалізовані проекти можуть бути гідними прикладами для наслідування в Україні та за кордоном.

Висновки до розділу 4

Широкомасштабне російське вторгнення за короткий період призвело до масштабних руйнувань і непоправних наслідків для українських міст. Однак при формуванні післявоєнної міської політики варто не випустити з поля зору проблеми міського розвитку, які накопичувалися впродовж десятиліть, а також вберегти інституційну пам'ять щодо спроб і намірів їх розв'язання.

За результатами проведеного опитування державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування на освітній платформі Prometheus (квітень – липень 2021 р.) встановлено, що на деградацію та кризові явища розвитку міських територій в Україні впливають такі основні чинники:

- недостатність робочих місць з гідними умовами праці;
- бідність міського населення;
- незадовільний рівень поводження з відходами;
- незадовільний стан дорожнього покриття та інженерних мереж;
- нерозвиненість об'єктів соціальної інфраструктури;
- деградація навколишнього середовища;
- низька ділова активність;
- занепад сфери культури;
- незадовільні умови проживання;
- низька якість та доступність публічних послуг.

Епідемія коронавірусу COVID-19 / карантин спричинила до зниження купівельного попиту споживачів, браку фінансових коштів, погіршення ділової активності в містах. Внаслідок широкомасштабного російського вторгнення посилюються такі кризові явища: незадовільний стан системи забезпечення безпеки населення, руйнація інфраструктури, різкий занепад місцевої економіки на багатьох територіях, втрата працездатного населення, в тому числі за рахунок міграції, психологічне виснаження населення тощо.

З'ясовано, що до 2014 р. в Україні розвиток місцевого самоврядування фактично здійснювався переважно на рівні територіальних громад міст обласного значення, адже більшість територіальних громад виявилася неспроможною виконувати всі повноваження органів місцевого самоврядування. Внаслідок реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, міста отримали розширені повноваження, додаткові ресурси та спроможності реалізовувати власні ініціативи, в тому числі стосовно політики ревіталізації міст. Про це свідчить територіальне укрупнення, адміністративна та фінансова децентралізація.

Охарактеризовано еволюцію становлення нормативно-правових засад упровадження ревіталізації деградованих територій в Україні. Наведено підходи до подолання кризових явищ розвитку територій на державному рівні, визначено відповідні цілі та інструменти. Сфокусовано увагу на переході до територіально спрямованої політики розвитку на основі підтримки територій з обмеженими можливостями в Україні.

Визначено, що початкова ініціатива підтримки територій в Україні, які перебувають у кризі, належить державі та була реалізована на початку 2000-х років. Законодавче врегулювання питань подолання депресивності територій пов'язане з ухваленням Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів». Проте закладені механізми такої політики, які ґрунтувалися на запропонованій методиці визначення депресивних територій та державних програмах подолання їхньої депресивності, на практиці не були впроваджені. У процесі подальшого становлення державної регіональної політики, передусім унаслідок ухвалення

Закону України «Про засади державної регіональної політики» та затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр., відбувся остаточний відхід від декларування депресивних територій як об'єктів політики, які де-факто не отримували допомоги, до визначення різних типів територій. Серед них: центри економічного розвитку, які потребують державної підтримки й допомоги. Передбачається застосування щодо них особливих механізмів та інструментів державної підтримки. Втім, методика визначення таких територій та інструментарій відповідної політики залишаються недостатньо обґрунтованими.

Проаналізовано стратегічні пріоритети регіональної політики територіального розвитку на предмет їхньої відповідності Цілям сталого розвитку. На основі дослідження стратегій розвитку міст обласного значення України встановлено напрями ревіталізації міст і кращі міські практики у цьому напрямі.

З'ясовано, що регіональні стратегії розвитку значною мірою спрямовані на досягнення Цілей сталого розвитку, а особливо цілі 11 – «Сталий розвиток міст і громад», яка простежується у стратегічних положеннях розвитку всіх областей та м. Києва. Водночас передбачені в регіональних стратегіях заходи щодо подолання кризових явищ розвитку територій носять здебільшого фрагментарний характер. Політика ревіталізації територій на регіональному рівні не набула чіткого вираження і характеризується поодинокими інтегрованими проєктами, які передбачають, як правило, відновлення занедбаних інфраструктурних об'єктів.

Дослідивши стратегії розвитку міст, виявлено, що політика ревіталізації міст відображена в міських стратегіях розвитку більш комплексно, хоча це стосується лише ¼ частини досліджуваних міст обласного значення. З-поміж цих заходів варто виділити ревіталізацію занедбаних промислових зон, центрів міст, парків, зон відпочинку та інших публічних просторів, об'єктів культури й історико-архітектурної спадщини тощо. Охоплений спектр питань свідчить про необхідність і готовність застосовувати цей інструмент міської політики в різних

сферах міста. Проте відсутність відповідних положень щодо політики ревіталізації деградованих територій на державному та регіональному рівні гальмує цей процес.

Вищевикладене дозволяє припускати, що політика ревіталізації міст, опираючись на наявні нормативно-правові засади в Україні, може повільно розвиватися за рахунок власних ініціатив на місцях. Стрімкі зміни в цьому напрямі можливі в разі формування політики ревіталізації деградованих міських територій на всіх рівнях публічного управління. Для цього на державному рівні треба звернути увагу на державну міську політику, стратегічним пріоритетом якої визначити ревіталізацію територій.

Розглянуто кращі реалізовані проекти ревіталізації деградованих територій у містах України. З'ясовано проблеми впровадження Програми ревіталізації «Львів – Підзамче» на 2012-2025 рр. Проаналізовані цілі та проекти ревіталізації: вулиць у Львові, Івано-Франківську, Житомирі, Дніпрі (перепланування території з наданням пріоритетного значення пішохідному руху, формування відпочинкових і зелених зон); міських площ у Ірпені, Маріуполі, Львові (реалізація інтегрованих заходів для формування ключових публічних просторів у місті); парків у Харкові, Києві, Дніпрі (відновлення і зонування території, підкреслення унікальності й доступності природного середовища); набережних у Тернополі, Хмельницькому, Житомирі (впровадження сучасних просторових рішень щодо організації дозвілля з урахуванням інклюзивності); об'єктів культури в Одесі, Тростянці (облаштування багатофункціональних культурних просторів для різних категорій населення); деградованих територій під науково-освітні цілі у Вінниці та Львові (забезпечення умов для надання науково-освітніх послуг у перепрофільованих, новозбудованих об'єктах). Деталізовано характеристики ревіталізації найбільш численної групи проектів ревіталізації міст, які спрямовані на відновлення ділової, соціальної та громадської активності на недіючих промислових зонах. Зокрема виділено відповідні проекти, які мають на меті: розвиток креативних індустрій у реконструйованих постіндустріальних приміщеннях, облаштування коворкінгу, підтримка підприємницьких і

соціальних ініціатив (Івано-Франківськ, Львів, Харків, Одеса, Київ); створення унікальних майданчиків для проведення різноманітних культурних заходів, комунікації представників креативного сектору та якісного відпочинку (Львів, Харків, Херсон, Запоріжжя, Київ); формування середовища для ресторанної діяльності, оптово-роздрібної торгівлі (Київ, Херсон); будівництво інноваційної інфраструктури, підтримка високотехнологічних галузей (Київ, Дніпро). На основі узагальнення досвіду підкреслено характерні особливості та наслідки ревіталізації деградованих міських територій в Україні.

Проведений аналіз реалізації проєктів ревіталізації деградованих територій у містах України дозволяє зробити такі висновки:

1) виходячи із специфіки кризових явищ, які призвели до деградації територій, а також локального потенціалу для їх відродження, проєкти ревіталізації міст спрямовані на відновлення міських кварталів, вулиць, площ, парків, набережних, недіючих промислових зон, об'єктів культури, освіти та науки тощо, з-поміж іншого надаючи нові функції територіям та об'єктам і підкреслюючи їхню унікальність;

2) проєкти ревіталізації міст розробляються і реалізуються як за ініціативи місцевої влади, так і представників приватного та громадського секторів; у випадку ревіталізації вулиць, площ, парків, набережних, об'єктів культури ключова роль належить місцевій владі, натомість ревіталізацію колишніх промислових об'єктів здійснюють здебільшого об'єднані ідеями креативні лідери та бізнес;

3) незалежно від напрямку ревіталізації відповідні проєкти передбачають заходи інтегрованого впливу, тобто мають на меті впровадити такі просторово-інфраструктурні перетворення, які захищатимуть довкілля та сприятимуть соціальній активності мешканців і гостей міста, а в довгостроковому періоді – стимулюватимуть ділову активність безпосередньо на деградованій території або в місті загалом;

4) в основі більшості проєктів ревіталізації деградованих територій у містах України лежать креативні ідеї, втілення яких часто вимагає значних

інвестицій, проте в підсумку вони мають суттєву маркетингову вагу, адже ревіталізовані публічні простори поліпшують привабливість міста для його мешканців, туристів, інвесторів та інших зацікавлених сторін.

Основні положення розділу викладено в публікаціях автора [111-113; 116; 121-122; 369; 385].

РОЗДІЛ 5

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ МІСТ

5.1. Напрями публічної політики ревіталізації міст у світлі концепцій розвитку міста

Останнє десятиліття остаточно закріпило розуміння ревіталізації міст як інструменту міської політики збалансованого розвитку територій, що перебувають у кризі. При його застосуванні П. Робертс (P. Roberts) зазначає про необхідні скоординовані дії суб'єктів публічного управління і приватних партнерів відповідно до економічних, соціальних, екологічних та політичних принципів, закладених у понятті сталого розвитку [251].

Зростаюча увага до стійкості міст вплинула на політику та практику їхнього відродження. Пошуки нових методів ревіталізації деградованих міських територій на сучасному етапі пов'язана з концепцією сталого відродження міст [165]. Адже в процесі ревіталізації міста слід збалансувати економічні, соціальні та екологічні інтереси, зосередившись на досягненні довгострокових результатів. Тому концепція ревіталізації виступає ключовим рушієм сталого розвитку міст [4].

Й. Кусяк (J. Kusiak) підкреслює, що більшості програм ревіталізації міст все ще бракує цілісного системного виміру [171]. Економічні, екологічні та соціальні аспекти існуючих програм відродження територій на завжди пов'язані між собою, часто суперечливі. Погана координація між різними рівнями публічного управління призводить до того, що програми ревіталізації по суті застряють у межах одностороннього підходу. У підсумку це може призвести до негативних наслідків розвитку міської території, які спричинятимуть появу нових кризових явищ або поглиблення вже існуючих у майбутньому.

Успішне оновлення міст вимагає багатогранного стратегічного підходу, що включає як місцеві, так і регіональні нормативні акти, розроблені за

допомогою багатогалузевих та міжвідомчих партнерств [324]. У контексті ревіталізації участь ключових гравців у розробленні та реалізації відповідної політики – фундаментальний чинник досягнення запланованих результатів і стійкості проєктів ревіталізації [4]. Інтереси всіх стейкхолдерів відродження міських територій мають бути узгоджені, а розроблені заходи повинні підвищувати їхню спроможність [326]. Важливе значення набуває системне мислення, передбачення стійкості та процесів соціального навчання, тоді як колективне бачення, посередництво, розширення можливостей громади можуть стати негайними рушіями сталого відродження міських територій [321].

С. Леман (S. Lehmann) наголошує на актуальності нових знань і доказів того, як найкраще реалізувати політику ревіталізації міст та уникнути поширених помилок (ігнорування громадського транспорту, покращення життя лише окремої категорії мешканців, надмірна джентрифікація і втрата міської ідентичності тощо) [177]. Ревіталізація міст різниться залежно від масштабу міста, типу проблем та соціально-екологічного контексту в кожному конкретному випадку. Хоча проєкти ревіталізації, що проводяться у всесвітньо відомих містах, добре описані, все ще існує розрив у характеристиці процесів ревіталізації, які мають на меті покращити якість життя в менших одиницях – середніх містах [147]. Водночас, на думку К. Румінг (K. Rumig), варто акцентувати увагу на внеску ревіталізації деградованої міської території на розвиток міста в цілому, можливості тиражувати впровадженні інновації в територіальному управлінні на інші міські райони [255; 254].

Ревіталізація міст на сучасному етапі все більше схиляється до розкриття потенціалу територій, враховуючи новітні тенденції міського розвитку. У науковій праці Д. Буссаа (D. Boussaa) розглядає проблеми історичних центрів міст у процесі відродження, у тому числі те, як їх можна використовувати для зміцнення міських ідентичностей територій [23]. Окремі вчені [33; 86] представили моделі сталого відродження міст, що визначають інтегрований і цілісний процес трансформації міської екосистеми на засадах розумного міста, в тому числі стійкої міської мобільності та інтегрованих об'єктів інфраструктури

та процесів. Питання використання креативних індустрій для відродження міських районів досліджені О. Ойєкунле (O. Oyekunle), зокрема політики щодо розвитку творчого різноманіття та соціальної інтеграції в містах, потенціал творчих проєктів для розширення можливостей і залучення громади [221].

Існують різні бачення та практики сталого міського розвитку в контексті сучасних процесів адаптації до кліматичних змін. У цьому напрямі варто виділити наукове дослідження Д. Тубріди (D. Tubridy), у якому представлено взаємозв'язок ревіталізації міст і розвитку зеленої економіки [295]. Ці та інші отримані наукові результати свідчать про необхідність удосконалення інструментів політики ревіталізації міст, проєктуючи стратегічну візію розвитку міста та роль деградованої території, яку вона може відігравати в майбутньому.

Інтегровані заходи ревіталізації деградованих територій мають відповідати сучасній концепції розвитку міста та бути інноваційними. Так, інновацію в міській політиці трактують як новий процес, процедуру, продукт (незалежно від того, чи застосовується вперше чи повторює кращі практики інших міст), який має характер новизни для конкретної місцевої громади або міської системи управління [28; с. 11-12]. До них відносять інституційні й організаційні інновації (партисипативне та мережеве управління, міські інноваційні системи, міський маркетинг); продуктові інновації (інфраструктурні об'єкти, інноваційні транспортні системи, промислові зони, бізнес-інкубатори, технологічні парки); технічні й технологічні інновації (цифровізація, місто в смартфоні) тощо.

Для впровадження інновацій у публічній політиці ревіталізації міст органам міської влади спільно з усіма зацікавленими сторонами потрібно:

- проаналізувати потенціал міста та конкретної деградованої території, елементи його зовнішнього оточення;
- визначити стратегічну візію розвитку міста, в т.ч. змін, яких треба досягти на деградованій території, та ролі, яку вона буде відігравати в майбутньому;
- з'ясувати кращі практики вирішення міських проблем із зазначенням умов і викликів їхнього застосування в місті;

– встановити можливі інноваційні інструменти подолання кризових явищ розвитку деградованої території та передбачити їх у програмі ревіталізації міста.

Одним із головних пріоритетів ревіталізації міст стає побудова стійких спільнот та забезпечення їм високої якості життя. Новітні концепції розвитку міста визначають шляхи, як цього досягти, формуючи розумне, креативне, щасливе міське середовище. При розробці інноваційних підходів до формування та реалізації публічної політики ревіталізації міст необхідно передбачати специфіку відповідних концепцій [118; 123]. Зрештою, це підґрунтя для планування інноваційних підходів до публічної політики ревіталізації міст, що відображено на рис. 5.1.

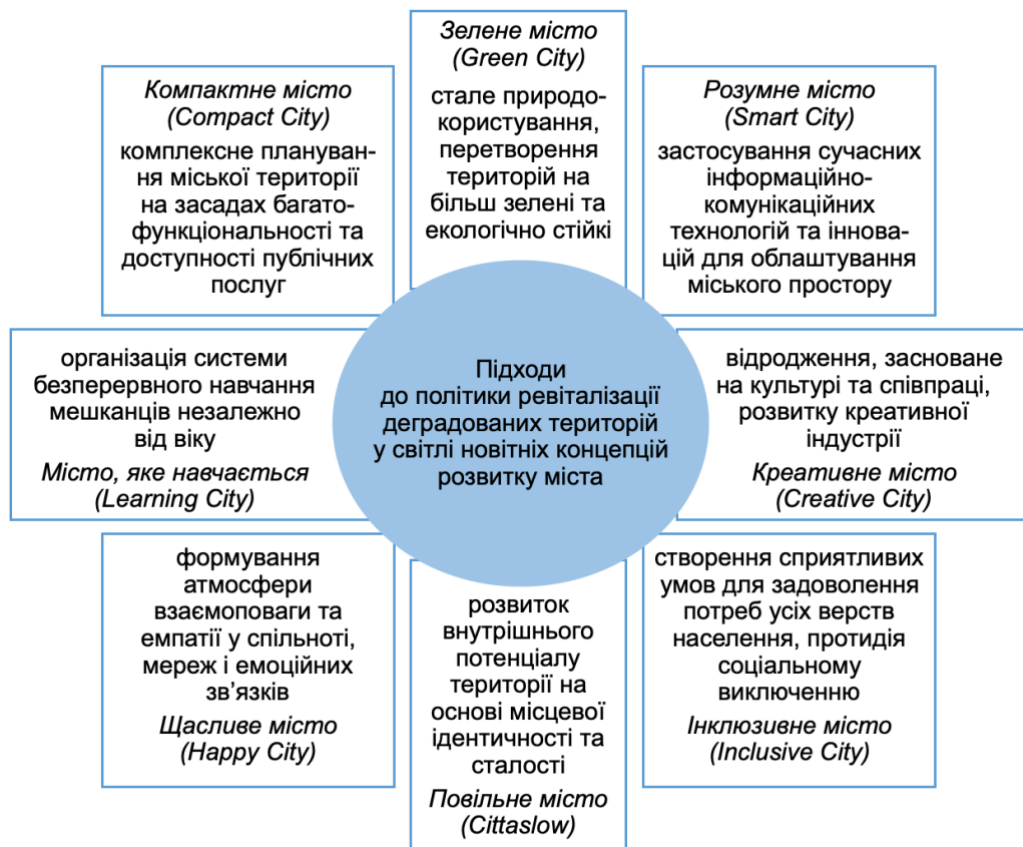

Рис. 5.1. Підходи до політики ревіталізації деградованих територій у світлі новітніх концепцій розвитку міст

Джерело: систематизовано автором

Нижче наведена характеристика кожної концепції та виокремлені заходи публічної політики ревіталізації міст, які можуть мати інноваційний характер для конкретного міста та його деградованої території.

Compact City

Концепція полягає в забезпеченні високої щільності забудови міської території, уникаючи монофункціональних зон. Вона виступає альтернативою поступового розростання міст (urban sprawl). У її основі лежить бачення міста коротких відстаней поміж місцями життя, праці, відпочинку, публічними просторами, що створює зручності для життя мешканців. Особливості компактного міста були предметом досліджень, проведених у межах проєкту «Compact City Policies: A Comparative Assessment» [49]. За їх результатами виділені такі загальні характеристики компактної міської політики: щільність і сусідство; системи громадського транспорту, що з'єднують міські території; доступність публічних послуг та робочих місць.

Для кращого розуміння концепції компактного міста варто звернути увагу на напрацювання Дж. Джейкобс (J. Jacobs), авторки відомої книги «Смерть і життя великих американських міст». Вважаючи місто складним організмом, вона стверджувала, що міські елементи тісно пов'язані і взаємодіють між собою. Її бачення розвитку міст ґрунтувалося на плануванні життєздатних вулиць, де «суспільні очі» (social eyes) – їхні природні власники, охоронці порядку та громадської безпеки. Відповідно до рекомендацій, сформульованих цією дослідницею, ревіталізація деградованих міських територій має передбачати:

- комплексне планування міської території, спрямоване на поєднання різноманітних функцій та об'єктів інфраструктури, не відокремлюючи, наприклад, житлову зону із зонами відпочинку чи праці; така функціональна диференціація має забезпечити перебування різних категорій осіб на території, постійний вуличний рух і присутність «суспільних очей»;

- забезпечення щільності кварталів невеликих розмірів із перехрестями доріг, де мешканці переважно пересуватимуться пішим ходом або на велосипедах; масове переселення мешканців на околиці міст і приміські

території небажане, варто прагнути ущільнити міський простір та запровадити функції, які забезпечуватимуть присутність «суспільних очей» на території у будь-який час;

– необхідність збереження старіших будівель (не лише пам'яток культурної спадщини), що обумовлене намаганням забезпечити співіснування в міському просторі житлових об'єктів, пристосованих для проживання осіб із неоднаковим рівнем доходів; адже в міських районах, які складаються лише з сучасних будівель, незабаром з'являються комерційні та офісні приміщення, призначені для заможних мешканців, що суттєво зменшує функціональну різноманітність території та сприяє просторовій сегрегації [131].

Тож ревіталізація міста повинна впливати на його привабливість, формуючи стійкі взаємозв'язки між мешканцями конкретної території. Пріоритетні завдання: концентрація інфраструктурних об'єктів несхожого функціонального призначення, планування вуличного руху та організація ефективної системи громадського транспорту. Це має створити вигоди для мешканців деградованої території та забезпечити самодостатність території в майбутньому. Упровадження концепції компактного міста вимагає значних фінансових витрат (у разі необхідного перепроєктування та реконструкції існуючої інфраструктури, будівництва нових об'єктів тощо), організаційних змін у використанні міського простору та розподілі його функцій.

Green City

Поліпшення якості життя на забруднених і занедбаних міських територіях потребує перетворення їх на більш зелені та екологічно стійкі. Нині концепція Green City більше стосується розбудови компактного міста, ніж розширення міських територій, маючи на меті енергоощадне використання ресурсів та обмеження негативного впливу на довкілля. Створення зеленого міста вимагає цілеспрямованої міської політики сталого розвитку, що передбачає широкий спектр проєкологічних заходів щодо чотирьох основних компонентів міського середовища [32, с. 42-43]:

– повітря (дії міської влади спрямовані на недопущення або мінімізацію забруднення повітря, адже негативна ситуація в цій сфері зумовлює зростання захворюваності населення та перешкоджає створенню робочих місць і організації дозвілля);

– вода (чиста вода – одна з основ життєдіяльності, тому необхідно задовольнити потреби мешканців і суб'єктів господарювання в цьому ресурсі; водночас використання води завжди призводить до проблеми стічних вод у місті);

– простір (публічні простори – території, де люди мають можливість проводити свій час, спілкуватися з іншими та формувати спільноти; такі місця створюють належні умови для якісного відпочинку й ділової активності мешканців);

– зелені насадження (зазвичай вони лежать в основі публічних просторів у вигляді парків, скверів, садів тощо; такі ділянки надзвичайно важливі в боротьбі за свіже й незабруднене повітря, що також цінне для психічного здоров'я мешканців).

Сутність зеленого міста розкривається в проєкті Європейської комісії «Зелені міста – придатні для життя» (Green cities – fit for life). У межах нього щороку визначається європейська зелена столиця (European Green Capital Award) на основі таких критеріїв: місцеві дії щодо запобігання наслідків глобальних кліматичних змін, місцевий транспорт, міські зелені зони та стале використання земель, природа та біорізноманіття, якість повітря в місті, рівень шуму, утворення та поводження з відходами, споживання води, очищення стічних вод, екоінновації та стала зайнятість, енергетична характеристика території, міське управління навколишнім середовищем. В останні роки переможцями премії були європейські міста: Любляна (2016), Ессен (2017), Неймеген (2018), Осло (2019), Лісабон (2020), Лахті (2021) [76], які продемонстрували досягнення високих екологічних стандартів і приклади сталого розвитку для наслідування.

Ревіталізацію міст у контексті зеленої міської політики варто розглядати з двох вимірів. У випадку високого рівня деградації навколишнього середовища

(постіндустріальні, колишні припортові території тощо) необхідні радикальні заходи ревіталізації територій. Вони потребують значних інвестицій для екологічного будівництва, розвитку циркулярної економіки та перепроєктування території, реалізуючи масштабні проекти природокористування. З іншого боку, помірні заходи ревіталізації міст застосовуються у ситуації задовільного стану довкілля. Ці заходи мають посилити екологічні умови конкретної території за рахунок розширення зелених насаджень, створення пішохідних і велосипедних доріжок, обмеження автомобільного транспорту, впровадження енергозберігаючих рішень, належного поводження з відходами тощо. Окремі урбаністи зазначають, що відстань до найближчої зеленої зони від кожного місця проживання не повинна перевищувати 500 м, незалежно від того, в якому напрямі рухається пішохід [25, с. 12]. Планування цих дій залежить від місцевих проблем. Однак логічно поєднати в межах ревіталізації деградованої території проєкологічні освітні заходи із заходами економічного та соціального характеру, намагаючись досягти синергетичного ефекту.

Smart City

Побудова розумного міста ґрунтується на застосуванні нових знань, технологій та інновацій для облаштування багатофункціонального міського простору з низьким споживанням енергії. Розумні міста також спрямовані на залучення людського й соціального капіталів для розвитку міста, переслідуючи мету підвищення рівня життя мешканців [70]. На основі бенчмаркінгу європейських середніх міст команда експертів під керівництвом Р. Гіфінґер (R. Giffinger), професора Віденського технічного університету, представила модель розумного міста. Відповідно до неї місто можна вважати розумним, якщо воно відповідає 6-ти характеристикам:

– розумна економіка (smart economy), яка передбачає інноваційний підприємницький дух, розвиток галузей із великою часткою доданої вартості, гнучкість ринку праці та міжнародну співпрацю;

– розумні люди (smart people), які характеризуються високим рівнем кваліфікації, навчанням упродовж життя, соціальною різноманітністю, творчістю, відкритістю та участю у суспільному житті;

– розумне управління (smart governance), що виражається доступністю і належною якістю публічних послуг, громадською участю в прийнятті управлінських рішень, реалізацією ефективних міських стратегій розвитку;

– розумна мобільність (smart mobility), яка вимірюється наявністю новітньої інформаційно-комунікаційної інфраструктури, інноваційних і безпечних транспортних та логістичних систем;

– розумне середовище (smart environment), що полягає у сталому управлінні природними ресурсами та захисті довкілля, сучасних методах раціонального природокористування;

– розумне життя (smart living), зумовлене діяльністю культурних закладів, якісними умовами життя (охорона здоров'я, безпека, житло), освітніми можливостями, туристичною привабливістю території та соціальною згуртованістю [264, с. 11-12].

Ревіталізація міст повинна враховувати вищезазначені елементи у своїй політиці. Забезпечення функціонування розумного міста – довготривалий процес, який вимагає переосмислення всіх його сфер життєдіяльності. У процесі подолання кризових явищ розвитку деградованих міських територій варто фокусувати увагу на розвитку сучасних об'єктів міської інфраструктури, зокрема екологічних видів транспорту та інституцій підтримки бізнесу (бізнес-інкубатори, індустріальні парки, підприємницькі зони тощо); впровадженню енергозберігаючих технологій та використанні відновлювальних джерел енергії; створенні інтегрованих систем управління громадською безпекою та інформаційних мереж, які збирають, обробляють та аналізують дані й автоматично реагують на події; організації публічних просторів, застосовуючи інформаційно-комунікаційні технології; розширенні зелених насаджень, удосконаленні систем поводження з відходами та реалізації інших проєктів, які мають екологічну цінність. Втілення ідеї розумного міста, ревіталізуючи

деградовані території, можливе за умови впровадження управлінських інновацій, узгоджених дій усіх зацікавлених сторін щодо формування конкурентного та привабливого міського середовища для бізнесу й мешканців, що відповідає викликам майбутнього.

Creative City

Цей підхід до міського розвитку заснований на культурі, інтелектуальній власності та креативності. Згідно з ним розвинені міста характеризуються не лише інноваціями, а, перш за все, унікальністю середовища, де формується соціальний капітал навколо культури та мистецтва. Тому завдання міської політики – формування сприятливих умов для проживання, відпочинку, професійної діяльності та співпраці творчих людей. На думку Р. Флоріди (R. Florida) «креативний клас» (creative class) – ключовий міський ресурс, який визначає його конкурентоспроможність і відіграє провідну роль у процесах розвитку та відродження територій [81-82]. Учений трактував креативне місто як середовище життя для креативного класу. Про креативність міст свідчить присутність кваліфікованих творчих працівників (креативного класу), які стимулюють розвиток міста та для яких міська влада створює належну атмосферу, сприяє творчості й культурному різноманіттю. За переконанням Р. Флоріди, місто буде привабливим для креативного класу за умови розвитку трьох складників (3Т): технологія, талант і толерантність, що виступає рушіями зростання креативного міста [82].

Ч. Лендрі (Ch. Landry) – перший учений, який обґрунтував важливість і вплив креативності на розвиток міст, а також увів поняття «креативне місто» як відповідь на різкі економічні та соціальні зміни, що відбувалися у містах. Так, за часів кризи промислових міст саме галузь культури виявилася порятунком для багатьох із них, використовуючи специфічні для себе ніші, локальні переваги та культурну спадщину. Він виділив такі особливості креативного міста:

- політична воля й лідерство щодо бачення креативного міста як живого організму з урахуванням потреб місцевої громади, загальної ситуації та тенденцій міського розвитку;

- соціальне різноманіття і доступ до бази талантів, що позитивно впливає на креативний потенціал міста;
- організаційна культура, яка має бути довірливою і сприяти налагодженню горизонтальних суспільних зв'язків та обміну знаннями;
- місцева й культурна ідентичність як умова громадянської активності, почуття спільноти та турботи про міське середовище;
- міський простір й інфраструктура, які дають змогу мешканцям розширювати кола спілкування;
- динаміка мережевих зв'язків, яка свідчить про здатність міста формувати партнерські відносини, навчатися і генерувати інновації [172].

Формування креативного міста тісно пов'язане з відродженням та розбудовою міського простору, адже креативний сектор часто знаходиться в занедбаних і деградованих частинах міст.

Комплексний підхід щодо розвитку креативного середовища має великий потенціал у процесі ревіталізації міст. Його впровадження потребує поєднання культурної політики, соціально-економічних заходів і просторового планування. Інвестиції в людський та соціальний капітали, сферу культури мають вирішальне значення для побудови креативного міста. У цьому напрямі заходи ревіталізації спрямовані на формування твердої (hard) і м'якої (soft) інфраструктури. Тверда інфраструктура – це належним чином функціонуючі публічні установи, об'єкти житлового фонду, вулично-дорожні та інженерні мережі тощо, які відображають фізичні характеристики території. М'яка інфраструктура складається з проєктів підтримки талановитих людей і підприємств креативної індустрії (аудіовізуальна творчість, туризм, спорт, література та видавнича справа, культурна спадщина, перформативні та візуальні мистецтва, дизайн, програмування та ін.). У процесі ревіталізації важливо розвивати публічні простори креативності, створювати платформи співпраці й діалогу творчих людей, стимулювати появу креативних кластерів.

Inclusive City

Концепція передбачає сфокусованість міської політики на всіх категоріях населення та їхніх потребах, протидіючи передусім соціальному виключенню. Європейська Комісія трактує таке виключення як процес, під час якого окремі члени спільноти витісняються на маргінес суспільного життя через відсутність базових навичок функціонування в суспільстві та недостатню освіту [48, с. 7]. Це віддаляє їх від роботи, доходів, можливостей для розвитку та обмежує соціальні взаємозв'язки. Проте потреба міської інклюзії розглядається не лише з соціальних позицій. Щодо грошових доходів та зайнятості інклюзія – це економічна проблема, і саме матеріально незахищені особи потребують підтримки для повноцінної участі в економічному житті інклюзивного міста. Якщо інклюзія обертається навколо доступу до природних ресурсів, можна виділити її ширшу екологічну інтерпретацію. Крім того, коли розглядаються релігійні, гендерні, культурні чи вікові аспекти, інклюзія набуває соціально-моральних ознак. Політична інклюзія свідчить про участь усіх груп населення в громадських та управлінських процесах інклюзивного міста [9, с. 16]. Однак інклюзія не повинна обмежуватися лише знедоленими або маргіналізованими групами. Вона має охоплювати й інші соціальні верстви, які зазвичай не враховуються при розробленні міської політики (наприклад, студенти місцевих навчальних закладів, сім'ї з дітьми, люди старшого покоління).

Відповідно до пріоритетів ревіталізації міст багатовимірною міською інклюзією – не просто передумова просування справедливості, доступності та якості публічних послуг і добробуту для всіх мешканців, а й можливість віднайти невикористані локальні потенціали для територіального розвитку. Треба надавати підтримку безробітним особам та соціально виключеним групам населення через проведення різноманітних заходів для професійного зростання, суспільної інтеграції, мотивації та психологічної допомоги. Поліпшення середовища життєдіяльності та доступності публічних просторів (у т.ч. усунення бар'єрів, які ускладнюють пересування осіб з інвалідністю), стимулювання розвитку місцевої економіки, сприяння безпеці на деградованій території і розвитку громадського транспорту може посилити міську інклюзію,

покращивши взаємодію мешканців між собою та із суб'єктами господарювання. З іншого боку, зростання інклюзивного міста може бути пов'язане з проєктами підтримки малого підприємництва в різних спільнотах (щонайперше етнічні групи населення, студенти, люди передпенсійного та пенсійного віку, молоді батьки), краудфандингом для громадських проєктів або бізнес-ідей фрілансерів. Заходи ревіталізації інклюзивних міст мають бути адресовані до всіх категорій населення деградованих територій, впливати також і на їхнє залучення до громадського життя і спонукання до самоорганізації та співпраці.

Cittaslow

Концепція стосується невеликих міст, які прагнуть забезпечити високу якість життя мешканців у гармонії з природою, навколишнім середовищем і місцевими культурними традиціями. Рух Cittaslow має на меті збереження унікального характеру кожного міста, розвиток внутрішнього потенціалу територій на основі місцевої ідентичності. Завдяки сповільненню інтенсивності міського життя формується дружня атмосфера в місті як альтернатива урбанізованим середовищам великих міст, де швидкий ритм життя людей не дозволяє насолодитися ним. Щоб стати членом міжнародної мережі міст доброго життя Cittaslow [128; 144], необхідно в міській політиці розвивати такі напрями: турбота про довкілля, озеленення територій та впровадження відновлювальних джерел енергії; догляд за пам'ятками історичної та культурної спадщини, їх естетичне оновлення; забезпечення умов щодо сталої міської мобільності, що відповідає потребам людей та бізнесу; організація відпочинку мешканців і створення відповідної інфраструктури; сприяння розвитку місцевого туризму й індустрії гостинності; просування місцевих продуктів, підтримка органічного землеробства, традиційних ремесел і кухні; підвищення обізнаності та проєкологічної свідомості населення; посилення соціальної згуртованості й партнерства в місті.

Ця концепція може бути вказівником, у яких напрямках треба ревіталізувати деградовані міські території, зосереджуючись на підвищенні якості життя населення і створенні передумов для сталого розвитку міст. Окрім

того, поза увагою не залишаються питання автентичності місцевості, традицій, здорового харчування, тиші, близькості до природи, самозайнятості та проведення дозвілля. Зрештою, містам варто розвивати місцеву ідентичність та посилювати її значення в міській політиці. Тому програми ревіталізації міст мають спиратися на територіальні маркетингові стратегії, підтримуючи унікальність конкретної території. Мешканці міст повинні відчувати себе активними учасниками змін, адже сповільнений темп життя передбачає передусім його насиченість заходами, які сприяють самореалізації осіб та формуванню соціального капіталу (освітні та культурні програми; підтримка традиційних ремесел, народного мистецтва та промислів тощо). Така діяльність сприяє розвитку туризму, орієнтованого на знайомство з місцевою культурою та традиціями. Без стимулювання зростання місцевої економіки й інфраструктури на засадах сталого розвитку неможливо забезпечити спадкоємність, культурну різноманітність і самобутність території. Поєднання в межах програм ревіталізації деградованих міських територій культурних, економічних, просторових й інших проєктів має призвести до зменшення рівня безробіття та міграції людей до великих міст. Відродження територій слугуватиме соціальній згуртованості, просуванню цінностей, освіті та досягненню рівноваги між традиціями й інноваціями.

Happy City

Згідно з цією концепцією основним мірилом міського розвитку виступає суб'єктивне відчуття мешканцями щастя, внутрішньої задоволеності від того, що відбувається з ними в місті. Тож через міську політику слід піклуватися про позитивний психоемоційний стан і впливати на моральну свідомість мешканців. Щасливі міста – це також центри творчості, інновацій та соціального підприємництва. Ч. Монтгомері (C. Montgomery) зазначає, що сучасне місто має робити мешканців щасливими в надихаючому середовищі емпатії та співпраці. З цією метою, на його думку, після задоволення базових людських потреб у їжі, житлі та безпеці воно має:

- прагнути максимізувати радості та мінімізувати труднощі мешканців, дбати про їхнє здоров'я;
- забезпечити мешканцям реальну свободу жити, пересуватися і будувати своє життя так, як вони хочуть;
- формувати стійкість до всіх видів економічних та екологічних потрясінь;
- бути справедливим у розподілі простору, публічних послуг, можливостей мобільності, радощів, а також труднощів та витрат (наприклад, пов'язаних із платою за паркування);
- створювати умови для побудови та зміцнення всіх видів міжособистісних відносин (дружба, сім'я, професійна діяльність, дозвілля), які надають життю сенс [207, с. 48].

Прагнення до щастя в умовах ревіталізації деградованих територій вимагає від органів міської влади постійного моніторингу потреб різних соціальних груп (існуючих і бажаних), вивчення рівня задоволеності мешканців якістю їхнього життя та відчуття щастя. Це потребує розроблення системи вимірювання і кількісного оцінювання суспільного та індивідуального щастя на конкретній міській території, яка перебуває в кризі. За результатами детальної діагностики причин нещастя можна спроектувати заходи ревіталізації, найбільш наближені до потреб мешканців. Одночасно не треба випускати з уваги питання загального добробуту, зайнятості, безпеки, довіри у спільноті, залучення громадян до управління містом тощо.

Відродження територій, базуючись на концепції щасливого міста, має забезпечувати реалізацію принципів сталого територіального розвитку, а також формування мереж і емоційних зв'язків у спільноті. Публічні простори мають відігравати провідну роль у налагодженні міжкультурної та міжпоколінної комунікації. Вони повинні бути інноваційними (парки розваг і відпочинку з сучасними інсталяціями, доступом до Wi-Fi й комфортними вуличними меблями); інтелектуально стимулюючими (центри знань, бібліотеки, театри під відкритим небом); затребуваними (спортивні та дитячі майданчики, дворові території, місця для вихову домашніх тварин). Їхнє функціонування має

супроводжуватися різними активностями (вуличні вистави, концерти, пікніки, відкриті дебати) для мешканців будь-якого віку (від дітей до людей похилого віку), професій та економічного статусу. Крім того, варто формувати екологічно чисте середовище, де надаються високоякісні публічні послуги в різних сферах життєдіяльності людини. У цьому напрямі важливі просвітницькі заходи, які формують атмосферу взаємоповаги й співпереживання в місті.

Learning City

Концепція виходить із припущення, що безперервне навчання мешканців закладає основу для сталого розвитку територій. В умовах економіки знань громадяни, які використовують широкі можливості для навчання впродовж життя (lifelong learning), постійно розвиваючи свої професійні, соціальні й інші компетентності, більш успішні та краще підготовлені до змін у міському середовищі. Тому міським органам влади в партнерстві з усіма зацікавленими сторонами доцільно організувати дієву систему формального та неформального безперервного навчання мешканців незалежно від віку й заохочувати їх до цієї діяльності. Вищевикладене має бути відображено в стратегічному баченні міста щодо досягнення всіх Цілей сталого розвитку, а особливо: 4 та 11.

За визначенням ЮНЕСКО, місто, яке навчається, ефективно використовує свої ресурси в усіх сферах життєдіяльності для сприяння інклюзивному навчанню на всіх рівнях (від базового до вищої освіти); відродження навчання в сім'ї та спільноті; сприяння професійній підготовці й навчанню на робочому місці; розширення використання сучасних навчальних технологій; підвищення якості та забезпечення високих результатів навчання; сприяння розвитку культури навчання впродовж усього життя. UNESCO Global Network of Learning Cities об'єднує міста світу, які спеціалізуються у сфері безперервної освіти. Вона має на меті зміцнення потенціалів міст у формуванні систем навчання впродовж усього життя через розвиток політичного діалогу між містами, встановлення зв'язків і партнерських відносин, обмін кращими практиками, розроблення інструментів заохочення до активних дій у цій сфері та визнання прогресу у створенні міст, що навчаються [175].

Деградовані міські території стикаються з численними проблемами, зумовленими здебільшого соціальною депривацією. Рушійною силою ревіталізації міст виступає людський капітал території. Тож варто його розвивати, збагачуючи мешканців новими знаннями та удосконалюючи їхню кваліфікацію, вміння і навички. У цьому зацікавлені органи міської влади, освітні й наукові організації, суб'єкти підприємництва. Розбудова інфраструктури освітніх послуг на основі сучасних технологій – важливе завдання у процесі ревіталізації деградованої території. Концепція міста, яке навчається, тісно пов'язана з іншими розглянутими концепціями розвитку міст, адже обґрунтовує підхід до вирішення завдань щодо формування зеленого, розумного, креативного, інклюзивного міського середовища. Вона актуалізує заходи щодо розширення доступності до якісної освіти дітей і дорослих; сприяння перетворенню муніципальних і приватних установ в організації, які навчаються; налагодження партнерських зв'язків із місцевими роботодавцями для професійної підготовки й перепідготовки мешканців, організації навчання без відриву від виробництва; використання об'єктів наявної інфраструктури в якості навчальних майданчиків для мешканців усіх поколінь (бібліотеки, будинки культури, музеї); упровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес (навчальні онлайн-платформи, неформальні освітні мережі, програми цифрової грамотності); реалізації освітніх ініціатив із низки суспільно важливих питань (здоровий спосіб життя, поведінка з відходами, права й обов'язки учасників дорожнього руху, гендерна рівність, міжкультурна толерантність тощо); заохочення мешканців і створення можливостей для їхньої активної участі в громадському житті міста. Ці заходи в межах програм ревіталізації територій нададуть їм більш цілісного характеру.

Узагальнюючи вплив обраних концепцій розвитку міста на політику ревіталізації міст, варто зазначити про необхідність розгляду в межах відповідної політики різних проблем життєзабезпечення, а також формулювання її мети щодо людини (табл. 15).

Таблиця 5.1

Порівняльна характеристика елементів публічної політики ревіталізації міст у світлі концепцій розвитку міста

№	Новітні концепції розвитку міста	Елементи політики ревіталізації міста			
		Проблема політики	Мета політики відносно людини	Напрями політики	Домінуючі індикатори
1.	Compact City	організація компактного багатофункціонального середовища	людина в зручному середовищі	забезпечення високої щільності забудови території; надання якісних і доступних публічних послуг	рівень і якість життя
2.	Green City	формування екологічно чистого середовища життєдіяльності людини	матеріально забезпечена та здорова людина	розширення площ зелених насаджень, створення пішохідних і велосипедних доріжок, проєкологічні освітні заходи	якість життя, стан довкілля
3.	Smart City	облаштування міського простору, застосовуючи сучасні технології та інновації	людина в інноваційному середовищі	стимулювання інноваційної економіки та сталої мобільності; управління безпекою; раціональне використання ресурсів	рівень і якість життя, рівень безпеки
4.	Creative City	створення умов для життя, діяльності та співпраці креативних людей	креативна (творча) людина	розвиток публічних просторів креативності, підтримка талановитих людей та суб'єктів креативної індустрії	якість життя, рівень толерантності в спільноті
5.	Inclusive City	забезпечення повноцінної багатовимірної інклюзії для всіх мешканців	людина в середовищі доступних суспільних благ	протидія соціальному виключенню, забезпечення доступності публічних послуг і просторів, партисипативні заходи	якість життя, рівень соціального виключення
6.	Cittaslow	реалізація внутрішнього потенціалу території на основі місцевої ідентичності	задоволена, спокійна людина	підтримка місцевої культури та традицій; просування здорового харчування, туризму та індустрії гостинності	якість життя, рівень довіри, соціальної згуртованості
7.	Happy City	підвищення рівня суспільного та індивідуального щастя	щаслива людина	організація активностей і публічних просторів; сприяння формуванню мереж та емоційних зв'язків; охорона довкілля	рівень щастя, емпатії у спільноті
8.	Learning City	просування культури навчання впродовж життя всіх мешканців	людина, яка навчається	розбудова освітньої інфраструктури; забезпечення якісного безперервного навчання дітей і дорослих	якість життя, рівень освіченості

Джерело: систематизовано автором

Програмні рішення повинні бути індивідуалізовані залежно від місцевої специфіки й стану економічного, фізичного, людського та інших потенціалів міста. В основі сучасної політики ревіталізації міст мають бути людино-орієнтовані програми сталого відродження територій, націлені на формування міського середовища життєдіяльності відповідно до потреб та інтересів мешканців.

Враховуючи вищевикладене, перед розробниками політики ревіталізації міст постає складна проблема вибору конкретних сфер, на яких доречно зосередити зусилля, щоб досягти якісного відродження територій. Треба діяти так, щоб охопити всі виміри сталого розвитку (економічний, соціальний, культурний, екологічний) та мультиплікувати отримані результати на все місто.

5.2. Механізм вироблення публічної політики ревіталізації центру міста на основі концепції Управління центром міста (Town Center Management)

Урбанізація – один із найважливіших чинників розвитку територій у XX – поч. XXI ст., який охопив увесь світ. Будучи незворотним цивілізаційним процесом, вона веде до зростання територій міст і частки міського населення, просторової концентрації економічної та адміністративної діяльності, розвитку сфери послуг і новітніх технологій [99]. Її наслідки відображаються в різних вимірах, зокрема демографічному, соціальному, культурному, економічному, просторовому, екологічному, правовому, управлінському тощо.

Нідерландський учений Л. ван ден Берг (L. van den Berg) поряд із традиційною урбанізацією виділив окрему стадію розвитку міст – *субурбанізацію*. До її сутнісних ознак віднесено переселення мешканців до менших приміських поселень із кращими умовами життя (чисте довкілля, низька щільність населення, приватна забудова та ін.). За цих умов зберігається тісний зв'язок із центром міської агломерації, адже мешканці продовжують у ньому працювати та отримувати більшість послуг [310].

Варто зазначити, що, як правило, урбанізація характеризується вищою динамікою приросту населення в центральних міських районах, ніж на периферії, і рівномірнішим розширенням міста за рахунок прилеглих територій. Натомість субурбанізація полягає в зростанні кількості мешканців та площі приміських територій, що здебільшого наслідок втрати мешканців центральних міських районів. Тому субурбанізація розглядається як фактор поступового знелюднення міських центрів на користь усе більших передмість [190, с. 7; 192]. З часом субурбанізація перейшла в наступну стадію – *дезурбанізацію*. Вона полягає в поступовому розпорошенні та переміщенні мешканців до малих і середніх міст, розташованих за межами мегаполісів. На цьому етапі спостерігається зменшення кількості та щільності населення великих міст не лише в центральних частинах, але й на приміських територіях [140, с. 199-201]. Вищевикладені процеси зображено на рис. 5.2.

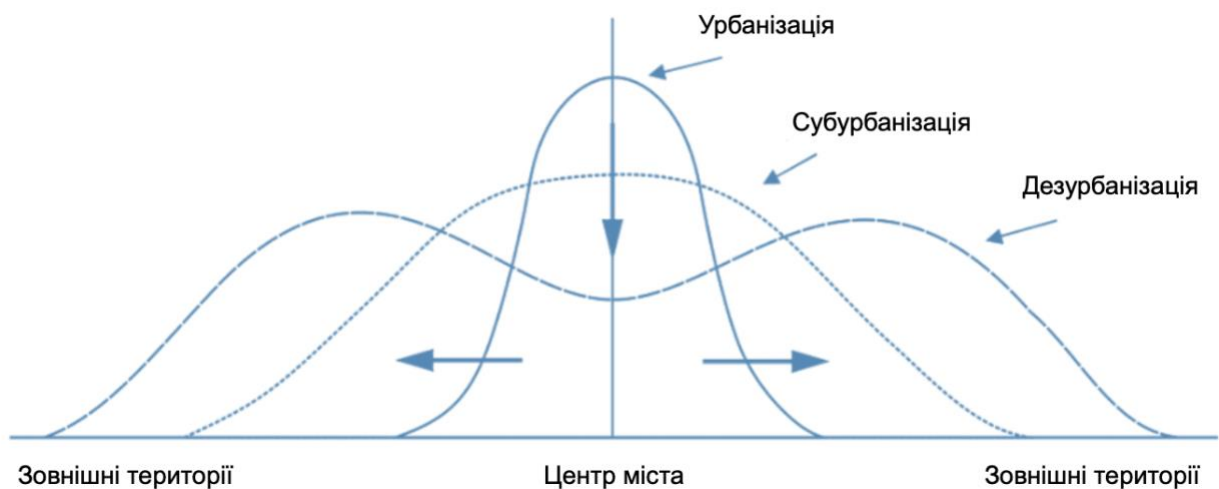

Рис. 5.2. Вплив урбанізації, субурбанізації та дезурбанізації на зростання міських територій

Джерело: [219, с. 22]

Розвиток міських територій на засадах субурбанізації відбувається в США та Великій Британії вже в першій половині XX ст. Формування міських агломерацій унаслідок субурбанізації і популяризації використання індивідуального транспорту мало суттєвий вплив на розвиток центрів міст.

Поступово вони все менше виконують функцію забезпечення житлом мешканців. Зі свого боку місця в центрах міст стали привабливими для розміщення офісних об'єктів (у т.ч. щодо публічно-управлінських функцій), сфери торгівлі та послуг. Зростаюча концентрація капіталу сприяла значній забудові центральних міських районів, часто хаотичній і неконтрольованій. Також набуває поширення виникнення підцентрів міст на приміських територіях, які виконують житлові, комерційні, соціальні та інші функції. З їхньою появою центри міст почали втрачати свої позиції, адже знижується їхня роль у міському розвитку.

Все більш помітне накопичення кризових явищ у центрах міст, що зумовлене втратою ними існуючих функцій [320]. Варто виділити такі основні причини деградації центральних міських територій на сучасному етапі:

- *прогресуюча депопуляція в результаті субурбанізації*, що призводить до зростання площ невикористаних земель і занедбаних просторів, погіршення економічної основи для функціонування міської інфраструктури;

- *старіння населення*, проживаючого на цих територіях; більшість емігрантів із центрів міст – молодь, сім'ї з дітьми та представники середнього класу; в підсумку міські центральні райони мають вищу питому вагу осіб похилого віку в загальній чисельності населення [146, с. 88], що має вплив на формування споживчого профілю території;

- *ослаблення ділової активності*, передусім у сфері торгівлі та послуг; через зниження привабливості міських центрів мешканці віддають перевагу проведенню вільного часу в периферійно розташованих торгово-розважальних комплексах;

- *погіршення екологічної ситуації* внаслідок забруднення атмосферного повітря приватним транспортом, не вирішення проблем із паркуванням і скорочення територій зелених насаджень;

- *втрата репрезентативного характеру міських центрів* через погіршення технічного стану будівель та публічних просторів, а також розвитку сфер обслуговування та адміністрування в інших частинах міста.

Концентрація та взаємопосилення кризових явищ у центральних міських районах зумовила необхідність розроблення та реалізації публічної політики ревіталізації саме цих територій. У цьому напрямі США та держави ЄС мають багатолітній досвід, який опирається на місцеву специфіку містобудування. Прагнучи відновити життєздатність центрів американських міст, заходи ревіталізації фокусувалися насамперед на розбудові торгово-розважальних комплексів, які забезпечували надання рекреаційних, сервісних, ділових та інших послуг. У підсумку вони ставали багатфункціональними центрами стилю життя (lifestyle centers) і відповідали очікуванням мешканців. Такі центри відрізнялися від традиційних торгових центрів та ринків своїм дизайном. Розташовані на великих територіях, призначені для торгівлі та послуг, досить вільно змодельовані на центральних вулицях міст. Архітектура цих публічних просторів стосувалася як традиції (City Place у Вест-Палм-Біч, Santana Row у Сан-Хосе), так і сучасності (East Twenty-Ninth Avenue Town Center у Денвері або центр міста Рестон у Вірджинії) [14, с. 268]. Подальше урізноманітнення функціональної структури центрів американських міст відбувалося шляхом розвитку ринку нерухомості та впровадження інноваційних рішень у сфері містобудування.

Підхід до ревіталізації центрів європейських міст суттєво інший у порівнянні з відповідними заходами в американських містах, особливо в контексті розміщення торгово-розважальних комплексів. На це значно впливає структура планування європейських міських центрів, яка кардинально відрізняється від прямокутної вуличної сітки, що домінує в США. У європейській моделі користування центрами міст популярне обмеження автомобільного руху, що часто набуває поширення на їхню всю центральну територію (в США лише фрагменти окремих вулиць призначені для пішохідного руху). Яскравий приклад таких міських трансформацій у Копенгагені, де ще в 1960-х рр. влада міста закрила головну вулицю для пішохідного руху. На думку Я. Гейла (J. Gehl), провідного тогочасного датського архітектора, міста потребують розширення пішохідних зон і розвитку публічних просторів, які б

сприяли комунікації між мешканцями [88, с. 13]. У політиці ревіталізації європейських міст більшу вагу займають такі елементи: місцева ідентичність, туристична привабливість, просторова доступність та екологічна стійкість. Також виокремлюється важлива роль об'єктів культурної спадщини, якою володіють центри міст, і докладаються зусилля для їхньої ревіталізації в межах відповідної політики.

На проблемі забезпечення якості життя мешканців у процесі міського планування і ревіталізації міст акцентували увагу представники руху *Нового урбанізму* (*New Urbanism*), який був заснований групою американських урбаністів у 1980-х рр. Вони критикували однотипні новозбудовані житлові комплекси в США, призначені для індивідуального автомобільного транспорту, а не для пішоходів, без належного громадського транспорту та публічних просторів. Замість багатосмугових доріг представники Нового урбанізму пропонували проєктувати невеликі вулиці з компактною сферою торгівлі й обслуговування на головній вулиці, оточеній парками, дитячими майданчиками та офісами. Засновники Конгресу Нового урбанізму (1993) А. Дуані (A. Duany) та Е. Платер-Зіберк (E. Plater-Zyberk) виступили за ревіталізацію існуючих міських центрів та міст у межах своїх територій, а також ретельне планування розвитку внутрішніх міських районів на основі традиційної структури сусідства [68].

Засадничі положення цього руху окреслені в *Хартії Нового урбанізму* (*Charter of the New Urbanism*), яка була схвалена на IV-му Конгресі Нового урбанізму в 1996 р. [84, с. 10]. Серед них варто виділити такі:

- ревіталізація міських центрів і підвищення їхньої привабливості, зокрема шляхом ліквідації на цій території швидкісних автомагістралей, маргіналізації автомобільного сполучення;

- прагнення до урізноманітнення функцій міських територій, забезпечення якості та доступності публічних просторів, їхнього належного естетичного вигляду;

- дотримання місцевих традицій в архітектурному проектуванні та формуванні ландшафту міського простору;
- запровадження зон спокійного руху та розвитку інфраструктури, сприятливої для пішоходів, вело- та громадського транспорту, усунення переходів і пішохідних мостів;
- реалізація проєкологічних заходів, розширюючи міські площі зелених насаджень (парки, сквери, вуличні насадження) тощо.

Новий урбанізм, що набуває дедалі більше прихильників в США, подібний до традиційного європейського урбанізму. Його основна мета – протидія розростанню міст (*urban sprawl*), впорядкування вже обжитої території та визначення міських *кордонів* (*urban growth boundary*). Одна з головних проблем полягає в здеградованості центрів міст. Вона негативно впливає на якість життя мешканців, зумовлює їх переселення з центральних на приміські території, а також хаотичне розростання міст. Формування компактних, багатофункціональних, насичених життям просторових структур орієнтоване на потреби й інтереси мешканців. Тож на противагу функціональному типовому зонуванню в містобудуванні закріпилася концепція просторового планування з виокремленням важливого значення центру міста.

Принципи Нового урбанізму були розвинені в другій *Європейській хартії міст «Маніфест нової урбаністики»* [77], прийнятої Конгресом місцевих і регіональних влад Ради Європи в 2008 р. Поряд із необхідністю формування ущільненого міського середовища та забезпечення сталої мобільності в ній виокремлені такі напрями: збереження унікальності міст на основі їхньої культури, традицій і архітектури; забезпечення сталого розвитку територій та захисту довкілля; стимулювання інновацій і місцевої економіки знань; зростання внутрішньої солідарності на міській території і між територіями; побудова ефективної системи управління містами, заснованої на участі.

З початку становлення міст відповідні центри відігравали роль провідних осередків обміну товарами, послугами та інформацією. За теперішніх умов, коли все частіше великі торгово-розважальні комплекси розташовуються за їхніми

межами, центру міста необхідно зберегти функцію місць зустрічей та обміну (інформацією, думками, враженнями), що важливе завдання у процесі їхньої ревіталізації. Цьому сприяє домінування пішохідного руху в цій частині міста і, як наслідок, виникнення численних соціальних та культурних взаємодій у центральних публічних просторах. Так формується соціальний капітал міста, який притягує людей з інших територій.

Ще в другій половині минулого століття А. Уолліс (A. Wallis) наголошував на соціальному вимірі центру міста як середовища, де відбуваються найважливіші інформаційні, правові, політичні, культурні, ідеологічні та світоглядні процеси для міської громади [315, с. 7]. Він не погодився з тим, щоб розглядати центр міста як територію, яка в основному виконує сервісні та торговельні функції, незважаючи на їх потребу для мешканців. Натомість ця частина міста має створити можливості для різних форм суспільного життя: місця для відпочинку та споглядання, жваві вулиці, торгові та розважальні площі, де збережено міський дух. У підсумку це має забезпечити формування емоційного зв'язку мешканців із містом, стаючи основним елементом у процесі їх ідентифікації з ним [316, с. 214].

Окрім того, зазвичай центр міста відіграє роль вираження його культурної спадщини, будучи середовищем із найвищим ступенем індивідуальності та характеру [245]. Завдяки розміщеним унікальним архітектурним об'єктам, історичним публічним просторам різного призначення центр може нав'язати людині відчуття численних зв'язків зі своїм соціальним оточенням і громадою загалом. Це спільна для них територія, яка використовується для проведення різних активностей та посилення прив'язаності мешканців до міста. Його центр – це виняткове середовище для формування міської ідентичності, репрезентативності та концентрації соціального, економічного й культурного життя. Тому ревіталізацію центру міста треба розглядати з погляду її впливу на розвиток усього міста. Реалізація якісно розробленої програми ревіталізації цієї території може допомогти в побудові сучасного міста та стимулювати подальші розвиткові процеси:

- запровадження нових (відновлення втрачених) функцій міста;
- зростання підприємництва і створення нових робочих місць;
- підвищення привабливості міста для проживання, відпочинку та праці;
- посилення бренду міста та конкурентних переваг у зовнішньому середовищі.

Публічну політику ревіталізації центру міста необхідно формувати відповідно до міської стратегії розвитку. Відповідно до цього підходу важливого значення набуває обрана концепція побудови міста (їхнє поєднання), серед них: компактне, зелене, розумне, креативне, інклюзивне, повільне, щасливе місто тощо [16; 158; 267; 268]. У кожному з цих випадків центр міста має потенціал для прискорення позитивних змін у різних сферах міської життєдіяльності та забезпеченні мультиплікаційних ефектів від запроваджених заходів на всю міську територію.

Важливе значення розвитку центру міста вимагало від органів міського врядування розроблення особливих підходів до забезпечення його розвитку. Концепція «Управління центром міста» (*Town Center Management*, далі – TCM) упроваджується в європейських державах протягом останніх 30 років, зокрема в Бельгії, Великій Британії, Швеції, Іспанії, Італії, Німеччині та Польщі. Витоки сягають 1987 р., коли в британському місті Ілфордї була створена посада *менеджера центру (centre manager)*, відповідального за інтегроване управління розвитком центральної частини міста. Необхідність приділення такої уваги центрам міст була зумовлена поширеними в 1980-х рр. кризовими явищами: економічна, соціальна й культурна діяльність усе частіше розвивалася на міських околицях, тоді як центральні території поступово занепадали та перетворювались на нетрі [152, с. 8]. Ілфорд й інші міста прагнули того, щоб центр міг ефективно виконувати свої функції на благо мешканців, як місце повсякденного життя, праці, відпочинку, а також комерційної та сервісної діяльності.

TCM виник як локальна ініціатива підприємців (знизу вгору), які поступалися в конкуренції торговим центрам, створеним у периферійних

частинах міст. Це створювало економічну загрозу для головних вулиць міста та старих ринків, адже соціальна активність, дозвілля, шопінг були перенесені за межі історичних центрів міст. Представники приватного сектору змушені були координувати свої зусилля для покращення ситуації в центрах міст, передусім у сфері торгівлі. Таким прикладом можуть бути британські компанії Marks & Spencer, Boots та Chemistry [87, с. 2], які почали розробляти рекламні заходи та заохочувати мешканців повернутися до центру міста. Їхня діяльність спрямовувалася на залучення клієнтів за допомогою маркетингових інструментів, які застосовувалися в управлінні великими торговими комплексами, що успішно функціонували за межами центральних територій. Тому початковою ідеєю ТСМ було досягнення спеціальних цілей маркетингу та збуту, а її ініціаторами були представники приватного сектору, зацікавлені в збільшенні свого прибутку.

У 1990-х рр. застосування методики ТСМ полягало не лише у співпраці підприємців деградованих центральних територій, а й залученні до цієї діяльності представників місцевої влади. Тим самим розширювалися можливості для посилення соціального та просторового аспекту ревіталізації центрів міст. Координація діяльності публічного та приватного секторів вимагала розвитку партисипативних інструментів в управлінні містом, у т.ч. для просування публічних і приватних просторів, зосереджених на центральних міських територіях, заохочення соціальних та економічних ініціатив. Зрештою мета спільних дій стосувалася сталого розвитку центру міста та поліпшення якості життя мешканців, для досягнення якої формувалося взаємовигідне публічно-приватне партнерство. Зміна розуміння ТСМ призвела до розширення комплексу завдань (від сприяння приватним структурам до питань просторового розвитку, культурного життя, громадської безпеки, соціальної допомоги та протидії суспільному виключенню). Як зазначала Г. Уайт (G. Whyatt), воно поступово еволюціонувало з тактичної маркетингової діяльності до стратегічної співпраці, орієнтованої на відродження міських центрів [319, с. 346].

Упровадження методики TCM у різних містах світу засвідчило про наявні відмінності залежно від рівня формалізації партнерських відносин, управлінської структури та джерел фінансування заходів ревіталізації. Наприклад, у Бірмінгемі відповідальним за ревіталізацію центру міста був *підрозділ місцевого самоврядування*, який координував відповідну діяльність усіх зацікавлених сторін. Метою заходів було створення привабливої, чистої та безпечної центральної частини міста. Для її досягнення проводилася ревіталізація публічних просторів, будувалися мости і розширювався доступ пішоходів до центру міста; реалізовувалися пілотні інфраструктурні проєкти, включаючи будівництво міжнародного конгрес-центру, які стали імпульсом для інвестицій приватного сектору.

В іншому британському місті Вігані для відродження центру міста на засадах TCM був створений *Офіс економічної ревіталізації (Economic Regeneration Office)*, який знаходився поза безпосереднім контролем міської влади. Офіс зосередив свою діяльність на поліпшенні соціально-економічного становища мешканців шляхом інвестування в освіту, навчання та можливості працевлаштування [22, с. 125-126]. Незалежність управлінської структури, яка координувала та реалізовувала заходи ревіталізації в місті, посприяла формуванню ефективних партнерських відносин і деполітизації спільної діяльності.

Цікавий досвід польського міста Лодзі щодо подолання деградації центральних районів, зокрема головної міської вулиці Пьотрковської. Застосовуючи методику TCM, при президентові міста була зібрана *міждисциплінарна команда «Sztab Piotrkowska»*, яка складалася з чиновників, представників університетів, підприємців, представників засобів масової інформації, неурядових організацій, експертів і мешканців цієї вулиці. Розроблена ними Стратегія розвитку вулиці Пьотрковської мала на меті повернути їй статус найпопулярнішого місця для світських зібрань, сімейних прогулянок, центра культури та розваг, важливого туристичного маршруту, розбудовуючи з-поміж іншого пішохідну зону й набережну в центрі міста. Поряд

зі схваленням стратегії була запроваджена посада менеджера Пьотрковської, підтриманого штабом, а також команда забезпечення його діяльності (*Zespół Obsługi Piotrkowskiej*). До їхніх завдань належали: постійний моніторинг та оцінювання виконаних завдань, ініціювання спільних заходів щодо розвитку вулиці, а також налагодження співпраці з мешканцями й підприємцями. Пізніше посаду менеджера було реорганізовано в уповноваженого міського голови щодо розвитку вулиці Пьотрковської, якого висували підприємці міста [22, с. 126-127; 87, с. 6-7]. Він координував реалізацію заходів, передбачених Стратегією розвитку вулиці Пьотрковської, культурних, туристичних та інших ініціатив у межах політики ревіталізації центру міста.

У моделі механізму вироблення публічної політики ревіталізації центру міста ключову роль відіграє менеджер (офіс) ТСМ, що відображено на рис. 5.3.

Для відродження, розвитку та посилення значення центру міста Town Centre Management має бути спрямований на чотири ключові сфери розвитку території: спільнота (рівень розвитку соціального капіталу); економіка (рівень ділової активності); простір (стан функціонування інфраструктури); довкілля (стан навколишнього середовища). У розрізі цих сфер необхідно проаналізувати внутрішні та зовнішні чинники, які спричинили до кризових явищ у центрі міста. Крім того, ТСМ виконує функцію збору та обміну ринковою інформацією, що дозволяє різним групам інтересів брати участь у процесі стратегічного планування. Менеджеру (офісу) ТСМ за участі всіх зацікавлених сторін варто прагнути досягти мультиплікативного ефекту для сталого розвитку не лише визначеної території, а й міста в цілому, концентруючи спільну діяльність та ресурси на ревіталізації центральної частини міста.

Виходячи з вищевикладеного, основні завдання менеджера (офісу) ТСМ:

- розроблення та координація впровадження політики ревіталізації центральної частини міста, адміністрування процесу;
- організація співпраці між публічними та непублічними партнерами, застосовуючи інструменти громадської партисипації та публічно-приватного партнерства;

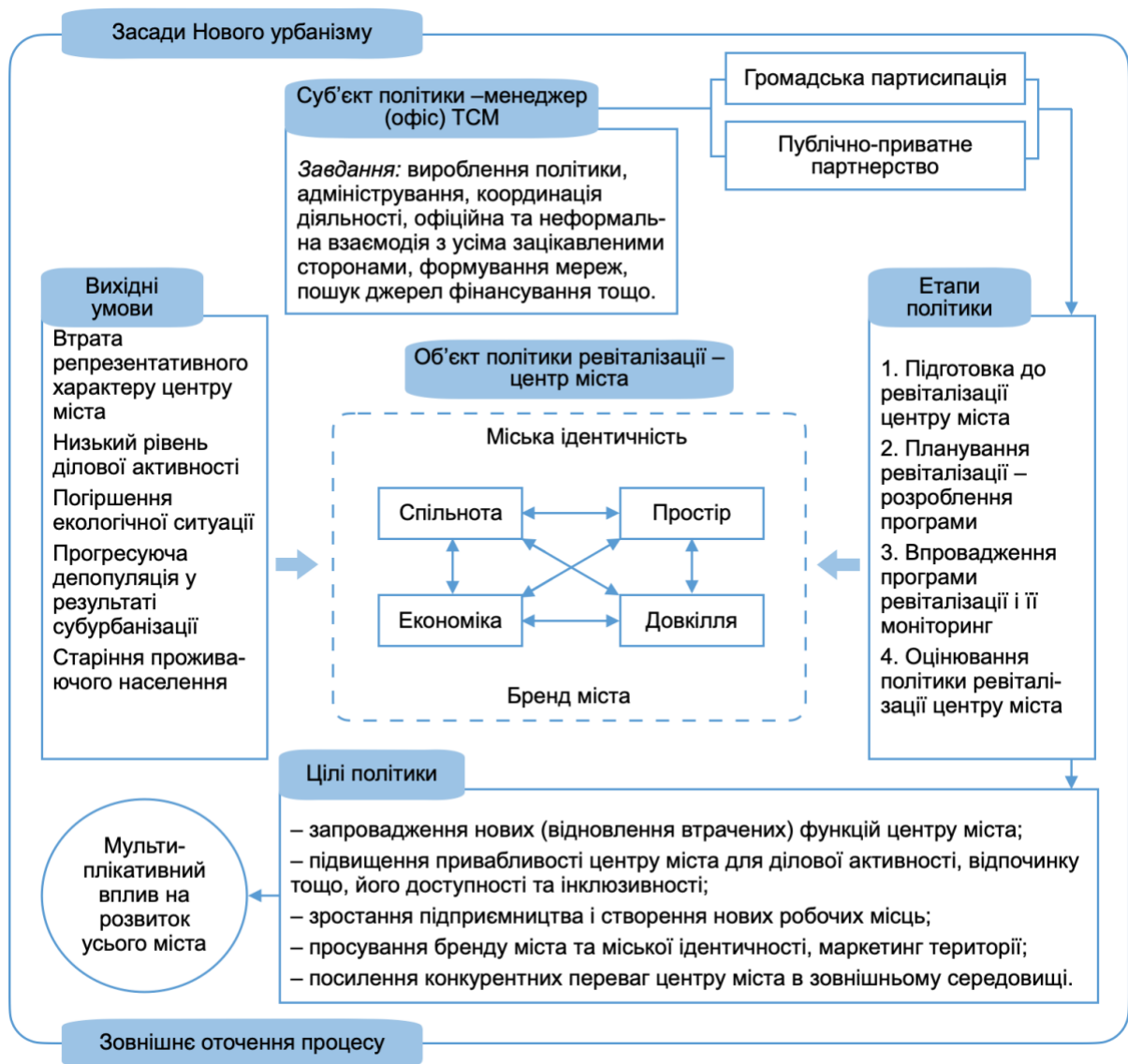

Рис. 5.3. Модель механізму вироблення публічної політики ревіталізації центру міста на основі концепції Управління центром міста (Town Centre Management)

Джерело: розроблено автором

– підтримка сталого розвитку деградованої території через проєкти, спрямовані на підвищення привабливості, функціональності та доступності міського центру (наприклад, ініціювання необхідних правових змін, розширення культурних і туристичних пропозицій, облаштування публічних просторів), пошук джерел їхнього фінансування;

- ініціювання проєктів спільних дій у галузі маркетингу міського центру, проведення послідовної інформаційної політики й просування центру міста, розвитку його бренду та міської ідентичності;

- сприяння вирішенню проблем, про які повідомляють неpubлічні партнери в контактах з органами міської влади;

- формування мереж стейкхолдерів ревіталізації та розвитку центру міста.

Зі свого боку ТСМ реалізується за допомогою формальних і неформальних партнерських відносин, спрямованих на розроблення та реалізацію програми ревіталізації центральної частини міста. Розвиток неформальних взаємозв'язків відрізняє його від традиційної моделі адміністрування, яка характеризується здебільшого ієрархічною організаційною структурою та офіційними відносинами. Ці неформальні комунікації сприяють побудові дієвого партнерства для досягнення цілей ТСМ, зокрема професіоналізації управління центром міста, розширення різноманітності функцій центральної території, підвищення ефективності сфери торгівлі та послуг, формування позитивного іміджу центру міста тощо [124]. Налагодження довготривалої співпраці між публічними та приватними партнерами, обмін досвідом і нарощування соціального капіталу сприяє успішній ревіталізації міських центрів шляхом активної діяльності суб'єктів різних секторів: роздрібно́ї торгівлі, послуг, туризму, культури, житла, захисту довкілля тощо.

Отже, субурбанізація призвела до формування міських агломерацій та поступової кумуляції кризових явищ у центрах міст, зокрема прогресуючої депопуляції; старіння проживаючого населення та формування відповідного споживчого профілю території; ослаблення ділової активності, передусім у сфері торгівлі та послуг; погіршення екологічної ситуації; втрати репрезентативного характеру міських центрів через погіршення технічного стану будівель та публічних просторів тощо. Із необхідності комплексної протидії розростанню міст (*urban sprawl*) повстала концепція Нового урбанізму, яка обґрунтовує стратегічне значення ревіталізації центрів міст для сталого міського розвитку. Адже центр, як правило, ототожнюють із найважливішою частиною міста,

головним осередком міського життя з огляду на розташовані в ньому об'єкти (пам'ятки культури, історичні місця, знакові публічні простори тощо). За цих обставин виокремлюються такі його особливості: ключова роль у системі життєдіяльності міста, унікальність, презентабельність та зв'язок із мешканцями.

Ревіталізація центрів міст потребує належного організаційного та інституційного забезпечення. На підставі досвіду застосування Town Centre Management в окремих європейських містах варто зазначити про доцільність запровадження посади менеджера центру міста (його офісу) для цілеспрямованого забезпечення розвитку території. У випадку ревіталізації міста функціонування відповідального суб'єкта за впровадження цієї політики спрямоване на професіоналізацію управлінської діяльності, надання їй відкритості та передбачуваності.

5.3. Дорожня карта післявоєнної публічної політики ревіталізації міст в Україні

Україна – офіційний кандидат на членство в ЄС. Згідно зі ст. 49 Договору про ЄС, будь-яка європейська держава, яка поважає цінності, зазначені у ст. 2, і зобов'язується їх пропагувати, може подати заявку на вступ до ЄС. Ці цінності стосуються «поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та дотримання людських прав, включаючи права осіб, які належать до меншин» [292]. Україна подала заявку на членство в ЄС 28 лютого 2022 р. у період широкомасштабного російського вторгнення на її територію. Європейська Комісія опублікувала висновок щодо неї 17 червня 2022 р., рекомендуючи Європейській раді підтвердити перспективи України стати членом ЄС [95]. Це рішення одноголосно підтримали всі лідери ЄС під час саміту в Брюсселі 23 червня 2022 р.

У процесі інтеграції до ЄС Україна імплементує європейські підходи до публічного управління та адміністрування. Аналізуючи Договір про ЄС,

підписаний 7 лютого 1992 р. у м. Маастрихт, а також політики держав-членів, Г. Маркс уперше вжив поняття *багаторівневого врядування (multilevel governance)*. На його думку, в результаті широкої розбудови інституційного середовища і перерозподілу раніше централізованих функцій публічного управління в Європейській Спільноті сформувалася система постійних переговорів між представниками різних рівнів публічної влади: наднаціональному, національному, регіональному та місцевому [198, с. 392]. Надалі розвивалася така багаторівневність у впровадженні публічних політик ЄС, залучаючи до цього все більше учасників.

У квітні 2014 р. Комітет регіонів ЄС ухвалив *Хартію багаторівневого врядування в Європі*, визнаючи необхідність налагодження партнерства для досягнення економічної, соціальної та територіальної згуртованості. У Преамбулі документа зазначено, що жоден рівень публічної влади наодинці не здатен впоратися з викликами сьогодення. Хартія окреслює європейське багаторівневе врядування як скоординовані дії ЄС, держав-членів, регіональних і місцевих органів влади відповідно до принципів субсидіарності, пропорційності й партнерства, набуваючи форми оперативної та інституційної співпраці у формуванні та реалізації політик ЄС. Мета цієї Хартії полягає в тому, щоб об'єднати регіони та міста у всій Європі, одночасно просуваючи *багатосуб'єктність (multi-actorship)* [39]. Вона стосується не лише інституцій публічного управління всіх рівнів, а й приватного сектору, університетів, громадських організацій, окремих представників громадянського суспільства тощо.

І. Дегтярьова стверджує, що цільова інтеграція щодо певних суспільно значущих проблем має різні аспекти (просторові, функціональні, організаційні, інституційні), тому межі об'єктів управління і вплив суб'єктів багаторівневого врядування розмиваються, тобто майже неможливо встановити, кому саме належить ключова роль у їх розв'язанні, завдяки яким інструментам тощо [389, с. 8-9]. До цих проблем відноситься концентрація кризових явищ розвитку міських територій. Компетенції органів публічної влади у сфері ревіталізації міст

часто взаємно перетинаються. Лише синергія дій усіх зацікавлених сторін призводить до кращих результатів подолання zdegradovanosti територій.

Тому публічна політика ревіталізації міст лежить у площині формування складної мережі множинних взаємодій, яка одночасно охоплює всі рівні управління. Її варто розглядати з огляду на вертикальну та горизонтальну співпрацю суб'єктів публічної влади, відповідальних за впровадження політики ревіталізації міст (на наднаціональному, національному, регіональному та місцевому рівнях), неурядових інституцій, наукових і освітніх установ, представників бізнесу, активних громадян тощо. У широкому розумінні багаторівневий аспект свідчить про зростаючу взаємозалежність органів публічної влади, натомість врядування полягає в залученості до прийняття публічно-управлінських рішень широкого кола акторів [12; 74].

Намагаючись визначити базовий рівень розроблення інструментів політики ревіталізації міст, треба дотримуватися принципу *субсидіарності*. Зокрема таку політику належить формувати за принципом «знизу вгору». Ті завдання, які ефективно вирішуються на місцях, мають перебувати в компетенції органів влади міста. Якщо вони не можуть впоратися, то вирішення завдань із ревіталізації міст потрібно передавати в компетенцію вищих рівнів влади (регіонального, національного, наднаціонального). Кожен наступний рівень влади розглядається як допоміжний (субсидіарний) для нижчого рівня і вирішує ті проблеми, з якими може впоратися більш ефективно.

Подальша *європеїзація* буде характерною ознакою розвитку держави в післявоєнний період України. Вона полягає в переорієнтації публічних політик у різних сферах на європейські норми та стандарти, а також залученні наднаціонального рівня публічного управління до вирішення нагальних проблем. Зрештою, маючи чітку перспективу членства в ЄС, Україна розглядається як рівноправний суб'єкт міжнародних відносин. Тому варто розраховувати на інтенсивний трансфер правил, політик і практик від ЄС до України. Кінцевою метою цих перетворень має стати виконання низки вимог щодо вступу в ЄС згідно з *Копенгагенськими критеріями*:

1) стабільність інститутів, які гарантують демократію, верховенство права, дотримання прав людини та захист прав національних меншин (політичні критерії);

2) наявність дієвої ринкової економіки та здатність витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у межах ЄС (економічні критерії);

3) здатність узяти на себе зобов'язання, що випливають із членства в ЄС, включаючи суворе дотримання завдань політичного, економічного, валютного союзу («членські» критерії) [2].

Детальним дороговказом для проєвропейських трансформацій у державі стала *Угода про асоціацію між Україною та ЄС*, яка після тривалого процесу ратифікацій набула чинності в повному обсязі 1 вересня 2017 р. За своїм обсягом і тематичним охопленням вона стала, з одного боку, найбільшим міжнародно-правовим документом за всю історію України, з іншого – найоб'ємнішим міжнародним договором з третьою державою, коли-небудь укладеним ЄС. У ст. 446 Угоди зазначено, що сторони сприяють взаєморозумінню та двосторонньому співробітництву у сфері регіональної політики щодо методів формування і реалізації регіональних політик. Зокрема багаторівневого управління та партнерства з особливим наголосом на розвитку відсталих територій і на територіальному співробітництві. За цих обставин створюються канали зв'язку та активізується обмін інформацією між національними, регіональними й місцевими органами влади, соціально-економічними утвореннями та представниками громадянського суспільства [495]. Тож необхідність формування системи багаторівневого врядування у сфері територіального розвитку задекларовано на найвищому рівні.

На практиці впровадження багаторівневого врядування відбувається шляхом впровадження специфічних механізмів публічних політик на різних рівнях управління та за участі широкого кола акторів. Для післявоєнної політики ревіталізації міст в Україні такий механізм зображено на рис. 5.4.

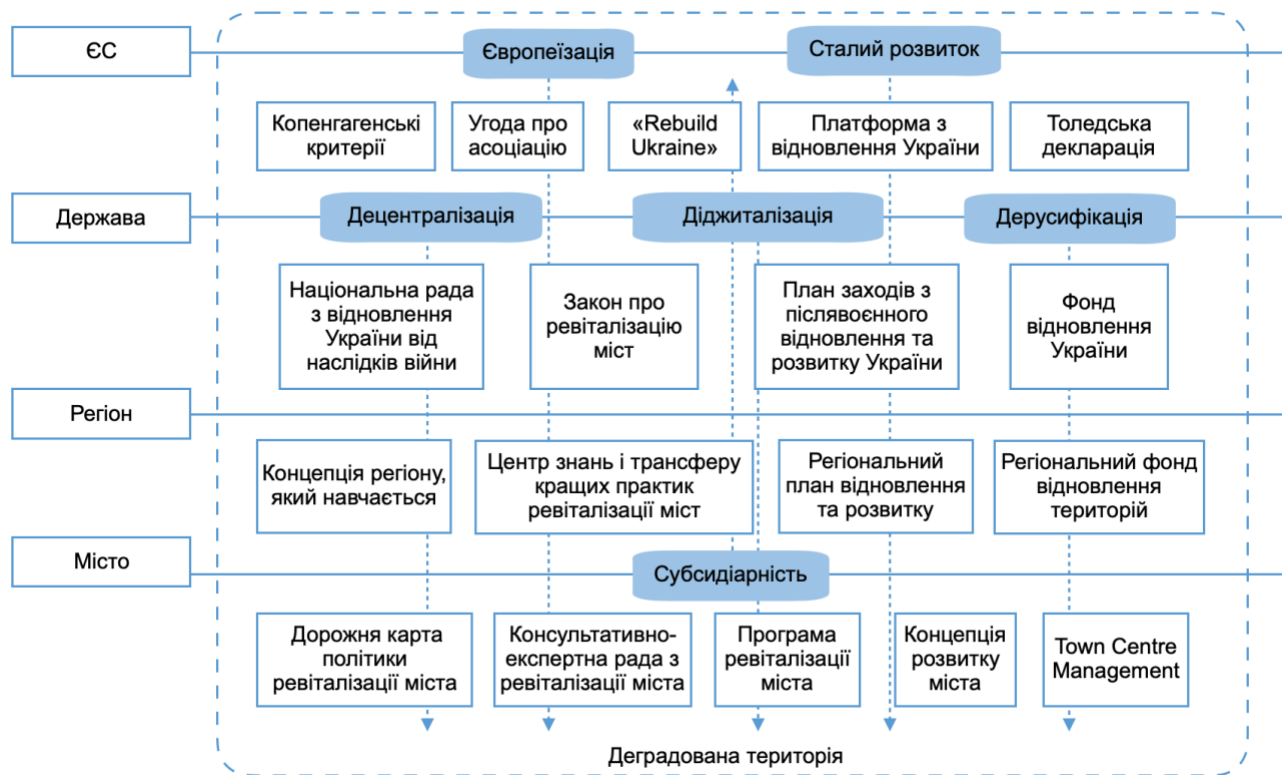

Рис. 5.4. Концептуальний механізм післявоєнної багаторівневої публічної політики ревіталізації міст в Україні

Джерело: розроблено автором

Концепцію ключового інструменту відновлення України після завершення війни з РФ «*Rebuild Ukraine*» Європейська Комісія представила 18 травня 2022 р. [298]. Проєкт ґрунтуватиметься на досвіді ЄС у межах Фонду відновлення і стійкості, адаптуючи його до безпрецедентних викликів реконструкції України та її супроводу на шляху євроінтеграційного поступу. Передбачається, що необхідні фінансові ресурси на відбудову та пристосування економіки України до ЄС в межах цього інструменту виділить як ЄС, так і партнери з G7 та G20, інші треті держави, міжнародні фінансові інститути та міжнародні організації. Водночас на фінансування частини видатків можуть бути спрямовані «заморожені» через війну російські активи.

У довгостроковій перспективі Європейська Комісія для координації відповідних дій пропонує створити стратегічний орган управління «Платформу з відновлення України» (*Ukraine reconstruction platform*) [298]. Платформа, яка

діятиме під керівництвом Європейської Комісії, об'єднає під одним дахом суб'єктів ЄС та інших партнерів, у тому числі Світовий банк й Міжнародний валютний фонд, уникаючи дублювань і сприяючи синергії у спільній діяльності в підтримці України. Платформа схвалюватиме план «Rebuild Ukraine», підготовлений за участі українського уряду. На основі цього плану Платформа визначатиме пріоритетні напрями фінансування і конкретні проєкти, координуватиме джерела фінансування та їх призначення для оптимізації їхнього використання, відстежуватиме прогрес у реалізації плану.

На державному рівні створено *Національну раду з відновлення України* від наслідків війни як консультативно-дорадчий орган при Президентові України (Указ Президента України від 21 квітня 2022 р. №266/2022). До її основних завдань відноситься:

- розроблення плану заходів із післявоєнного відновлення та розвитку України;
- визначення та напрацювання пропозицій щодо пріоритетних реформ, реалізація яких необхідна у воєнний і післявоєнний періоди;
- підготовка стратегічних ініціатив, проєктів нормативно-правових актів, прийняття і реалізація яких потрібна для ефективної роботи та відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди [496].

Натомість уряд України ще в березні 2022 р. ініціював створення 6-ти спеціалізованих *Фондів відновлення України*. Вони акумулюватимуть кошти для підтримки малого та середнього бізнесу, армії, відновлення та трансформації економіки, вирішення гуманітарних проблем, обслуговування міжнародних фінансових зобов'язань України, відновлення майна та зруйнованої інфраструктури [344].

У Плані заходів із післявоєнного відновлення та розвитку України необхідно передбачити підтримку ревіталізації деградованих територій міст, враховуючи кращий європейський досвід. Варто зауважити, що з кінця 1980-х рр. міська політика (з нею і політика ревіталізації міст) почала з'являтися в

європейських документах, а від упровадження першої програми URBAN набула сталої неформально регульованої форми [134].

Декларацією з Толедо (2010 р., м. Толедо, Іспанія) міністри держав-учасниць ЄС, відповідальні за міський розвиток, визначили керівні принципи інтегрованої ревіталізації міст для розумного, сталого й інклюзивного розвитку. Згідно з цим документом, ревіталізація міст має відігравати стратегічну роль у розвитку європейських міст і бути відповіддю на виклики, з якими стикаються деградовані території. Ключовими рисами інтегрованого підходу до ревіталізації міст стали:

- *орієнтація на холістичне (цілісне) мислення* – заміна традиційного галузевого підходу багатовимірною перспективою поєднання різних політик і ресурсів, сприйняття міста в цілому;

- *здійснення послідовних, взаємодоповнюючих дій з урахуванням складності міського організму, взаємозв'язку між окремими елементами та їхньою роллю в загальній структурі;*

- *необхідність вирішення конфліктів, подолання суперечностей між різними вимірами життєдіяльності, вироблення компромісів, що відповідають вищій цілі та ключовим принципам функціонування міста;*

- *потреба горизонтальної та вертикальної координації і пошуку рівноваги між підходами «знизу вгору» та «зверху вниз»;*

- *просторова та часова координація діяльності, що означає необхідність подолання бар'єрів, які виникають внаслідок каденційності повноважень органів влади, стратегічного й оперативного планування, впливу зовнішнього середовища;*

- *розуміння міста як специфічного соціального утворення, з цієї позиції ревіталізація має передбачати заходи соціальної інклюзії, боротьбу з суспільним виключенням та просторовою сегрегацією;*

- *просторова концентрація діяльності, що повинна відповідати загальній, узгодженій концепції розвитку та трансформації міського простору [289].*

Результати опитування державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, проведеного в квітні-липні 2021 р. на освітній платформі Prometheus, показали бажані умови для запровадження політики ревіталізації деградованих територій у містах України (рис. 5.5).

Рис. 5.5. Бажані умови для запровадження політики ревіталізації деградованих територій у містах України (2021)

Джерело: систематизовано автором на основі результатів опитування державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування на освітній платформі Prometheus (308 респ., 16.04.21–16.07.21)

На думку понад 2/3 респондентів (68,5 %), для запровадження політики ревіталізації деградованих територій у містах України необхідно передусім законодавчо врегулювати розроблення програм і проєктів ревіталізації міст. Варто зауважити, що згідно з чинним законодавством програми ревіталізації деградованих міських територій можна віднести до програм економічного і соціального розвитку міст. Відповідно до ст. 18 Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [405] до повноважень органів місцевого самоврядування відноситься розроблення програм економічного і соціального розвитку міст на короткостроковий період. Водночас наказом Мінрегіону затверджено Методичні

рекомендації щодо формування і реалізації прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади [432]. Проте проаналізований досвід європейських держав, насамперед Німеччини, Франції і Польщі, свідчить про важливість прийняття рамкового закону про ревіталізацію міст.

Отже, поняття ревіталізації міста та основні засади її підготовки, проведення, оцінювання варто закріпити в окремому нормативно-правовому акті, узгодивши його з іншими, насамперед у сфері просторового планування. Відповідальною за політику ревіталізації деградованих територій на місцевому рівні треба визначити територіальну громаду як базову одиницю місцевого самоврядування. Її впровадження має відбуватися шляхом реалізації місцевої програми ревіталізації. Для цього необхідно законодавчо закріпити процедуру розроблення та обов'язкові структурні елементи програми (детальна діагностика, візія, цілі, заходи, джерела фінансування, моніторинг й оцінювання тощо). На нашу думку, організацію розроблення на принципах багаторівневого управління проекту закону про ревіталізацію міст має забезпечити Комітет з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування Верховної Ради України.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» *місцева програма розвитку* – це комплекс взаємопов'язаних завдань та заходів довготривалого характеру, спрямованих на досягнення визначених стратегією розвитку територіальної громади цілей, оформлений як документ, що затверджується відповідною сільською, селищною, міською радою та реалізується через проєкти місцевого розвитку, об'єднані спільною метою [404]. Така місцева програма розвитку має стати основним інструментом формування та реалізації публічної політики ревіталізації міст.

Враховуючи досвід українських міст у реалізації проєктів ревіталізації деградованих територій, розвиток цієї політики залежить від просування інтегрованого підходу при її програмуванні. Це означає, що система підтримки

ревіталізації на державному рівні має посилювати не точковий (проектний), а комплексний курс ревіталізації міста, який у кожному з випадків передбачатиме охоплення численних взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих заходів (економічного, соціального, просторового, культурного та ін. характеру). З огляду на вищевикладене Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури України доцільно розробити методичні рекомендації щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу й оцінювання реалізації програм ревіталізації міст.

У політиці ревіталізації міст післявоєнного періоду існуватиме необхідність відродження територій, які постраждали безпосередньо внаслідок воєнних дій, а також опосередковано через зниження ділової активності та інвестиційної привабливості, відтік професійних кадрів, зниження купівельної спроможності населення, погіршення здатності органів публічної влади реагувати на нагальні виклики. У цих містах кризові явища можуть стрімко поширюватися, а масштаби необхідного публічного втручання значно перевищуватимуть можливості відродження. За таких обставин ревіталізація деградованих територій має стати вагомим поштовхом для розвитку всього міста. Тому важливо на державному рівні чітко визначити концепції розвитку міст та сформулювати стратегічні пріоритети ревіталізації міст, зокрема щодо житлового фонду, колишніх індустріальних зон, занедбаних публічних просторів, центрів міст тощо. Це має знайти своє відображення у Державній стратегії розвитку міст на період до 2030 р.

В Україні досі не створено систему збору та оприлюднення статистичних даних про розвиток міст, яка б охоплювала всі рівні публічного управління. Така система має ключове значення на етапі програмування ревіталізації, дозволяючи діагностувати існуючі проблеми й визначити деградовану територію. Цей інструмент належить врегулювати в законодавстві. Він буде корисним для оцінки ефективності та моніторингу наслідків ревіталізації, а також осмислення внутрішньоміської різноманітності.

Зрештою, на державному рівні необхідно розробити механізм фінансування ревіталізації міст, наприклад, створивши Фонд ревіталізації деградованих територій як окремий інструмент у переліку фондів відновлення України. Адже диверсифікація джерел фінансування програм відродження територій позитивно вплинула на становлення публічної політики ревіталізації міст у США та державах ЄС.

У преамбулі Договору про ЄС закріплено непохитне прагнення держав-членів сприяти економічному й соціальному поступові своїх народів з огляду на принцип сталого розвитку [292]. В Україні орієнтирами для розроблення проєктів нормативно-правових актів, проєктів прогнозних і програмних документів в Україні виступають *Цілі сталого розвитку України на період до 2030 р.* [498], підтримуючи резолюцію Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. № 70/1. Тому ЦСР мають бути враховані при підготовці рамкового законопроекту про ревіталізацію, а також місцевих програм ревіталізації міст. Про необхідність досягнення ЦСР у процесі відродження територій свідчать результати проведеного опитування в квітні-липні 2021 р. (рис. 5.6).

За результатами опитування публічних службовців встановлено, що пріоритетними ЦСР при формуванні публічної політики ревіталізації деградованих територій мають стати сталий розвиток міст і громад, забезпечення гідної праці та економічного зростання, подолання бідності, надання якісної освіти тощо. Втім, у ситуації широкомасштабного російського вторгнення першочерговості набуває ЦСР 16, яка включає такі напрями: розбудова миру, забезпечення верховенства права, зміцнення соціальної згуртованості, підвищення ефективності діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

Варто зазначити, що незважаючи на російську військову агресію та анексію окремих територій, з 2014 р. в Україні реалізується реформа системи публічного управління на засадах децентралізації. Органи місцевого самоврядування отримали більше можливостей, повноважень і відповідних фінансових ресурсів для підвищення публічно-управлінської спроможності. Так

відбувся остаточний відхід від радянської системи державного управління, за якої домінували органи виконавчої влади у виробленні політики розвитку територій.

Рис. 5.6. Пріоритетність досягнення ЦСР при ревіталізації міст в Україні (2021)

Джерело: систематизовано автором на основі результатів опитування державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування на освітній платформі Prometheus (308 респ., 16.04.21–16.07.21)

Перехід від індустріальної епохи й аналогових технологій до епохи знань та інновацій відбувається шляхом масштабної *діджиталізації публічного управління*. В Україні здійснюється комплекс заходів із цифровізації публічних послуг і сервісів, які надаються державними інституціями. Зокрема, реалізується широка концепція «Держава у смартфоні», у межах якої запущено мобільний додаток «Дія» та онлайн-платформу «Дія. Цифрова грамотність»; впроваджені численні проєкти цифрової трансформації [402]. Це дозволило значно полегшити комунікацію держави та суспільства в період пандемії COVID-19, а також воєнних дій з боку РФ, актуалізувавши проблеми кібербезпеки [154]. Водночас відкриваються можливості й для більш ефективного розроблення публічної політики ревіталізації міст за рахунок громадської партисипації [155].

Наприклад, цифровий інструмент «е-Демократія» дає можливість проводити конкурси громадських проєктів, електронні консультації та опитування, електронні звернення і петиції тощо.

Нині електронне голосування активно застосовується щодо перейменувань міських об'єктів, назви яких пов'язані з РФ. Важливо позбутися символів та постатей, які безпосередньо мали антиукраїнські, шовіністичні, великоросійські й радянські сенси; були не просто чужими, а агресивно-ворожими та нігілістичними по відношенню до української традиції, історії та культури [449]. Всебічна дерусифікація повинна супроводжувати процес післявоєнного відродження міст. Війна чітко актуалізувала необхідність утвердження української ідентичності, долаючи комплекс меншовартості та формуючи загальнодержавний проукраїнський інформаційний простір.

Регіональний рівень публічного управління має великий вплив на публічну політику ревіталізації міст. За останні десять років регіони України отримали цінний досвід. Вони пройшли шлях осмислення засад стратегічного планування регіонального розвитку; вироблення політики поліпшення інвестиційної привабливості регіону та підтримки створення кластерів; затвердження перспективних планів формування територій громад; посилення інституційної спроможності регіону, зокрема через створення агенцій регіонального розвитку; пошуку розумної спеціалізації тощо. Ці рішення переважно були ініційовані на державному рівні.

У післявоєнний період регіони опиняться перед викликом зміни своєї ролі, яка передбачатиме більш активне генерування ідей, мобілізуючи відповідні ресурси для їх досягнення. Кожен із них має стати регіоном, який навчається, робить висновки з минулого, змінюється під впливом власного досвіду й потреб, використовує наявні можливості та стимули, які надходять із середовища, в якому він функціонує і взаємодіє. Замість невибіркового застосування публічно-управлінських інструментів, розроблених на основі досвіду більш розвинутих держав, доцільно застосовувати індивідуальний підхід з урахуванням специфіки та обмежень конкретного регіону. Цей підхід має ґрунтуватися на концепції

регіону, який навчається, у якому всі зацікавлені сторони беруть участь у безперервному процесі отримання, створення, вдосконалення та поширення знань [280].

На регіональному рівні треба вибудовувати мережі, формувати майданчики для обміну досвідом, дискусій і обговорень нагальних проблем післявоєнного розвитку. Одним зі шляхів їх інституційного відображення можуть стати регіональні центри знань та трансферу кращих практик ревіталізації міст на базі Агенцій регіонального розвитку в областях. Центри мають за мету популяризувати і поширювати знання про комплексний підхід до ревіталізації серед зацікавлених сторін, сприяти функціонуванню професійних мереж. Такий інформаційно-освітній інструмент сприятиме підвищенню професійних компетентностей працівників органів публічної влади та громадськості у сфері ревіталізації міст. Адже це важлива умова для запровадження політики ревіталізації деградованих територій у містах України. Формуючи цю політику, варто скористатися численними навчальними матеріалами та ознайомитися з досвідом міст, які успішно впоралися з подібними проблемами.

Відновлення регіонів і територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України, здійснюється відповідно до плану відновлення та розвитку регіонів, розробленого і затвердженого відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» [404]. При його розробленні належить враховувати наявний потенціал та перспективну спеціалізацію територій. Проєкт регіонального плану відновлення та розвитку розробляється відповідною Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, Київською або Севастопольською міською державною адміністрацією в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, та подається до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної регіональної політики, для включення його до плану відновлення та розвитку регіонів.

Регіональні й місцеві органи публічної влади мають навчитися спільно реалізовувати масштабні інфраструктурні проєкти відновлення територій. Завдання полягає в тому, щоб від ієрархічних відносин перейти до формування партнерств. У регіонах наявний досвід щодо підтримки розвиткових проєктів через Державний фонд регіонального розвитку. Його треба продовжувати, фінансуючи проєкти ревіталізації міст у межах цього чи спеціально створеного фонду. Проте варто не лише оцінювати отримані проєктні заявки та співфінансувати найкращі з них, а й розвивати ідеї місцевого розвитку, коли регіональна влада надає всебічну підтримку на етапі підготовки програм і проєктів відродження деградованих територій. Також регіональні органи влади мають вчитися освоювати зовнішні фінансові ресурси на ревіталізацію міст, беручи до уваги практику фінансування відповідних проєктів зі структурних фондів ЄС.

Для кращого розуміння послідовності заходів із ревіталізації деградованих міських територій, які мають розроблятися на місцевими органами публічної влади, представлено алгоритм формування та реалізації публічної політики ревіталізації міста на місцевому рівні (рис. 5.7).

У алгоритмі 12 кроків, які охоплюють весь процес формування та реалізації публічної політики ревіталізації міста.

Його слід розпочинати з *ініціювання політики ревіталізації міста*. Вирішення складних завдань міського життєзабезпечення вимагає координації різних напрямів. Тому необхідна належна політична підтримка цього процесу через безпосередню участь міського голови (його заступників), узгодження «правил гри» для спільної роботи. Це запорука вироблення єдиної позиції і загального розуміння необхідності змін у місті в післявоєнний період, враховуючи назрілі довоєнні проблеми.

Рис. 5.7. Алгоритм формування та реалізації публічної політики ревіталізації міста на місцевому рівні

Джерело: розроблено автором

Одразу належить посилити інституційну спроможність у цій сфері, утворивши консультативно-експертну раду з питань ревіталізації міста як дорадчий орган при міській раді. До її складу треба включити представників різних підрозділів міської ради, підприємців, науковців, урбаністів, міських депутатів й активістів, громадських лідерів тощо. Доцільно залучати і зовнішніх експертів, проте вони не повинні одноосібно виконувати всі завдання ради. Лише консолідуючи зусилля зацікавлених сторін на місцевому рівні, можна забезпечити ефективне програмування ревіталізації міста.

Першочергове завдання консультативно-експертної ради – *проведення діагностики кризових явищ розвитку міста*. Інструментом для такої роботи виступає СПЕД-матриця, представлена у п. 2.1 дисертації. Ідентифікуючи внутрішні та зовнішні чинники, а також локальні потенціали для ревіталізації, вона дає можливість проаналізувати рівень деградації міської території за такими об'єктами публічного впливу: спільнота, економіка, простір і довкілля. Кінцевий перелік кількісних і якісних індикаторів для такої діагностики залежить від специфічних умов конкретного міста. До обов'язкових елементів цього етапу відносяться опитування мешканців міста та інтерв'ю з ними. Для збору й аналізу даних слід залучати спеціалізовані структури.

За результатами проведеної діагностики кризових явищ розвитку міста в місцях найбільшої концентрації соціальних, культурних, економічних, просторових і екологічних кризових явищ визначаються *локальні деградовані території*, а з урахуванням локальних потенціалів для їх відновлення – *зони ревіталізації міста*. Як правило, такі зони значно менші за окреслені деградовані території та включають невеликі території. Це дозволить уникнути розпорошення активностей у майбутньому. Водночас для визначення зон ревіталізації міста потрібне розуміння потенціалу для ревіталізації, який може ґрунтуватися на бажанні мешканців відроджувати територію, вигідному місцезнаходженню і природних особливостях, недіючих об'єктах тощо. Для фронткових та інших українських міст гостро стоятиме проблема відновлення зруйнованої внаслідок війни міської виробничої та соціальної інфраструктури.

Утворення робочих груп у межах консультативно-експертної ради з питань ревіталізації міста стане кроком до безпосередньої роботи з напрацювання сценаріїв відродження деградованих територій. У випадку кожної окресленої зони ревіталізації треба сформувати окрему групу осіб із представників зацікавлених сторін. До неї поряд із членами ради обов'язково мають входити мешканці конкретної території, представники діючого і потенційного бізнесу як кінцеві вигодоодержувачі цієї політики. Специфіка та місцеві особливості кожної зони ревіталізації впливатиме на вибір інструментів відродження територій. Пріоритетні напрями ревіталізації міст в Україні, сформовані на основі результатів опитування 2021 р., відображені на рис. 5.8.

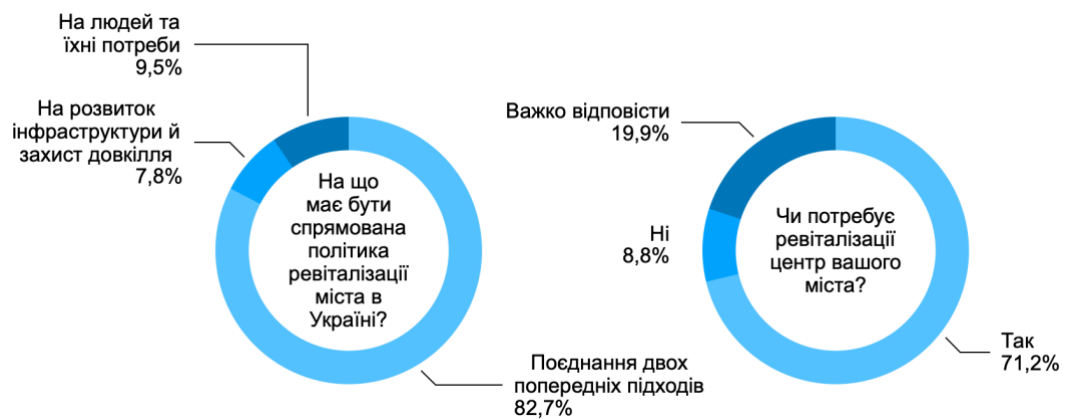

Рис. 5.8. Об'єктна пріоритизація ревіталізації міст в Україні згідно з результатами опитування публічних службовців

Джерело: систематизовано автором на основі результатів опитування державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування на освітній платформі Prometheus (308 респ., 16.04.21–16.07.21)

Отже, фокусуючись на потребах мешканців, розвитку інфраструктури й захисту довкілля на деградованій території, можна досягти бажаних і довготривалих результатів.

Друга частина опитування акцентувала увагу на необхідності ревіталізації центрів міст, на якій наголосило 71,2 % респондентів. У випадку окреслення зони ревіталізації на території центру міста доцільно запровадити посаду менеджера (утворити офіс) ТСМ, керуючись підходом розкритим у п. 5.2 дисертації.

Зазвичай центр міста має особливий потенціал для активізації та інтеграції мешканців, а також формування місцевої ідентичності, яка відіграє важливу роль у відродженні міста. Це вимагає від осіб, залучених до вироблення політики ревіталізації міста, відповідних знань і досвіду. Крім того, менеджер, який сприятиме комунікації між міською владою і зацікавленими сторонами, посилить управлінську спроможність у процесі вироблення та реалізації політики ревіталізації центру міста.

Наступним кроком має стати *розроблення інструментів залучення мешканців* до програмування дій, моніторингу та оцінювання. Належить підкреслити, що утворенням робочих груп і за необхідності офісу ТСМ така громадська партисипація звісно не обмежується. Більш детально інструменти громадської участі в політиці ревіталізації міста розглянуто в п. 2.3 дисертації. Передусім йдеться про інформування, консультування і залучення до співпраці, а також громадську підтримку спільно розроблених рішень. Водночас варто впроваджувати освітні інструменти, щоб підвищувати рівень знань і компетентностей мешканців у сфері ревіталізації міста, формувати навички командної роботи над вирішенням суспільно значущих проблем.

Прогнозуємо, що післявоєнний період характеризуватиметься високим рівнем зацікавленості громадськості в участі в міській політиці, появі нових громадських лідерів і активістів. За цих обставин набуде важливого значення розвиток соціального капіталу в місті, формування взаємної довіри в суспільстві. Тому післявоєнну публічну політику ревіталізації міст варто розглядати через площину можливостей, які дозволять інтегрувати громадський актив міста в мережі [34], що генеруватимуть ідеї та реалізовуватимуть власні прагнення відродити територію.

Спільне розроблення міської політики ревіталізації в межах визначених зон має відбуватися у світлі стратегії розвитку всього міста. Для цього недостатньо забезпечити *відповідність політики затвердженим стратегічним пріоритетам*. Належить передбачити, які функції виконуватиме кожна ревіталізована територія для всього міста в майбутньому, зрештою врахувати,

яка новітня концепція сталого розвитку (чи їх поєднання) найбільш придатна для міста у світлі поліцентричного територіального розвитку. Так, на основі розглянутих концепцій у п. 5.1. дисертації, обґрунтовано, що сучасна публічна політика ревіталізації міста спрямована на формування міського середовища з такими засадничими характеристиками:

- багатофункціональне, коли поблизу щільно розміщені місця проживання, роботи й відпочинку (компактне місто);
- екологічно чисте, внаслідок розширення зелених насаджень, сталого природокористування, проєкологічних освітніх заходів (зелене місто);
- доступне для всіх без виключення мешканців (інклюзивне місто);
- комфортне завдяки впровадженню інновацій і сучасних технологій (розумне місто);
- гармонійне з природою, навколишнім середовищем і місцевими традиціями (повільне місто);
- сприятливе для життєдіяльності творчих людей (креативне місто);
- всеохоплююче безперервним навчанням (місто, яке навчається);
- підтримуюче мережі та емоційні зв'язки в спільноті (щасливе місто).

Діяльність робочих груп може стати поштовхом для формування нової міської політики [89; 156; 218], включаючи розробку стандартів міського розвитку, які надалі можуть повсюдно застосовуватися в місті (наприклад, діджиталізації, безбар'єрності, озеленення, пішохідної і велоінфраструктури, безпеки в громадських місцях, компактності тощо). Комплексні заходи з ревіталізації міста, що проводяться на локальних територіях та у відносно невеликих масштабах, варто розглядати як пілотні проєкти до впровадження інноваційних рішень на загальноміському рівні.

Американський філософ Ф. Фукуяма. (F. Fukuyama) стверджує, що до змін і рухів призводять не так економічні важелі, як бажання, щоб *ідентичність*, гідність окремих людей чи груп було визнано [504]. Протягом військової агресії РФ, яка породила найбільш кризові ситуації в містах, засадничим питанням державотворення постало формування національної та місцевої ідентичності. Зі

свого боку, згуртовані громади, мешканці яких тримаються разом, відчують певну захищеність від зовнішнього ворога й внутрішньої нестабільності. Водночас, у містах, де місцева ідентичність нерозвинена, проявляється неспроможність громадян до солідарних дій, єдності, захисту своїх прав й інтересів, відсутністю зацікавленості брати участь у міській політиці. Так, місцева ідентичність має суспільну та психологічну сутність, що характеризує місце, де разом проживають люди, самих цих людей, їхні цінності та взаємовідносини між ними [492, с. 26]. Спостерігаючи за процесами дерусифікації в містах, варто наголосити на виникненні розбіжностей у спільнотах, де такі цінності несформовані. Їм складно відійти від нав'язаних радянських наративів і символів, усвідомити власну історію та культуру. Це слід врахувати при розробленні політики ревіталізації міста, зокрема проводити просвітницькі заходи й відроджувати українські традиції. На противагу одноманітності пропонувати рішення, які підкреслюватимуть місцеву ідентичність, наприклад, через увіковічнення пам'яті видатних мешканців і героїв війни, просування надбань історико-культурної спадщини міста.

Від внутрішніх та зовнішніх можливостей конкретного міста залежить потенційний спектр дій у сфері ревіталізації деградованих територій. Тому окреме завдання консультативно-експертної ради та робочих груп – *ідентифікація таких можливостей, ресурсних і часових обмежень*. У випадку фінансових ресурсів належить проаналізувати, які кошти зможе виділити місто зі свого бюджету на відродження територій, чи варто розраховувати на співфінансування із зовнішніх джерел та які обсяги підтримки вдасться залучити в результаті багаторівневої співпраці. Це має вберегти мешканців від завищених очікувань і не виправданих надій у процесі ревіталізації міста, коли проекти широко обговорюються, хоча відсутні можливості профінансувати більшість із них.

На цьому етапі варто визначити перспективи налагодження публічно-приватного партнерства. Участь приватного бізнесу в процесі розроблення політики ревіталізації міста вкрай важлива. Хибно розпочинати співпрацю з

підприємцями з представлення вже написаної програми дій. Їхні ідеї мають лежати в основі такого документу. Партнерські відносини можуть бути оформлені шляхом підписання меморандумів про співпрацю ще до схвалення програми ревіталізації міста.

Проектування програми ревіталізації міста має відбуватися за участі всіх сторін, зацікавлених у відродженні території (мешканців, підприємців, власників нерухомості, представників громадянського сектору, працівників культурних, освітніх, медичних спортивних та інших організацій, міських інституцій). Для цього функціонують робочі групи та впроваджуються розроблені інструменти громадської партисипації.

У процесі проектування програми варто дотримуватися міжнародного стандарту ISO 21503:2022 «Project, programme and portfolio management – Guidance on programme management», що відображає основні засади управління програмами. Цей документ містить рекомендації щодо розподілення ролей та обов'язків серед розробників і виконавців програми, принципів взаємодії із стейкхолдерами, цілепокладання та узгодження компонентів програми, оптимізації використання ресурсів між компонентами програми, управління якістю і ризиками, життєвого циклу програми, методів та інструментів управління програмою тощо [129].

Програма ревіталізації міста – стратегічний документ, який формалізує цю політику та утворює її в місті. Без програми неможливо впровадити комплексний підхід до ревіталізації міста. Вона офіційно закріплює такі положення:

- 1) методологічні засади програмування ревіталізації міста;
- 2) результати діагностики кризових явищ розвитку міста та визначення зон ревіталізації;
- 3) взаємозв'язок із стратегічними й програмними документами міста, у тому числі у сфері просторового розвитку;
- 4) інструменти громадської партисипації в ревіталізації міста;

- 5) візію міста після ревіталізації загалом та в розрізі деградованих територій;
- 6) мету, стратегічні та оперативні цілі ревіталізації, відповідні їм напрями дій;
- 7) перелік проєктів ревіталізації із встановленням часових рамок реалізації і відповідальних виконавців;
- 8) обсяги та джерела фінансування програми з поділом на публічний і приватний сектори;
- 9) системи моніторингу та оцінювання програми.

При проєктуванні програми ревіталізації міста перед розробниками постає складна проблема вибору конкретних сфер, на яких доречно зосередити зусилля, щоб досягти програмних цілей. Відроджувати місто належить у такий спосіб, щоб охопити всі виміри сталого розвитку (економічний, просторовий, соціальний, культурний, екологічний тощо) з можливістю мультиплікувати отримані результати на все місто.

З метою аналізу потенційних наслідків від реалізації запланованих заходів проводиться *експертиза проєкту міської програми ревіталізації* щодо дотримання вимог сталого розвитку міста. Впроваджуючи комплексний підхід до ревіталізації міста, належить збалансувати соціальні, економічні, просторові, екологічні цілі розвитку міста, якісно спланувавши «тверді» й «м'які» проєкти, їх послідовність і взаємодоповненість. Варто зазначити, що в Україні м'які проєкти розвитку територій ще не набули необхідного поширення. Так, міста часто витрачають значні кошти на ремонт і модернізацію об'єктів соціальної інфраструктури, не приділяючи увагу практичним заходам щодо подальшого функціонування цих об'єктів. Тому не в повній мірі реалізується потенціал ревіталізованих установ культури чи освіти.

Проте соціальний вимір ревіталізації не завжди полягає у високій частці «м'яких» проєктів. Він також може проявлятися через інвестиції в інфраструктуру. Наприклад, відроджений публічний простір у місті не лише поліпшує естетику місця і його просторову функціональність, але й вирішує

низку соціальних проблем, зокрема підвищує рівень громадської безпеки та соціального капіталу, сприяє соціальній активізації мешканців, залучаючи їх до озеленення і прибирань [146, с. 25].

Завдання експертизи – дослідити, як інтегровані цілі сталого розвитку в програмі ревіталізації міста, чи заплановані проєкти доповнюють один одного, зможуть породити ефект синергії і подальші позитивні зміни в усьому місті. Її доцільно проводити із залученням незалежних експертів. Характерною ознакою такої експертизи стане проведення громадських слухань і консультацій.

Після позитивного висновку експертизи проєкт програми ревіталізації міста виноситься на розгляд сесії міської ради. Вона може відразу його схвалити, або направити на доопрацювання та повторний розгляд.

На етапі *впровадження схваленого документу* конкретизується план заходів реалізації програми із зазначенням відповідальних виконавців. Для виконання окремих завдань суб'єкти господарювання обираються на конкурсній основі. Ревіталізація міста – тривалий процес, який може сягати кількох років. Його успішність залежить від вдалої координації з боку міської влади. У випадку ревіталізації центру міста цю роль виконує менеджер (офіс) ТСМ. Для інших зон ревіталізації теж доцільно визначити осіб, які координуватимуть процес відродження деградованих територій.

Протягом впровадження програми ревіталізації міста проводиться *оперативне відстеження виконання запланованих заходів*. На основі результатів моніторингу члени консультативно-експертної ради та робочих груп визначають ступінь виконання, ризики та загрози, що виникли під час реалізації програми, за необхідності напрацьовують корегувальні рішення. Водночас ці питання мають перебувати в компетенції публічних органів влади різних рівнів. Наприклад, законодавчо встановлено, що до повноважень Міністерства розвитку громад та територій України належить створення та забезпечення функціонування єдиної геоінформаційної системи здійснення моніторингу та оцінювання розвитку регіонів і територіальних громад [404].

У процесі виконання програми для визначення рівня досягнення її цілей проводиться *проміжне (ex-mid)*, а після її завершення – *підсумкове оцінювання (ex-post)*. Це завершальний етап політики ревіталізації міста. У фокусі уваги перебуває визначення ефективності та наслідків антикризових заходів, їх вплив на відродження деградованих територій [56]. Результати оцінювання обов'язково використовуються в подальшій політиці ревіталізації міста. Про хід виконання програми та її наслідки треба регулярно інформувати міську раду та громадськість.

Отже, алгоритм формування та реалізації публічної політики ревіталізації міста на місцевому рівні відіграє роль важливого управлінського інструменту для органів публічної влади й інших зацікавлених сторін, адже відображає покрокову схему дій у цій сфері. Він спрямований на впровадження концептуального механізму післявоєнної багаторівневої публічної політики ревіталізації міст в Україні, що має забезпечити інтегроване відновлення деградованих територій.

Висновки до розділу 5

Обґрунтовано сутність і необхідність застосування інноваційних підходів до формування та реалізації публічної політики ревіталізації міст у контексті новітніх концепцій розвитку міста, а саме: компактного міста (Compact City), зеленого міста (Green City), розумного міста (Smart City), креативного міста (Creative City), інклюзивного міста (Inclusive City), повільного міста (Cittaslow), щасливого міста (Happy City), а також міста, яке навчається (Learning City). Розроблено відповідні пропозиції інноваційної політики ревіталізації міст на основі аналізу положень кожної з обраних концепцій.

З'ясовано, що в основі інноваційної політики ревіталізації міст лежать людино-орієнтовані програми сталого відродження територій, які націлені на формування міського середовища багатофункціонального, коли поблизу щільно розміщені місця проживання, роботи й відпочинку (Compact City); екологічно

чистого, внаслідок розширення зелених насаджень, сталоного природокористування, проєкологічних освітніх заходів (Green City); доступного для всіх без виключення мешканців (Inclusive City); комфортного, завдяки впровадження інновацій і сучасних технологій (Smart City); гармонійного з природою, навколишнім середовищем і місцевими традиціями (Cittaslow); сприятливого для життєдіяльності творчих людей (Creative City) та всеохоплюючого безперервного навчання (Learning City). Одночасно важливо прагнути забезпечити щасливе життя мешканцям (Happy City). Це потребує підтримки мереж та емоційних зв'язків у спільноті. Вони ґрунтуються на поєднанні інноваційних напрямів міської політики, що засвідчує необхідність одночасного врахування різних концепцій. Індикаторами успішності такої політики є не лише рівень і якість життя населення, а й стан природного середовища, рівні толерантності, довіри, емпатії, соціальної згуртованості, освіченості, щастя тощо.

Обґрунтовано, що інноваційні рішення щодо подолання кризових явищ розвитку деградованих міських територій повинні бути індивідуалізовані залежно від місцевої специфіки й потенціалу; стану економічного, фізичного, людського та інших капіталів міста. Поряд з цим, ревіталізацію доцільно розглядати не лише щодо впливу на конкретну деградовану територію, а з позиції забезпечення мультиплікативних впливів на розвиток міста в цілому.

Проаналізовано вплив субурбанізації на функціонування центрів міст, зокрема концентрацію кризових явищ на окремих міських територіях. Визначено основні причини деградації та типові підходи до їхньої ревіталізації у американських та європейських містах. Окреслено засади Нового урбанізму щодо ревіталізації центрів міст, а також їхнє потенційне значення для сталоного міського розвитку. Встановлено еволюцію становлення Town Centre Management, особливості його застосування з виокремленням механізмів професіоналізації антикризового управління в умовах деградації центрів міст.

Представлено модель механізму вироблення публічної політики ревіталізації центру міста на основі концепції TCM, у ній передбачено

функціонування менеджера (офісу) TSM (перелік його основних завдань); цілі й послідовність етапів реалізації відповідної політики; застосування інструментів громадської партисипації та публічно-приватного партнерства в цьому процесі; відродження центру міста шляхом інтегрованого впливу на різні сфери (спільнота, економіка, простір та довкілля); досягнення мультиплікативного ефекту на просування і розвиток усього міста.

Моделюючи публічну політику ревіталізації центру міста на основі TSM належить виокремити такі засадничі чинники її успішності:

- незалежно від прийнятої організаційної форми та способу функціонування менеджера (офісу) TSM його головне завдання – вироблення політики ревіталізації центру міста, що вимагає від відповідних осіб набуття компетентностей, знань і досвіду в цій сфері, а також довіри від стейкхолдерів цього процесу;

- у діяльності менеджера (офісу) TSM ключове значення мають інструменти громадської партисипації та публічно-приватного партнерства, адже ревіталізація центру міста потребує налагодження інтенсивної співпраці (формальної і неформальної) між суб'єктами публічного та приватного секторів, а також місцевою громадою й іншими зацікавленими сторонами в цьому процесі;

- реалізація публічної політики ревіталізації центру міста має відбуватися з дотриманням визначених етапів: підготовка до ревіталізації центру міста, планування ревіталізації – розроблення програми спільних дій, упровадження програми ревіталізації та її моніторинг; оцінювання політики ревіталізації центру міста;

- об'єкт публічної політики ревіталізації – центр міста, який розглядається як система, яку формують чотири підсистеми: спільнота, економіка, простір та довкілля; стан і порушені зв'язки між ними спричинили кризові явища на визначеній території, водночас досягти ревіталізації, застосовуючи TSM, можливо лише за умови комплексного й інтегрованого впливу на кожну з них;

- враховуючи потенційне значення міського центру для всього міста, його ревіталізація має задовольняти потреби не лише мешканців і господарюючих

суб'єктів деградованої території, а й стимулювати позитивні трансформації і на інші міські території (наприклад, через маркетинг території, розвиток міської ідентичності та бренду), створюючи передумови для всебічного сталого міського розвитку.

Узагальнено інструменти багаторівневої післявоєнної публічної політики ревіталізації міст в Україні, а також визначено основні принципи їх розроблення: сталий розвиток, європеїзація, дерусифікація, діджиталізація, децентралізація і субсидіарність.

За результатами проведеного опитування державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування на освітній платформі Prometheus (квітень – липень 2021 р.) встановлено бажані умови для запровадження політики ревіталізації деградованих територій у містах України, а саме:

- законодавчо врегулювати розроблення програм і проєктів ревіталізації міст;
- передбачити стимули для впровадження програм і проєктів ревіталізації міст на державному, регіональному, місцевому рівнях;
- виділити фінансові ресурси з міського бюджету на програми і проєкти ревіталізації міст;
- підвищити професійні компетентності працівників органів публічної влади з розроблення та реалізації програм і проєктів ревіталізації міст;
- посилити участь громадськості в управлінні розвитком міських територій;
- налагодити публічно-приватне партнерство для вирішення проблем zdegradovanih територій.

Представлено алгоритм формування та реалізації публічної політики ревіталізації міста на місцевому рівні, що відображає покрокову схему дій у цій сфері.

Встановлено, що від чітких цілей і завдань, послідовності дій у межах узгодженої політики на всіх рівнях публічного управління (від рівня ЄС до місцевого) залежить відродження деградованих територій України в

післявоєнний період. Керуючись принципом субсидіарності, на кожному з рівнів розробляється комплекс інструментів, який має бути пропорційним поставленим цілям. Політика буде ефективною за умови, коли інструменти ревіталізації міста розроблятимуться і впроваджуватимуться інклюзивним шляхом, застосовуючи громадську партисипацію і враховуючи місцеву специфіку та локальні потенціали. Лише відповідальне та науково-обґрунтоване програмування ревіталізації міст може забезпечити сталий розвиток територій.

Основні положення розділу викладено в публікаціях автора [114; 117-118; 120; 364; 368; 373; 375; 378; 383; 123-124].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі представлено розв'язання наукової проблеми в галузі науки державного управління, що зумовлена поширенням кризових явищ розвитку урбанізованих територій у світі, та полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад формування та реалізації публічної політики ревіталізації міст, які слугують основою для її багаторівневого впровадження в Україні на сучасному етапі та в післявоєнний період.

1. У результаті аналізу напрацювань зарубіжних і вітчизняних учених встановлено недостатню розробленість теорії і методології ревіталізації міст для формування та реалізації відповідної публічної політики. Розглянуті праці стосуються лише окремих аспектів цієї проблеми, переважно просторових, економічних, соціальних, без належної уваги до публічно-управлінського чинника забезпечення ревіталізації міст. Необхідність комплексного дослідження із зазначеної проблематики зумовлена як доктринальними потребами, так і потребами в практиці, які посилені колосальними руйнуваннями територій внаслідок широкомасштабної російської збройної агресії стосовно України. Очевидно, що в найближчі роки політика відновлення інфраструктури територій стане головною стратегічною ціллю для України. Втім її потрібно розглядати у взаємозв'язку з публічною політикою ревіталізації міст, яка має містити науково-обґрунтовані цілі, засоби та інструменти публічного втручання для подолання здеградованості територій. На сьогодні вітчизняні наукові дослідження у цій сфері мають здебільшого фрагментарний характер, інтерес у наукових колах до проблематики ревіталізації міст ще несформований на достатньому рівні.

2. Визначено основні характеристики ревіталізації міста, які стосуються просторового, економічного, соціального, культурного, екологічного та публічно-управлінського вимірів ревіталізації міста та полягають у:

– спрямованості ревіталізації міста на створення передумов для сталого розвитку деградованих територій міста, на яких спостерігається концентрація

взаємопов'язаних проблем погіршення стану життєзабезпечення, деградації локальних центрів ділової та соціальної активності;

- комплексності і довгостроковості процесу ревіталізації міста;
- ключовій ролі органів місцевого самоврядування поряд із залученням усіх заінтересованих сторін;
- обов'язковому застосуванні інструментів громадської партисипації та публічно-приватного партнерства.

Розвинуто понятійно-термінологічний апарат галузі знань «Публічне управління та адміністрування» щодо публічної політики ревіталізації міст. Базовими поняттями, які характеризують її змістову поліаспектність є такі, як «деградована міська територія», «ревіталізація міста», «публічна політика ревіталізації міста», «проект ревіталізації міста», «програма ревіталізації міста», «громадська партисипація у публічній політиці ревіталізації міста».

3. Розроблено типову модель вироблення публічної політики ревіталізації міста як методологічний інструмент її формування та реалізації, яка містить вхідні та вихідні умови відновлення деградованої міської території, конкретизовані етапи та принципи цієї діяльності. Вона може використовуватися як практичний вказівник для:

- аналізу складного процесу ревіталізації деградованої міської території, а також порівняння ефективності попередньої публічної політики ревіталізації міста із запропонованою моделлю;
- визначення покрокових дій на етапах відповідної політики відповідно до передбаченого циклу (підготовка до ревіталізації, планування ревіталізації – розроблення програми, впровадження програми ревіталізації і моніторинг, оцінювання політики);
- визначення принципів політики в розрізі етапів та діяльності в цілому (територіально сконцентрованого впливу, інтегрованості й просторової синергії, партисипації та багаторівневого локально орієнтованого партнерства тощо), дотримання яких впливає на ефективність ревіталізації міста;

– аргументування участі заінтересованих сторін (діючих і потенційних підприємців, мешканців деградованої міської території, представників неурядових організацій та ін.) у впровадженні всіх етапів політики ревіталізації міста (повного циклу публічної політики).

Аргументовано, що базовими орієнтирами при формуванні політики ревіталізації міст мають виступати глобальні Цілі сталого розвитку, ухвалені на період до 2030 р. Вони відображають загальний спектр дій, охоплюючи всі сфери міста. Так, ревіталізація вимагає інтегрованих дій щодо всеохоплюючого подолання кризових явищ у міському просторі, економіці й локальній спільноті. На практиці це має відбуватися через низку синхронізованих у часі, взаємодоповнюючих та посилюючих заходів «твердого» і «м'якого» впливу, застосовуючи комплекс інструментів (планування, підтримки, ринкові, фінансові, податкові та організаційно-правові).

4. Розроблено методичний інструмент діагностики кризового стану території – «СПЕД-матрицю визначення деградованої міської території та потенціалу для її ревіталізації», яка передбачає аналіз та оцінку індикаторів розвитку чотирьох ключових сфер міста: спільнота (соціальний капітал), простір (інфраструктура), економіка (ділова активність) та довкілля (природокористування). За кожною з них доцільно діагностувати:

1) внутрішні чинники деградації міської території (бідність, безробіття, незадовільний рівень життя, в тому числі житлові умови; недостатній рівень освіти та медицини, злочинність, низький ділова активність і продуктивність праці, деградація технічної інфраструктури, екологічні проблеми тощо);

2) зовнішні чинники деградації міської території (неефективна міська політика територіального розвитку, низька якість та доступність публічних послуг, недостатній рівень бюджетного фінансування соціальної та технічної інфраструктури, зовнішнього інвестування підприємництва, відсутня фінансова підтримка проєктів природокористування та ін.);

3) локальні потенціали для ревіталізації деградованої території (активність громадян і громадських організацій, рівень людського та соціального капіталів;

локалізація ресурсів на території, інвестиційно-привабливі об'єкти, зокрема історико-культурної спадщини; публічні простори, зелені зони тощо).

5. Запропоновано механізм громадської партисипації в політиці ревіталізації міста, який містить базові комплекси інструментів громадської партисипації відповідно до основних етапів політики. Обґрунтовано, що невід'ємними елементами політики ревіталізації є інформування, консультування і залучення до співпраці, якість застосування яких залежить від ступеня розвитку соціального капіталу в місті, готовності місцевого населення брати участь у виробленні політики ревіталізації. У кожній конкретній ситуації комплекс інструментів відрізнятиметься відповідно існуючих умов.

Інструменти громадської партисипації потрібно застосовувати на всіх етапах формування та реалізації політики ревіталізації міста (підготовка до ревіталізації, планування – розроблення програми, впровадження й моніторинг, оцінювання), забезпечуючи реальний діалог і співпрацю всіх зацікавлених сторін, громадську підтримку спільно розробленим рішенням. У перспективі з огляду на необхідність створення передумов для сталого розвитку деградованої території варто розвивати механізми формування тривалих цільових партнерств органів публічної влади, бізнесу та громадськості в процесі ревіталізації міста.

6. Встановлено загальні еволюційні характеристики публічної політики ревіталізації міст у економічно розвинених державах – США, Великій Британії, Німеччині, Франції і Польщі. Виявлено, що кожна держава намагалася знайти свою дієву модель цієї політики з огляду на наявні виклики та загрози міського розвитку. Проте слід відзначити такі загальні підходи до політики ревіталізації міст, у тому числі їх трансверсальні особливості:

– програмні (ідеї федеральної програми оновлення міст «Urban Renewal» у США знайшли втілення в Європі в процесі відбудови міст після Другої світової війни);

– економічні (підприємницькі зони з певними відмінностями щодо стимулювання ревіталізації міст були запроваджені в різні періоди в США,

Великій Британії та Франції, а також частково до них можна віднести спеціальні зони ревіталізації в Польщі);

- фінансові (розроблена система комплексних грантів із державного бюджету для відновлення міст у США та Великій Британії, фонди підтримки та державне субсидування муніципальних видатків у Німеччині);

- координаційні (міські контракти у Франції, стратегічні партнерства у Великій Британії, ініціативи ревіталізації сусідства в США та ін.);

- інституційні (створені Міністерство з питань міст і Національне агентство з питань відновлення міст у Франції; Національне агентство з відродження територій «Партнерство для Англії», установи міського розвитку та компанії міської регенерації у Великій Британії; комітети ревіталізації міст у Польщі);

- регулятивні (закони про ревіталізацію міст у Німеччині та Польщі, про внутрішні міські території у Великій Британії, про напрями, програмування та відновлення міст у Франції тощо).

Зарубіжний досвід свідчить, що ефективна публічна політика ревіталізації міст ґрунтується на належній вертикальній і горизонтальній взаємодії різних інституцій, бізнесу та громадян щодо відновлення деградованих територій. На сьогодні в ЄС утвердилась багаторівневість у впровадженні публічних політик, зокрема ревіталізації міст. Також постійно зростає громадська залученість до цього процесу, підтверджуючи вагоме значення горизонтальної співпраці в процесі ревіталізації міст.

Посилюється тенденція до застосування комплексних програм та інтегрованих дій для вирішення широкого спектру проблем деградованих територій, з-поміж них питання якості довкілля і стану соціальної сфери, впливаючи на «м'які» чинники розвитку (передусім підвищення рівня компетентності мешканців). Ці тенденційні аспекти треба враховувати під час вироблення відповідних публічно-управлінських рішень в Україні.

7. Узагальнено сучасні підходи до ревіталізації міст на основі аналізу передових практик реалізації публічної політики ревіталізації американських і європейських міст у ХХІ столітті, а саме такі:

- деградовані міські території в процесі ревіталізації розглядаються як джерело невикористаного фізичного, культурного, соціального, людського та інших капіталів; їхні потенціали розкриваються з урахуванням можливих наслідків на зростання міста в цілому, що зумовило розроблення інтегрованих програм ревіталізації міст, у яких чітко діагностовано кризові явища та причини занепаду території, а також окреслено її роль для розвитку міста в майбутньому;

- відродження територій базується на економічній диверсифікації, що дозволяє місту бути більш гнучким до змін, адже їхній занепад здебільшого спричинила залежність від одного напрямку діяльності (наприклад, занепад промислового підприємства); поєднуючи господарську, культурну, соціальну та іншу активність, міста стають менш вразливими до криз у перспективі; для вибору візії та функцій деградованої території після ревіталізації основним орієнтиром виступає забезпечення сталого розвитку, що передбачає синергію заходів економічного, соціального й екологічного спрямування;

- застосування комплексного підходу до ревіталізації міста фокусує відповідну діяльність на створенні умов для соціальної активізації шляхом взаємопов'язаних різнопланових заходів; про успіх цього процесу можна говорити тоді, коли мешканці деградованих територій отримують користь від започаткованих змін, тому їх розглядають не лише як об'єкт впливу, а як потенційних учасників майбутніх активностей на зазначеній території;

- з управлінських позицій публічна політика ревіталізації міст потребує поєднання зусиль міської влади, суб'єктів господарювання, інвесторів, представників неурядових організацій та активної громадськості на кожному її етапі; так, програми ревіталізації міських територій спільно розробляються на тривалий період (від 3 років), що дає змогу впровадити системні зміни; важливим чинником публічно-управлінської ефективності розглядається залучення на партнерських засадах ресурсів (фінансових, інтелектуальних тощо)

на їхню реалізацію з різних джерел, а головний критерій результативності політики – здатність ревіталізованої міської території стало розвиватися, задовольняючи потреби всіх зацікавлених сторін у майбутньому.

8. Виявлено та проаналізовано типові для більшості міст в Україні кризові явища до широкомасштабного російського вторгнення, в тому числі за результатами проведеного опитування державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, зокрема такі:

- недостатність робочих місць з гідними умовами праці;
- бідність значної частини міського населення;
- неналежне поводження з відходами;
- деградація навколишнього середовища;
- незадовільний стан дорожнього покриття та інженерних мереж;
- недостатня ефективність системи об'єктів соціальної інфраструктури;
- нерозвиненість сфери культури;
- низька ділова активність;
- неналежна якість та доступність публічних послуг;
- незадовільні умови проживання (житловий фонд, благоустрій, публічні простори та ін.).

В умовах спалаху захворюваності на коронавірус COVID-19 та поширення хвиль світової пандемії, а згодом і після широкомасштабного російського вторгнення виникли такі нові кризові явища, як:

- незадовільний стан системи забезпечення безпеки населення;
- руйнація інфраструктури;
- неготовність системи громадського здоров'я та медичної інфраструктури до нових викликів;
- погіршення якості освіти;
- різкий занепад місцевої економіки на багатьох територіях;
- втрата працездатного населення, в тому числі за рахунок міграції;
- психологічне виснаження населення та ін.

Ці кризові явища зумовлюють необхідність зміни принципів містобудування та загалом політики розвитку міст, в тому числі з використанням інструментів ревіталізації.

9. Проаналізовано стан сформованості нормативно-правових засад для здійснення ревіталізації міст в Україні та встановлено, що у вітчизняному законодавстві не відображено чітких засад формування та реалізації публічної політики ревіталізації міст. Ба більше, на відміну від практик інших держав, розглянутих у дослідженні, в Україні ще не сформована державна міська політика, при тому, що держава є високоурбанізованою (близько 70% міського населення у загальній чисельності населення). Державна політика відновлення територій в Україні розробляється в межах регіональної політики. Протягом останнього десятиріччя в цій сфері відбулися суттєві зміни як на законодавчому рівні, так і в практичній площині. Проведено реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Вертикальна взаємодія на всіх рівнях врядування (центральному, регіональному та місцевому) посилилася, а спроможності територіальних громад планувати розвиток покращилися.

У зв'язку з тим, що підтримка розвитку депресивних територій не стала дієвою, в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр. відійшли від декларування депресивних територій як об'єктів політики, адже вони де-факто не отримували допомоги. Натомість з метою запровадження спеціальних механізмів та інструментів державної підтримки законодавчо визначаються функціональні типи територій: території відновлення, регіональні полюси зростання, території з особливими умовами для розвитку, території сталого розвитку. Ця політика перебуває ще на етапі розроблення і повною мірою не наближає до ревіталізації деградованих територій.

На регіональному рівні стратегії розвитку областей та м. Києва значною мірою спрямовані на досягнення Цілей сталого розвитку, втім заходи подолання zdegradovanosti територій шляхом інтегрованого відновлення ще не набули належного поширення. Натомість у стратегіях розвитку міст частіше визначаються цілі, завдання та проєкти ревіталізації деградованих територій, що

демонструє спроби українських міст проектувати відповідну політику за принципом «знизу догори».

10. Узагальнено практики реалізації проєктів ревіталізації міст в Україні та встановлено, що найчастіше вони стосуються деіндустріалізації та проблем монофункціональності територій шляхом підтримки креативних індустрій. До таких проєктів слід віднести: «Промприлад.Реновація» в Івано-Франківську, «Fabrika.space» і «Механіка. Інша земля» в Харкові, центр «Syniy krab» в Одесі, «LOFT Млин» у Запоріжжі, «Urban CAD» у Херсоні, «UNIT.City» і «Арт-завод Платформа» в Києві. Найбільше їх у культурній столиці України – у Львові, зокрема «Станція Лема», «Jam Factory Art Center», локація «!FESTrepublic». Загалом ревіталізація в Україні здійснюється не лише щодо занедбаних промислових зон, а й стосовно центрів міст, вулиць, парків, зон відпочинку та інших публічних просторів, відновлення об'єктів культури й історико-архітектурної спадщини тощо.

Наявність таких проєктів свідчить про сформованість передумов для розроблення спеціальних організаційно-правових засад публічної політики ревіталізації міст в Україні.

11. Запропоновано концептуальні підходи до забезпечення ревіталізації деградованих територій на основі сучасних концепцій розвитку міста. Одним із головних пріоритетів ревіталізації міста має бути побудова стійких спільнот та забезпечення їм високої якості життя. Новітні концепції розвитку міста визначають шляхи, як цього досягти, формуючи розумне, креативне, щасливе міське середовище. При розробці інноваційних підходів до формування та реалізації публічної політики ревіталізації міст необхідно враховувати такі концепції розвитку міста, як Compact City, Green City, Smart City, Creative City, Inclusive City, Cittaslow, Happy City, Learning City та ін. На основі характеристик кожної з концепцій може бути розроблено заходи публічної політики ревіталізації міст, у тому числі інноваційного характеру, для конкретного міста та його деградованої території.

Ревіталізація центрів міст потребує належного організаційного та інституційного забезпечення. На підставі досвіду застосування концепції Управління центром міста (Town Centre Management) в окремих європейських містах обґрунтовано доцільність запровадження посади менеджера центру міста (його офісу) для цілеспрямованого забезпечення сталого розвитку території. У випадку ревіталізації міста функціонування відповідального суб'єкта за впровадження цієї політики спрямоване на професіоналізацію управлінської діяльності, надання їй відкритості та передбачуваності. Враховуючи потенційне значення міського центру для всього міста, його ревіталізація має задовольняти потреби не лише мешканців і господарюючих суб'єктів, а й стимулювати системні позитивні трансформації на інших частинах міста (наприклад, через маркетинг території, розвиток міської ідентичності та просування бренду міста). В сукупності всі заходи міської політики ревіталізації мають створювати передумови для інтегрованого сталого міського розвитку.

12. Розроблено практичні рекомендації щодо формування та реалізації післявоєнної багаторівневої публічної політики ревіталізації міст в Україні, зокрема запропоновано:

– Комітету із питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування Верховної Ради України: організувати розроблення на принципах багаторівневого управління проекту закону про ревіталізацію міст та сприяти його прийняттю;

– Національній раді з відновлення України від наслідків війни: передбачити програми та проекти ревіталізації міст у Плані заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України, сприяти їх фінансуванню через Фонд відновлення України;

– Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури України: забезпечити розроблення Державної стратегії розвитку міст на період до 2030 р., методичних рекомендацій щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу й оцінювання реалізації програм ревіталізації міст;

– регіональним органам публічної влади: провести комплексні дослідження рівня здеградованості територій міст; визначити цілі, завдання та заходи ревіталізації міст у регіональних стратегіях розвитку, планах відновлення та розвитку, а також передбачити фінансування цих заходів через регіональні фонди відновлення територій тощо; створити центри знань і трансферу кращих практик ревіталізації міст;

– міським органам публічної влади: спільно із заінтересованими сторонами забезпечити розроблення та впровадження програм ревіталізації міст, визначитися з перспективними концепціями розвитку міст, створити консультативно-експертні ради з ревіталізації міста та за потреби офіси управління центром міста.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. A multi-purpose communal kitchen in Lille. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/projects/France/a-multi-purpose-communal-kitchen-in-lille (дата звернення: 17.07.2023).
2. Accession criteria. URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/glossary/accession-criteria_en (дата звернення: 07.08.2023).
3. Agenda 21. *United Nations Conference on Environment & Development*. Rio de Janeiro, 1992. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (дата звернення: 03.07.2023).
4. Akotia J., Opoku A. Sustainable regeneration project delivery in UK: a qualitative analysis of practitioners' engagement. *Journal of Facilities Management*. 2018. № 16 (1). P. 87-100.
5. Anderson J.E. Public policymaking. Boston: Cengage Learning, 2014. 384 p.
6. Anderson M. The federal bulldozer: A critical analysis of urban renewal, 1942-1962. Cambridge: MIT Press, 1964. 272 p.
7. Andersson R. «Breaking segregation» – rhetorical construct or effective policy? The case of the metropolitan development initiative in Sweden. *Urban Studies*. 2006. № 43 (4). P. 787-799.
8. Ansell C., Torfing J. (eds.). Handbook on theories of governance. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2022. 592 p.
9. Anttiroiko A.V., de Jong M. The Inclusive City: the theory and practice of creating shared urban prosperity. Cham: Springer International Publishing, 2020. 127 p.
10. Arnstein S.R. A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of planners*. 1969. № 35 (4). P. 216-224.
11. Ashworth G.J. Heritage planning: conservation as the management of urban change. Groningen: Geo Pres, 1991. 150 p.

12. Bache I., Bartle I., Flinders M. Multi-level governance. *Handbook on theories of governance* / ed. by C. Ansell, J. Torfing. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2022. P. 528-539.

13. Behr I., Billert A., Kröning W., Muzioł-Węclawowicz A. Podręcznik rewitalizacji. Zasady, procedury i metody działania współczesnych procesów rewitalizacji. Warszawa: wyd. Urzędu Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast oraz GTZ – Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit, 2003. 144 s.

14. Bernaciak A. Współczesne przemiany centrów miast w świetle wybranych doświadczeń amerykańskich i europejskich. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*. 2015. № 77 (4). P. 265-275.

15. Berry B.J. Cities as systems within systems of cities. *Papers in regional science*. 1964. № 13 (1). P. 147-163.

16. Bibri S.E. Advances in the leading paradigms of urbanism and their amalgamation: compact cities, eco-cities, and data-driven smart cities. Springer Nature, 2020. 306 p.

17. Billert A. Problemy rewitalizacji w Polsce na tle doświadczeń niemieckich. 2006. URL: <https://www.poznan.pl/mim/rewitalizacja/-,p,38277,38347,38379.html> (дата звернення: 13.07.2023).

18. Billert A. Rewitalizacja miast jako program publiczny na przykładzie Niemiec w latach 1971-2000. *Rocznik Lubuski*. 2019. № 45(2). P. 37-50.

19. Birkland T.A. Agenda setting in public policy. *Handbook of public policy analysis: theory, politics, and methods* / ed. by F. Fischer, G.J. Miller, M.S. Sidney. Boca Raton: CRC Press, 2007. P. 63-78.

20. Blackman T. Urban Policy in Practice. London: Routledge, 1995.

21. Boryczka E.M. Rewitalizacja i jej wpływ na gospodarkę miasta – studium przypadków. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2020. 298 s.

22. Boryczka E.M. Town Centre Management – koncepcja zarządzania centrum miasta na przykładzie miast europejskich. *Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej. Zarządzanie*. 2013. № 12. P. 119-130.

23. Boussaa D. Urban regeneration and the search for identity in historic cities. «*Sustainability*». 2018. № 10 (1). P. 1-16.
24. Bovaird T., Löffler E. (eds.). Public management and governance. London: Routledge, 2015. 412 p.
25. Brdulak A., Brdulak H. (eds.). Happy City – how to plan and create the best livable area for the people. Cham: Springer International Publishing, 2017. 332 p.
26. Breuillard M. Politique de la Ville in Lille. *Regenerating urban neighbourhoods in Europe* / ed. by C. Widmer, D. Kübler. Aarau: Centre for Democracy Studies Aarau, 2014. P. 45-64.
27. Brundtland G.H., Khalid M., Agnelli S., Al-Athel S. (eds.). Our common future. World Commission on Environment and Development, 1987.
28. Bryx M. (red.). Innowacje w zarządzaniu miastami w Polsce. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH, 2014. 265 s.
29. Bryx M. (red.). Rewitalizacja miast a przedsiębiorczość. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH, 2012. 190 s.
30. Bryx M. Mieszkanie dostępne w zrównoważonym mieście. Warszawa: CeDeWu, 2021. 198 p.
31. Bryx M., Jadach-Sepiolo A. (red.). Rewitalizacja miast w Niemczech. Kraków: Instytut Rozwoju Miast, 2009. 304 s.
32. Bryx M., Lipiec J., Rudzka I. Green urban regeneration projects. Warsaw: CeDeWu, 2015. 126 s.
33. Bryx M., Lipiec J., Rudzka I. Principles of Green Urban Regeneration Projects. *Eco-Innovations in Cities* / ed. by A. Szelągowska, M. Bryx. Warszawa: CeDeWu, 2015. P. 49-100.
34. Brzozowska B. Miejskie tłupy: miasto i wspólnotowość w dobie sieciowej współpracy. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2017. 264 s.
35. Carmichael L., Purdue D., Johnstone C., O'Doherty R. Delivering regeneration through environmental improvement. Bristol: Environment Agency, 2006.

36. Carpenter J. Addressing Europe's urban challenges: lessons from the EU URBAN Community Initiative. *Urban Studies*. 2006. № 43(12). P. 2145-2162.

37. Carpenter J. Sustainable urban regeneration within the European Union. *The routledge companion to urban regeneration* / ed. by M.E. Leary, J. McCarthy. London – New York: Routledge, 2013. P. 138-147.

38. Centrum Kreatywności Targowa – wybór operatora (PPP w trybie koncesji). URL: https://www.uzp.gov.pl/data/assets/pdf_file/0022/41449/Centrum-Kreatywnosci-Targowa-.pdf (дата звернення: 17.07.2023).

39. Charter for Multilevel Governance in Europe. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/bbm%3A978-3-319-14589-1%2F1.pdf> (дата звернення: 07.08.2023).

40. Choi B.C., Pak A.W. Multidisciplinarity, interdisciplinarity and transdisciplinarity in health research, services, education and policy: 1. Definitions, objectives, and evidence of effectiveness. *Clinical and investigative medicine*. 2006. № 29 (6). P. 351-364.

41. Chojnicki Z. Koncepcja terytorialnego systemu społecznego. *Przegląd Geograficzny*. 1988. № 60 (4). P. 491-510.

42. Ciesiołka P. Rewitalizacja w polityce rozwoju kraju. *Rozwój regionalny i polityka regionalna*. 2017. № 39. P. 9-28.

43. Cisneros H.G., Engdahl L., Schmoke K.L. From despair to hope: HOPE VI and the new promise of public housing in America's cities. Washington: Brookings Institution Press, 2009. 334 p.

44. City management plan for diversity. URL: <https://urbact.eu/index.php/good-practices/city-management-plan-diversity> (дата звернення: 17.07.2023).

45. City of Rivers. Sheffield's Waterways Strategy. URL: <https://www.sheffield.gov.uk/sites/default/files/docs/planning-and-development/conservation/Sheffield%20Waterways%20Strategy.pdf> (дата звернення: 17.07.2023).

46. Clark D. Urban Decline (Routledge Revivals). London: Routledge, 2013. 176 p.

47. Clark J., Wise N. (Eds.). Urban renewal, community and participation. New York: Springer International Publishing, 2018. 258 p.
48. Combating poverty and social exclusion: a statistical portrait of the European Union 2010. Eurostat. Luxembourg. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5723553/KS-EP-09-001-EN.PDF/beb36abc-ff29-48a0-8518-32b64ad73ca5?t=1414775591000> (дата звернення: 31.07.2023).
49. Compact city policies: a comparative assessment. OECD. Paris: OECD Publishing, 2012. 283 p.
50. Cost to Ukraine of Conflict with Russia. A CEBR report. Centre for Economics and Business Research (CEBR). 2022. URL: <https://cebr.com/reports/cost-to-ukraine-of-conflict-with-russia> (дата звернення: 20.07.2023).
51. Couch C. Urban renewal: theory and practice. London: Macmillan, 1990. 187 p.
52. Couch C., Sykes O., Börstinghaus W. Thirty years of urban regeneration in Britain, Germany and France: The importance of context and path dependency. «Progress in planning». 2011. № 75 (1). P 1-52.
53. Couch C., Sykes O., Cocks M. The changing context of urban regeneration in North West Europe. *The routledge companion to urban regeneration* / ed. by M.E. Leary, J. McCarthy. London – New York: Routledge, 2013. P. 33-44.
54. Crowley L., Balaram B., Lee N. People or Place? Urban policy in the age of austerity. London: The Work Foundation, 2012. 61 p.
55. Cullingworth J.B. Problems of an urban society: the social framework of planning. London: Routledge, 2012. 174 p.
56. Cysek-Pawlak M.M. Model ewaluacji procesu rewitalizacji w aspekcie przestrzennym i funkcjonalnym w oparciu o zasady Nowego Urbanizmu. Łódź: Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, 2022. 252 s.
57. Czischke D., Scheffler N., Moloney C., Turcu C. Sustainable regeneration in urban areas: URBACT II capitalisation. European Union, URBACT, 2015. 70 s.

58. Diamond J., Liddle J. Management of regeneration: choices, challenges and dilemmas. London: Routledge, 2005. 234 p.

59. Discovery Green, Houston, Texas. URL: https://www.behance.net/gallery/36003465/Discovery-Green-Houston-Texas?locale=es_ES (дата звернення: 17.07.2023).

60. Discovery Green: Houston, Texas. URL: <https://www.planning.org/greatplaces/spaces/2019/discoverygreen> (дата звернення: 17.07.2023).

61. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju «Polska2030. Trzecia fala nowoczesności». URL: http://kigeit.org.pl/FTP/PRCIP/Literatura/002_Strategia_DSRK_PL2030_RM.pdf (дата звернення: 13.07.2023).

62. Dobiegniewska tożsamość kluczem do rewitalizacji miasta. URL: <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/rewitalizacja/modelowa-rewitalizacja/dobiegniew> (дата звернення: 13.07.2023).

63. Donnison D. «Agenda for the future». *Trickle down or bubble up?* / ed. by C. McConnell. London: Community Development Foundation, 1993.

64. Donnison D. Policies for priority areas. *Journal of social policy*. 1974. № 3(2). P. 127-135.

65. Doyle S. A. Urban regeneration in New York: gardens and grocers. *International Journal of Retail & Distribution Management*. 2004. № 32. P. 582-586.

66. Drobnia A. Ekonomiczne koncepcje rozwoju w kontekście rewitalizacji miast–studia przypadków. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*. 2016. № 432. P. 27-41.

67. Drozda Ł. Urbanistyka oddolna. Koszmar partycypacji a wytwarzanie przestrzeni. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2019. 272 p.

68. Duany A., & Plater-Zyberk E. The neighborhood, the district and the corridor. *The New Urbanism: Toward an architecture of community* / ed. by P. Katz. New York: McGraw-Hill, 1994. P. 17-20.

69. Dudek M. 2019. Revitalisation of the brownfield land on the example of the former Bethlehem Steel. *Przestrzeń i Forma*. № 37. P. 99-112.

70. Dunayev I., Gavkalova N., Kud A. Designing a platform-based model for of civic participation within the smart-city concept for post-war Ukrainian cities. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2023. Vol. 4. № 13 (124). P. 46-56. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2023.285448> (дата звернення: 31.07.2023).

71. Elckie Centrum Rewitalizacji Społecznej «Stajnia». URL: <https://www.rewitalizacja.elk.pl/elckie-centrum-rewitalizacji-spolecznej> (дата звернення: 13.07.2023).

72. Empowerment Zone and Enterprise Community Program: improvements occurred in communities, but the effect of the program is unclear. *United States Government Accountability Office (GAO)*. 2006. URL: <https://www.gao.gov/assets/260/251626.pdf> (дата звернення: 10.07.2023).

73. Empowerment Zones, Enterprise Communities, and Renewal Communities: Comparative Overview and Analysis. URL: https://www.everycrsreport.com/files/20110214_R41639_b18ae5bf0fbe93505d7b6c2b13b744b76124b9ed.pdf (дата звернення: 10.07.2023).

74. Enderlein H., Walti S., Zürn M. (eds.). Handbook on multi-level governance. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2010. 504 p.

75. European Commission, Directorate General XI Environment, Nuclear Safety and Civil Protection. European Sustainable Cities Report. Expert Group on the Urban Environment. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1996.

76. European Green Capital Award – Winning cities. URL: https://environment.ec.europa.eu/topics/urban-environment-old/european-green-capital-award/winning-cities_en (дата звернення: 31.07.2023).

77. European Urban Charter II: Manifesto for a new urbanity. *Congress of Local and Regional Authorities (CLRA)*. 2008. URL: <https://rm.coe.int/european-urban-charter-ii-manifesto-for-a-new-urbanity/168071a1b5> (дата звернення: 03.08.2023).

78. Extract from the Valencia Declaration 15th Conference of European Ministers responsible for local and regional government. Valencia. URL: <https://rm.coe.int/1680701699> (дата звернення: 06.07.2023).

79. Farbstein J., Lubenau A., Sherman D., Shibley R., Wener R. SteelStacks Arts & Cultural Campus Bethlehem, Pennsylvania. Transformation of a former steel plant into a mixed-use cultural and entertainment district. Cambridge: Bruner Foundation, 2018. URL: <http://www.rudybruneraward.org/wp-content/uploads/2017/01/03-SteelStacks-Arts-Cultural-Campus.pdf> (дата звернення: 17.07.2023).

80. Flanagan W.G. Urban sociology: images and structure. Lanham: Rowman & Littlefield, 2010. 445 p.

81. Florida R. The new urban crisis: How our cities are increasing inequality, deepening segregation, and failing the middle class-and what we can do about it. New York: Basic books, 2017. 336 p.

82. Florida R. The rise of the creative class. New York: Basic Books. 2002. 404 p.

83. Franke T., Strauss W.C.H., Reimann B., Beckmann K.J. Integrated urban development – a prerequisite for urban sustainability in Europe. Berlin: German Institute of Urban Affairs, 2007. 114 p.

84. Fulton W. The New Urbanism. Hope or hype for American communities? Cambridge: Lincoln Institute of Land Policy, 1996. 32 p.

85. Gałązka A. Teoretyczne podstawy rozwoju regionalnego – wybrane teorie, czynniki i bariery rozwoju regionalnego. *Studia BAS*. 2017. № 1(149). P. 9-61.

86. Garcia-Fuentes M.A., Quijano A., de Torre C., Garcia R., Compere P., Degard C., Tome I. European cities characterization as basis towards the replication of a smart and sustainable urban regeneration model. *Energy Procedia*, 2017. № 111. P. 836-845.

87. Gawłowski R. Town Centre Management jako narzędzie zarządzania procesem rewitalizacji. *Ekspertyzy i opracowania*. 2018. № 64. P. 1-9.

88. Gehl J. Cities for people. Washington: Island Press, 2013. 288 p.

89. Głębocki K. *Nowoczesne rozwiązania i trendy w zarządzaniu miastem*. Częstochowa: Wydawnictwo Politechniki Częstochowskiej, 2020. 158 s.
90. Gminny Program Rewitalizacji Miasta Wałbrzycha na lata 2016-2025. *Urząd Miejski w Wałbrzychu*. 2016. URL: <https://bip.um.walbrzych.pl/artukul/230/22817/gminny-program-rewitalizacji-miasta-walbrzycha-na-lata-2016-2025> (дата звернення: 13.07.2023).
91. Gold J.R. Modernism, Narratives of Renewal and the Historiography of Urban Regeneration. *The routledge companion to urban regeneration* / ed. by M.E. Leary, J. McCarthy. London – New York: Routledge, 2013. P. 23-32.
92. Good urban governance: a normative framework. *United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat)*. Nairobi, 2000.
93. Górniak J., Mazur S. Polityki publiczne oparte na dowodach i ich zastosowanie do rynku pracy. Warszawa: Pracodawcy RP, 2010.
94. Gralak K. Instrumenty finansowania lokalnych projektów rewitalizacyjnych. *Zeszyty Naukowe SGGW, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing*. 2010. № 4(53). P. 9-17.
95. Grant EU candidate status to Ukraine and Moldova without delay, MEPs demand. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220616IPR33216/grant-eu-candidate-status-to-ukraine-and-moldova-without-delay-meps-demand> (дата звернення: 07.08.2023).
96. Gruchelski M., Niemczyk J. Agenda Narodów Zjednoczonych na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 i cele zrównoważonego rozwoju – szanse realizacji celów. *Postępy Techniki Przetwórstwa Spożywczego*. 2016. № 1. P. 122-126.
97. Guzik R. (red.). Rewitalizacja miast w Wielkiej Brytanii. Kraków: Instytut Rozwoju Miast, 2009. 238 s.
98. Guzik R., Domański B. Możliwości wykorzystania doświadczeń zagranicznych w zakresie rewitalizacji miast w Polsce. *Założenia polityki rewitalizacji w Polsce* / ed. by Z. Ziobrowski. Kraków: Instytut Rozwoju Miast, 2010. P. 21-30.
99. Gzell S. Urbanistyka XXI wieku. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2020. 216 p.

100. HafenCity – the genesis of an idea. URL: <https://www.hafencity.com/en/overview/genesis-of-idea> (дата звернення: 17.07.2023).

101. Hajdys D., Ślebocka M. Rewitalizacja miast we współpracy z podmiotem prywatnym w formule partnerstwa publiczno-prywatnego. Kraków: Wydawnictwo edu-Libri, 2021. 144 s.

102. Haken H. Synergetic as a theory of creativity and its planning. *The Cosmo-creative society: logistical networks in dynamic economy* / ed. by A.E. Andersson et al. Berlin: Springer Verlag, 1993. P. 45-51.

103. Hall S., Hickman P. Neighbourhood renewal and urban policy: a comparison of new approaches in England and France. *Regional Studies*. 2002. № 36(6). P. 691-696.

104. Halpern R. Rebuilding the inner city: a history of neighborhood initiatives to address poverty in the United States. New York: Columbia University Press, 1995.

105. Hastings A. Unravelling the Process of Partnership in Urban Regeneration Policy. *Urban Studies*. 1996. № 33(2). P. 253-268.

106. Hausner V.A. The future of urban development. *RSA Journal*. 1993. № 141(5441). P. 523-533.

107. Heerlen Murals: summary of the good practice. URL: https://urbact.eu/sites/default/files/331_Herleen_Gpsummary.pdf (дата звернення: 17.07.2023).

108. Herbert D.T. The geography of urban crime. London: Longman, 1982. 120 p.

109. Herbst K. Społeczny sens rewitalizacji. Warszawa: Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, 2008.

110. Heywood A. Politologia, tłum. M. Masojć, B. Maliszewska, N. Orłowska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008. 554 p.

111. Horbliuk S. Best urban revitalization projects in Ukraine before the Russian invasion 2022. *Studies of the Industrial Geography Commission of the Polish Geographical Society*. 2022. Vol. 36(3). P. 43-54. DOI:

<https://doi.org/10.24917/20801653.363.4>. URL: <https://prace-kgp.up.krakow.pl/article/view/8828> (дата звернення: 27.07.2023).

112. Horbliuk S. Decentralizacja finansów publicznych na Ukrainie – w stronę zrównoważonego rozwoju hromad terytorialnych. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2021. Vol. 7. Iss. 1. S. 29-35. DOI: <https://doi.org/10.46340/eujem.2021.7.1.4>. URL: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2021/eujem_2021_7_1/06.pdf (дата звернення: 13.07.2023).

113. Horbliuk S. Formation of regulatory and legal framework for revitalization of degraded territories in Ukraine. *Europolity. Continuity and Change in European Governance*. 2022. Vol. 16(1). P. 67-87. URL: <http://europolity.eu/wp-content/uploads/2022/06/Vol-16-no1-3.-HORBLIUK.pdf> (дата звернення: 24.07.2023).

114. Horbliuk S. Innowacje w zarządzaniu miastami. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2019. № 10. С. 140-144. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/archives/2019/10-2019/28.pdf> (дата звернення: 26.06.2023).

115. Horbliuk S. Instrumenty partycypacji obywatelskiej w praktyce innowacyjnego zarządzania m. st. Warszawy. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. №1. С. 102-107. URL: https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/1_2019/20.pdf (дата звернення: 06.07.2023).

116. Horbliuk S. Osiągnięcia i przeszkody rozwoju samorządności terytorialnej na Ukrainie wynikające z reformy samorządowej w latach 2014–2018. *Wybory samorządowe – samorządowe wybory* / Monografia. red. Jolanta Itrich-Drabarek, Justyna Grażyna Otto. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa. 2019. S. 177-192.

117. Horbliuk S. Partnerstwa na rzecz innowacyjnego rozwoju miasta. *Публічне управління та міське адміністрування*. 2019. №1 (20). С. 134-141. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2019/1/17.pdf> (дата звернення: 03.07.2023).

118. Horbliuk S. Teoretyczne podstawy kształtowania innowacyjnej polityki miejskiej. *Człowiek i Środowisko*. 2018. Vol. 41 (4, cz. 2). S. 173-186.

119. Horbliuk S. Tworzenie warszawskiego ekosystemu startupowego. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2019. Vol. 5. Iss. 1. S. 298-304. URL: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2019/eujem_2019_5_1/39.pdf (дата звернення: 13.07.2023).

120. Horbliuk S. Wdrażanie koncepcji smart city jako strategiczny kierunek rozwoju miasta stołecznego Warszawy. *Evropský politický a právní diskurz*. 2018. Vol. 5. Iss. 6. S. 162-170. URL: <http://r.donnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2022/Зовнішньополітичний%20імідж%20обп.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=162> (дата звернення: 07.08.2023).

121. Horbliuk S., Brovko O. The territorial and decentralization reform in Ukraine (2014-2020). *Studia Regionalne i Lokalne*. 2022. Vol. 2(88). P. 16-30. DOI: <https://doi.org/10.7366/1509499528802>. URL: <https://studreg.uw.edu.pl/pl/archiwum,the-territorial-and-decentralization-reform-in-ukraine-20142020> (дата звернення: 24.07.2023).

122. Horbliuk S., Brovko O., Kudyn S. Approaches to revitalization of degraded industrial zones in cities of Ukraine. *Baltic journal of economic studies*. 2022. Vol. 8(1). P. 36-42. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-1-36-42>. URL: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1679> (дата звернення: 27.07.2023).

123. Horbliuk S., Dehtiarova I. Approaches to urban revitalization policy in light of the latest concepts of sustainable urban development. *Baltic journal of economic studies*. 2021. Vol. 7(3). P. 46-55. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2021-7-3-46-55>. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2021-7-3-46-55>. URL: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1185> (дата звернення: 31.07.2023).

124. Horbliuk S., Stepanets I. Public policy on city center revitalization based on the Town Centre Management concept. *E-mentor*. 2021. Vol. 5(92). P. 36-44. DOI:

<https://doi.org/10.15219/em92.1539>.

URL: [https://www.e-](https://www.e-mentor.edu.pl/artykul/index/numer/92/id/1539)

[mentor.edu.pl/artykul/index/numer/92/id/1539](https://www.e-mentor.edu.pl/artykul/index/numer/92/id/1539) (дата звернення: 03.08.2023).

125. Huston S., Darchen S. Urban regeneration: An Australian case study insights for cities under growth pressure. *International Journal of Housing Markets and Analysis*. 2014. № 7 (2). P. 266-282.

126. Huteau C.G. Urban regeneration policy and territorialization of law: Which legal articulation between state and territorial areas. *Annales de geographie*. 2020. № 3. P. 138-155.

127. Inclusive urban regeneration breathes new life into Pafos' Old Town. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/projects/Cyprus/inclusive-urban-regeneration-breathes-new-life-into-pafos-old-town (дата звернення: 17.07.2023).

128. International network of cities where living is good. *Cittaslow*. URL: <https://www.cittaslow.org> (дата звернення: 31.07.2023).

129. ISO 21503:2022 «Project, programme and portfolio management – Guidance on programme management». Управління проєктами, програмами та портфелями. Настанови щодо управління програмами: видання для коментарів. URL: <https://pmdoc.ua/wp-content/uploads/ДСТУ-ISO-21503-2022-Управління-проєктами-програмами-та-портфелями-Настанови-щодо-управління-програмами-Ред1.pdf> (дата звернення: 07.08.2023).

130. Izdebski H. Elementy teorii państwa. *Ekonomia społeczna a rozwój, skrypt 1* / ed. by Hauser J. Kraków: Małopolska Szkoła Administracji Publicznej Krakowskiego Uniwersytetu Ekonomicznego, 2008. P. 29-46.

131. Jacobs J. *Życie i śmierć wielkich miast Ameryki*, tłum. Ł. Mojsak. Warszawa: Fundacja Centrum Architektury, 2014. 476 p.

132. Jacquier C. On relationships between integrated policies for sustainable urban development and urban governance. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*. 2005. № 96 (4). P. 363-376.

133. Jadach-Sepioło A. Ewaluacja systemu zarządzania i wdrażania procesów rewitalizacji w Polsce. Warszawa – Kraków: Instytut Rozwoju Miast i Regionów, 2021. 272 p.

134. Jadach-Sepioło A. Ewolucja europejskiego stanowiska wobec polityki miejskiej w latach 1975-2007. *Problemy rozwoju miast*. 2009. № 1-2. P. 50-57.
135. Jadach-Sepioło A. Model rewitalizacji miast polskich na tle doświadczeń niemieckich. Warszawa – Kraków: Instytut Rozwoju Miast i Regionów, 2021. 195 p.
136. Jadach-Sepioło A. Zakres przestrzenny lokalnych systemów osadniczych jako czynnik kształtujący metodykę diagnozy społeczno-ekonomicznej w programach rewitalizacji. *Konwersatorium Wiedzy o Mieście*. 2016. № 1(29). P. 15-21.
137. Jadach-Sepioło A., Jeżak J., Kłosowski W. Od obszaru zdegradowanego do obszaru rewitalizacji. Warszawa: Instytut Rozwoju Miast, 2015.
138. Jadach-Sepioło A., Kułaczowska A., Mróz A. (red.). Rewitalizacja w praktyce. Modele rozwiązań jako rezultaty konkursu Modelowa Rewitalizacja Miast i pilotaży w zakresie rewitalizacji. Warszawa: Krajowy Instytut Polityki Przestrzennej i Mieszkalnictwa, 2018. 238 p.
139. Jadach-Sepioło A. Razy procesu rewitalizacji – teoria i polskie doświadczenia. *Gospodarka w praktyce i teorii*. 2017. № 49 (4). P. 23-39.
140. Jakóbczyk-Gryszkiewicz J. Procesy urbanizacji. *Geografia urbanistyczna: podręcznik akademicki* / ed. by S. Liszewski. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2008. P. 155-186.
141. Jam Factory Art Center. URL: <https://jamfactory.ua/ua/about/#> (дата звернення: 27.07.2023).
142. Janas K., Jarczewski W., Wańkowicz W. (red.). Model rewitalizacji miast, Kraków: Instytut Rozwoju Miast, 2010. 164 s.
143. Janas K., Trojnar M. (ed.). Community-Led Urban Regeneration. Polish-Ukrainian experience and inspiration. Kraków – Lwów: Institute of Urban Development, 2014. 204 p.
144. Jang H.J., Jung T. Go slow and curvy: Understanding the philosophy of the Cittaslow slowcity phenomenon. Cham: Springer International Publishing, 2015. 176 p.

145. Jann W., Wegrich K. Theories of the policy cycle. *Handbook of public policy analysis: theory, politics, and methods* / ed. by F. Fischer, G.J. Miller, M.S. Sidney. Boca Raton: CRC Press, 2007. P. 43-62.

146. Jarczewski W., Kułaczowska A. (red.). Rewitalizacja. Raport o stanie polskich miast. Warszawa – Kraków: Obserwatorium Polityki Miejskiej IRMiR, 2019. 162 s.

147. Jaszczak A., Kristianova K., Pochodyła E., Kazak J.K., Młynarczyk K. Revitalization of public spaces in Cittaslow towns: recent urban redevelopment in Central Europe. «*Sustainability*». 2021. № 13(5). P. 1-24.

148. Jean B. Le developpement territorial. Une discipline scientifique emergente. *Sciences du territoire. Perspectives quebecoises* / ed. by G. Massicotte. Quebec: Presses de L'Universite du Quebec, 2008. P. 283-313.

149. Jewtuchowicz A. Terytorium i lokalne systemy produkcyjne a globalizacja gospodarki. *Gospodarka i polityka regionalna okresu transformacji* / ed. by W. Kosiedowski. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, 2001. P. 35-51.

150. Kaczmarek S. Rewitalizacja terenów przemysłowych. Nowy wymiar w rozwoju miast. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2001. 141 s.

151. Kaczmarek S., Kowalczyk A. Rewitalizacja terenów przemysłowych i poturystycznych. «*Folia Turistica*». 2016. № 41. S. 283-308.

152. Kamiński J. TCM – zarządzanie centrum miasta. *Biuletyn ZPORR*. 2006. № 5. P. 8-9.

153. Kamrowska-Załuska D. Zrównoważona odnowa przestrzeni miejskiej. *Studia KPZK*. 2014. № 158. S. 10-193.

154. Karpenko O., Kuczabski A., Havryliak V. Mechanisms for providing cybersecurity during the COVID-19 pandemic: Perspectives for Ukraine. *Security and Defence Quarterly*. 2021. № 33(1). P. 43-55.

155. Karpenko O.V. Formation and Realization of Participative Culture in the Conditions of the Digital Society Development: Communicative Governance and

Cyberhygiene. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 2. С. 74-76.

156. Kaszukur A., Laska A. (red.). *Nowa polityka miejska*. Bydgoszcz: Wydawnictwo UKW, 2020. 226 s.

157. Kingdon J.W., Stano E. *Agendas, alternatives, and public policies*. Boston: Little, Brown and Company, 1984. 240 p.

158. Klasik A. (red.). *Rozwój kreatywny i inteligentny centrów i przestrzeni miejskich*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, 2018. 130 s.

159. Klijn E.H., Skelcher C. *Democracy and governance networks: compatible or not? Public administration*. 2007. № 85(3). P. 587-608.

160. Klimaty Nadodrza. URL: <https://www.wroclaw.pl/beta2/files/W-R%20Rewitalizacja%20Nadodrza%20%5BCalosc%20Podglad%5D.pdf> (дата звернення: 13.07.2023).

161. Komisja Europejska. *Miasta przyszłości – Wyzwania, wizje, perspektywy*. Luksemburg: Dyrekcja Generalna ds. Polityki Regionalnej, 2011.

162. *Koncepcja ciągów pieszych, rowerowych i pieszo-rowerowych w centrum miasta jako element procesu rewitalizacji Leszna*. *Urząd Miasta Leszna*. 2017. URL: https://leszno.pl/files/41314/Koncepcja_ciągów_pieszých_rowerowych_i_pieszо-rowerowych.pdf (дата звернення: 13.07.2023).

163. *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*. URL: http://eregion.wzp.pl/sites/default/files/kpz_k.pdf (дата звернення: 13.07.2023).

164. Korenik S. *Region ekonomiczny w nowych realiach społeczno-gospodarczych*. Warszawa: CeDeWu, 2011. 194 s.

165. Korkmaz C., Balaban O. *Sustainability of urban regeneration in Turkey: Assessing the performance of the North Ankara urban regeneration project*. *Habitat International*. 2020. № 95. P. 1-14.

166. Kozłowski M., Mohd Y.Y. *Rewitalizacja wybranych miast Azji, USA i Australii – możliwości wykorzystania doświadczeń dla polskich miast*. *Problemy rozwoju miast*. 2010. № 2. P. 50-73.

167. Kozłowski S. W drodze do ekorozwoju. Rozwój gospodarczy – aspekt środowiskowy. Warszawa: Wydaw. Naukowe PWN, 1997.

168. Krajowa Polityka Miejska 2023. URL: [https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/75394/Krajowa Polityka Miejska 2023.pdf](https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/75394/Krajowa_Polityka_Miejska_2023.pdf) (дата звернення: 13.07.2023).

169. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030. URL: https://www.miasta.pl/uploads/statute/content_file/224/KSRR_08_05_2019_2.pdf (дата звернення: 13.07.2023).

170. Kuczabski A., Aleinikova O., Poberezhets H., Tolchieva H., Saienko V., Skomorovskyi A. The analysis of the effectiveness of regional development management. *International Journal for Quality Research*. 2023. № 17. P. 695-706. DOI: <https://doi.org/10.24874/ijqr17.03-05> (дата звернення: 03.07.2023).

171. Kusiak J. Revitalizing urban revitalization in Poland: towards a new agenda for research and practice. *Urban Development Issues*. 2019. № 63. P. 17-23.

172. Landry C. The creative city: A toolkit for urban innovators. 2nd ed. London: Earthscan, 2012. 350 p.

173. Lardon S., Maurel P., Pincent V. Representations spatiales et developpement territorial. Paris: Editions Hermes, 2001. 464 p.

174. Lasswell H.D., Lerner D. The policy orientation. *Communication researchers and policy-making*. 1951. P. 85-102.

175. Learning Cities and the SDGs: a guide to action. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000260442> (дата звернення: 31.07.2023).

176. Leary M.E., McCarthy J. (eds.). The routledge companion to urban regeneration. London – New York: Routledge, 2013. 616 p.

177. Lehmann S. Urban regeneration. A manifesto for transforming UK cities in the age of climate change. London: Palgrave Macmillan, 2019. 229 p.

178. Leipzig Charter on Sustainable European Cities. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/activity/urban/leipzig_charter.pdf (дата звернення: 17.07.2023).

179. Lem Station – оживити полишене трамвайне депо. URL: <https://lviv.com/urban/ozhyvyty-napivpolyshene-tramvajne-depo> (дата звернення: 27.07.2023).

180. Lichfield D. Urban Regeneration for the 1990s. London: London Planning Advisory Committee, 1992. 75 p.

181. Liebmann H., Karsten M. Stadtumbau Ost und Stadtumbau West: Geschwister mit Eigenarten und Gemeinsamkeiten. *Informationen zur Raumentwicklung*. 2009. № 7. P. 457-469.

182. Lindblom C.E. The science of muddling-through. *Public Administration Review*. 1959. № 19. P. 79-88.

183. Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Rybnika do 2020 roku. *Urząd Miejski Rybnika*. 2019. URL: https://bip.um.rybnik.eu/docs/um/2017/11/15/file_8067672.pdf (дата звернення: 13.07.2023).

184. Lorek A., Rączaszek A. (red.). Polityka zrównoważonego rozwoju gmin polskich. Studium przypadku woj. podlaskiego, wielkopolskiego i śląskiego. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 2016. 253 s.

185. Lorens P. *Rewitalizacja miast: planowanie i realizacja*. Gdańsk: Wydawnictwo Politechnika Gdańska, 2010. 181 s.

186. Lorens P. Wstępna typologia obszarów zdegradowanych o funkcjach i potencjale metropolitalnym. *Biuletyn PAN. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju*. 2005. № 223. P. 57-74.

187. Lorens P., Martyniuk-Pęczek J. (eds.). Wybrane zagadnienia rewitalizacji miast. Gdańsk: Wydawnictwo Urbanista, 2009. 279 s.

188. MacGregor C. Urban regeneration as a public health intervention. *Journal of social intervention: theory and practice*. 2010. № 19(3). P. 38-51.

189. Maik W. Ewolucje teoretyczno-metodologiczne studiów miejskich w świetle zmieniających się konceptualizacji miasta. *Region społeczno-ekonomiczny i rozwój regionalny* / ed. by J. Parysek, T. Stryjakiewicz. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 2008. P. 77-90.

190. Majer A. Miasta Ameryki: kryzys i polityka odnowy. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999. 219 s.
191. Majer A. Odrodzenie miast. Łódź – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2014. 210 p.
192. Majer A. Socjologia i przestrzeń miejska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2020. 372 p.
193. Majorek A. Wykorzystanie technik GIS do wyznaczania obszarów kryzysowych na przykładzie miasta Żywiec. *Space – Society – Economy*. 2018. № 24. P. 45-57.
194. Mallach A. State government and urban revitalization: how states can foster stronger, more inclusive cities. Cambridge: Lincoln Institute of Land Policy, 2017. 58 p.
195. Mangen S. Social exclusion and inner city Europe: regulating urban regeneration. New York: Palgrave MacMillan, 2004. 258 p.
196. Markowski T. Instrumenty polityki gruntowej – doświadczenia międzynarodowe. *Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN*. 2001. № 195. P. 143-148.
197. Markowski T. Zarządzanie rozwojem miast. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999. 247 s.
198. Marks G. Structural policy and multilevel governance in the EU. *The State of the European Community* / ed. by A. Cafruny, G. Rosenthal. London: Longman Harlow Publisher, 1993.
199. Maslow A., Lewis K.J. Maslow's hierarchy of needs. Glenarm: Salenger Incorporated, 1987.
200. McCarney P.L. Our Future: Sustainable Cities. Turning Ideas into Action. Nairobi: World Urban Forum UN-HABITAT, 2006.
201. McCarthy J. Encouraging sustainable urban regeneration in Scotland: learning from Europe. *ERSA conference papers*. European Regional Science Association, 1999.

202. McCarthy J. Partnership, collaborative planning and urban regeneration. London: Routledge, 2007. 162 p.

203. Mierzejewska L. Rozwój zrównoważony miasta: zagadnienia poznawcze i praktyczne. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2009. 415 s.

204. Minot D. Le projet de territoire: Elaboration et conduite partagées d'un projet de territoire. Rambouillet: Bergerie Nationale, 2001. 177 p.

205. Mironowicz I., Ossowicz T. Metodologia badania degradacji obszarów o funkcjach metropolitalnych. *Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN*. 2005. № 223. P. 36-56.

206. Monheim H. Stadterneuerung in Klein-und Mittelstädten. Ein Plädoyer für die Behutsamkeit. *Informationen zur Raumentwicklung Bonn-Bad Godesberg*. 1985. № 9. P. 833-839.

207. Montgomery C. Happy city: Transforming our lives through urban design. London: Macmillan, 2013. 368 p.

208. Moore J., Attia S., Abdel-Kader A., Narasimhan A. (Eds.). Ecocities now. Building the bridge to socially just and ecologically sustainable cities. Springer Nature, 2020. 183 p.

209. Moterski F.Ł. Dziedzictwo przemysłowe jako element zintegrowanego zarządzania miastem. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2019. 202 s.

210. Moulaert F., Sekia F. Territorial innovation models: a critical survey. *Regional studies*. 2003. № 37(3). P. 289-302.

211. Narodowy Plan Rewitalizacji 2022. URL: https://rpo.lubelskie.pl/site/assets/files/615906/narodowy_plan_rewitalizacji_2022_zalozenia.pdf (дата звернення: 13.07.2023).

212. Narodowy Program Mieszkaniowy. URL: <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/narodowy-program-mieszkaniowy> (дата звернення: 13.07.2023).

213. Neighborhood Revitalization Initiative. URL: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/Neighborhood_Revitalization_Initiative_FAQs.pdf (дата звернення: 10.07.2023).
214. New urban agenda. *United Nations*. Quito UN Habitat, 2017. URL: <https://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-English.pdf> (дата звернення: 03.07.2023).
215. Nowakowska A. (Ed.). *Zrozumieć terytorium: idea i praktyka*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2013. 436 s.
216. Noworól A., Noworól K. Rewitalizacja obszarów miejskich jako wehikuł rozwoju lokalnego. *Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju*. 2017. № 177. P. 129-144.
217. O'Brien D., Matthews P. (Eds.). *After urban regeneration: Communities, policy and place*. Bristol: Policy Press, 2015. 212 p.
218. Ochojski A. *Miasto inteligentne. Nowe idee, mechanizmy rozwoju, governance*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 2022. 234 p.
219. Olbińska K. *Planowanie procesów rewitalizacji miast. Teoria i praktyka*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2020. 278 s.
220. Opracowanie i przeprowadzenie programu partycypacji społecznej w procesie rewitalizacji centrum Łodzi. Raport końcowy. *Fundacja Urban Forms (FUF)*. 2019. URL: <http://centrumwiedzy.org/wp-content/uploads/2016/10/PILOTAŻ-ŁÓDŹ-H-RAPORT-KOŃCOWY-PROGRAM-PARTYCYPACJI-SPOŁECZNEJ.pdf> (дата звернення: 13.07.2023).
221. Oyekunle O.A. The contribution of creative industries to sustainable urban development in South Africa. *African Journal of Science, Technology, Innovation and Development*. 2017. № 9 (5). P. 607-616.
222. Pacione M. *Urban geography: a global perspective*. London – New York: Routledge, 2009. 703 p.

223. Pacione M. Urban restructuring and the reproduction of inequality in Britain's cities: an overview. *Britain's Cities: geographies of division in urban Britain* / ed. by M. Pacione. London: Routledge, 1997. P. 7-62.

224. Parysek J., Mierzejewska L. Życie miasta: studium Poznania. Miasto i jego mieszkańcy. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 2013. 275 s.

225. Parysek J.J. Development of Polish towns and cities and factors affecting this process at the turn of the century. *Geographia Polonica*. 2005. 78(1). P. 99-115.

226. Parysek J.J. Miasto w ujęciu systemowym. *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*. 2015. № 77(1). P. 27-53.

227. Patton C.V., Sawicki D.S. Basic methods of policy analysis and planning. London: Routledge, 1993.

228. Pęski W. Zarządzanie zrównoważonym rozwojem miast. Warszawa: Arkady, 1999. 293 p.

229. Pietrzyk I. Globalizacja, integracja europejska a rozwój regionalny. *Wiedza, innowacyjność, przedsiębiorczość a rozwój regionów* / ed. by A. Jewtuchowicz. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2004. P. 9-20.

230. Pilotaż: Bytom odnowa – innowacyjne projekty mieszkaniowe i rozwój inicjatyw społecznych. *Bytomski Model Dostępnego Mieszkalnictwa*. URL: <http://bytomodnowa.pl/bytomski-model-dostepnego-mieszkalnictwa/bytomski-model-dostepnego-mieszkalnictwa> (дата звернення: 13.07.2023).

231. Pistelok P., Martela B. (red.). Partycypacja publiczna. Raport o stanie polskich miast. Warszawa – Kraków: Instytut Rozwoju Miast i Regionów, 2019. 185 s.

232. Podgórnjak-Krzykacz A. Local governance – czyli jak równoważyć zarządzanie miastem. *EkoMiasto#Zarządzanie. Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta* / ed. by Z. Przygodzki. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. 2016. P. 21-43.

233. Potts G. French lessons? A cross-channel look at regeneration, cohesion and integration. West Yorkshire: Commission on Integration and Cohesion, 2007.

234. Praticò A. The analysis of the new strategic area of Hamburg: the redevelopment project of the Hafencity's waterfront. 2015. URL:

<https://www.researchgate.net/publication/306518132> The analysis of the new strategic area of Hamburg the redevelopment project of the Hafencity%27s waterfront (дата звернення: 17.07.2023).

235. Program ożywienia gospodarczego obszaru rewitalizacji Opola Lubelskiego na lata 2017-2024. *Urząd Miejski w Opolu Lubelskim*. 2019. URL: http://opolelubelskie.pl/sites/default/files/program_ozywienia_gospodarczego_rg.docx (дата звернення: 13.07.2023).

236. Program rewitalizacji Lwowa – Podzamcze 2012–2025. *Instytut Rozwoju Miast (IRM)*. 2011. URL: <https://doczz.pl/doc/414454/program-rewitalizacji-lwowa-podzamcze-2012-2025> (дата звернення: 24.07.2023).

237. Program rewitalizacji: Dąbrowa Górnicza 2022 (aktualizacja – 2018 r.). *Urząd Miejski w Dąbrowie Górniczej*. 2019. URL: <https://www.dabrowa-gornicza.pl/wp-content/uploads/2018/07/program-rewitalizacji-dabrowa-gornicza-2022-z-proponowanymi-kierunkami-zmian.pdf> (дата звернення: 13.07.2023).

238. Przewoźniak M. Krajobrazowy system interakcyjny strefy nadmorskiej w Polsce. Gdańsk: Uniwersytet Gdański, 1991. 149 s.

239. Przywojska J. *Rewitalizacja miast: aspekt społeczny*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2016. 204 p.

240. Pukhkal O., Karlova V., Reiterovych I., Sytnyk S., Tyutyunnik I. Decentralization as a basis for modernisation of public administration: European experience for Ukraine. *International Journal of Criminology and Sociology*. 2020. № 9. P. 2991-3001.

241. Pülzl H., Treib O. Policy implementation. *Handbook of public policy analysis: theory, politics, and methods* / ed. by F. Fischer, G.J. Miller, M.S. Sidney. Boca Raton: CRC Press, 2007. P. 89-107.

242. Rallet A. Commentaires du texte d'Olivier Crevoisier. *Territories et enjeux du developpement regional* / ed. by A. Mollard, E. Sauboua, M. Hirczak. Paris: Editions Quae, 2008. P. 61-82.

243. Ratzel F. *Der lebensraum: Eine biogeographische studie*. Tübingen: H. Laupp, 1901. 87 s.

244. Report of the World Summit on Sustainable Development. *United Nations General Assembly*. Johannesburg, 2002. URL: <http://www.un-documents.net/aconf199-20.pdf> (дата звернення: 03.07.2023).

245. Report on the Communication from the Commission «Towards an urban agenda in the European Union». URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-4-1998-0172_EN.html (дата звернення: 20.07.2023).

246. Revko A. Determinant of educational infrastructure development in conditions of regional economy transformation and digitalization. «*Economics and law*». 2021. № 20 (2). P. 413-424. DOI: <https://doi.org/10.12775/EiP.2021.025> (дата звернення: 20.07.2023).

247. Revko A., Butko M., Popelo O. Methodology for assessing the influence of cultural infrastructure on regional development in Poland and Ukraine. «*Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*». 2020. № 23 (2). P. 21-39. URL: <http://dx.doi.org/10.18778/1508-2008.23.10> (дата звернення: 20.07.2023).

248. Rewitalizacja Dolnego Miasta w Gdańsku. URL: <https://www.gdansk.pl/inwestycje-miejskie/rewitalizacja-dolnego-miasta,a,47325> (дата звернення: 17.07.2023).

249. Rewitalizacja z inicjatywy obywateli i jej korzyści dla mieszkańców Gdańska. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/pl/projects/poland/citizen-led-regeneration-benefits-residents-of-gdansk (дата звернення: 17.07.2023).

250. Rich M.J., Stoker R.P. Collaborative governance for urban revitalization: Lessons from Empowerment Zones. Ithaca: Cornell University Press, 2014. 296 p.

251. Roberts P., Sykes H., Granger R. (eds.). Urban regeneration. 2nd ed. London: Sage, 2017. 344 p.

252. Rogatka K. Rewitalizacja i gentryfikacja w wymiarze społecznym. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2019. 226 s.

253. Rothschild J. The logic of a co-operative economy and democracy 2.0: Recovering the possibilities for autonomy, creativity, solidarity, and common purpose. *The Sociological Quarterly*. 2016. № 57 (1). P. 7-35.

254. Rudzka I. Obszary zdegradowane jako bariera rozwoju miast – znaczenie przestrzeni publicznej w modelu rewitalizacji strategicznej. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH, 2022. 254 s.

255. Ruming K. (ed.). Urban regeneration in Australia: policies, processes and projects of contemporary urban change. London – New York: Routledge, 2018. 398 p.

256. Rzeńca A., Rzeńca P. Miasto jako system ekologiczny. *EkoMiasto#Środowisko. Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta* / ed. by A. Rzeńca. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2016. P. 21-47.

257. Sagan I. Miasto. Nowa kwestia i nowa polityka. Warszawa: Scholar, 2017. 244 p.

258. Sheng Y.K. What is Good Governance? United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, 2009. URL: <https://www.unescap.org/sites/default/files/good-governance.pdf> (data звернення: 06.07.2023).

259. Sidney M. Policy formulation: Design and tools. *Handbook of public policy analysis: theory, politics, and methods* / ed. by F. Fischer, G.J. Miller, M.S. Sidney. Boca Raton: CRC Press, 2007. P. 79-87.

260. Skalski K. (red.). Rewitalizacja we Francji: zarządzanie przekształceniami obszarów kryzysowych w miastach. Kraków: Instytut Rozwoju Miast, 2009. 311 s.

261. Skalski K. Problemy rewitalizacji. *Gospodarka przestrzenna gmin. Poradnik, t. 3* / Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej. Oddział w Krakowie, 1998.

262. Skorka J., Podgórska-Rykała J. Planowanie i ewaluacja polityk publicznych. Warszawa: H. Beck, 2021. 247 s.

263. Sleifer J. Planning ahead and falling behind: the East German economy in comparison with West Germany, 1936-2002. Berlin: Akademie Verlag, 2006. 239 p.

264. Smart cities: Ranking of European medium-sized cities. Final report. *Centre of Regional Science*. Vienna, 2007. URL: http://www.smart-cities.eu/download/smart_cities_final_report.pdf (data звернення: 31.07.2023).

265. Stadtumbau: Zusammenführung der Programme Stadtumbau Ost und West. URL: <https://www.vhw.de/nachricht/stadtumbau-zusammenfuehrung-der-programme-stadtumbau-ost-und-west> (дата звернення: 13.07.2023).

266. Statistisches Jahrbuch 2000 für die Bundesrepublik Deutschland. URL: https://www.statistischebibliothek.de/mir/receive/DEHeft_mods_00130515 (дата звернення: 13.07.2023).

267. Stawasz D. Współczesne miasta aktualne możliwości rozwoju. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2020. 130 s.

268. Stawasz D., Sikora-Fernandez D. Koncepcja smart city na tle procesów i uwarunkowań rozwoju współczesnych miast. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2016. 122 s.

269. Stegman M.A. Recent US urban change and policy initiatives. *Urban Studies*. 1995. № 32. P. 1601-1607.

270. R., Kaiser C., Eythorsson G. A comparative analysis of amalgamation reforms in selected European countries. *Local public sector reforms in times of crisis* / ed. by S. Kuhlmann, G. Bouckaert. London: Palgrave-Macmillan, 2016. P. 23-42.

271. Stępień M. Responsywna administracja publiczna. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008. 240 s.

272. Sternlieb G., Listokin D. Affordable housing and public policy: strategies for metropolitan Chicago. Chicago: University of Illinois Press, 1993. 371 p.

273. Stockholm Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment. Stockholm. 1972. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL7/300/05/IMG/NL730005.pdf?OpenElement> (дата звернення: 03.07.2023).

274. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.). URL: <https://www.gov.pl/documents/33377/436740/SOR.pdf> (дата звернення: 13.07.2023).

275. Street art in Heerlen: minis & murals. URL: <https://www.golivegotravel.nl/en/europe/street-art-heerlen> (дата звернення: 17.07.2023).

276. Street art murals for urban renewal. URL: <https://urbact.eu/good-practices/street-art-murals-urban-renewal> (дата звернення: 17.07.2023).
277. Swianiewicz P., Gendźwił A., Houlberg K., Klausen J.E. Municipal territorial reforms of the 21st century in Europe. London: Routledge, 2022. 223 p.
278. Szlachetko J.H., Szlachetko K. Udział interesariuszy w kształtowaniu i prowadzeniu polityki rewitalizacyjnej. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2019. 196 s.
279. Sztando A. Innowacje i innowacyjność lokalna w ponadlokalnej perspektywie zarządzania strategicznego rozwojem lokalnym małych miast. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*. 2017. № 467. P. 230-256.
280. Szultka S. W kierunku uczących się regionów. «*Pomorski Thinkletter*». 2021. № 2(5). P. 52-57.
281. Szymański D. Inwestycje prywatne leżą. Co z publicznymi. 2017. URL: <https://businessinsider.com.pl/finanse/inwestycje-sektora-publicznego-w-2017-r/2nqfv44> (дата звернення: 22.06.2023).
282. Tallon A. Urban Regeneration in the UK. London: Routledge, 2020. 362 p.
283. Tavares A. Municipal amalgamations and their effects: a literature review. *Miscellanea Geographica*. 2018. № 22 (1). P. 5-15.
284. The French Urban Regeneration Programme. A new objective for towns and cities. URL: <https://www.yumpu.com/en/document/read/31732467/the-french-urban-regeneration-programme-daclacgation-> (дата звернення: 13.07.2023).
285. The Future we want. *United Nations General Assembly*. 2012. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_66_288.pdf (дата звернення: 03.07.2023).
286. The global campaign on urban governance: concept paper. *United Nations Human Settlements Programme (UNCHS)*. UN-Habitat. Nairobi, 2002. URL: <https://unhabitat.org/sites/default/files/download-manager-files/Global%20Campaign%20on%20Urban%20Governance.pdf> (дата звернення: 06.07.2023).

287. The Global Competitiveness Report 2019. *World Economic Forum (WEF)*. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (дата звернення: 20.07.2023).

288. The Ministerial Meeting Urban Policy «Cities Empower Europe», Rotterdam. URL: <http://businessdocbox.com/Government/112094537-Ministerial-meeting-urban-policy-cities-empower-europe-concept-conclusions-dutch-presidency-2004.html> (дата звернення: 17.07.2023).

289. Toledo informal ministerial meeting on urban development declaration, Toledo. URL: https://www.ccre.org/docs/2010_06_04_toledo_declaration_final.pdf (дата звернення: 07.08.2023).

290. Topczewska T. Rewitalizacja miast w polityce państwa. *Człowiek i Środowisko*. 2007. № 1(31). P. 5-35.

291. Transforming our world: the 2030. Agenda for Sustainable Development. *United Nations*. 2015. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda> (дата звернення: 03.07.2023).

292. Treaty on European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12016M%2FTXT> (дата звернення: 07.08.2023).

293. Triage M.E. Urban renewal and resistance: race, space, and the city in the late twentieth to the early twenty-first century. Lanham: Lexington Books, 2016. 177 p.

294. Trueman M., Cornelius N., Franks T., Lawler J., Woolrych R., Sixsmith J. Placing well-being and participation within processes of urban regeneration. *International Journal of Public Sector Management*. 2013. № 26(3). P. 216-231.

295. Tubridy D. The green adaptation-regeneration nexus: innovation or business-as-usual? *European Planning Studies*. 2021. № 29(2). P. 369-388.

296. Turin turns abandoned buildings into drivers of urban regeneration. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/projects/Italy/turin-turns-abandoned-buildings-into-drivers-of-urban-regeneration (дата звернення: 17.07.2023).

297. Turok I. Urban regeneration: What can be done and what should be avoided. *Workshop of Kucukcekmece District*. Paper presented at 2004 International Urban Regeneration Symposium, 2005. P. 57-62.

298. Ukraine Relief and Reconstruction. *European Commission*. Brussels, 2022. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/ukraine-relief-reconstruction_en.pdf?fbclid=IwAR21sKzrpMBxJ-dln6H2LW9ophAd8trOZ6D6vKyhlG8sdfxr0ougNDDgMsM (дата звернення: 07.08.2023).
299. Ukrainian Urban Awards 2019: гран-прі за проект реконструкції набережної «Циганка» у Тернополі. URL: <http://royaldesign.ua/ru/ukrainian-urban-awards-2019-gran-pr-za-proekt-rekonstrukts-naberejno-tsiganka-u-ternopol.bXnkb> (дата звернення: 27.07.2023).
300. Ulam A. Touring Odessa, an unpredictably cosmopolitan city. 2017. URL: <https://www.wsj.com/articles/touring-odessa-an-unpredictably-cosmopolitan-city-1488993258> (дата звернення: 27.07.2023).
301. UNESCO Global Network of Learning Cities. URL: <https://uil.unesco.org/lifelong-learning/learning-cities> (дата звернення: 31.07.2023).
302. UNIT.City у топ-5 реновацій в Україні. URL: <https://ufuture.com/uk/unit-city-u-top-5-renovatsij-v-ukrayini> (дата звернення: 27.07.2023).
303. United Nations millennium declaration. *United Nations General Assembly*. 2000. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/559/51/PDF/N0055951.pdf?OpenElement> (дата звернення: 03.07.2023).
304. URBACT Good Practices. URL: <https://urbact.eu/good-practices> (дата звернення: 17.07.2023).
305. Urban regeneration of a heritage city. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/projects/Portugal/urban-regeneration-of-a-heritage-city (дата звернення: 17.07.2023).
306. Urban waterways strategy & action plan. URL: <https://urbact.eu/index.php/good-practices/urban-waterways-strategy-action-plan> (дата звернення: 17.07.2023).

307. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20030800717> (дата звернення: 13.07.2023).

308. Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20062271658> (дата звернення: 13.07.2023).

309. Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20150001777> (дата звернення: 13.07.2023).

310. Van den Berg, L., Drewett R., Klaassen L.H., Rossi A., Vijverberg C.H. A study of growth and decline. Oxford: Pergamon Press, 1982. 184 p.

311. Vey J.S., Hadden-Loh T., Hopkins E. A new place-based federal initiative for empowering local real estate ownership. 2020. URL: <https://www.brookings.edu/research/a-new-place-based-federal-initiative-for-empowering-local-real-estate-ownership> (дата звернення: 10.07.2023).

312. Von Bertalanffy L. An outline of general system theory. *British Journal for the Philosophy of Science*. 1950. № 1(2). P. 134-165.

313. Von Weizsäcker E.U., Wijkman A. Come on!: Capitalism, short-termism, population and the destruction of the planet. New York: Springer, 2017. 234 p.

314. Wallace A.F. Revitalization Movements. *American Anthropologist*. 1956. № 58(2). P. 264-281.

315. Wallis A. *Informacja i gwar: o miejskim centrum*. Warszawa: PIW, 1979. 196 p.

316. Wallis A. *Miasto i przestrzeń*. Warszawa: PWN, 1977. 308 s.

317. Wańkowicz W. *Rewitalizacja i planowanie przestrzenne stref społecznie wykluczonych: poradnik*. Kraków: Instytut Rozwoju Miast, 2011. 128 s.

318. Warszawska Praga zmienia oblicze. URL: <https://www.terenynwestycyjne.info/raporty/warszawska-praga-zmienia-oblicze> (дата звернення: 17.07.2023).

319. Whyatt G. Town centre management: how theory informs a strategic approach. *International Journal of Retail & Distribution Management*. 2004. № 32(7). P. 346-353.

320. Wojnarowska A. Jakość przestrzeni publicznej centrum miasta: przykład miast średnich regionu łódzkiego. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2017. 396 s.

321. Wolfram M. Assessing transformative capacity for sustainable urban regeneration: a comparative study of three South Korean cities. «*Ambio*». 2019. № 48 (5). P. 478-493.

322. World urban population. *United Nations*. 2021. URL: <https://statisticstimes.com/demographics/world-urban-population.php> (дата звернення: 19.06.2023).

323. Wytyczne z dnia 2 sierpnia 2016 r. w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020. URL: https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/23916/Wytyczne_dot_rewitalizacji_p_o_aktualizacji-zatwierdzone02082016clear.pdf (дата звернення: 13.07.2023).

324. Yi Z., Liu G., Lang W., Shrestha A., Martek I. Strategic approaches to sustainable urban renewal in developing countries: a case study of Shenzhen, China. «*Sustainability*». 2017. № 9 (8). P. 1-19.

325. Zhang Y., Fang K. Is history repeating itself? From urban renewal in the United States to inner-city redevelopment in China. *Journal of planning education and research*. 2004. № 23(3). P. 286-298.

326. Zheng W. A multi-scale decision support framework for sustainable urban renewal in high-density cities: a case of Hong Kong. Hong Kong: The Hong Kong Polytechnic University, 2017. 227 p.

327. Zimpel J. *Rewitalizacja miast: projekt kulturowy*. Poznań: Wydawnictwo WNS, 2013. 204 s.

328. Zintegrowany Program Rewitalizacji m.st. Warszawy do 2022 roku. *Urząd m.st. Warszawy*. 2016. URL: <https://www.tbswp.pl/sites/default/files/2018-10/Zal.%20h%20->

[%20Zintegrowany%20program%20rewitalizacji%20m.st.%20Warszawy%20do%202022%20roku.pdf](#) (дата звернення: 17.07.2023).

329. «Реконструкція пл. Двірцевої – це якісне перевтілення площі, на яке знадобиться 2 роки», – А. Садовий. URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/city/housing-and-utilities/258531-rekonstruktsiia-pl-dvirtsevoi-tse-iakisne-perevtillennia-ploshchi-na-iake-znadobytsia-2-roky-a-sadovyi> (дата звернення: 27.07.2023).

330. Авдєєв О. Відродження з попелу: як вдихнути нове життя в депресивні райони українських міст. 2020. URL: <https://gordonua.com/ukr/blogs/avdeev/vidrozhennja-z-popelu-jak-vdihnuti-nove-zhittja-v-depresivni-raioni-ukrajinskih-mist-1524073.html> (дата звернення: 27.07.2023).

331. Аджемоглу Д., Робінсон Д. Чому нації занепадають. Походження влади, багатства і бідності. Київ: Наш формат, 2016. 440 с.

332. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України». Національний інститут стратегічних досліджень. 2021. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/poslannya-prezydenta-ukrayiny/analitychna-dopovid-do-shchorichnoho-poslannya> (дата звернення: 20.07.2023).

333. Аналітичний звіт «Індекс конкурентоспроможності міст 2021». Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. 2021. URL: <http://www.ier.com.ua/files/Projects/2021/IKM/MCI2021%20report%2030.08.2021UKR.pdf> (дата звернення: 20.07.2023).

334. Андрієвський Т. Нове життя старого простору: як перетворити занедбані приміщення на креативні хаби. *Місьцеве самоврядування*. 2019. № 1. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2019/november/issue-11/article-105428.html> (дата звернення: 27.07.2023).

335. Арт-завод Платформа. URL: <https://comiccon.ua/location> (дата звернення: 27.07.2023).

336. Артзавод «Механіка. Інша земля». URL: <https://guide.in.ua/business/184299/арт-завод-%22механіка%22> (дата звернення: 27.07.2023).

337. Балабаєва З.В., Надолішній П.І. Врядкування. *Енциклопедія державного управління: у 8 т. Т.8: Публічне врядування* / за ред. В.С. Загорського, С.О. Телешуна. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. С. 81-83.

338. Баласанян В., Богдан О., Голинська О., Колесников О., Крупник А. Стан та перспективи розвитку соціокультурної інфраструктури в об'єднаних територіальних громадах. Одеса: ВГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення», 2019. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/504/2.pdf> (дата звернення: 20.07.2023).

339. Беновська Л. Соціальна інфраструктура територіальних громад: інтереси стейкхолдерів. *Галицький економічний вісник*. 2021. № 69 (2). С. 14-23.

340. Бібліотека, що руйнує стереотипи. Досвід Тростянецької міської ОТГ. URL: <http://mediakolo.sumy.ua/nota-bene/analytics/857-biblioteka-shcho-ruinuie-stereotypy.html> (дата звернення: 27.07.2023).

341. Бойко-Бойчук О.В. Місто. *Енциклопедія державного управління: у 8 т. Т.5: Територіальне управління* / за ред. О.Ю. Амосова, О.С. Ігнатенка, А.О. Кузнецова. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2011. С. 172-173.

342. Броневицький А.П. Ревіталізація промислових будівель Києва. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. № 11. С. 11-18.

343. В Івано-Франківську презентували концепцію ревіталізації та розвитку палацу Потоцьких. URL: <https://blitz.if.ua/news/v-ivano-frankivsku-prezentovali-kontseptsiyu-revitalizatsii-ta-rozvitku-palatsu-pototskikh> (дата звернення: 27.07.2023).

344. В Україні розпочали роботу фонди відновлення у зв'язку зі збройною агресією росії. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini> (дата звернення: 07.08.2023).

345. Вакуленко В.М., Берданова О.В. (ред.). Інструменти регіонального розвитку в Україні. Київ: НАДУ, 2013. 286 с.

346. Вектори економічного розвитку 2030. Матеріали для обговорення. *Центр економічного відновлення. Кабінет Міністрів України*. 2020. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf> (дата звернення: 20.07.2023).

347. Вінницька міськрада оголосила конкурс на кращий проєкт ревіталізації території музею Коцюбинського. URL: <http://vinnitsaok.com.ua/archives/959849> (дата звернення: 27.07.2023).

348. Водно-пейзажний парк «Саржин яр». URL: <https://sbmstudio.com.ua/gallery/113> (дата звернення: 27.07.2023).

349. Гаврилюк Б. Процес легалізації та розвитку мураларту в Києві. Концептуальна ревіталізація міста. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. № 50. С. 77-83.

350. Гнаткович О.Д., Шевчук А.В., Скринька Т.Г. Ревіталізація як сучасна бренд-стратегія у туризмі Львова. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2021. № 31. С. 78-82.

351. Гнатюк Л.Р., Мельник М.В. Ревіталізація промислових об'єктів на прикладі м. Київ. *Теорія та практика дизайну. Мистецтвознавство*. 2019. № 16. С. 53-68.

352. Говлет М., Рамеш М. Дослідження державної політики: цикли та підсистеми політики, пер. з англ. О. Рябова. Львів: Кальверія, 2004. 264 с.

353. Гонюкова Л.В., Козаков В.М. (ред.). Дослідження державних політик: методологія, процедури та європейські практики. Київ: НАДУ, 2018. 400 с.

354. Горблюк С.А. Громадська партисипація у політиці ревіталізації міста. *Теорія та практика державного управління*. 2020. № 4 (71). С. 118-125. URL: <https://periodicals.karazin.ua/tpdu/article/view/20707> (дата звернення: 06.07.2023).

355. Горблюк С.А. Еволюція публічної політики ревіталізації міст у США. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2021. Том 32 (71). № 2. С. 1-6. URL:

https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/2_2021/3.pdf (дата звернення: 10.07.2023).

356. Горблюк С.А. Методика визначення zdegradovanoї території міста та локальних потенціалів для її ревіталізації. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2020. № 10. С. 1040-1058. DOI: <https://doi.org/10.34132/pard2020.10.04>. URL: <https://pard.mk.ua/index.php/journal/article/view/218> (дата звернення: 06.07.2023).

357. Горблюк С.А. Нормативно-правове забезпечення ревіталізації міст у Польщі. *Вісн. НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2019. № 3 (94). С. 76-84.

358. Горблюк С.А. Передові практики реалізації публічної політики ревіталізації міст у ХХІ столітті. *Економіка та держава. Серія: державне управління*. 2021. № 1 (17). С. 77-85.

359. Горблюк С.А. Передумови та еволюція політики ревіталізації міст у Німеччині. *Науковий вісник: державне управління*. 2021. № 1 (7). С. 83-97. DOI: [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1\(7\)-83-97](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1(7)-83-97). URL: <https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/view/144> (дата звернення: 13.07.2023).

360. Горблюк С.А. Процесна модель вироблення публічної політики ревіталізації міста. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2020. № 4 (47). С.113-122. DOI: <https://doi.org/10.33287/102075>. URL: <https://grani-print.dp.ua/index.php/dridu/article/view/455> (дата звернення: 26.06.2023).

361. Горблюк С.А. Реалізація Цілей сталого розвитку в процесі ревіталізації zdegradovаних міських територій. *Ефективність державного управління*. 2020. № 65. С. 100-112. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.65.2020.226457>. URL: <https://epa.nltu.edu.ua/index.php/journal/article/view/38> (дата звернення: 03.07.2023).

362. Горблюк С.А. Роль та принципи ревіталізації міст у післявоєнній політиці відновлення України. *Наука і молодь – 2023: пріоритетні напрями глобалізаційних змін: матеріали ІІІ міжн. наук.-практ. конф., м. Київ, 14 квітня 2023 р. К.: ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2023. С. 428-431.*

363. Горблюк С.А. Становлення політики ревіталізації міст у Великій Британії та Франції. *Експерт: парадигми юридичних наук та державного управління*. 2020. № 4. С. 196-207. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-4\(10\)-196-207](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-4(10)-196-207). URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1772> (дата звернення: 13.07.2023).

364. Горблюк С.А. Засади Нового урбанізму щодо ревіталізації центрів міст. *Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи*: міжн. наук.-практ. конф., м. Хмельницький, 11 лютого 2022 р. м. Хмельницький: ХУУП ім. Л. Юзькова, 2022. С. 25-26.

365. Горблюк С.А. Застосування проектного підходу при розробленні програми ревіталізації міста. *Управління проектами: проектний підхід в сучасному менеджменті*: матеріали XI міжн. наук.-практ. конф., м. Одеса, 13-14 листопада 2020 р. м. Одеса: ОДАБА. 2020. С. 54-56. URL: http://odaba.edu.ua/upload/files/KONFERENTSIYA-UP_2020_-CH1.pdf (дата звернення: 26.06.2023).

366. Горблюк С.А. Інституційні засади ревіталізації міст у Великій Британії. *Публічне управління для сталого розвитку: виклики та перспективи на національному та місцевому рівнях*: матеріали III міжн. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 21-22 травня 2020 р. м. Маріуполь – Київ: ПП Халіков Р.Р., 2020. С. 256-257.

367. Горблюк С.А. Інституційно-правові аспекти вироблення державної політики ревіталізації міст у Франції. *Інноваційні технології публічного управління та адміністрування: теорія і кращі практики 21 століття*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Мелітополь, 17 листопада 2020 р. м. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2020. С. 28-29. URL: <http://feb.tsatu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/Sbornik-Vseukrayinska-konferentsiya.pdf#page=28> (дата звернення: 13.07.2023).

368. Горблюк С.А. Місто, яке навчається (Learning City). *Стратегія розвитку міст: молодь і майбутнє (інноваційний ліфт)*: матеріали міжн. наук.-практ. конф., м. Харків, квітень 2021 р. м. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова,

2021.

С. 407-409.

URL:

https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2021/Zbirnyk_17-18_03_21.pdf (дата звернення: 07.08.2023).

369. Горблюк С.А. На шляху ревіталізації деградованих територій. *Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень*: матеріали ІХ всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 17-18 листопада 2022 р. К.: КНУ, 2022. С. 229-231.

370. Горблюк С.А. Організаційно-правові аспекти ревіталізації міст у Польщі. *Інституціоналізація публічного управління в Україні в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних викликів*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. за міжн. участю: у 5 т., м. Київ, 24 травня 2019 р. К.: НАДУ, 2019. Т. 1. С. 49-50.

371. Горблюк С.А. Підготовка до ревіталізації zdeградованої міської території. *Інноваційні інструменти забезпечення інвестиційного та інфраструктурного розвитку об'єднаних територіальних громад*: матеріали наук.-практ. конф. за міжн. участю, м. Дніпро, 27 листопада 2020 р. м. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 85-86. URL: https://palsg.nmu.org.ua/ua/Sci/konf/2020_11_27_material_MUP.pdf#page=85 (дата звернення: 29.06.2023).

372. Горблюк С.А. Правові засади та практика застосування ревіталізації у польських містах. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2019. Вип. 2. С. 26-36.

373. Горблюк С.А. Принципи повоєнної відбудови Варшави середини ХХ століття: історичні паралелі та уроки для України. *Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 15-28 квітня 2022 р. К: ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, 2022. С. 116-120. URL: https://palsg.nmu.org.ua/ua/Sci/konf/2022_04_15_material_conference_Vol_I.pdf#page=116 (дата звернення: 07.08.2023).

374. Горблюк С.А. Проблеми визначення zdegradovanoї міської території як об'єкта ревіталізації. *Теорія та практика публічного управління та адміністрування у XXI сторіччі*: матеріали III всеукр. наук.-практ. конф. за міжн. участю, м. Київ, 25 листопада 2020 р. К.: НАДУ, 2020. С. 55-56.

375. Горблюк С.А. Ревіталізація zdegradovаних міських територій у контексті концепції компактного міста. *Сучасні тенденції економічного розвитку регіонів: теоретичні та прикладні аспекти*: матеріали IV міжн. наук.-практ. інтерн. конф., м. Одеса, 21 квітня 2021 р. м. Одеса: ОДАБА, 2021. С. 42-43. URL: https://odaba.edu.ua/upload/files/Zbirka_konferentsii_EP-2021.pdf (дата звернення: 07.08.2023).

376. Горблюк С.А. Ревіталізація міст на прикладі Варшави та Гданська. *Перспективи розвитку територій: теорія і практика*: матеріали VI міжн. наук.-практ. конф., м. Харків, 16-17 листопада 2022 р. м. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2022. С. 215-217. URL: https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2022/Tezy_2022/2022_molodi_vcheni.pdf (дата звернення: 17.07.2023).

377. Горблюк С.А. Ревіталізація міста: сутність та ключові характеристики. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2020. Вип. 2. С. 34-41. (0,85 д.а.).

378. Горблюк С.А. Ревіталізація центрів міст: причини, дії, наслідки. *Стратегії інноваційного розвитку економіки України: проблеми, перспективи, ефективність «Форвард–2021»*: матеріали XII міжн. наук.-практ. Internet-конф., м. Харків, 25 грудня 2021 р. м. Харків: НТУ «ХПІ», 2021. С. 265-267. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/09e0a4f5-dc9b-4356-8d18-8f04d3f84fcf/content#page=123> (дата звернення: 07.08.2023).

379. Горблюк С.А. Ревіталізація як відповідь на кризові явища розвитку міст. *Теорія та практика публічного управління та адміністрування у XXI сторіччі*: матеріали I всеукр. наук.-практ. конф. за міжн. участю, м. Київ, 30 листопада 2018 р. К.: НАДУ, 2018. С. 85-86.

380. Горблюк С.А. Розроблення програми ревіталізації гміни: правовий аспект. *Правові засади організації та здійснення публічної влади*: збірник тез IV міжн. наук.-практ. конф., м. Хмельницький, 2-6 березня 2021 р. м. Хмельницький: ХУУП ім. Л. Юзькова, 2021. С. 144-146. URL: http://old.univer.km.ua/doc/zbirniki/Zbirnik_Publiczna_vlada_2-6.03.2021.pdf (дата звернення: 13.07.2023).

381. Горблюк С.А. Сутнісні виміри ревіталізації міста. *Україна 2030: публічне управління для сталого розвитку*: матеріали щоріч. всеукр. наук.-практ. конф. за міжн. участю: у 3 т., м. Київ, 2020 р. К.: НАДУ, 2020. Т. 3. С. 23-24.

382. Горблюк С.А. Участь громадськості в процесі ревіталізації польських міст. *Теорія та практика публічного управління та адміністрування у XXI сторіччі*: матеріали II всеукр. наук.-практ. конф. за міжн. участю, м. Київ, 22 листопада 2019 р. К.: НАДУ, 2019. С. 63-65.

383. Горблюк С.А. Формування креативного міста шляхом ревіталізації zdegradovanih територій. *Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні*: матеріали IV міжн. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 12 березня 2021 р. м. Вінниця: ВНТУ, 2021. С. 222-223. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/public/files/fiip/zbirn2021.pdf> (дата звернення: 07.08.2023).

384. Горблюк С.А. Цілі сталого розвитку як орієнтири для ревіталізації міста. *Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком*: матеріали XIV наук.-практ. конф. за міжн. участю, м. Дніпро, 30 листопада 2020 р. м. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 304-306.

385. Горблюк С.А., Стеф'юк Т.Д. Впровадження проєктів ревіталізації деградованих міських територій: досвід Львова. *30 років незалежності України: досягнення, виклики, перспективи*: матеріали міжн. наук.-практ. конф., м. Київ, 10 вересня 2021 р. К.: КНУ, 2021. С. 208-210. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/273/files/5e2f5bc9-7e3f-4bb1-8017-18758fd31148.pdf> (дата звернення: 17.07.2023).

386. Гошовська Д.Т., Гошовський Я.О. Синергетичні аспекти ревіталізації депривованої особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2014. № 3. С. 140-145.

387. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2022. 408 с.

388. Гудзь П.В. Управлінські практики планування розвитку промислових міст шляхом ревіталізації територій. *Economic innovations*. 2017. № 64. С. 71-76.

389. Дегтярьова І.О. (ред.). Організація багаторівневого територіального врядування в Україні. Київ: НАДУ, 2016. 36 с.

390. Дегтярьова І.О. Державні механізми підвищення конкурентоспроможності регіону. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління. Київ: НАДУ, 2013. 489 с.

391. Дегтярьова І.О., Горблюк С.А. Модель міста як об'єкта ревіталізації. *Вісн. НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2020. № 3 (98). С. 59-66.

392. Дем'янчук О.П. «Державна політика» та «публічна політика»: варіант перехідного періоду. *Наукові записки НаУКМА*. 2000. Т.18: Політичні науки. С. 31-36.

393. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади: Навч. посібник / За заг. ред. Нижник Н. Р., Олуйка В. М. Л.: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2002. 352 с.

394. Джадт Т. Після війни. Історія Європи від 1945 року. Київ: Наш формат, 2020. 928 с.

395. Дмитренко А.Ю., Кузьменко Т.Ю. Ревіталізація промислових територій та об'єктів у великих містах України. *Містобудування та територіальне планування*. 2020. № 72. С. 70-78.

396. Добровільний національний огляд щодо Цілей сталого розвитку в Україні. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. 2020. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-10/VNR%20SDG%20Ukraine%202020.pdf> (дата звернення: 20.07.2023).

397. Довідка щодо впровадження повного циклу публічної політики. URL: <https://itd.rada.gov.ua/PublicPolicy> (дата звернення: 26.06.2023).

398. Дюфло А., Банерджі А. Економіка бідності. Як звільнити світ від злиднів. Київ: Наш формат, 2018. 312 с.

399. Екологічне рішення від Харкова. Саржин яр: як інтегрувати природу в міське середовище. URL: <https://dnister.in.ua/articles/153184/ekologichne-rishennya-vid-harkova-sarzhin-yar-yak-integrivati-prirodu-v-miske-seredovische> (дата звернення: 27.07.2023).

400. Жаліло Я.А. (ред.). Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу. Київ: НІСД, 2019. 115 с.

401. Жаліло Я.А. (ред.). Стратегічна ціна російської агресії для економіки України. Київ: НІСД, 2022. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/analytrep_05_2022.pdf (дата звернення: 20.07.2023).

402. Жаліло Я.А. (ред.). Тридцять років Незалежності України: соціально-економічні підсумки та стратегічні візії майбутнього. Київ: НІСД, 2021. 324 с.

403. Загорський В.С., Буник М.З. Публічна політика. *Енциклопедія державного управління: у 8 т. Т.8: Публічне врядування* / за ред. В.С. Загорського, С.О. Телешуна. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. С. 484-486.

404. Закон України від 9 липня 2022 р. №2389-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text> (дата звернення: 24.07.2023).

405. Закон України від 23 березня 2000 р. № 1602-III «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text> (дата звернення: 07.08.2023).

406. Закон України від 5 лютого 2015 р. №156-VIII «Про засади державної регіональної політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення: 24.07.2023).

407. Закон України від 8 вересня 2005 р. №2850-IV «Про стимулювання розвитку регіонів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15#Text> (дата звернення: 24.07.2023).

408. Запотоцький С., Левицька О. Ревіталізація промислових об'єктів міста (на прикладі м. Івано-Франківська). *Часопис соціально-економічної географії*. 2016. № 21. С. 102-106.

409. Зелений театр (Одеса). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Зелений_театр_\(Одеса\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Зелений_театр_(Одеса)) (дата звернення: 27.07.2023).

410. Інтегрована концепція розвитку середмістя Чернівців. *Чернівецька міська рада*. 2015. URL: <https://city.cv.ua/storage/files/5dc13d305993c.pdf> (дата звернення: 24.07.2023).

411. Інтегрована концепція розвитку центральної частини Львова. *Львівська міська рада*. 2011. URL: <http://urbanua.org/sites/default/files/Інтегрована%20концепція%20розвитку%20центру%20Львова.pdf> (дата звернення: 24.07.2023).

412. Інтегрований розвиток міст в Україні. URL: <https://www.giz.de/en/worldwide/82827.html> (дата звернення: 24.07.2023).

413. Кайдан Т. 15 найкращих урбаністичних проєктів десятиліття в Україні. 2020. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2020/12/30/15-najkrashhyh-urbanistychnyh-proyektiv-desyatylittya-v-ukrayini/?fbclid=IwAR1b5Sw-T684tYLOQco3zzlqHJEPnluZfbnz8rf9-9HHCnI9jNCuNDg79s> (дата звернення: 27.07.2023).

414. Каплан Ю.Б., Тищенко Ю.А. (ред.). Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи (біла книга). Київ: НІСД, 2020. 126 с.

415. Київський парк «Наталка» визнали кращим об'єктом громадського простору на Національній премії України з ландшафтної архітектури та дизайну. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/kivskiy_park_natalka_viznali_kraschim_obyektom_gromadskogo_prostoru_na_natsionalniy_premi_ukrani_z_landshaftno_arkhitekturi_ta_dizaynu_video (дата звернення: 27.07.2023).

416. Колот А.М. Міждисциплінарний підхід як домінанта розвитку економічної науки та освітньої діяльності. *Соціальна економіка*. 2014. № 1-2. С. 76-83.

417. Коржов Г. Територіальні ідентичності: концептуальні інтерпретації в сучасній зарубіжній соціологічній думці. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2010. № 1. С. 107-124.

418. Кострубіцька А.В., Лук'янов О.П. Упровадження політики ревіталізації міст в Україні. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 6. С. 36-39.

419. Кравченко О.М. Теоретичні підходи до визначення поняття «механізм державного управління». *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2009. № 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=56> (дата звернення: 26.06.2023).

420. Лановенко О.Г., Остапішина О.О. Словник-довідник з екології. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2013. 226 с.

421. Левченко О.В., Біркентале В.В. Ревіталізація: історія, досвід і перспективи просторового розвитку. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2020. № 2 (12). С. 305-310.

422. Лісна О. !FESTrepublic: як на місці заводу у Львові будують ще одне місто. 2016. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/festrepublic_yak_u_lvovi_buduyut_shche_odne_misto_78042.html (дата звернення: 27.07.2023).

423. Львів отримав міжнародну нагороду за розвиток транспорту і доступності. URL: https://zaxid.net/lviv_otrimav_mizhnarodnu_nagorodu_za_rozvitok_transportu_i_dostupnosti_n1514692 (дата звернення: 27.07.2023).

424. Маріупольська площа Свободи отримала міжнародну премію. URL: <https://mariupolrada.gov.ua/news/mariupolska-ploscha-svobodi-otrimala-mizhnarodnu-premiju> (дата звернення: 27.07.2023).

425. Миколаєнко М. (Напів)ревіталізовані: 4 приклади переосмислення індустриальних просторів в Україні. 2019. URL:

<https://mistosite.org.ua/ru/articles/napivrevitalizovani-4-pryklady-pereosmyslennia-industrialnykh-prostoriv-v-ukraini> (дата звернення: 27.07.2023).

426. Морі Є. Друге життя промислових територій: екскурсія локаціями кінофестивалю Довженко-Центру. 2021. URL: <https://suspilne.media/133232-druge-zitta-promislovih-teritorij-ekskursia-lokaciami-kinofestivalu-dovzenko-centru> (дата звернення: 27.07.2023).

427. На львівській «Фабриці повидла» цього року відкриють сучасний артцентр. URL: https://tvoemisto.tv/news/na_lvivskiy_fabrytsi_povyidla_tsogo_roku_vidkryyut_suchasnyy_arttsentr_127170.html (дата звернення: 27.07.2023).

428. На Оболоні завершили третю чергу реконструкції парку «Наталка». URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2019/11/06/na-oboloni-zavershyly-tretyu-chergu-rekonstruktsiyi-parku-natalka> (дата звернення: 27.07.2023).

429. Набережна річки Тетерів набула нового образу. URL: <https://www.zt-rada.gov.ua/?pages=12300> (дата звернення: 27.07.2023).

430. Назарук М.М., Полянський Ю.С. Ревіталізаційні зміни геопростору у європейських містах. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Екологія»*. 2019. № 21. С. 34-50.

431. Найбільший інноваційний парк у Східній Європі. *UNIT.City*. URL: <https://unit.city> (дата звернення: 27.07.2023).

432. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 30 березня 2016 р. № 75 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування і реалізації прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0075858-16#Text> (дата звернення: 07.08.2023).

433. Наталенко Н. Аналіз проєкту Закону України «Про особливості стимулювання регіонального розвитку». 2021. URL: <https://www.csi.org.ua/news/analiz-proektu-zakonu-ukrayiny-pro-osoblyvosti-stymulyuvannya-regionalnogo->

rozhovky.com/?fbclid=IwAR2NVGNVwDIxcwe1ZR9OB_bB18AyDGa-m3YyaKCwVNeFIZEPBso6eNLdQ (дата звернення: 24.07.2023).

434. Нова набережна Південного Бугу: на що витратили понад 6,5 млн грн. URL: https://ye.ua/syspilstvo/24046_Nova_naberezhna_Pivdenного_Bugu_na_scho_vitratili_ponad_65_milyona_griven.html (дата звернення: 27.07.2023).

435. Оголошено Всеукраїнський відкритий архітектурний конкурс на найкращу концепцію облаштування території, прилеглої до Луцького замку. URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/publications/oholosheno-vseukrainskyi-vidkrytyi-arkhitekturnyi-konkurs-na-naikrashchu-kontseptsiiu-oblashtuvannia-terytorii-prylehloi-do-lutskoho-zamku> (дата звернення: 27.07.2023).

436. Площа Свободи стала улюбленим місцем відпочинку мариупольців. URL: <https://mariupolrada.gov.ua/news/ploscha-svobodi-stala-uljublennim-miscem-vidpochinku-mariupolciv> (дата звернення: 27.07.2023).

437. Площа Свободи. URL: <https://mistomariupol.com.ua/uk/ploshha-svobody> (дата звернення: 27.07.2023).

438. Подобед І. Теоретичний концепт ресурсного механізму державного управління в системі цивільного захисту. *Науковий вісник: Державне управління*. 2023. № 1 (13). С. 211-240.

439. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2011 р. №1108 «Про надання статусу депресивних територій деяким містам обласного значення у 2011 році». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/KP111108?bl=> (дата звернення: 24.07.2023).

440. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text> (дата звернення: 20.07.2023).

441. Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п#Text> (дата звернення: 24.07.2023).

442. Презентація інвестиційних можливостей індустріального парку «Innovation Forpost» (м. Дніпро). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2534438-innovation-forpost-prezentacia-investicijnih-mozlivostej-industrialnogo-parku.html> (дата звернення: 27.07.2023).

443. Презентація Індексу конкурентоспроможності міст 2021. URL: <http://www.ier.com.ua/files/Projects/2021/IKM/IKM%202021%20УКР.pdf> (дата звернення: 20.07.2023).

444. Про IZONE: зростай органічно. URL: <https://izone.ua/about> (дата звернення: 27.07.2023).

445. Проект Закону про особливості стимулювання регіонального розвитку. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72199 (дата звернення: 24.07.2023).

446. Проект зі збору, оцінки й аналізу інформації про матеріальні втрати України від війни з Росією. URL: <https://kse.ua/ua/russia-will-pay> (дата звернення: 20.07.2023).

447. Промприлад. Реновація, що змінює Івано-Франківськ. URL: <https://ukrainer.net/promprylad-renovatsiia> (дата звернення: 27.07.2023).

448. Промприлад.Реновація. Інвестиційна пропозиція. URL: <https://promprylad.ua/wp-content/uploads/2021/03/1.04.21-Investitsiyna-prezentatsiya.pdf> (дата звернення: 27.07.2023).

449. Радь Т. Дерусифікація свідомості або українська нарація міського простору. 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/04/21/161239> (дата звернення: 07.08.2023).

450. Регіональні стратегії розвитку на період до 2027 р. *Міністерство розвитку громад та територій України*. 2021. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku/regionalni-strategiyi-rozvytku-na-period-do-2027-roku> (дата звернення: 24.07.2023).

451. Резиденція Port creative hub. URL: <https://mitec.ua/category/institutes/port-creative-hub> (дата звернення: 27.07.2023).

452. Рейтинги міст України – сьоме муніципальне опитування. *Міжнародний республіканський інститут*. 2021. URL: <https://iri.org.ua/sites/default/files/editor-files/Rating%20of%20Ukrainian%20cities%202021.pdf> (дата звернення: 20.07.2023).

453. Рекомендації учасників слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів на тему «Про стан виконання Стратегії подолання бідності». URL: <http://komspip.rada.gov.ua/uploads/documents/31578.pdf> (дата звернення: 20.07.2023).

454. Рибчинський О.В. Формування та ревіталізація середмість історичних міст України. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора архітектури. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2017. 438 с.

455. Рибчинський О.В. Місцева громада та збереження спадщини в контексті ревіталізації ринкових площ історичних міст України. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2016. № 42. С. 120-126.

456. Рихліцький В. Сортувати сміття, щоб не потонути в ньому. 2018. URL: <https://www.epravda.com.ua/projects/cities/2018/12/19/643607> (дата звернення: 20.07.2023).

457. Родак К. Як змінилась Двірцева площа у Львові. Фото до і після. 2020. URL: https://zaxid.net/yak_zminilas_ploshha_dvirtsya_pid_chas_rekonstruktsiyi_foto_do_i_pislya_n1501456 (дата звернення: 27.07.2023).

458. Розенфельд Р.А. Лекції з державної політики, пер. з англ. С. Соколик. Київ: КІС, 2002. 60 с.

459. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p#Text> (дата звернення: 24.07.2023).

460. Рябов С.Г. Політологія: словник понять і термінів. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. 256 с.

461. Сила спільноти. Як будували інноваційний кампус УКУ. URL: <https://privatization.gov.ua/2021/01/29/syla-spilnoty-yak-buduvaly-innovatsijnyj-kampus-uku> (дата звернення: 27.07.2023).

462. Сич О., Пасінович І., Мищишин І. Імпакт-інвестиції для повоєнної ревіталізації міст України. *Галицький економічний вісник Тернопільського національного технічного університету*. 2023. № 81(2). С. 71-82.

463. Сич О.А. Використання коштів ЄС для фінансування ревіталізації міст (досвід Польщі). *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. № 4. С. 208-214.

464. Статистичний щорічник України 2019. *Державна служба статистики України*. 2020. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/z_b/11/z_b_yearbook_2019.pdf (дата звернення: 20.07.2023).

465. Статистичний щорічник України 2020. *Державна служба статистики України*. 2021. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/z_b/11/Yearbook_2020.pdf (дата звернення: 20.07.2023).

466. Сторонянська І.З. (ред.). Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації. Львів: ІРД НАНУ, 2020. 150 с.

467. Стратегічний план розвитку м. Коростеня до 2025 р. *Коростенська міська рада*, 2014. URL: http://www.korosten-rada.gov.ua/images/economika/Stpat_plan.pdf (дата звернення: 24.07.2023).

468. Стратегічний план розвитку Тернопільської міської територіальної громади до 2029 року. *Тернопільська міська рада*. 2019. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/strategichni-ta-programni-dokumenti/plan-strategichnogo-rozvitku-mista-ternopolya-do-2025-roku/18938.html> (дата звернення: 24.07.2023).

469. Стратегія Дніпра 2030. *Дніпровська міська рада*. 2021. URL: https://dniprorada.gov.ua/upload/editor/prezentaciya_strategii_dnipra_2030.pdf (дата звернення: 24.07.2023).

470. Стратегія економічного розвитку міста Полтави на період до 2027 року. *Полтавська міська рада*. 2017. URL: <http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Strategiya-Poltava.pdf> (дата звернення: 24.07.2023).

471. Стратегія економічного та соціального розвитку міста Одеси до 2022 року. *Одеська міська рада*. 2013. URL: https://omr.gov.ua/images/File/DODATKI2013/Strategiya_Odessa_Ukr.pdf (дата звернення: 24.07.2023).

472. Стратегія економічного та соціального розвитку міста Подільська до 2025 року. *Подільська міська рада*. 2018. URL: <https://drive.google.com/file/d/1EcZDjQCslNVFwy-X4IIf-d1XSBhrbruE/view> (дата звернення: 24.07.2023).

473. Стратегія розвитку Бучанської міської об'єднаної територіальної громади на період до 2029 року. *Бучанська міська рада*. 2019. URL: <https://bucharada.gov.ua/content/strategiya-rozvytku-buchanskoyi-miskoyi-obyednanoyi-terytorialnoyi-gromady-na-period-do-2029-roku> (дата звернення: 24.07.2023).

474. Стратегія розвитку Вінницької міської територіальної громади до 2030 р. – Стратегія 3.0. *Вінницька міська рада*. 2021. URL: <https://www.vmr.gov.ua/stratetiia> (дата звернення: 24.07.2023).

475. Стратегія розвитку Володимира на 2017-2027 роки. *Володимирська міська рада*. 2017. URL: <https://volodymyrrada.gov.ua/strategiya-rozvytku-mista> (дата звернення: 24.07.2023).

476. Стратегія розвитку Ізюмської міської територіальної громади на 2021-2027 роки. *Ізюмська міська рада*. 2021. URL: <https://docs.google.com/document/d/15rwkol2-OOJWyTXVxWkArK79uqRO3y38/edit?usp=sharing&ouid=101362634792950522861&rtpof=true&sd=true> (дата звернення: 24.07.2023).

477. Стратегія розвитку м. Новодністровськ до 2025 року. *Новодністровська міська рада*. 2016. URL: <https://miskarada.com.ua/index.php/2019/07/25/strategiya-rozvytku-m-novodnistrovsk-do-2025-roku> (дата звернення: 24.07.2023).

478. Стратегія розвитку Миколаєва на 2016-2021 роки. *Миколаївська міська рада*. 2016. URL: <http://www.mda.mk.ua/wp-content/uploads/2016/03/Mykolaiv-Development-Strategy-2016-2021.pdf> (дата звернення: 24.07.2023).

479. Стратегія розвитку міста Васильків – 2030. *Васильківська міська рада*. 2018. URL: <https://drive.google.com/file/d/1YaDtpi0hMV03FPtqTfReCq23wyeHQPu6/view> (дата звернення: 24.07.2023).

480. Стратегія розвитку міста Івано-Франківська на період до 2028 року. *Івано-Франківська міська рада*. 2017. URL: <https://www.mvk.if.ua/uploads/files/44957-1.pdf> (дата звернення: 24.07.2023).

481. Стратегія розвитку міста Мелітополя до 2030 року. *Мелітопольська міська рада*. 2019. URL: http://invest-melitopol.gov.ua/uploaded_files/1582491613_Стратегія_розвитку_Мелітополя_2030.pdf (дата звернення: 24.07.2023).

482. Стратегія розвитку Ніжинської міської об'єднаної територіальної громади 2027. *Ніжинська міська рада*. 2019. URL: <https://nizhynrada.gov.ua/files/2020-08-01/pCtzjSdxcB.pdf> (дата звернення: 24.07.2023).

483. Стратегія розвитку Рівного на період до 2040 року. *Рівненська міська рада*. 2020. URL: <http://investrv.org.ua/storage/web/source/1/1qW5AFOEdx0fdCRF WGH2bewRuFvlyK8x.pdf> (дата звернення: 24.07.2023).

484. Стратегія розвитку Трускавецького субрегіону на період до 2028 року. *Трускавецька міська рада*. 2016. URL: https://drive.google.com/file/d/14MBs92ttga_Sb1UApICPWM1Vznevrp-5/view (дата звернення: 24.07.2023).

485. Сурмін Ю.П. Теорія систем і системний аналіз. Київ: МАУП, 2003. 368 с.

486. Сучасний дитячий майданчик, безкоштовний Wi-Fi та камери спостереження: у Дніпрі після комплексної реконструкції відкрили центральну алею парку Зелений Гай. URL: <https://dniprorada.gov.ua/uk/articles/item/28332/suchasnij-dityachij-majdanchik-bezkoshtovnij-i-fi-ta-kameri-sposterezhennya-u-dnipri->

[pislya-kompleksnoi-rekonstrukcii-vidkrili-centralnu-aleyu-parku-zelenij-gaj](#) (дата звернення: 27.07.2023).

487. Схема Арт-завод Платформа. URL: <https://artzavodplatforma.com/business> (дата звернення: 27.07.2023).

488. Телешун С., Ситник С., Рейтерович І. Публічна політика в Україні: генерація нових смислів управління в контексті світових викликів (досвід євроінтеграції). *Глобалізований світ: випробування людського буття*: матеріали міжн. наук.-теорет. конф., м. Житомир, 6-7 жовтня 2017 р. Житомир: Вид-во Євенок О.О., 2017. С. 12-18.

489. Тертичка В. Стратегічне управління: підручник. Київ: «К.І.С.», 2017. 932 с.

490. Тертичка В. Суспільна політика: чи стала вона сферою наукового пошуку і прикладних досліджень в Україні? *Політичний менеджмент*. 2007. № 1. С. 10-23.

491. Ткачук А. Про функціональні типи територій і не тільки. 2021. URL: <https://www.csi.org.ua/publications/pro-funkczionalni-typy-terytorij-i-ne-tilky> (дата звернення: 20.07.2023).

492. Ткачук А.Ф., Наталенко Н.В. Місцева ідентичність. Для територіальних громад і не тільки. Київ: Видавництво «Юостон», 2020. 97 с.

493. У Житомирі на пішохідну Михайлівську повернули лавки. URL: <https://zhytomyr-online.com/ua/tag-mikhaylivska-zhitomir> (дата звернення: 27.07.2023).

494. У Житомирі офіційно відкрили сквер на розі вулиць Б. Лятошинського та Небесної Сотні. URL: <https://zt-rada.gov.ua/?3398%5B0%5D=8044> (дата звернення: 27.07.2023).

495. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/uhoda-pro-asotsiatsiiu> (дата звернення: 07.08.2023).

496. Указ Президента України від 21 квітня 2022 р. № 266/2022 «Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни». URL:

<https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225> (дата звернення: 07.08.2023).

497. Указ Президента України від 25 травня 2001 року №341/2001 «Про Концепцію державної регіональної політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341/2001#Text> (дата звернення: 24.07.2023).

498. Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 24.07.2023).

499. Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 12 березня 1981 р. №1654-X «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1654-10#Text> (дата звернення: 22.06.2023).

500. Україна у цифрах 2020. Статистичний збірник. *Держстат*. 2021. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_Ukraine%20in%20figures_20u.pdf (дата звернення: 22.06.2023).

501. Федорів П., Ломоносова Н. Державна житлова політика в Україні: сучасний стан та перспективи реформування. Київ: Аналіт. центр CEDOS, 2019. 132 с.

502. Федорчак О.В. Класифікація механізмів державного управління. *Демократичне врядування*. 2008. № 1. URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2008-01/O_Fedorchak.pdf (дата звернення: 26.06.2023).

503. Фоміцька Н.В. Специфіка застосування системного підходу в державному управлінні. *Державне будівництво*. 2014. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_2_7 (дата звернення: 22.06.2023).

504. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. Київ: Наш формат, 2019. 192 с.

505. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії. Київ: Наш формат, 2019. 608 с.

506. Херсон. Створити артпростір на заводі. URL: <https://ukrainer.net/urban-cad> (дата звернення: 27.07.2023).

507. Хікман Д., Марушевський Г., Ігнатенко О., Рябуха О. Зростання «зелених» міст: практичний посібник для посадових осіб органів державної влади і місцевого самоврядування. К: «Партнерство для розвитку міст», 2021. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/706/GreenCityGuide-UA.pdf> (дата звернення: 20.07.2023).

508. Хільчевський В.К. Гідроекологічні проблеми ревіталізації річок на території міських агломерацій – міжнародний та український досвід. *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія*. 2017. № 2. С. 6-13.

509. Царенко І. Мистецькі центри та фуд маркети: як вдихнути нове життя у промзони. 2020. URL: <https://rubryka.com/article/druge-zhyttya-promzon> (дата звернення: 27.07.2023).

510. Центральна площа та вулиця Шевченка (м. Ірпінь). URL: <https://zeft.in.ua/tsentralna-ploshha-ta-vulitsya-shevchenka-m-irpin> (дата звернення: 27.07.2023).

511. Чечель А.О., Тарасенко Д.Л. Концептуальні основи формування механізму реалізації стратегії еколого-економічного розвитку. *Менеджер.Економіка*. 2018. № 2 (79). С. 22-29.

512. Шевченко О. Зелений гай: відпочинок для всієї родини. 2020. URL: https://www.dnipro.lib.dp.ua/Zeleniy_gay (дата звернення: 27.07.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

**Віхи становлення концепції сталого розвитку під егідою Організації
Об'єднаних Націй**

№	Подія	Характеристика
1	2	3
1.	Конференція ООН з оточуючого людину середовища (Стокгольм, 1972 р.)	Вперше внесено до міжнародного порядку денного питання про взаємозв'язок між економічним розвитком і погіршенням стану довкілля. За підсумками конференції прийнято Стокгольмську декларацію, яка містила 26 принципів і план дій із 109 пунктів; створено Програму ООН з навколишнього середовища (United Nations Environmental Program), яка спрямована на вирішення важливих екологічних проблем.
2.	Звіт Міжнародної комісії з довкілля та розвитку «Наше спільне майбутнє» (1987 р.)	Упродовж 1983-1987 рр. Міжнародна комісія з довкілля та розвитку під керівництвом Г. Х. Брундланд (World Commission on Environment and Development), створена Генеральною Асамблеєю ООН, підготувала доповідь «Наше спільне майбутнє». У ній була представлена концепція сталого розвитку, як альтернатива розвитку, що базується на необмеженому економічному зростанні; вперше визначено поняття сталого розвитку.
3.	Конференція ООН з довкілля і розвитку (Саміт Землі) (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.)	Підвищення уваги до стрімкого погіршення глобальної екологічної ситуації. Декларація Ріо містить 27 принципів сталого розвитку, які спрямовані на визначення нового, справедливого, глобального партнерства завдяки створенню інших рівнів співробітництва між державами, ключовими секторами суспільства та громадянами. У прийнятому документі «Порядок денний на ХХІ століття» всім державам рекомендовано розробити національні стратегії сталого розвитку з урахуванням необхідних природоохоронних заходів, акцентовано увагу на ролі місцевих органів влади в забезпеченні сталого розвитку. Концепція сталого розвитку набуває провідного статусу у світі, започатковано глобальне партнерство для її втілення.
4.	Саміт тисячоліття ООН (Нью-Йорк, 2000 р.)	За результатами саміту схвалено Цілі розвитку тисячоліття на наступні 15 років, які сформульовані в Декларації тисячоліття ООН 189 державами-членами ООН та 23 міжнародними організаціями. До них належать: викорінення крайнього зубожіння та голоду; надання всім жителям планети початкової освіти; забезпечення гендерної рівності та розширення прав жінок; зменшення дитячої смертності; покращення охорони здоров'я матерів; боротьба з ВІЛ/СНІДом, малярією та іншими захворюваннями; забезпечення екологічної стійкості; формування глобального партнерства в цілях розвитку. Після схвалення цілей у більшості держав світу здійснено їх адаптацію та встановлено цільові показники сталого розвитку з урахуванням специфіки національної ситуації.

1	2	3
5.	Всесвітній саміт зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002 р.)	Метою Йоганнесбурзького саміту стала дискусія щодо стану та перспектив сталого розвитку в контексті аналізу глобальних змін, які відбулися впродовж 1992-2002 рр. На саміті йшлося про пошуки шляхів обмеження зuboжіння значної частини населення світу, надмірного споживання, а також про поширення ідей сталого розвитку. Прийнято Йоганнесбурзьку декларацію зі сталого розвитку та План виконання рішень Порядку денного на ХХІ ст. Узгоджені на міжнародному рівні зобов'язання були доповнені добровільними партнерськими ініціативами зі сталого розвитку.
6.	Конференція ООН зі сталого розвитку Ріо+20 (Ріо-де-Жанейро, 2012 р.)	На конференції обговорено інституційні рамки сталого розвитку, зростання зеленої економіки в контексті сталого розвитку та подолання бідності, координацію міжнародних зусиль щодо його досягнення. Прийнято документ «Майбутнє, якого ми прагнемо», який містить такі розділи: наше спільне бачення, поновлення політичних зобов'язань, зелена економіка та викорінення бідності, інституційна інфраструктура сталого розвитку, дії та заходи, засоби реалізації.
7.	Саміт ООН зі сталого розвитку (Нью-Йорк, 2015 р.)	На саміті схвалено офіційний документ «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року», яким визначено новий план дій щодо виведення світу на траєкторію сталого та життєстійкого розвитку. У документі представлено Цілі сталого розвитку (ЦСР) на 2016-2030 рр., які замінили Цілі розвитку тисячоліття (термін упровадження яких завершився наприкінці 2015 р.), а також 169 відповідних завдань. Триває імплементація ЦСР до стратегічних документів розвитку держав-членів ООН.

Джерело: систематизовано автором за [3; 27; 244, 273; 285; 291; 303]

Додаток Б

Таблиця Б.1.

Порівняльна характеристика підходів до державної регіональної політики України

№	Елементи політики	Підходи до формування та реалізації державної регіональної політики	
		2014-2020 рр.	2021-2027 рр.
1	2	3	4
1.	Об'єкти політики	надання допомоги слаборозвиненим регіонам через фінансову підтримку декларування депресивних територій як об'єктів політики, які де-факто не отримували допомоги	визначення типу територій, що потребують застосування особливих механізмів та інструментів державної підтримки розбудова конкурентоспроможного регіону та функціональної території шляхом залучення всіх суб'єктів розвитку та використання потенціалу ключових активів регіону/території як умови надання фінансової підтримки з державного бюджету
2.	Суб'єкти політики	розроблення та реалізація політики здійснювалися виключно через центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів АРК, обласні, Київську та Севастопольську міські держадміністрації	розроблення та реалізація політики здійснюються на всіх рівнях врядування (центральний, регіональний, місцевий) із залученням неурядових організацій
3.	Підхід до планування	домінування галузевого підходу, який не враховує специфіку різних типів територій держави	визначення територій, що потребують державної підтримки, планування їхнього розвитку на засадах інтегрованого підходу (поєднання галузевого та територіального підходу)
4.	Типи проєктів	спрямування субсидій і державної допомоги переважно на створення об'єктів капітального будівництва	спрямування державних інвестицій у матеріальні та нематеріальні активи у вигляді так званих «твердих» та «м'яких» розвиткових проєктів на основі якісної діагностики потенціалу та проблем
5.	Фінансування	відсутність цільового фінансування та програм регіонального розвитку, програми секторальної бюджетної підтримки в межах рамках виконання планів заходів із реалізації Стратегії	цільове спрямування коштів державного фонду регіонального розвитку на виконання відповідних програм, що забезпечують виконання окремих завдань Стратегії

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4
6.	Просторове планування	недотримання вимог містобудівної документації (Генеральної схеми планування території України, схем планування території на регіональному рівні, генеральних планів населених пунктів) під час здійснення державних інвестиційних програм / заходів	обов'язкове врахування вимог містобудівної документації (Генеральної схеми планування території України, схем планування територій на регіональному та локальному рівнях) під час здійснення державних інвестиційних програм / заходів
7.	Міжвідомча координація	відсутність міжвідомчої координації внаслідок неефективної роботи Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку	забезпечення Кабінетом Міністрів України належного рівня координації, зокрема через Міжвідомчу координаційну комісію з питань регіонального розвитку
8.	Інституційна спроможність	інституційна спроможність базового рівня врядування перебуває на початковому етапі становлення агенцій регіонального розвитку як суб'єктів регіональної політики	забезпечення спроможності територіальних громад стратегічно планувати розвиток та управляти необхідними для цього ресурсами становлення агенцій регіонального розвитку як реальних суб'єктів регіональної політики

Джерело: [440-441]

Додаток В

Таблиця В.1

Зв'язок ЦСР й стратегічних цілей, визначених у регіональних стратегіях розвитку на період до 2027 р.

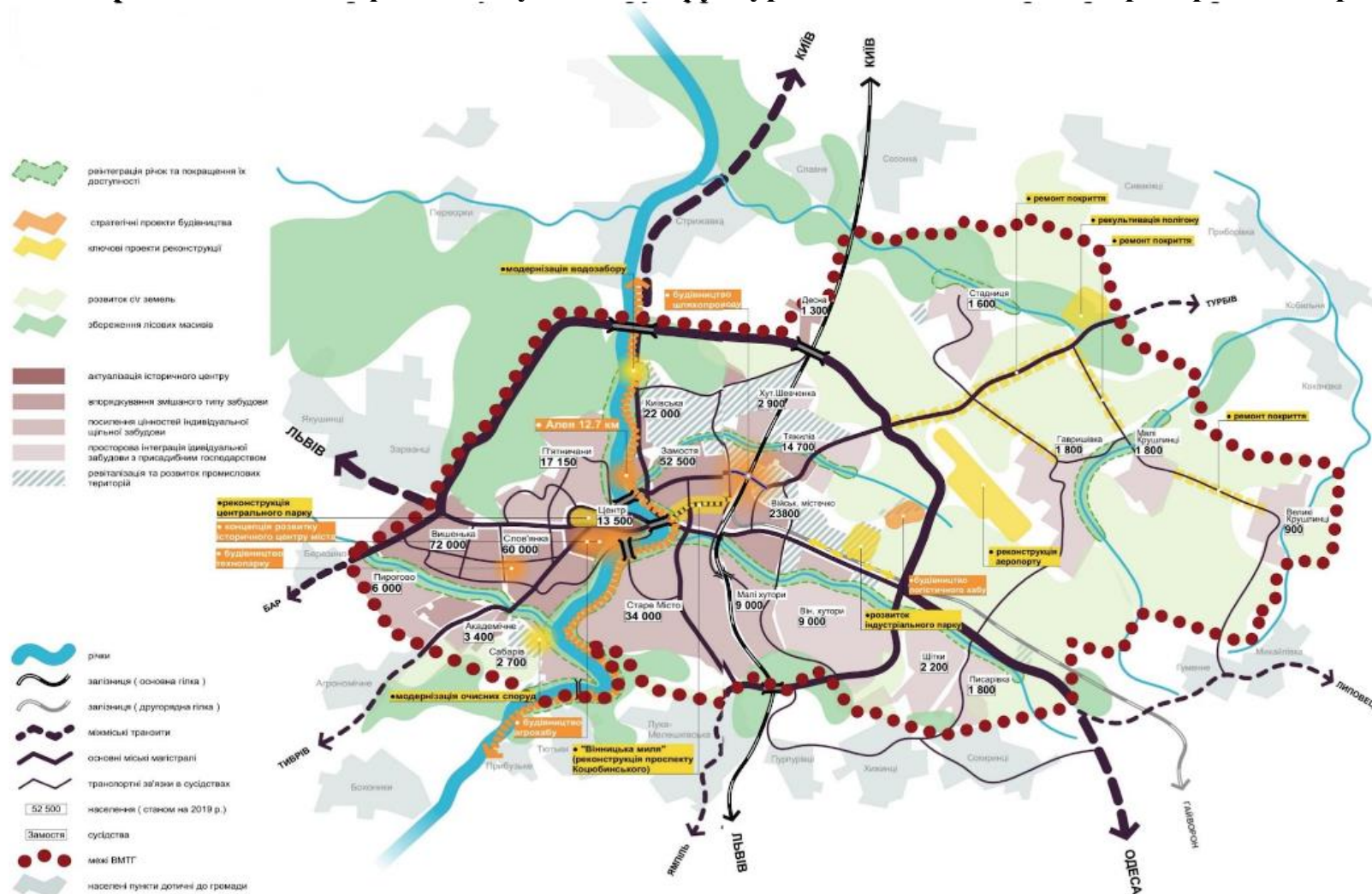
№	Регіон	Цілі сталого розвитку																
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1.	Вінницька обл.	+	+	+	+		+		+	++		++	+				++	++
2.	Волинська обл.		+	+	++	+			+	++	+	++	++			+		++
3.	Дніпропетровська обл.		+	+	++			+	+	++		++	+	+		+	+	
4.	Донецька обл.			+	+	+	+		++	+		++		+			++	
5.	Житомирська обл.	+	++	+	+			+	++	+		++				+		
6.	Закарпатська обл.	+		+	++				+	++	+	++				++	+	+
7.	Запорізька обл.	+			+	+			+	++		++	+	+		+		+
8.	Івано-Франківська обл.	+	+	+	+		+	+	+	++		++				+		+
9.	Київська обл.	+	+	+	++		+		+	++	+	++	+				+	+
10.	Кіровоградська	+		+	+	+			++	+	+	++	+			+		
11.	Луганська обл.	+	+		+	++		+	+	+	++	++				+	++	++
12.	Львівська обл.	+		+	+	+	+		+	++		++	+	+		+		
13.	Миколаївська обл.		+	+	+	+	+		++	++		++				+	+	+
14.	Одеська обл.		+	+	+		+	+	+	++		++	+		+	+		
15.	Полтавська обл.	+		+	+		+		+	++		++	+		+	+		
16.	Рівненська обл.		+	+	+	+			++	+	+	++	+				+	
17.	Сумська обл.		+	+	+			+	+	++		++	+					
18.	Тернопільська обл.	+	+	+	+		+	++	+	+		++				+		+
19.	Харківська обл.	+		+	+	+	+		+	++	+	++	+	+		++	++	
20.	Херсонська обл.	+	++	+	+	+			+	++		++	+		+	+	+	
21.	Хмельницька обл.		+	+	+			+	+	++		++	+				+	+
22.	Черкаська обл.		++	+	+				+	++		++	+	+		+	+	+
23.	Чернівецька обл.		+	+	+		+		++	+	+	++	+			+		
24.	Чернігівська обл.	+	++	+	+	+		+	+	+		++	+			+	+	
25.	м. Київ			++	++		+	+	+	++	+	++	+	+			++	+

Примітка: «++» – сильний зв'язок, «+» – помірний зв'язок

* без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя

Джерело: систематизовано автором за [450]

Рис. Г.1. Картосхема ландшафтно-планувальної структури Вінницької міської територіальної громади

Джерело: [474]

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ АВТОРА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії, розділи в колективних монографіях:

1. Horbliuk S. Osiągnięcia i przeszkody rozwoju samorządności terytorialnej na Ukrainie wynikające z reformy samorządowej w latach 2014–2018. *Wybory samorządowe – samorządowe wybory* / Monografia. red. Jolanta Itrich-Drabarek, Justyna Grażyna Otto. Warszawa : Dom Wydawniczy Elipsa. 2019. S. 177-192 (0,87 д.а.).

У періодичних виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз Scopus та Web of Science:

2. Horbliuk S., Dehtiarova I. Approaches to urban revitalization policy in light of the latest concepts of sustainable urban development. *Baltic journal of economic studies*. 2021. Vol. 7(3). P. 46-55. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2021-7-3-46-55>. URL: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1185> (1,23 д.а., особисто автору – 0,88 д.а.: обґрунтовано підходи до публічної політики ревіталізації міст у світлі новітніх концепцій сталого розвитку міста, розроблено пропозиції інноваційної політики ревіталізації міст на основі аналізу положень кожної з проаналізованих концепцій). (дата звернення: 31.07.2023).

3. Horbliuk S., Stepanets I. Public policy on city center revitalization based on the Town Centre Management concept. *E-mentor*. 2021. Vol. 5(92). P. 36-44. DOI: <https://doi.org/10.15219/em92.1539>. URL: <https://www.e-mentor.edu.pl/arttykul/index/numer/92/id/1539> (1,09 д.а., особисто автору – 0,87 д.а.: окреслено засади Нового урбанізму та вплив субурбанізації на ревіталізацію центрів міст, еволюцію становлення Town Centre Management, розроблено модель публічної політики ревіталізації центру міста на основі TCM). (дата звернення: 03.08.2023).

4. Horbliuk S., Brovko O., Kudyn S. Approaches to revitalization of degraded industrial zones in cities of Ukraine. *Baltic journal of economic studies*. 2022. Vol. 8(1). P. 36-42. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-1-36-42>. URL: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1679> (0,81 д.а., особисто автору – 0,56 д.а.: здійснено аналіз стратегічних пріоритетів ревіталізації міст в Україні та досвід реалізації конкретних проєктів ревіталізації промислових зон, встановлено характерні особливості цієї політики). (дата звернення: 27.07.2023).

5. Horbliuk S. Formation of regulatory and legal framework for revitalization of degraded territories in Ukraine. *Europolity. Continuity and Change in European Governance*. 2022. Vol. 16(1). P. 67-87. URL: <http://europolity.eu/wp-content/uploads/2022/06/Vol-16-no1-3.-HORBLIUK.pdf> (1,07 д.а.). (дата звернення: 24.07.2023).

6. Horbliuk S., Brovko O. The territorial and decentralization reform in Ukraine (2014-2020). *Studia Regionalne i Lokalne*. 2022. Vol. 2(88). P. 16-30. DOI: <https://doi.org/10.7366/1509499528802>. URL: <https://studreg.uw.edu.pl/pl/archiwum,the-territorial-and-decentralization-reform-in-ukraine-20142020>. (1,38 д.а., особисто автору – 0,83 д.а.: обґрунтовано етапи реалізації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, окреслено невирішені проблеми в цій сфері). (дата звернення: 24.07.2023).

7. Horbliuk S. Best urban revitalization projects in Ukraine before the Russian invasion 2022. *Studies of the Industrial Geography Commission of the Polish Geographical Society*. 2022. Vol. 36(3). P. 43-54. DOI: <https://doi.org/10.24917/20801653.363.4>. URL: <https://prace-kgp.up.krakow.pl/article/view/8828> (0,97 д.а.). (дата звернення: 27.07.2023).

У зарубіжних та наукових фахових виданнях України

8. Horbliuk S. Wdrażanie koncepcji smart city jako strategiczny kierunek rozwoju miasta stołecznego Warszawy. *Evropský politický a právní diskurz*. 2018. Vol. 5. Iss. 6. S. 162-170. URL: <http://r.donnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2022/Зовнішньополітичний%20імідж%20обп.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=162> (0,65 д.а.). (дата звернення: 07.08.2023).

9. Horbliuk S. Teoretyczne podstawy kształtowania innowacyjnej polityki miejskiej. *Człowiek i Środowisko*. 2018. Vol. 41 (4, cz. 2). S. 173-186 (0,73 д.а.).

10. Horbliuk S. Tworzenie warszawskiego ekosystemu startupowego. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2019. Vol. 5. Iss. 1. S. 298-304. URL: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2019/eujem_2019_5_1/39.pdf (0,55 д.а.). (дата звернення: 13.07.2023).

11. Horbliuk S. Instrumenty partycypacji obywatelskiej w praktyce innowacyjnego zarządzania m. st. Warszawy. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. №1. С. 102-107. URL: https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/1_2019/20.pdf (0,55 д.а.). (дата звернення: 06.07.2023).

12. Horbliuk S. Partnerstwa na rzecz innowacyjnego rozwoju miasta. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. №1 (20). С. 134-141. URL:

<http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2019/1/17.pdf> (0,58 д.а.). (дата звернення: 03.07.2023).

13. Horbliuk S. Innowacje w zarządzaniu miastami. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2019. № 10. С. 140-144. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/archives/2019/10-2019/28.pdf> (0,51 д.а.). (дата звернення: 26.06.2023).

14. Горблюк С. А. Нормативно-правове забезпечення ревіталізації міст у Польщі. *Вісн. НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2019. № 3 (94). С. 76-84 (0,97 д.а.).

15. Горблюк С. А. Правові засади та практика застосування ревіталізації у польських містах. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2019. Вип. 2. С. 26-36 (1,11 д.а.).

16. Горблюк С. А. Становлення політики ревіталізації міст у Великій Британії та Франції. *Експерт: парадигми юридичних наук та державного управління*. 2020. № 4. С. 196-207. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-4\(10\)-196-207](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-4(10)-196-207). URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1772> (0,87 д.а.). (дата звернення: 13.07.2023).

17. Дегтярьова І. О., Горблюк С. А. Модель міста як об'єкта ревіталізації. *Вісн. НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2020. № 3 (98). С. 59-66. (0,86 д.а., особисто автору – 0,62 д.а.: обґрунтовано базові моделі міста, сформульовано завдання ревіталізації міста на основі ієрархії потреб за А. Маслоу, розроблено модель міста як об'єкта ревіталізації).

18. Горблюк С. А. Ревіталізація міста: сутність та ключові характеристики. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2020. Вип. 2. С. 34-41. (0,85 д.а.).

19. Горблюк С. А. Громадська партисипація у політиці ревіталізації міста. *Теорія та практика державного управління*. 2020. № 4 (71). С. 118-125. URL: <https://periodicals.karazin.ua/tpdu/article/view/20707> (0,61 д.а.). (дата звернення: 06.07.2023).

20. Горблюк С. А. Процесна модель вироблення публічної політики ревіталізації міста. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2020. № 4 (47). С. 113-122. DOI: <https://doi.org/10.33287/102075>. URL: <https://grani-print.dp.ua/index.php/dridu/article/view/455> (0,81 д.а.). (дата звернення: 26.06.2023).

21. Горблюк С. А. Методика визначення zdegradovanoї території міста та локальних потенціалів для її ревіталізації. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2020. № 10. С. 1040-1058. DOI: <https://doi.org/10.34132/pard2020.10.04>. URL: <https://pard.mk.ua/index.php/journal/article/view/218> (0,76 д.а.). (дата звернення: 06.07.2023).

22. Горблюк С. А. Реалізація Цілей сталого розвитку в процесі ревіталізації zdegradovanih міських територій. *Ефективність державного управління*. 2020. № 65. С. 100-112. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.65.2020.226457>. URL: <https://epa.nltu.edu.ua/index.php/journal/article/view/38> (0,86 д.а.). (дата звернення: 03.07.2023).

23. Горблюк С. А. Передумови та еволюція політики ревіталізації міст у Німеччині. *Науковий вісник: державне управління*. 2021. № 1 (7). С. 83-97. DOI: [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1\(7\)-83-97](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1(7)-83-97). URL: <https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/view/144> (0,8 д.а.). (дата звернення: 13.07.2023).

24. Горблюк С. А. Передові практики реалізації публічної політики ревіталізації міст у ХХІ столітті. *Економіка та держава. Серія: державне управління*. 2021. № 1 (17). С. 77-85. (1,24 д.а.).

25. Горблюк С. А. Еволюція публічної політики ревіталізації міст у США. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2021. Том 32 (71). № 2. С. 1-6. URL: https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/2_2021/3.pdf (0,66 д.а.). (дата звернення: 10.07.2023).

26. Horbliuk S. Decentralizacja finansów publicznych na Ukrainie – w stronę zrównoważonego rozwoju hromad terytorialnych. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2021. Vol. 7. Iss. 1. S. 29-35. DOI: <https://doi.org/10.46340/eujem.2021.7.1.4>. URL: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2021/eujem_2021_7_1/06.pdf (0,64 д.а.). (дата звернення: 13.07.2023).

В інших виданнях апробаційного характеру:

27. Горблюк С.А. Ревіталізація як відповідь на кризові явища розвитку міст. *Теорія та практика публічного управління та адміністрування у ХХІ сторіччі*: матеріали І всеукр. наук.-практ. конф. за міжн. участю, м. Київ, 30 листопада 2018 р. К.: НАДУ, 2018. С. 85-86 (0,14 д.а.). (форма участі – очна).

28. Горблюк С.А. Організаційно-правові аспекти ревіталізації міст у Польщі. *Інституціоналізація публічного управління в Україні в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних викликів*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. за міжн. участю: у 5 т., м. Київ, 24 травня 2019 р. К.: НАДУ, 2019. Т. 1. С. 49-50 (0,19 д.а.). (форма участі – очна).

29. Горблюк С.А. Участь громадськості в процесі ревіталізації польських міст. *Теорія та практика публічного управління та адміністрування у ХХІ сторіччі*: матеріали ІІ всеукр. наук.-практ. конф. за міжн. участю, м. Київ, 22 листопада 2019 р. К.: НАДУ, 2019. С. 63-65 (0,2 д.а.). (форма участі – очна).

30. Горблюк С.А. Інституційні засади ревіталізації міст у Великій Британії. *Публічне управління для сталого розвитку: виклики та перспективи на національному та місцевому рівнях*: матеріали III міжн. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 21-22 травня 2020 р. м. Маріуполь – Київ: ПП Халіков Р.Р., 2020. С. 256-257 (0,08 д.а.). (форма участі – заочна).

31. Горблюк С.А. Сутнісні виміри ревіталізації міста. *Україна 2030: публічне управління для сталого розвитку*: матеріали щоріч. всеукр. наук.-практ. конф. за міжн. участю: у 3 т., м. Київ, 2020 р. К.: НАДУ, 2020. Т. 3. С. 23-24 (0,17 д.а.). (форма участі – заочна).

32. Горблюк С.А. Застосування проєктного підходу при розробленні програми ревіталізації міста. *Управління проєктами: проєктний підхід в сучасному менеджменті*: матеріали XI міжн. наук.-практ. конф., м. Одеса, 13-14 листопада 2020 р. м. Одеса: ОДАБА. 2020. С. 54-56. URL: http://odaba.edu.ua/upload/files/KONFERENTSIYA-UP_2020_-CH1.pdf (0,14 д.а.). (дата звернення: 26.06.2023). (форма участі – заочна).

33. Горблюк С.А. Інституційно-правові аспекти вироблення державної політики ревіталізації міст у Франції. *Інноваційні технології публічного управління та адміністрування: теорія і кращі практики 21 століття*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Мелітополь, 17 листопада 2020 р. м. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2020. С. 28-29. URL: <http://feb.tsatu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/Sbornik-Vseukrayinska-konferentsiya.pdf#page=28> (0,11 д.а.). (дата звернення: 13.07.2023). (форма участі – заочна).

34. Горблюк С.А. Проблеми визначення zdegradovanoї міської території як об'єкта ревіталізації. *Теорія та практика публічного управління та адміністрування у XXI сторіччі*: матеріали III всеукр. наук.-практ. конф. за міжн. участю, м. Київ, 25 листопада 2020 р. К.: НАДУ, 2020. С. 55-56 (0,12 д.а.). (форма участі – очна).

35. Горблюк С.А. Підготовка до ревіталізації zdegradovanoї міської території. *Інноваційні інструменти забезпечення інвестиційного та інфраструктурного розвитку об'єднаних територіальних громад*: матеріали наук.-практ. конф. за міжн. участю, м. Дніпро, 27 листопада 2020 р. м. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 85-86. URL: https://palsg.nmu.org.ua/ua/Sci/konf/2020_11_27_material_MUP.pdf#page=85 (0,13 д.а.). (дата звернення: 29.06.2023). (форма участі – заочна).

36. Горблюк С.А. Цілі сталого розвитку як орієнтири для ревіталізації міста. *Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком*: матеріали XIV наук.-практ. конф. за міжн. участю, м. Дніпро, 30 листопада 2020 р. м. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 304-306 (0,15 д.а.). (форма участі – заочна).

37. Горблюк С.А. Розроблення програми ревіталізації гміни: правовий аспект. *Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез IV міжн. наук.-практ. конф., м. Хмельницький, 2-6 березня 2021 р.* м. Хмельницький: ХУУП ім. Л. Юзькова, 2021. С. 144-146. URL: http://old.univer.km.ua/doc/zbirniki/Zbirnik_Publiczna_vlada_2-6.03.2021.pdf (0,17 д.а.). (дата звернення: 13.07.2023). (форма участі – заочна).

38. Горблюк С.А. Формування креативного міста шляхом ревіталізації zdegradovanih територій. *Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні: матеріали IV міжн. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 12 березня 2021 р.* м. Вінниця: ВНТУ, 2021. С. 222-223. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/public/files/fiip/zbirn2021.pdf> (0,22 д.а.). (дата звернення: 07.08.2023). (форма участі – заочна).

39. Горблюк С.А. Місто, яке навчається (Learning City). *Стратегія розвитку міст: молодь і майбутнє (інноваційний ліфт): матеріали міжн. наук.-практ. конф., м. Харків, квітень 2021 р.* м. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2021. С. 407-409. URL:

https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2021/Zbirnyk_17-18_03_21.pdf (0,1 д.а.). (дата звернення: 07.08.2023). (форма участі – заочна).

40. Горблюк С.А. Ревіталізація zdegradovanih міських територій у контексті концепції компактного міста. *Сучасні тенденції економічного розвитку регіонів: теоретичні та прикладні аспекти: матеріали IV міжн. наук.-практ. інтерн. конф., м. Одеса, 21 квітня 2021 р.* м. Одеса: ОДАБА, 2021. С. 42-43. URL: https://odaba.edu.ua/upload/files/Zbirka_konferentsii_EP-2021.pdf (0,1 д.а.). (дата звернення: 07.08.2023). (форма участі – заочна).

41. Горблюк С.А., Стеф'юк Т.Д. Впровадження проєктів ревіталізації zdegradovanih міських територій: досвід Львова. *30 років незалежності України: досягнення, виклики, перспективи: матеріали міжн. наук.-практ. конф., м. Київ, 10 вересня 2021 р.* К: КНУ, 2021. С. 208-210. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/273/files/5e2f5bc9-7e3f-4bb1-8017-18758fd31148.pdf> (0,26 д.а., особисто автору – 0,21 д.а.: розглянуто кращі практики ревіталізації міст у Львові). (дата звернення: 17.07.2023). (форма участі – заочна).

42. Горблюк С.А. Ревіталізація центрів міст: причини, дії, наслідки. *Стратегії інноваційного розвитку економіки України: проблеми, перспективи, ефективність «Форвард-2021»:* матеріали XII міжн. наук.-практ. Internet-конф., м. Харків, 25 грудня 2021 р. м. Харків: НТУ «ХПІ», 2021. С. 265-267. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/09e0a4f5-dc9b-4356-8d18-8f04d3f84fcf/content#page=123> (0,09 д.а.). (дата звернення: 07.08.2023). (форма участі – заочна).

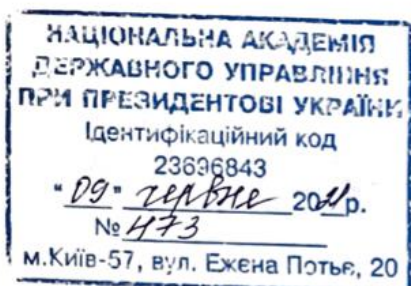
43. Горблюк С.А. Засади Нового урбанізму щодо ревіталізації центрів міст. *Публічне управління в Україні: виклики сьогодення та глобальні імперативи*: міжн. наук.-практ. конф., м. Хмельницький, 11 лютого 2022 р. м. Хмельницький: ХУУП ім. Л. Юзькова, 2022. С. 25-26 (0,11 д.а.). (форма участі – заочна).

44. Горблюк С.А. Принципи повоєнної відбудови Варшави середини ХХ століття: історичні паралелі та уроки для України. *Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 15-28 квітня 2022 р. К: ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, 2022. С. 116-120. URL: https://palsg.nmu.org.ua/ua/Sci/konf/2022_04_15_material_conference_Vol_I.pdf#page=116 (0,27 д.а.). (дата звернення: 07.08.2023). (форма участі – заочна).

45. Горблюк С.А. Ревіталізація міст на прикладі Варшави та Гданська. *Перспективи розвитку територій: теорія і практика*: матеріали VI міжн. наук.-практ. конф., м. Харків, 16-17 листопада 2022 р. м. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2022. С. 215-217. URL: https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2022/Tezy_2022/2022_molodi_vcheni.pdf (0,16 д.а.). (дата звернення: 17.07.2023). (форма участі – заочна).

46. Горблюк С.А. На шляху ревіталізації деградованих територій. *Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень*: матеріали IX всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 17-18 листопада 2022 р. К.: КНУ, 2022. С. 229-231 (0,13 д.а.). (форма участі – заочна).

47. Горблюк С. А. Роль та принципи ревіталізації міст у післявоєнній політиці відновлення України. *Наука і молодь – 2023: пріоритетні напрями глобалізаційних змін*: матеріали III міжн. наук.-практ. конф., м. Київ, 14 квітня 2023 р. К.: ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2023. С. 428-431 (0,19 д.а.). (форма участі – заочна).

ДОВІДКА про участь у науково-дослідних роботах

Видана ГОРБЛЮКУ Сергію Анатолійовичу з підтвердженням про те, що він дійсно брав участь у виконанні науково-дослідних робіт за комплексним науковим проєктом “Державне управління та місцеве самоврядування” (державний реєстраційний номер 0199U002827) Національної академії державного управління при Президентові України, а саме:

- у 2020 та 2021 роках – керівник науково-дослідної роботи, провідний науковий співробітник (накази: від 2 березня 2020 року № 143-ос “Про призначення виконавців науково-дослідних робіт”; від 9 жовтня 2020 року № 673-ос “Про призначення виконавців науково-дослідних робіт”; від 16 березня 2021 року № 190-ос “Про призначення виконавців науково-дослідних робіт”) науково-дослідної роботи “Інноваційні інструменти публічного управління розвитком регіонів і міст України”, державний реєстраційний номер 0120U101661.

Т.в.о. директора Інституту
експертно-аналітичних
та наукових досліджень
к.держ.упр., доцент

Наталія КЛИМЕНКО

No. KNOP 14/01/07/2021

Warsaw, July 23, 2021

CERTIFICATE OF IMPLEMENTATION
of results of the habilitation thesis prepared by
Candidate of Sciences in Public Administration (PhD),
Doctoral Student of Regional Policy Department,
Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Dr. Serhii Horbliuk

We confirm that Dr. Horbliuk successfully completed the academic internship held in the 2020/2021 academic year at the Innovative City Department of the SGH Warsaw School of Economics on the basis of the grant of the Visegrad Scholarship Program of the International Visegrad Fund.

Theoretical conclusions and practical recommendations of the scientific research conducted by Dr. Horbliuk presented in the habilitation thesis on the topic «Theoretical and methodological basis for formulation and implementation of urban revitalization public policy» were used and implemented in the scientific and educational process of the Innovative City Department and published in the scientific journals of the European Union.

His research has focused on the possibilities for implementation of experience of Polish local self-governments in the field of revitalization in Ukraine. The innovative approaches to urban revitalization policy in light of the latest concepts of sustainable urban development (Compact City, Green City, Smart City, Creative City, Inclusive City, Cittaslow, Happy City, Learning City) suggested by the author helped to determine the priorities of this policy. The conceptual model of the public policy of city center revitalization based on Town Center Management made it possible to increase the mechanisms of anti-crisis management professionalization in the conditions of degrading city centers.

Prof. dr. hab. Marek Bryx

Rector's Plenipotentiary for the Campus Development

Head of Innovative City Department

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie
Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie
KATEDRA MIASTA INNOWACYJNEGO
al. Niepodległości 162, 02-554 Warszawa
tel.: 22 564 92 30
(1)

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань організації державної влади, місцевого самоврядування,
регіонального розвитку та містобудування

01008, м.Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел./факс: 255-32-05, 255-20-75

Сергію Горблюку
serhii.horbliuk@gmail.com

*щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження
С.Горблюка на здобуття наукового ступеня доктора наук
за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»*

Пропозиції дисертанта С.Горблюка у межах дисертаційного дослідження на тему: «Теоретико-методологічні засади формування та реалізації публічної політики ревіталізації міст» були взяті до уваги та враховані Комітетом Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування і підкомітетом з питань регіональної політики та місцевих бюджетів Комітету при опрацюванні до другого читання проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про засади державної регіональної політики» (реєстр. №5323) в частині обґрунтування необхідності включення до документів, що розробляються для відновлення та розвитку регіонів і територій, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України, планів відновлення та розвитку територіальних громад.

Проект з реєстр. №5323 прийнято Верховною Радою України 9 липня 2022 року як Закон України №2389-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» і він набрав чинності 27 липня 2022 року.

Голова Комітету

О.ШУЛЯК

ЄАС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Підписувач: Шуляк Олена Олексіївна
Сертифікат: 3FAA9288358EC00304000000F01831006046B400
Дійсний до: 09.03.2025 0:00:00

Апарат Верховної Ради України
04-23/13-2023/183473 від 23.08.2023

1294721

**КОРОСТЕНСЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ
КОРОСТЕНСЬКА РАЙОННА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

вул. Грушевського, 60/2, м. Коростень, Житомирська область, 11500 тел. (04142) 5-00-11

E-mail: krda@krstrda.zht.gov.ua, web: www.korostenska-rda.gov.ua

Код ЄДРПОУ 04053513

21.04.2023 № 02-4/95

На № _____ від _____

Сергію Горблюку

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження С.А. Горблюка за темою «Теоретико-методологічні засади формування та реалізації публічної політики ревіталізації міст»

Ваші практичні рекомендації з розробки політики ревіталізації міст враховані в діяльності структурних підрозділів Коростенської районної військової адміністрації, зокрема при обґрунтуванні інструментів відновлення постраждалих внаслідок російської агресії громад Коростенського району та розв'язання проблем, спричинених війною. Отримані результати в частині застосування громадської партисипації, створення передумов сталого розвитку деградованих територій, програмування політики ревіталізації міст, що підтверджують актуальність авторських пропозицій, їхню спрямованість на імплементацію кращого європейського досвіду територіального розвитку в Україні.

Начальник

Юрій ТАРАСЮК

УКРАЇНА
ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

вул. В. Винниченка, 18, м. Львів 79008, тел. (032) 261- 21-55, факс (032) 235-60-80,
e-mail: deploda@loda.gov.ua, код ЄДРПОУ 38557560

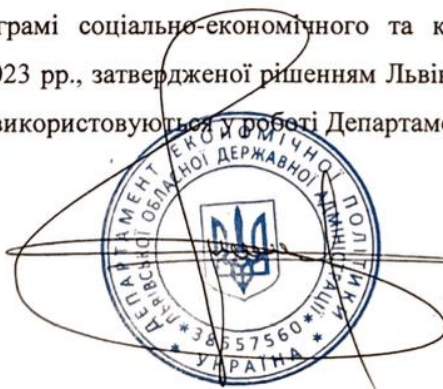
Від 17.05.2021 № 1-10/239 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
на здобуття наукового ступеня доктора наук
у сфері публічного управління та адміністрування
Горблюка Сергія Анатолійовича на тему “Теоретико-методологічні засади
формування та реалізації публічної політики ревіталізації міст”

Результати дисертаційного дослідження докторанта кафедри регіонального управління, місцевого самоврядування та управління містом Національної академії державного управління при Президентові України С.А. Горблюка на тему “Теоретико-методологічні засади формування та реалізації публічної політики ревіталізації міст” у частині обґрунтування заходів подолання кризових явищ розвитку територій та їхньої ревіталізації (відродження пам’яток архітектури, будівництво супутніх об’єктів та впорядкування прилеглої території; актуалізація баз інвестиційних проєктів та їх промоція; забезпечення територій актуальною містобудівною документацією тощо) були враховані у Програмі соціально-економічного та культурного розвитку Львівської області на 2021-2023 рр., затвердженій рішенням Львівської обласної ради від 13 квітня 2021 р. № 103, та використовуються у роботі Департаменту.

Директор

Степан КУЙБІДА

КРОПИВНИЦЬКА МІСЬКА РАДА

Департамент з питань економічного розвитку

вул. Велика Перспективна, 41, м. Кропивницький, 25022

тел. 35 83 06, e-mail: ekonomika@krmr.gov.ua код ЄДРПОУ 41844390

08.08.2021 № 989/219
на № _____ від _____

**Спеціалізована вчена рада
з правом прийняття до розгляду
та проведення захисту дисертацій
на здобуття наукового ступеня доктора
наук з державного управління**

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Горблюка Сергій Анатолійовича
на тему "Теоретико-методологічні засади формування та реалізації
публічної політики ревіталізації міст"

Окремі положення, практичні рекомендації та інформаційно-аналітичні матеріали, розроблені докторантом кафедри регіонального управління, місцевого самоврядування та управління містом Національної академії державного управління при Президентіві України, к.держ.упр. С. А. Горблюком, опрацьовані та використані у діяльності Департаменту з питань економічного розвитку Кропивницької міської ради.

Під час підготовки проекту Програми економічного і соціального розвитку міста Кропивницького на 2021 рік та основних напрямів розвитку на 2022 і 2023 роки, затвердженої рішенням Кропивницької міської ради від 25 березня 2021 р. № 173, знайшли застосування пропозиції дисертанта щодо визначення zdegradovaniх міських територій, планування за участі громадськості дієвих інструментів ревіталізації міста.

Так, до пріоритетних інвестиційних та інфраструктурних проєктів м. Кропивницького було включено: нове будівництво об'єкту благоустрою (сквер "Жадівський") по вул. Героїв України, реконструкцію набережної р. Інгул від вул. Михайлівської до вул. Вокзальної, реконструкцію площі Героїв Майдану тощо.

2

Поряд з тим, у процесі розробки проекту Програми реалізації громадського бюджету (бюджету участі) у м. Кропивницькому на 2021-2024 роки, затвердженої рішенням Кропивницької міської ради від 2 лютого 2021 р. № 100, враховано положення щодо необхідності підтримки громадських ревіталізаційних ініціатив зі збереження і відновлення історично-культурної спадщини міста.

Пропозиції дисертанта Горблюка С.А. щодо інструментів ревіталізації міста взято до використання у роботі в процесі формування проекту Стратегії розвитку Кропивницької міської територіальної громади на період до 2030 року, який здійснюється відповідно до розпорядження міського голови від 11 травня 2021 року №81.

Директор департаменту

Ніна РАХУБА

Тетяна Ломова, 35-83-06

Regional
Development
Agency of
Zaporizhzhya
Region

APP30

Агенція
Регіонального
Розвитку
Запорізької
Області

Пр. Соборний, 164, оф. 108
69107, м. Запоріжжя, Україна
068-453-52-31
rdazr.agency@gmail.com

Regional
Development
Agency of
Zaporizhzhya
Region

RDZR

Агенція
Регіонального
Розвитку
Запорізької
Області

№14 від 24.05.2021

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Горблюка Сергія Анатолійовича

Довідка засвідчує, що науково-методологічні розробки та пропозиції, які містяться у дисертаційному дослідженні С.А.Горблюка, докторанта кафедри регіонального управління, місцевого самоврядування та управління містом Національної академії державного управління при Президентові України, на тему «Теоретико-методологічні засади формування та реалізації публічної політики ревіталізації міст» були враховані й частково використані в діяльності Агенції. Зокрема, з метою забезпечення ревіталізації локальної території Запорізької області розпочата робота з реалізації проекту «Розвиток мережі екотуризму у регіоні Чорного моря» у межах програми транскордонного співробітництва «Black Sea CBC». У рамках реалізації проекту проведена екологічна експертиза запропонованих маршрутів, заплановані місця відпочинку, визначена необхідна інфраструктура, інформаційні вказівники. Надалі заплановано облаштування веломаршрутів, придбання велосипедів, встановлення інформаційних вказівників, дерев'яних зовнішніх меблів, організація власного та участь у міжнародних крафтових фестивалях, проведення навчань з екотуризму, організація єдиного із партнерами вебпорталу з екотуризму, розробка промоматеріалів та туристичних посібників. Цей проєкт матиме мультиплікативний ефект для розвитку всього регіону, що обґрунтовано положеннями вказаного дисертаційного дослідження.

З повагою,
директор

Аскад Ашурбеков

Агенція розвитку ОТГ Прикарпаття

76018, м. Івано-Франківськ,
вул. Незалежності, 4
тел: (067) 344 59 62
e-mail: agencyotg@gmail.com
код ЄДРПОУ 41940030

Вих. №20 від 06.04.2021

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

Результати дисертаційного дослідження докторанта кафедри регіонального управління, місцевого самоврядування та управління містом Національної академії державного управління при Президентові України Горблюка Сергія Анатолійовича на тему “Теоретико-методологічні засади формування та реалізації публічної політики ревіталізації міст” використані у діяльності Агенції розвитку об’єднаних територіальних громад Прикарпаття.

Так, обґрунтовані докторантом науково-методичні пропозиції щодо вироблення політики ревіталізації міст і громад, визначення zdegradovanoї території та локальних потенціалів для її ревіталізації, застосування інструментів громадської партисипації у цьому процесі враховані при підготовці та проведенні засідань, нарад, круглих столів, тренінгів, семінарів з представниками органів місцевого самоврядування, бізнесу та громадськості територіальних громад Івано-Франківської області.

З повагою

Виконавчий директор МАОМС
«Агенція розвитку об’єднаних
територіальних громад Прикарпаття»

Ігор Мельничук

УКРАЇНА
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ

03057, Україна, м. Київ, вул. Єжена Потьє, 20
 тел.: +380 (44) 481-21-51, E-mail: general@academy.gov.ua, факс: +380 (44) 481-21-55

16.03.2021 № 05-08-20

На № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Горблюка Сергія Анатолійовича
 на тему «Теоретико-методологічні засади формування та реалізації публічної
 політики ревіталізації міст» на здобуття наукового ступеня доктора наук
 за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»

Результати дисертаційного дослідження Горблюка Сергія Анатолійовича, докторанта кафедри регіонального управління, місцевого самоврядування та управління містом Національної академії державного управління при Президентові України (далі – Національна академія), впроваджені в освітній процес Національної академії у 2020-2021 навчальному році.

Зокрема, використовувались практичні рекомендації дисертанта щодо підходів та інструментів ревіталізації міст для вдосконалення робочої програми навчальної дисципліни «Антикризові технології та проектування в регіональному управлінні».

Віцепрезидент Національної академії

Марина БІЛИНСЬКА